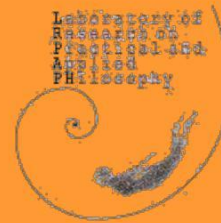

University of the Aegean
School of Humanities
D.P.E.S.E.D.

Εργαστήριο Έρευνας στην Πρακτική και Εφαρμοσμένη Φιλοσοφία (Ε.Ε.Π.Ε.Φ.)

<http://www.pse.aegean.gr/labs/eerpreff/>

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών (Σ.Α.Ε.)

Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής

και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού (Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ.), Ρόδος

1^η Διεθνής Biennale Πρακτικής Φιλοσοφίας

**«Φιλοσοφία στην Πράξη. Η φιλοσοφική χειρονομία:
ενεργήματα πολιτικά, ηθικά, εκπαιδευτικά, καλλιτεχνικά»**

Ρόδος, 27, 28, 29 Απριλίου 2018

Σε μια περίοδο έντονης αμφισβήτησης όσον αφορά στα χαρακτηριστικά των «κρίσεων» που πλήττουν εδώ κι εκεί τις δυτικές κοινωνίες, μία ορισμένη κοινωνική απαίτηση εγείρεται ως προς τη συμβολή της φιλοσοφίας στην αναζήτηση του νοήματος της ύπαρξης και στην εμπειρία μιας ζωής συνεκτικής. Είναι ακόμη δυνατό, εδώ και τριάντα περίπου χρόνια, να μιλάμε για μια ορισμένη «επιθυμία για αναστοχασμό», η οποία, στο επίπεδο των φιλοσοφικών δραστηριοτήτων, εκφράζεται, μεταξύ άλλων, μέσα από πολυάριθμες πρακτικές, περισσότερο ή λιγότερο καινοτόμες, όπως είναι τα φιλοσοφικά καφενεία, τα εργαστήρια φιλοσοφίας για παιδιά, κυρίως μάλιστα τα «φιλοσοφικά δρώμενα», όπου διασταυρώνονται η «επιθυμία για φιλοσοφία» και η «επιθυμία για τέχνη», ή ακόμα, μια ολόκληρη παραγωγή για το ευρύ κοινό, από περιοδικά φιλοσοφίας, στο διάδρομο με τα βιβλία για την «προσωπική ανάπτυξη», μέχρι και χώρους πολιτιστικούς σε εμπορικά κέντρα.

Σε αυτό το πλαίσιο, είναι εύκολο να μαντέψει κανείς ότι η δραστηριότητα των φιλοσόφων διατρέχει τον κίνδυνο να απωλέσει τα ειδικά της χαρακτηριστικά και να πνιγεί σ' ένα άμορφο σύμφυρμα διαφόρων δραστηριοτήτων, επικεντρωμένων, για παράδειγμα, στην πνευματικότητα, την οικολογία, τον οριενταλισμό, τη θεραπεία, την αφύπνιση του εαυτού ή τη δημιουργικότητα. Αντίστροφα όμως, μια στάση άρνησης άνευ όρων απέναντι σε όλες τις νέες μορφές φιλοσοφικών πρακτικών, αν και , ενδεχομένως, μπορεί να ενισχύσει μία αναδίπλωση προς την ιδέα του πανεπιστημιακού «ναού», θα απέκοπτε τους/τις φιλοσόφους από κινήσεις του κόσμου και από δραστηριότητες, με τις οποίες οι άνθρωποι επιχειρούν, ακριβώς, να συνειδητοποιήσουν το πρωτογενές φιλοσοφικό σχέδιο: η φιλοσοφία συνιστά ένα σύνολο ασκήσεων, διότι είναι «ένας τρόπος ζωής, μια μορφή ζωής, μια επιλογή ζωής» (Hadot, P., *La philosophie comme manière de vivre* [Η φιλοσοφία ως τρόπος ζωής], Παρίσι: Albin Michel, 2001, σ. 154).

Ως εκ τούτου, χωρίς να εγκαταλείπει την αγκύρωσή της σε μια ιστορία και σε ένα σύνολο μεθόδων που συγκροτούν καλά την ιδιαιτερότητά της ως γνωστικού πεδίου, η φιλοσοφία πρέπει επίσης να αποδεχτεί και να αναλάβει τον πρακτικό της χαρακτήρα, δηλαδή:

- ❖ τη δυνατότητά της για βοήθεια στη λήψη απόφασης (είναι πρακτικό, αυτό που εμπίπτει στη διαδικασία στο ζήτημα μιας επιλογής, μιας διαβούλευσης, μιας δέσμευσης),
- ❖ τη δυνατότητά της για ενσάρκωση σε μια μορφή ζωής (είναι πρακτικό, αυτό που συγκεκριμενοποιείται στις χειρονομίες, είτε ενέργειες είτε συμπεριφορές) ή, ακόμα, την ενσωματωμένη μορφή της,
- ❖ τη δυνατότητά της για ανακάλυψη και δημιουργία νοήματος όσον αφορά στις ανθρώπινες δραστηριότητες (είναι πρακτικό, αυτό που μπορεί να εγγράψει το νόημά του μέσα στην εμπειρία των προσώπων),
- ❖ τη δυνατότητα της για διερώτηση, κριτική και συζήτηση σε σχέση με αυτό που παραμένει προβληματικό εντός της ανθρώπινης ύπαρξης (είναι πρακτικό, αυτό του οποίου το νόημα παραμένει ανοιχτό, δίχως «αλήθεια» ούτε οριστική απάντηση).

Η φιλοδοξία των διοργανωτών/τριών της Biennale και του Εργαστηρίου Έρευνας στην Πρακτική και Εφαρμοσμένη Φιλοσοφία είναι λοιπόν να επερωτήσει, να ερευνήσει την έννοια της **φιλοσοφικής χειρονομίας** εντός μιας πολυπλοκότητας που δεν θα μπορούσε να συγκαλύψει την επιφανειακή προφάνεια του νοήματός της: τι είναι μια φιλοσοφική χειρονομία; Πώς να την χαρακτηρίσουμε; Πώς κάνουμε μια φιλοσοφική χειρονομία; Σε ποιες πρακτικές εγγράφεται; Και στο μεταξύμιο όλων αυτών: υπάρχουν, εν τέλει, χειρονομίες αυτές καθαυτές φιλοσοφικές;

Πρόκειται, βέβαια, για μία φιλοδοξία όχι τόσο πρόσφατη: από τις αρχαίες πρακτικές του εαυτού στις σχολές φιλοσοφίας μέχρι τη σύγχρονη πολιτική δέσμευση στο όνομα των φιλοσοφικών αρχών, περνώντας από τις μαρξιστικές διενέξεις για τη φιλοσοφία ως «θεωρία της θεωρητικής πρακτικής» ή από τον υπαρξιστικό στοχασμό για τις στάσεις και τις ενέργειες δια των οποίων το άτομο «επιλέγει τον εαυτό του», η φιλοσοφία ήρθε συχνά αντιμέτωπη με τις πρακτικές της εμφανίσεις. Φαίνεται, ωστόσο, ότι η έννοια της «φιλοσοφικής χειρονομίας» συνεχίζει να μην έχει επαρκώς διασαφηνιστεί, ιδίως σ' ένα πλαίσιο του οποίου τον βαθιά προβληματικό χαρακτήρα έχουμε δείξει

παραπάνω. μέσα στην «απλότητά» της, συνεπάγεται τουλάχιστον μια στάση ρήξης με τις προεξέχουσες φιλοσοφίες, με τις θεωρητικές αξιώσεις για τον προσδιορισμό των πρακτικών και των σκοπών τους. Στην πραγματικότητα, αυτός ο όρος προτείνεται για να καταδείξει, περιγράψει, προβληματοποιήσει και επεξεργαστεί τον γεωμετρικό τόπο ή την τομή ανάμεσα στο θεωρητικό και το πρακτικό, στο ακριβές σημείο όπου αυτά αρθρώνονται.

Επομένως, η διερώτηση σχετικά με την έννοια της φιλοσοφικής χειρονομίας δεν έχει καμία πρόθεση να καταδικάσει ορισμένα είδη φιλοσοφικών πρακτικών (τη μεταφυσική, για παράδειγμα), ούτε να προωθήσει μονομερώς μία μονάχα όψη φιλοσοφικής χειρονομίας συνοψίζοντας σε αυτήν και μόνο την ουσία της πρακτικής φιλοσοφίας. Σκοπός, επομένως, της Biennale δεν είναι να κατασκευάσει την «αλήθεια» της φιλοσοφικής χειρονομίας, αλλά να αναδείξει την πληθώρα και τη συμπληρωματικότητα νοημάτων, μερικές φορές ίσως συγκρουσιακών, των οποίων και επιχειρούμε την κατανομή σε 4 άξονες εργασίας, στους οποίους, αντίστοιχα, θα κατανεμηθούν και οι προτάσεις για Ανακοινώσεις, Συμπόσια και Εργαστήρια:

Άξονας 1. Πολιτική: Φιλοσοφικές χειρονομίες και η ζωή στην Πόλη

Η φιλοσοφική χειρονομία έναντι της Πόλης, από τον Πλάτωνα και μετά, θέλησε να είναι ριζική. Ύστερα από το θάνατο του Σωκράτη, η σύγκρουση ανάμεσα στον φιλόσοφο και την Πόλη, όπως ανέλυσε η Hannah Arendt, «είχε φτάσει στο σημείο του παροξυσμού της» και «είναι μέσα σε αυτή την κατάσταση, όπου ο Πλάτων συνέλαβε την ιδέα της τυραννίας της Αλήθειας» (*Qu'est-ce que la politique?* [Τι είναι η πολιτική;], Παρίσι: Seuil, συλλ. Points, 2014, σ. 59): ο φιλόσοφος έπρεπε να είναι βασιλιάς. Η μορφή του φιλοσόφου «συμβούλου του πρίγκιπα», συνεχίζοντας να υπάρχει στην καρδιά της Δημοκρατίας, είναι κληρονομιά της. Σήμερα εξαλείφεται. Ωστόσο, η «ανάγκη» για φιλοσοφία στην Πόλη, δεν εξαλείφεται μαζί της. Μια «υψηλή» φιλοσοφία, διαδέχεται μία φιλοσοφία, της οποίας οι χειρονομίες φιλοδοξούν να συμμετάσχουν στον κοινό νου, σε αυτή την αίσθηση «που όχι μόνο έχουμε όλοι από κοινού, αλλά που, επιπλέον, μας κάνει ικανούς να ενσωματώσουμε έναν κόσμο κοινό κι έτσι

να τον καταστήσουμε εφικτό» (ό.π., σ. 90) ή ακόμα να απεμπλακούμε ή να απομακρυνθούμε από αυτόν εκλαμβάνοντάς τον ως ένα επιστημολογικό εμπόδιο (Bachelard, G., *La formation de l'esprit scientifique* [Η διαμόρφωση του επιστημονικού πνεύματος], Παρίσι: Vrin, 1938). Ωστόσο, η φιλοσοφία μέσα σε αυτό το κοινό χώρο δεν φαίνεται να έχει κανένα πλεονέκτημα. Θα έχει άραγε κάποιο ρόλο; Υπάρχει για το/τη φιλόσοφο μία ειδική χειρονομία προς όφελος αυτού του κοινού χώρου, που δύσκολα κατασκευάζεται και αναγνωρίζεται;

Άξονας 2. Ηθική: Φιλοσοφικές χειρονομίες, διαμόρφωση & μεταμόρφωση του εαυτού, προσανατολισμός της ζωής.

Για πολλούς άνδρες και γυναίκες του κόσμου μας σήμερα, η αναζήτηση του εαυτού, της προσωπικής ταυτότητας, παίρνει την έννοια της «προσωπικής ανάπτυξης», που έχει καταστεί πλέον η σύγχρονη μορφή της *Bildung*. Πάντως, ένα φαινόμενο τόσο σημαντικό δεν μπορεί να είναι μόνο αποτέλεσμα της μόδας. Αγγίζει θεμελιώδεις κοινωνικές και πολιτισμικές εξελίξεις. Αφορά βαθιά στη σύγχρονη ταυτότητα: αυτό που είμαστε, το πώς αντιλαμβανόμαστε τους εαυτούς μας ως ανθρώπινων όντων.

Από την άλλη πλευρά, δεν αποφεύγουμε να διαπιστώσουμε ότι το εκπαιδευτικό μοντέλο που έχει επιβληθεί, αγνοεί ευρέως όλη την παράδοση των ηθικοποιητικών χειρονομιών και των υπαρξιακών ασκήσεων. Η ιδέα σύμφωνα με την οποία η φιλοσοφία θα ήταν μια σφαιρική μορφή εκπαίδευσης είναι πολύ παλιά. Μελετώντας τα αρχαία κείμενα, ο Pierre Hadot επέμεινε στο γεγονός ότι η φιλοσοφία, επειδή είναι μια τέχνη ζωής, αποτελεί ουσιαστικά ένα σύνολο ποικίλων πρακτικών και ασκήσεων, και όχι την κατασκευή μιας τεχνικής γλώσσας προορισμένης για τους ειδικούς (Hadot, P., *Exercices spirituels et philosophie antique* [Πνευματικές ασκήσεις και αρχαία φιλοσοφία], Παρίσι: Albin Michel, 2002).

Ο άξονας αυτός επομένως, θα φέρει στο φως τις ελάχιστες εκείνες χειρονομίες που οργανώνουν ή αποδιοργανώνουν την ηθική μέσα σε πληθυντικά περιβάλλοντα δίνοντας ακριβώς έμφαση σε αυτό που επιτρέπει στον άνθρωπο

να διαμορφωθεί στους κόλπους διαφορετικών συνθηκών, που, ενώ τον οικοδομούν, την ίδια στιγμή τον προκαλούν. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο, θα μας ενδιέφερε, για παράδειγμα, επίσης, η φιλοσοφική παρέμβαση σε συνθήκες κλινικής κατάστασης. Διότι, στην πραγματικότητα, εάν βρίσκεται στενά συνδεδεμένη με τη φροντίδα για τον/την άλλο/η στην καρδιά μιας ηθικής πλήρως φιλοσοφικής, απηχεί εξίσου την προβληματική της εμπειρίας: δεν στοχεύει άραγε η φιλοσοφική παρέμβαση να δώσει νόημα στην υγεία και την ασθένεια ως εμπειρία απολύτως ανθρώπινη; Από την άλλη, θέλουμε να καταλάβουμε πώς η φιλοσοφική παρέμβαση αποκαλύπτει εσωτερικά στρώματα στο επίπεδο της ηθικής, καθώς αυτή υπόκειται στις συνθήκες του εκπαιδευτικού επαγγέλματος: ποιες θα ήταν οι χειρονομίες που θα χειραφετούσαν την ηθική ως κίνηση αναστοχασμού;

Άξονας 3. Εκπαίδευση: Φιλοσοφικές χειρονομίες και πολιτισμός της ανθρωπότητας

Είτε στην περίπτωση της διαμόρφωσης του εαυτού είτε στην εκπαίδευση των νέων, η εκπαίδευση δεν θα μπορούσε να εξαντληθεί σε ορισμένες λειτουργικές ενέργειες (ένταξη, κατάρτιση, μετάδοση, αξιολόγηση, κοινωνικοποίηση, πλαisiώση, κ.λ.π.). Παρουσιάζεται μάλλον ως ένα σύνολο φιλοσοφικών χειρονομιών, προορισμένων να μας κάνουν καλύτερους/ες ή, μετριοπαθέστερα, να μας βοηθήσουν να ζήσουμε μια ζωή άξια να βιωθεί, δηλαδή, μια ζωή φιλοσοφική.

Σήμερα, ένα μοντέλο που σημαδεύεται από τον ωφελιμισμό και τον τεχνοκρατικό σχεδιασμό της παιδείας (μοντέλο των δεξιοτήτων, μεταξύ άλλων) προωθεί μια τεχνικιστική αντίληψη της εκπαίδευσης, στην οποία αντιτίθενται πολυάριθμες πρακτικές, που αντλούν από πηγές της αρχαίας παιδείας, της ανθρωπιστικής Αναγέννησης, της *Bildung* ή, πιο πρόσφατα, από το γαλαξία της νέας Εκπαίδευσης, δεδομένου ότι η τελευταία δεν θέλει να περιορίζεται σε «τεχνικές διδασκαλίας», αλλά εξακολουθεί να φέρει ένα φιλοσοφικό και πολιτικό σχέδιο.

Η Biennale θα μπορέσει, επομένως, να διερευνήσει τουλάχιστον δύο κατηγορίες προβλημάτων:

* Σε εννοιολογικό επίπεδο, θα είναι ενδιαφέρον να διερευνήσει τα όρια της έννοιας της «χειρονομίας» στην εκπαίδευση, τόσο διακρίνοντάς την από έννοιες, όπως αυτές των ασκήσεων, των πρακτικών, των ενεργειών, των στάσεων όσο και συνδέοντάς την με εκείνες. Ως προς τι το να χαμογελάμε σε ένα παιδί, αλλά επίσης να του απευθύνουμε μια επίπληξη, συνιστούν φιλοσοφικές χειρονομίες; Ως προς τι επαγγελματικές χειρονομίες στο χώρο της εκπαίδευσης μπορούν να αποκαλούνται «φιλοσοφικές»;

* Σε πρακτικό επίπεδο, οι συμμετοχές θα μπορούν να επικεντρωθούν σε παραδείγματα φιλοσοφικών εκπαιδευτικών χειρονομιών και στην υλοποίησή τους. Στον τομέα αυτό, οι καθημερινές εμπειρίες στις σχολικές τάξεις και τους εκπαιδευτικούς χώρους μπορούν να συνεξεταστούν με τις πρακτικές, στις οποίες οδηγούν ειδικά παιδαγωγικά και εκπαιδευτικά ρεύματα.

Άξονας 4. Καλλιτεχνικός: φιλοσοφικές χειρονομίες και αισθητικές εμπειρίες

Η σύγχρονη τέχνη και η σύγχρονη φιλοσοφία γνωρίζουν σήμερα μια κοινή περιπέτεια. Τα όρια ανάμεσα στην τέχνη και στη φιλοσοφία συγχέονται.

Γίνεται μάλιστα λόγος για «φιλοσοφική έμπνευση της σύγχρονης τέχνης» (Moeglin-Delcroix, A., *Les artistes contemporains et la philosophie* [Οι σύγχρονοι καλλιτέχνες και η φιλοσοφία], *Revue d'esthétique*, 44, 2003). Ο/Η καλλιτέχνης/ίδα όχι μόνο διαβάζει τους/τις φιλοσόφους και εμπνέεται από αυτούς/ές, αλλά εγγράφει τη φιλοσοφική διερώτηση στο καλλιτεχνικό πράττειν. Οι «performances» είναι καταρχήν διερωτήσεις της εμπειρίας: αποδέχονται την πρόκληση που, σύμφωνα με τον Dewey, η τέχνη θέτει στην φιλοσοφία, «πρόκληση που ως διακύβευμα έχει την κατανόηση, διεύρυνση και βελτίωση της εμπειρίας» (Barbereau, Y., «Expérience et performance. Fragments d'un dialogue pragmatique» [Εμπειρία & performance. Αποσπάσματα ενός Πραγματικού διαλόγου], στο: Moeglin-Delcroix, ό.π.). Σε ποιο βαθμό αυτή η φιλοσοφία μπορεί να αποδεχτεί αυτή την πρόκληση μέσα στον ίδιο της τον

εαυτό, στους κόλπους του ίδιου της του πράττειν στην ιδιαιτερότητά του; Σε ποιο βαθμό η φιλοσοφική χειρονομία δύναται να μετέχει σε αυτήν την κατανόηση, αυτήν την διεύρυνση και αυτήν την μεγέθυνση της εμπειρίας; Εμπειρία φιλοσοφική και εμπειρία καλλιτεχνική, χειρονομία φιλοσοφική και χειρονομία καλλιτεχνική μπορούν να τροφοδοτήσουν η μια την άλλη, να συνεργαστούν; Αυτές οι διερωτήσεις και αυτές οι πρακτικές, κοινές στην τέχνη και τη φιλοσοφία, βρίσκουν ωστόσο τις απολήξεις τους στην εκπαίδευση. Όχι μόνο πολλαπλασιάζονται οι αναφορές στην τέχνη και στους/στις καλλιτέχνες/ιδες ως εκπαιδευτικές εναλλακτικές, αλλά ολοένα και περισσότερες γίνονται οι εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες που επιχειρούν τη σύζευξη μεταξύ καλλιτεχνικής και φιλοσοφικής παρέμβασης.

Laboratoire de Recherche en Philosophie Pratique et Appliquée (L.R.Ph.P.A)

<http://www.pse.aegean.gr/labs/eerpreff/>

Université d'Égée, Faculté des Sciences Humaines, Département des Sciences de l'Éducation Préscolaire et de l'Ingénierie Éducative

1ère Biennale Internationale de Philosophie Pratique

***Philosophie en praxis. Le geste philosophique:
engagements politiques, éthiques, éducatifs, artistiques***

Rhodes, 27, 28, 29 Avril 2018

Dans une période de forte interrogation sur les caractéristiques des “crises” qui frappent çà et là les sociétés occidentales, une certaine demande sociale se fait entendre quant aux apports de la philosophie dans la recherche du sens de l'existence et dans l'expérience d'une vie cohérente. Il est même possible depuis

une trentaine d'années de parler d'un certain "désir de réflexion", qui, au niveau des activités philosophiques, s'exprime entre autres à travers plusieurs pratiques peu ou prou innovantes, telles que les cafés philosophiques, les ateliers de philosophie pour enfants, voire même des "performances philosophiques", où se croisent "désir de philosophie" et "désir d'art", ou encore toute une littérature "grand public" allant des magazines de philosophie au rayon du "développement personnel" des espaces culturels dans les grandes surfaces.

Dans ce contexte, il est aisé de deviner que l'activité des philosophes court le risque de perdre ses spécificités et d'être noyée dans un conglomerat informe d'activités diverses, centrées par exemple sur la spiritualité, l'écologie, l'orientalisme, la thérapie, l'éveil de soi ou la créativité. Mais inversement, une posture de refus inconditionnel de toutes les nouvelles formes de pratiques philosophiques, si elle peut éventuellement fortifier un repli sur le "temple" universitaire, couperait les philosophes des mouvements du monde et des activités par lesquelles les humains tentent, justement, de réaliser le projet philosophique originel: la philosophie est un ensemble d'exercices parce qu'elle est "un mode de vie, une forme de vie, un choix de vie" (Hadot, P., *La philosophie comme manière de vivre*, Paris: Albin Michel, 2001, p. 154).

Ainsi, sans renoncer à son ancrage dans une histoire et dans un ensemble de méthodes qui constituent bien sa spécificité disciplinaire, la philosophie doit aussi assumer son caractère pratique, c'est-à-dire :

- ❖ son pouvoir d'aide à la décision (est pratique ce qui relève d'un choix, d'une délibération, d'un engagement),
- ❖ son pouvoir d'incarnation dans une forme de vie (est pratique ce qui se concrétise dans des gestes, soit des actes, soit des conduites) ou même sa forme incorporée,
- ❖ son pouvoir de découverte et de création de sens pour les activités humaines (est pratique ce qui peut inscrire son sens dans l'expérience des personnes),

- ❖ son pouvoir d'interrogation, de critique et de discussion sur ce qui demeure problématique dans l'existence humaine (est pratique ce dont le sens demeure ouvert, sans "vérité" ni réponse définitive).

L'ambition des organisateurs/trices de la Biennale et du *Laboratoire de Philosophie Pratique et Appliquée* est donc d'interroger la notion de **geste philosophique** dans une complexité que ne saurait masquer l'évidence superficielle de son sens : qu'est-ce qu'un *geste philosophique* ? Comment le caractériser ? Comment faire un geste philosophique ? Dans quelles pratiques s'inscrit-il ? À la limite, existe-t-il des gestes proprement philosophiques ?

Ce projet, bien sûr, n'est pas si récent : des pratiques antiques de soi dans les écoles de philosophie jusqu'à l'engagement politique contemporain au nom de principes philosophiques, en passant par les débats marxistes sur la philosophie comme "théorie de la pratique théorique" ou par la réflexion existentialiste sur les attitudes et les actions par lesquels l'individu "se choisit", la philosophie a bien souvent eu affaire à ses occurrences pratiques. Il nous semble toutefois que la notion de "geste philosophique" demeure insuffisamment élucidée, surtout dans un contexte dont nous avons indiqué plus haut le caractère profondément problématique ; dans sa "modestie", elle implique au moins une posture en rupture avec les philosophies de surplomb, avec la prétention théorique à déterminer les pratiques et leurs finalités. En fait, ce terme est proposé pour signaler, décrire, problématiser et élaborer le lieu géométrique ou la coupure entre le théorique et le pratique, à l'endroit précis où ils s'articulent.

C'est pourquoi, le questionnement sur le concept de geste philosophique n'entend nullement condamner certains types de pratiques philosophiques (la métaphysique, par exemple), ni faire la promotion unilatérale d'un seul profil de geste philosophique résumant à lui tout seul l'essence de la philosophie. L'objectif du colloque n'est donc pas de construire la "vérité" du geste philosophique, mais de proposer un foisonnement et une complémentarité peut-être parfois

conflictuelle de sens que nous essayons de répartir selon les 4 axes suivants dans lesquels Conférences, Symposia et Ateliers devront s'inscrire :

axe 1. Politique : Gestes philosophiques et vie dans la Cité

Le geste de la philosophie à l'égard de la Cité, depuis Platon, s'est voulu radical. Après la mort de Socrate, le conflit entre le philosophe et la Cité, comme l'analyse Hannah Arendt, "était arrivé à son paroxysme" et "c'est dans cette situation que Platon conçut sa tyrannie de la vérité" (*Qu'est-ce que la politique ?*, Paris : Seuil, col. Points, 2014, p. 59) : le philosophe devait être roi. La figure du philosophe "conseiller du prince", perdurant au cœur de la République, en est un héritage. Elle s'efface aujourd'hui. Le "besoin" de philosophie dans la Cité toutefois ne s'efface pas avec elle. À une philosophie de surplomb succède une philosophie dont les gestes aspirent soit à participer au sens commun, si ce sens n'est pas seulement ce que « nous avons tous en commun, mais qui de plus nous rend aptes à intégrer un monde commun et par là à le rendre possible" (Ibid., p. 90) soit à se dégager ou s'éloigner de lui comme étant un obstacle épistémologique (Bachelard, G., *La formation de l'esprit scientifique*, Paris : Vrin, 1938). Pourtant, la philosophie dans ce commun n'a nul privilège ; est-ce qu'elle y aura un rôle ? Y a-t-il pour le/la philosophe, un geste spécifique au profit de ce commun difficilement construit et reconnu ?

axe 2. Éthique : Gestes philosophiques, formation et transformation de soi, orientation de vie

Pour beaucoup d'hommes et de femmes de notre monde, la quête de soi, la quête de l'identité personnelle, passe aujourd'hui par le "développement personnel", devenu comme la figure contemporaine de la *Bildung*. Un phénomène aussi important ne peut pas être seulement l'effet de la mode. Il touche à des évolutions sociales et culturelles de fond. Il concerne en profondeur l'identité moderne : ce que nous sommes, comment nous nous concevons comme être humain.

D'autre part on ne peut que constater que le modèle éducatif imposé ignore très largement toute la tradition des gestes éthopoïétiques et des exercices existentiels. L'idée selon laquelle la philosophie serait une forme globale d'éducation est d'ailleurs très ancienne. Étudiant les sages antiques, Pierre Hadot a insisté sur le fait que la philosophie, parce qu'elle est un art de vivre, est essentiellement un ensemble de pratiques et d'exercices variés, et non la construction d'un langage technique réservé à des spécialistes (Hadot, P., *Exercices spirituels et philosophie antique*, Paris : Albin Michel, 2002).

Cet axe voudrait tirer au clair ces gestes infimes qui organisent ou désorganisent l'éthique dans des environnements pluriels amplifiant ce qui permet à la personne humaine de se former au sein de conditions différentes qui tout en la construisant la défient. Dans ce cadre on s'intéressera aussi, par exemple, à l'intervention philosophique en situation clinique. Celle-ci en effet, si elle est en étroite relation avec le souci de l'autre au cœur d'une éthique pleinement philosophique, vient aussi en écho à la problématique de l'expérience : l'implication philosophique ici ne vise-t-elle à donner un sens à la santé et la maladie comme expérience proprement humaine ? Mais également on voudrait comprendre comment l'implication philosophique révèle des strates intérieures à l'éthique telle qu'elle se conditionne dans la profession éducative : quels seraient les gestes qui émanciperaient l'éthique comme un mouvement de réflexion ?

axe 3. Éducatif : Gestes philosophiques et culture de l'humanité

Que ce soit dans le cas de la formation de soi ou dans celui de l'éducation de la jeunesse, l'éducation ne saurait s'épuiser dans certaines actions fonctionnelles (inclure, instruire, transmettre, évaluer, socialiser, encadrer etc.). Elle se présente plutôt comme un ensemble de gestes philosophiques destinés à nous rendre meilleurs ou, plus modestement, à nous aider à vivre une vie digne d'être vécue, c'est-à-dire une vie philosophique.

Aujourd'hui, un modèle marqué par l'utilitarisme et par l'ingénierie technocratique de la formation (le modèle des compétences, entre autres)

promeut une conception techniciste de l'éducation, à laquelle s'opposent toutefois de nombreuses pratiques puisant aux sources anciennes de la *paideia* antique, de la Renaissance humaniste, de la *Bildung* ou, plus récemment, de la galaxie de l'Éducation nouvelle dès lors que celle-ci n'est pas réduite à des "techniques pédagogiques" mais demeure porteuse d'un projet philosophique et politique.

La Biennale pourra donc explorer deux catégories de problèmes au moins :

* Au niveau conceptuel, il sera intéressant d'explorer la délimitation de la notion de "geste" en éducation, en la distinguant de notions telles que les notions d'exercices, de dispositifs, de pratiques, d'actes, de postures, tout en l'articulant avec ceux-ci. En quoi sourire à un enfant, mais aussi exprimer une réprimande à son égard, sont-ils des gestes philosophiques ? En quoi des gestes professionnels d'enseignants et d'éducateurs peuvent-ils être dits "philosophiques" ?

* Au niveau pratique, les contributions pourront se focaliser sur des exemples de gestes philosophiques éducatifs et sur leur mise en œuvre. En ce domaine, les expériences ordinaires dans les salles de classe et les lieux éducatifs peuvent voisiner avec l'examen de pratiques induites par des courants pédagogiques et éducatifs spécifiques.

axe 4. Artistique : Gestes philosophiques et expériences esthétiques

L'art contemporain et la philosophie contemporaine connaissent aujourd'hui une aventure commune. Les frontières entre l'art et la philosophie s'estompent. Il y a bien une "inspiration philosophique de l'art contemporain" (Moeglin-Delcroix, A., *Les artistes contemporains et la philosophie*, Revue d'esthétique, n° 44, 2003). Non seulement l'artiste lit les philosophes et s'en inspire, mais il inscrit l'interrogation philosophique dans son faire artistique. Les "performances" sont d'abord des interrogations de l'expérience : elles relèvent le défi que selon Dewey l'art lance à la philosophie, "défi qui a pour enjeu la compréhension, l'élargissement et l'amélioration de l'expérience" (Barbureau, Y., "Expérience et performance. Fragments d'un dialogue pragmatique", dans : Anne Moeglin-Delcroix (dir), *Les artistes contemporains et la philosophie*, Revue d'esthétique, n°

44, 2003). Dans quelle mesure la philosophie peut-elle relever ce défi en elle-même, au sein de son faire spécifique ? Dans quelle mesure le geste philosophique peut-il participer à cette compréhension, cet élargissement et cette amplification de l'expérience ? Expérience artistique et expérience artistique, geste philosophique et geste artistique peuvent-ils se nourrir l'un de l'autre, faire œuvre commune ? Ces interrogations et ces pratiques communes à l'art et à la philosophie ont par ailleurs leurs pendantes en éducation. Non seulement, les recours à l'art et aux artistes comme alternatives éducatives se multiplient, mais de plus en plus nombreuses sont les initiatives éducatives conjuguant l'intervention artistique et l'intervention philosophique.

Laboratory of Research on Practical and Applied Philosophy (L.R.P.A.Ph.)

<http://www.pse.aegean.gr/labs/eerpreff/>

University of the Aegean, School of Humanities Department of Preschool
Education Sciences and Educational Design

1st International Biennale on Practical Philosophy

***Philosophy in Praxis. The philosophical gesture:
political, ethical, educational, artistic engagements***

Rhodes, 27, 28, 29 April 2018

At a time of intense doubt concerning the characteristics of the “crises” which affect here and there the western societies, a certain social demand arises.

At a time of intense doubt concerning the characteristics of the “crises” which affect here and there the western societies, a certain social demand arises towards the contribution of philosophy to the search for the meaning of

existence and the experience of a coherent life. It is still possible, for some thirty years now, to talk about a certain “desire for reflection” which, at the level of philosophical activities, is expressed, among other things, through numerous practices, more or less innovative, such as philosophical cafés, philosophy workshops for children, especially “philosophical events”, where the “desire for philosophy” and the “desire for art” are met, or even a whole production for the general public from philosophy magazines, through corridors with books for “personal development”, up to cultural sites in shopping centers.

In this context, it is easy to guess that the philosopher’s activity runs the risk of losing its particularity drowning in an amorphous mixture of various activities, centered on, for example, spirituality, ecology, orientalism, healing, self-awakening or creativity. Conversely, however, an attitude to unconditional denial of all new forms of philosophical practice, although potentially capable of reinforcing a refolding to the idea of a university as ‘temple’, could cut off philosophers from the movements of the world and from activities, with which people try, exactly, to realize the primary philosophical plan: philosophy is a set of exercises, because it is “a way of life, a form of life, a choice of life” (Hadot, P., *La philosophie comme manière de vivre* [Philosophy as a way of life], Paris: Albin Michel, 2001, p. 154).

Therefore, without abandoning its anchor in a history and a set of methods that make up its particularity as a cognitive field, philosophy must also accept and take over its practical character, which is about:

- ❖ its ability to help in decision-making (it is practical, what is involved in the process of choosing, consultation, engagement),
- ❖ its ability to be incarnated in a form of life (it is practical, what is concretized in gestures, either actions or attitudes), or even its embodied form,
- ❖ its ability for discovery and creation of meaning for human activities (it is practical, what can register its meaning within the experience of persons),

- ❖ its possibility of questioning, criticizing and discussing in reference with this which remains problematic within human existence (it is practical, whose meaning remains open, without “truth” or a definitive answer).

The ambition of the Biennale organizers and the *Laboratory of Research on Practice and Applied Philosophy* is therefore to question, to explore the concept of **philosophical gesture** within a complexity that could not conceal the superficial visibility of its meaning: what is a philosophical gesture? How it can be characterized? How do we make a philosophical gesture? In what practices it is recorded? And on the verge of all these: are there, finally, gestures which are pure philosophical?

It is, of course, an ambition not so recent: from the ancient practices of self in philosophical schools to the contemporary political commitment in the name of philosophical principles, passing through Marxist debates over philosophy as “theory of theoretical practice” or from existentialist reflection about attitudes and actions through which the person “chooses oneself”, philosophy has often be confronted with its practical appearances. It seems, however, that the concept of “philosophical gesture” continues to be insufficiently clarified, especially in a context whose profoundly problematic character we have shown above; in its “modesty”, implies at least a rupture with prominent philosophies, with their theoretical demands for the determination of their practices and purposes. In fact, this term is proposed to demonstrate, describe, problematize and process the geometric locus or the intersection between the theoretical and the practical, at the exact point where they are articulated.

Therefore, the question in relevance with the concept of philosophical gesture has no intention of condemning certain types of philosophical practices (metaphysics, for example) neither to promote a single view of a philosophical gesture summarizing in itself the essence of practical philosophy. Biennale’s aim, therefore, is not to construct the “truth” of philosophical gesture, but to highlight the abundance and the complementarity of meanings, sometimes of

controversial ones, of which we are attempting the division into four axis of work, to which, respectively, will also be distributed the proposals for Announcements, Symposia and Workshops:

Axis 1. Political: Philosophical gestures and life in the City

The philosophical gesture towards the City, from Plato and onwards, wanted to be radical. After Socrates' death, the conflict between the philosopher and the City, as analyzed by Hannah Arendt, "had reached its point of paroxysm" and "is in this situation where Plato conceived the idea of the tyranny of the Truth" (*Qu'est-ce que la politique?* [What is politics?]), Paris: Seuil, Coll. Points, 2014, p. 59): the philosopher had to be a king. The figure of the philosopher's "prince's counselor", continuing to exist in the heart of the Republic, is its heritage. Today it is eliminated. However, the "need" for philosophy in the City is not eliminated with it. An "austere" philosophy, succeeds a philosophy whose gestures aspire to participate in the common sense, in this sense that "not only we have commonly but in addition makes us capable to integrate a common world and thus to make it feasible" (op. cit., p. 90) or even to disengage or to move away from it by understanding it as an epistemological obstacle (Bachelard, G., *La formation de l'esprit scientifique*, [Formation of the scientific mind], Paris: Vrin, 1938). However, philosophy within this common space does not seem to have any advantage; will it have a role? Is there a special gesture for the philosopher in favor of this common space, which is difficult to be constructed and recognized?

Axis 2. Ethical: Philosophical gestures, formation & transformation of the self, orientation of life.

For many men and women of our world today, the search of the self, the search of personal identity, passes as "personal development," which has become the modern form of *Bildung*. However, such an important phenomenon cannot be only the result of fashion. It reaches fundamental social and cultural developments. It deeply concerns the contemporary identity: what we are, how we perceive ourselves as human beings.

On the other hand, we cannot avoid realizing that the educational model that has been imposed, largely ignores all the tradition of moral gestures and existential exercises. The idea according to philosophy would be a global form of education is very old. By studying the ancient texts, Pierre Hadot insisted that philosophy, because it is an art of life, is essentially a set of varied practices and exercises, not the construction of a technical language intended for specialists (Hadot, P., *Exercices spirituels et Philosophie antique* [Spiritual exercises and Ancient Philosophy], Paris: Albin Michel, 2002).

This axis therefore, will bring to the light those minimal gestures that organize or disrupt ethics in plural environments, giving precisely emphasis on this which allows human person to be formed in different circumstances which at the same time built and challenge her. In this specific frame we will be also interested, for example, in philosophical intervention in clinical conditions. Because, in fact, if this intervention is closely related to caring for the other in the heart of a fully philosophical ethic, equally reflects the problematic of experience: isn't philosophical intervention intending to give meaning to health and illness as a purely human experience? On the other hand, we want to understand how philosophical intervention reveals inner layers to the level of ethics, as it is conditioned by to the conditions of the educational profession: which would be the gestures that would emancipate ethics as a movement of reflection?

Axis 3. Educational: Philosophical gestures and the culture of mankind

Whether in the formation of the self or in the education of young people, education could not be exhausted in some operative actions (integration, training, transmission, evaluation, socialization, framing and so on). It is rather presented as a set of philosophical gestures intended to make us better or, more moderately, to help us live a life worthwhile to experience, that is, a philosophical life.

Nowadays a model that is marked by the utilitarianism and technocratic design of education (a model of skills, among others) promotes a technicalist perception of education, which is opposed to numerous practices that draw from sources of

ancient education, the humanitarian Renaissance, the Bildung or, more recently, from the galaxy of the new Education, since the latter is not limited to “teaching techniques”, but still carries a philosophical and political plan.

Biennale will therefore be able to investigate at least two types of problems:

* On a conceptual level, it will be interesting to explore the limits of the concept of “gesture” in education distinguishing it from concepts, like those of exercises, practices, actions, attitudes, but also associating it with them. In what sense smile to a child or reprimand it, are philosophical gestures? In what sense professional gestures in the field of education can be called “philosophical”?

* On a practical level, participations can focus on examples of philosophical pedagogical gestures and on their implementation. In this field, day-to-day experiences in classrooms and educational spaces could be co-examined with practices in which are lead by specific pedagogical and educational trends .

Axis 4. Artistic: philosophical gestures and aesthetic experiences

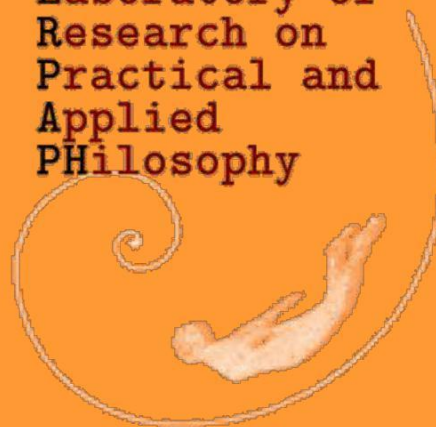
Modern art and contemporary philosophy know today a common adventure. The boundaries between art and philosophy are confused. There is also a talk about “philosophical inspiration of modern art” (Moeglin-Delcroix, A., *Les artistes contemporains et la philosophie* [Contemporary artists and philosophy], *Revue d'esthétique*, 44, 2003). The artist not only reads the philosophers and is being inspired by them, but registers the philosophical question to the artistic action. “Performances” are basically questions of experience: they accept the challenge that, according to Dewey, art puts in philosophy, “a challenge that as a stake has the understanding, widening and improvement of experience” (Barbereau, Y., “Expérience et performance. Fragments d'un dialogue pragmatique” [Experience and performance. Fragments of pragmatist dialogue] in: Moeglin-Delcroix, op. cit.). To what extent philosophy can accept this challenge in its own self, in the bay of its own action in its particularity? To what extent can philosophical gesture be possible to participate in this understanding, this widening and this enlargement of experience? Philosophical experience and artistic experience,

philosophical gesture and artistic gesture can feed one another, co-work? These questions and these practices, common in art and philosophy, however, find their end in education. Not only references to art and artists are multiplied as educational alternatives, but increasingly educational initiatives attempt to combine artistic and philosophical intervention.

UNIVERSITY OF THE AEGEAN
Department of Preschool
Education Sciences
and Educational Design
(D.P.E.S.E.D)
Faculty of Humanities (F.H)

Laboratory of
Research on
Practical and
Applied
PHilosophy

Συντελεστές/τριες
Contributors
Contributeurs/trices

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Έλενα Κ. Θεοδωροπούλου, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Πρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής
Daniela Camhy, Πανεπιστήμιο της Graz
Adalberto Dias de Carvalho, Πανεπιστήμιο του Porto
Filipe Cerrpas de Carvalho e Faria, Ομοσπονδιακό Παν/μιο του Rio
Edwige Chirouter, Πανεπιστήμιο της Nantes
Laurence Cornu-Bernot, Πανεπιστήμιο της Tours
Jean-François Dupeyron, Πανεπιστήμιο του
Bordeaux Αλέκος Θεοδωρίδης, Πανεπιστήμιο
Θράκης Nicolas Go, Πανεπιστήμιο της Rennes France
Jutras, Πανεπιστήμιο Sherbrooke
David Kennedy, Πανεπιστήμιο Montclair
Alain Kerlan, Πανεπιστήμιο Lyon2 Arie Kizel,
Πανεπιστήμιο της Haifa Walter Kohan, Κρατικό
Παν/μιο του Rio Gregory Maughn, Πανεπιστήμιο
Montclair Didier Moreau, Πανεπιστήμιο Paris 8
Saint-Denis Μαρίαννα Παπαστεφάνου,
Πανεπιστήμιο Κύπρου Jacques Quintin,
Πανεπιστήμιο Sherbrooke Pablo Flores de Rosario,
ISCEEM, Μεξικό
Marina Santi, Πανεπιστήμιο της Padova Michel
Sasseville, Πανεπιστήμιο Laval Nancy
Vansieleghem, Σχολή Τεχνών/ Gent Gabrielle
Weigand, Πανεπιστήμιο της Karlsruhe

Armando Zambrano Leal, Πανεπιστήμιο ICESI, Cali

ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ:

Instituto de Filosofia, Faculdade de Letras da Universidade do

Porto Faculté de Philosophie de l'Université Laval, Québec, Canada

Instituto Superior de Ciencias de la Educación del Estado de México

Center of Philosophies and Childhood (NEFI) of the Graduate Program in
Education (PROEd), of the State University of Rio de Janeiro (UERJ)

Laboratoire d'Études et de Recherches sur les Logiques Contemporaines de la
Philosophie /EA 4008, Université de Paris 8 – Saint-Denis

Department of Learning, Instruction and Teacher Education, University of Haifa

ΟΡΓΑΝΩΣΗ:

1. Συντονισμός

Έλενα Κ. Θεοδωροπούλου (Ελλάδα/ Πανεπιστήμιο

Αιγαίου/Ρόδος), Adalberto Dias de Carvalho (Πορτογαλία/Porto)

Jean-François Dupeyron (Γαλλία/Bordeaux)

Alain Kerlan (Γαλλία/Lyon2)

Walter Kohan (Βραζιλία/ Rio)

Didier Moreau (Γαλλία/ Paris 8)

Pablo Flores de Rosario (Μεξικό/ISCEEM)

Michel Sasseville (Καναδάς/Laval)

Jacques Quintin (Καναδάς/Sherbrooke)

Arie Kizel (Ισραήλ/Χάιφα)

2. Συνεργαζόμενοι Φορείς:

Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου

Δήμος Ρόδου

Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Δωδεκανήσου

3. Οργανωτική Επιτροπή:

Μαρία Αργυρίου, Μεταδιδ/κή Ερευνήτρια, Παν/μιο Αιγαίου

Μάνια Μονιούδη, Υποψ. Διδ/σσα, Παν/μιο Αιγαίου

Έλενα Νικολακοπούλου, Υποψ. Διδ/σσα, Παν/μιο
Αιγαίου Ευγενία Πάττα, Υποψ. Διδ/σσα, Παν/μιο Αιγαίου
Κατερίνα Ρέντη, Υποψ. Διδ/σσα, Παν/μιο Αιγαίου

4. Γραμματεία:

Βέρα Αγγέλου, Μέλος Ε.Τ.Ε.Π. Εργαστηρίου, Παν/μιο Αιγαίου
Γεωργία Βιτσιλάκη, λογιστική υποστήριξη, Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ, Παν/μιο Αιγαίου
Κατερίνα Καντίνου, Γραμματεία Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Παν/μιο Αιγαίου
Μαίρη Κωνσταντίνου, Προϊσταμένη Γραμματείας, Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ, Παν/μιο Αιγαίου
Πατρίσια Οίκουτα Μάζζα, Υποψ. Διδ/σσα, Παν/μιο Αιγαίου
Χριστίνα Σέλληνα, Γραμματεία Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Παν/μιο Αιγαίου

5. Ομάδα Στήριξης:

Μίλτος Αγγελίδης, φοιτητής, Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Παν/μιο Αιγαίου
Παναγιώτης Βαρβαρέσος, μππχ φοιτητής, Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Παν/μιο Αιγαίου
Ana Belem Diosdado Ramos, Υποψήφια Διδ/σα Επιστημών της Αγωγής,
Ανώτερο Ινστιτούτο Επιστημών της Εκπαίδευσης, Πολιτεία του Μεξικό
Μαίρη Βούκανου. Β.Εd, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης / ΒΑ,
Θεολογικό Τμήμα, Ε.Κ.Π.Α. / Μ.Εd Ε.Κ.Π.Α. / Phd, Παν/μίου Αιγαίου. Κοσμάς
Γκανιάς, φοιτητής, Π.Τ. .Ε., Παν/μιο Αιγαίου
Caner Ceran. Νηπιαγωγός, μππχ. φοιτητής στο Πανεπιστήμιο Hacettepe της
Άγκυρας, Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης.
Σοφία Ζαχαράτου, φοιτήτρια, Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Παν/μιο Αιγαίου
Ανθούλα – Βαρβάρα Κάπελλα, φοιτήτρια, Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Παν/μιο Αιγαίου
Βασιλική Καλύβα. Β.Α. Φιλοσοφική Σχολή Α.Π.Θ. / μππτ. φοιτ., Π.Μ.Σ.
“Περιβαλλοντική Εκπαίδευση”, Παν/μίου Αιγαίου
Νικήτας Κατσουράκης, φοιτητής, Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Παν/μιο Αιγαίου
Δημήτρης Λάος, μππχ φοιτητής, Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Παν/μιο Αιγαίου
Δήμητρα Μουντουφάρη, Νηπιαγωγός, Μ.ed.
Σωτήριος Μπάρδας. Β.Α. Θεολογική Σχολή Α.Π.Θ. / μππτ. φοιτ., Π.Μ.Σ.
“Περιβαλλοντική Εκπαίδευση”, Παν/μίου Αιγαίου Παναγιώτα Μπελιά,
φοιτήτρια, Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Παν/μιο Αιγαίου

Ευρυδίκη Μπίτζα, φοιτήτρια, Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Παν/μιο Αιγαίου
Αργεντίνη Νομικού. Β.Εd, Τμήμα Νηπιαγωγών, Παν/μίου Πατρών / Μ.Εd,
Ε.Κ.Π.Α. / Μ.Εd, Χαροκόπειου Παν/μίου / Μ.Εd, Παν/μίου Αιγαίου / Υποψ. Διδ/σα
Παν/μίου Αιγαίου

Μαρία-Ελένη Παλάβρα, φοιτήτρια Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Παν/μιο Αιγαίου

Νίκος Σέγκος, φοιτητής, Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Παν/μιο Αιγαίου

6. Εξωτερικοί/ές συνεργάτες/τριες:

Γεωργία-Σωτηρία Ευθυμιοπούλου, φοιτήτρια, Τμήμα Ξένων Γλωσσών,
Μετάφρασης και Διερμηνείας (ΤΞΓΜΔ), Ιόνιο Παν/μιο

Christophe Miqueu, επίκουρος καθηγητής στη φιλοσοφία, Παν/μιο του
Bordeaux

Αλίκη Μοσχή, Επίτιμη Πρόξενος της Γαλλίας στη Ρόδο

Juan José Martínez Olguín, Υποψ. Διδ. Φιλοσοφίας, Παν/μιο Paris 8 &
Κοινωνικών Επιστημών, Παν/μιο του Buenos Aires

Βασιλική Πανταζή Β.Σc, Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού,
Ε.Κ.Π.Α./ Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, Τομέας Φιλοσοφίας, Τμήμα Φιλοσοφίας,
Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Ε.Κ.Π.Α.

Stéphanie Péraud-Puïgségur, υποψ. Διδ/σσα, Παν/μιο του

Bordeaux Maricela Perez, Υποψ. Διδ/σσα, ISCEEM Neila Ruiz, Υποψ.

Διδ/σσα, UERJ

María José Carrasco Zavala, υποψ. διδ/σσα, Παν/μιο Paris 8 Vincennes Saint-Denis

Βασίλης Χατζηστρατής, ΒSc Πληροφορικής, Τεχνική Υποστήριξη

7. Στις μεταφράσεις των περιλήψεων συμμετείχαν:

Αργεντίνη Νομικού, υποψ. διδ/σσα, Παν/μιο Αιγαίου

Βασιλική Πανταζή, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, Τομέας Φιλοσοφίας, Τμήμα
Φιλοσοφίας,

Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Ε.Κ.Π.Α

Γεωργία-Σωτηρία Ευθυμιοπούλου, φοιτήτρια, Τμήμα Ξένων Γλωσσών,

Μετάφρασης και Διερμηνείας (ΤΞΓΜΔ), Ιόνιο Παν/μιο

Μάνια Μονιούδη, υποψ. διδ/σσα, Παν/μιο Αιγαίου

Μαίρη Βούκανου, Phd, Παν/μίου Αιγαίου.

Μαρία Αργυρίου, Μεταδιδ/κή Ερευνήτρια, Ε.Δι.Π., Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Παν/μιο Αιγαίου

Επιμέλεια μεταφράσεων: καθ. Έλενα Κ. Θεοδωρο

COMITÉ SCIENTIFIQUE

Elena K. Théodoropoulou Université d'Égée

Président du Comité Scientifique

Daniela Camhy, Université de Graz

Adalberto Dias de Carvalho, Université de Porto Filipe

Ceppas de Carvalho e Faria, Université Fédérale de Rio de Janeiro

Edwige Chirouter, Université de Nantes

Laurence Cornu-Bernot, Université de Tours

Jean-François Dupeyron, Université de Bordeaux

Alekos Theodoridis, Université de Thrace Nicolas

Go, Université de Rennes

France Jutras, Université de Sherbrooke

David Kennedy, Montclair Université de l'État

Alain Kerlan, Université de Lyon2

Arie Kizel, Université de Haifa

Walter Kohan, Université de l'État de Río de Janeiro (UERJ)

Gregory Maughn, Montclair Université de l'État

Didier Moreau, Université Paris 8 Saint-Denis

Marianna Papastefanou, Université de Chypre

Jacques Quintin, Université de Sherbrooke

Pablo Flores de Rosario, Mexico/ Instituto Superior de Ciencias de la Educacion del Estado Marina Santi, Université de Padova

Michel Sasseville, Université de Laval

Nancy Vansieleghe, LUCA École des Arts /Gent

Gabrielle Weigand, Université de Karlsruhe

Armando Zambrano Leal, Université d'ICESI, Cali

INSTITUTIONS COLLABORATRICES:

Instituto de Filosofia, Faculdade de Letras da Universidade do Porto

http://www.pse.aegean.gr/labs/ceerpreff/

Université d'Égée
Faculté des Sciences Humaines
Département des Sciences de l'Éducation Préscolaire
& de l'Ingénierie Éducative (D.S.E.P.I.E.)

http://practphil-biennale.aegean.gr

1ère Biennale
Internationale de
Philosophie
Pratique

Philosophie en praxis
Le geste philosophique:
engagements politiques,
éthiques, éducatifs,
artistiques

βιογενής 2018

αρχιτεκτονική
επιχειρηματική επικοινωνία
το βίο της φιλοσοφίας:
φιλοσοφία εν πράξει

Πρακτική
Φιλοσοφία
Internationalale de
1ère Biennale

http://www.pse.aegean.gr/labs/ceerpreff/

β' de l'Ingénierie Éducative (D.S.E.P.I.E.)
Département des Sciences de l'Éducation Préscolaire
Faculté des Sciences Humaines
Université d'Égée

http://www.icsi.edu.co

Faculté de Philosophie de l'Université Laval, Québec, Canada

Instituto Superior de Ciencias de la Educación del Estado de México

Center of Philosophies and Childhood (NEFI) of the Graduate Program in Education (PROEd), of the State University of Rio de Janeiro (UERJ)

Laboratoire d'Études et de Recherches sur les Logiques Contemporaines de la Philosophie /EA 4008, Université de Paris 8 – Saint-Denis

Department of Learning, Instruction and Teacher Education, University of Haifa

ORGANISATION:

1. Coordination:

Elena K. Théodoropoulou (Grèce/Égée),

Adalberto Dias de Carvalho (Portugal/Porto)

Jean-François Dupeyron (France-Bordeaux)

Pablo Flores de Rosario (Mexico/ ISCEEM)

Alain Kerlan (France/Lyon2)

Walter Kohan (Brazil/Rio)

Didier Moreau (France/Paris 8)

Michel Sasseville (Canada/Laval)

Jacques Quintin (Canada/ Sherbrooke)

Arie Kizel (Israel/Haifa)

2. Organismes collaborateurs:

Pérfecture de l'Égée-Méridionale

Municipalité de Rhodes

Directorat de l'Éducation Secondaire du Dodécanèse (Grèce)

3. Comité d'organisation:

Maria Argyriou, Chercheuse Postdoctorale, Univ/té d'Égée

Mania Monioudi, Doctorante, Univ/té d'Égée

Elena Nikolakopoulou, Doctorante, Univ/té d'Égée

Eugenia Patta, Doctorante, Univ/té d'Égée

Katerina Renti, Doctorante, Univ/té d'Égée

4. Secrétariat:

Vera Aggelou, Personnel Technique Spécial, Univ/té d'Égée

Catherine Kantinou, Secrétariat D.S.E.P.I.E. Univ/té d'Égée

Mairi Konstadinou, Chef de Secrétariat, D.S.E.P.I.E., Université

d'Égée Patricia Ikouta Mazza, Doctorante, Univ/té d'Égée

Christine Sellina, Secrétariat D.S.E.P.I.E. Univ/té d'Égée Georgia

Vitsilaki, gestion financière, D.S.E.P.I.E., Univ/té d'Égée

5. Soutien de l'Organisation:

Miltos Aggelidis, étudiant, D.S.E.P.I.E., Univ/té d'Égée

Sotirios Bardas. B.A. École de Théologie, Université Aristote de Thessalonique /
étudiant en Programme Master "Education environnementale", Université d'
Égée

Panagiotis Varvaresos, étudiant Master, D.S.E.P.I.E., Univ/té d'Égée

Ana Belem Diosdado Ramos, Doctorante en Sciences de l'Éducation, Institut
Supérieur des Sciences de l'Éducation, État du Mexique

Evridiki Bitza, étudiante, D.S.E.P.I.E., Univ/té d'Égée

Caner Ceran. Enseignant en maternelle, étudiant Master à l'Université Hacettepe
d'Ankara, Département de l'Éducation Préscolaire.

Kosmas Gkaniyas, étudiant, D.P.E.P., Univ/té d'Égée

Vasiliki Kalyva. B.A. École de Philosophie, Université Aristote de Thessalonique /
étudiante en Programme Master "Education environnementale", Université d'
Égée

Anthoula – Varvara Kapella, étudiant, D.S.E.P.I.E., Univ/té
d'Égée

Nikitas Katsourakis, étudiant, D.S.E.P.I.E., Univ/té d'Égée

Dimitris Laos, étudiant Master, D.S.E.P.I.E., Univ/té d'Égée

Dimitra Mountoufari, Institutrice préscolaire, M.ed.

Panagiota Mpelia, étudiante, D.S.E.P.I.E., Univ/té d'Égée

Argentini Nomikou. B.Ed Département de l'Education
Préscolaire, Université de Patras / M.Ed, Université Nationale
et Kapodistrienne d'Athènes / M.Ed, Université Harokopeion
/ M.Ed, Université d'Égée / Doctorante Université d'Égée

Maria-Eleni Palavra, étudiante, D.S.E.P.I.E., Univ/té d'Égée

Nikos Segkos, étudiant, D.S.E.P.I.E., Univ/té d'Égée
Mairie Voukanou. B.Ed, Département de l'Éducation Primaire
/ BA, Département de Théologie, Université Nationale et
Kapodistrienne d'Athènes / M.Ed Université Nationale et
Kapodistrienne d'Athènes /Docteur, Université d'Egée. Sofia
Zacharatou, étudiante, D.S.E.P.I.E., Univ/té d'Égée

6. Collaborateurs/trices extérieurs/es

Georgia-Sotiria Efthimiopoulou, étudiante, Département des langues étrangères,
traduction et interprétation, Université Ionienne

Vassilis Hatzistratis, BSc (Hons) en informatique, Assistance technique Christophe
Miqueu, maître de conférences en philosophie, Université de Bordeaux

Aliki Moschis, Consul Honoraire de France à Rhodes

Juan José Martínez Olguín, Doctorant en Philosophie, Université Paris 8 &
Sciences Sociales, Université de Buenos Aires

Vasiliki Pantazi, B.Sc, Faculté d'Education Physique et de Science du Sport,
Université Nationale et Kapodistrienne d'Athènes/Étudiante Master, Faculté de
Philosophie, Pédagogie et Psychologie, Université Nationale et Kapodistrienne
d'Athènes

Stéphanie Péraud-Puigségur, professeure agrégée de philosophie, doctorante en
philosophie, Université de Bordeaux

Maricela Perez, Doctorante, / ISCEEM

Neila Ruiz, Doctorante, UERJ

María José Carrasco Zavala, Doctorante Université Paris 8 Vincennes Saint-Denis

7. A la traduction des résumés ont collaboré:

Argentini Nomikou, Doctorante, Univ/té d'Égée

Vasiliki Pantazi, B.Sc, Étudiante Master, Faculté de Philosophie, Pédagogie et
Psychologie, Université Nationale et Kapodistrienne d'Athènes

Georgia-Sotiria Efthimiopoulou, étudiante, Département des langues étrangères,
traduction et interprétation, Université Ionienne

Mania Monioudi, Doctorante, Univ/té d'Égée

Maria Argyriou, Chercheuse Postdoctorale, Univ/té d'Égée

Mairie Voukanou, Doctorante, Univ/té d'Égée

Revision des traductions: prf. Elena K. Theodoropoulou

SCIENTIFIC COMMITTEE

Elena K. Theodoropoulou, University of the Aegean

Chair of the Scientific Committee

Daniela Camhy, University of Graz

Adalberto Dias de Carvalho, University of Porto

Filipe Ceppas de Carvalho e Faria, Federal University of Rio

Edwige Chirouter, University of Nantes Laurence Cornu-

Bernot, University of Tours

Jean-François Dupeyron, University of Bordeaux

Alekos Theodorides, Democritus University of Thrace

Nicolas Go, University of Rennes

France Jutras, University of Sherbrooke

David Kennedy, University of Montclair

Alain Kerlan, University of Lyon2

Arie Kizel, University of Haifa

Walter Kohan University of Rio

Gregory Maughn, Montclair University

Didier Moreau, University of Paris 8 Saint-Denis

Mariana Pappastefanou, University of Cyprus

Jacques Quintin, University of Sherbrooke

Pablo Flores de Rosario, ISCEEM University of Mexico

Marina Santi, University of Padova

Michel Sasseville University of Laval

Nancy Vansielegheem, School of Arts University of / Gent

Gabrielle Weigand, University of Karlsruhe

Armando Zambrano Leal, ICESI, University of Cali

COLLABORATING UNIVERSITIES:

Instituto de Filosofia, Faculdade de Letras da Universidade do Porto

Faculté de Philosophie de l'Université Laval, Québec, Canada

Instituto Superior de Ciencias de la Educación del Estado de México

Center of Philosophies and Childhood (NEFI) of the Graduate Program in Education (PROEd), of the State University of Rio de Janeiro (UERJ)

Laboratoire d'Études et de Recherches sur les Logiques Contemporaines de la Philosophie /EA 4008, Université de Paris 8 – Saint-Denis

Department of Learning, Instruction and Teacher Education, University of Haifa

ORGANIZATION

1. Coordination:

Elena K. Theodoropoulou (Greece/ Aegean University/Rhodes),

Adalberto Dias de Carvalho (Portugal/Porto)

Jean-François Dupeyron (France/Bordeaux)

Alain Kerlan (France/Lyon2)

Walter Kohan (Brazil/ Rio)

Didier Moreau (France/ Paris 8)

Pablo Flores de Rosario (Mexico/ISCEEM)

Michel Sasseville (Canada/Laval)

Jacques Quintin (Canada/Sherbrooke)

Arie Kizel (Israel/Haifa)

2. Collaborating Institutions:

Prefecture of South Aegean

Municipality of Rhodes

Directorate of Secondary Education of Dodecanese

3. Organizational Committee:

Maria Argyriou, Postdoctoral Researcher, University of the Aegean

Mania Monioudi, Ph.D Candidate, University of the Aegean

Elena Nikolakopoulou, Ph.D Candidate, University of the Aegean

Eugenia Patta, Ph.D Candidate, University of the Aegean

Katerina Renti, Ph.D Candidate, University of the Aegean

4. Secretariat:

Vera Aggelou, Special Technical Staff, University of the Aegean

Catherine Kantinou, Secretariat D. P.S.E.E.D., Univ/ty of the Aegean

Mairi Konstadinou, Head of Secretariat, D. P.S.E.E.D., Univ/ty of the Aegean

Patricia Ikouta Mazza, Ph.D Candidate, University of the Aegean

Christina Sellina, Secretariat D. P.S.E.E.D., Univ/ty of the Aegean

Georgia Vitsilaki, financial management, D.P.S.E.E.D., Univ/ty of the Aegean

5. Organization's Support:

Miltos Aggelidis, student, D.P.E.S.E.D., University of the Aegean

Sotirios Bardas. B.A. School of Theology, Aristotle University of Thessaloniki / graduate student, Master Program "Environmental Education", University of the Aegean

Ana Belem Diosdado Ramos, PhD student of Educational Sciences, Superior Institute of Education Sciences, State of Mexico

Evridiki Bitza, student, D.P.E.S.E.D., University of the Aegean

Caner Ceran. Kindergarten teacher, postgraduate student at Hacettepe University in Ankara, Department of Preschool Education.

Kosmas Gkaniyas, student, P.D.P.E., University of the Aegean

Vasiliki Kalyva. B.A. School of Philosophy, Aristotle University of Thessaloniki / graduate student, Master Program "Environmental Education", University of the Aegean

Anthoula – Varvara Kapella, student, D.P.E.S.E.D., University of the Aegean

Nikitas Katsourakis, student, D.P.E.S.E.D., University of the Aegean

Dimitris Laos, postgraduate student, D.P.E.S.E.D., University of the Aegean

Dimitra Mountoufari, Kindergarten teacher, M.ed.

Panagiota Mpelia, student, D.P.E.S.E.D., University of the Aegean

Argentini Nomikou. B.Ed Department of Early Childhood Education, University of Patras / M.Ed, National and Kapodistrian University of Athens / M.Ed, Harokopeion University / M.Ed, University of the Aegean / Ph.D Candidate of University of the Aegean

Maria-Eleni Palavra, student, D.P.E.S.E.D., University of the Aegean

Nikos Segkos, student, D.P.E.S.E.D., University of the Aegean

Panagiotis Varvaresos, postgraduate student, D.P.E.S.E.D., University of the Aegean

Mary Voukanou. B.Ed, Department of Primary Education, National and Kapodistrian University of Athens / BA, Department of Theology, National and Kapodistrian University of Athens / M.Ed National and Kapodistrian University of Athens / Ph.D, University of the Aegean.

Sofia Zacharatou, student, D.P.E.S.E.D., University of the Aegean

6. External collaborators:

Georgia-Sotiria Efthimiopoulou, student, Department of Foreign Languages, Translation and Interpreting, Ionian University

Vassilis Hatzistratis, BSc (Hons) Computing, Technical Support

Christophe Miqueu, lecturer in philosophy, Univeristy of

Bordeaux Aliki Moschis, Honorary Consul of France in Rhodes

Juan José Martínez Olguín, PhD student in Philosophy, University of Paris 8 & Social Sciences, University of Buenos Aires

Vasiliki Pantazi, B.Sc, School of Physical Education and Sport Science, National and Kapodistrian University of Athens/ Postgraduate student, Faculty of Philosophy, Pedagogy and Psychology, National and Kapodistrian University of Athens.

Stéphanie Péraud-Puigségur, Phd Candidate, Univeristy of Bordeaux

Maricela Perez, Ph.D Candidate, ISCEEM Neila Ruiz, Ph.D Candidate, UERJ

María José Carrasco Zavala, Phd Candidate, University of Paris 8 Vincennes Saint-Denis.

7. To the translation of abstracts have collaborated:

Argentini Nomikou, Ph.D Candidate, University of the Aegean

Vasiliki Pantazi, Postgraduate student, Faculty of Philosophy, Pedagogy and Psychology, National and Kapodistrian University of Athens.

Georgia-Sotiria Efthimiopoulou, student, Department of Foreign Languages, Translation and Interpreting, Ionian University

Monioudi, Ph.D Candidate, University of the Aegean

Mary Voukanou, Ph.D Candidate, University of the Aegean

Maria Argyriou, Postdoctoral Researcher, University of the Aegean Mania

Revision of translations: prof. Elena K. Theodoropoulou

Prof. **David J. Elliott**

New York University, U.S.A.

Praxial Music Education: Themes and Dimensions

This presentation begins by offering praxial answers to three basic questions: What is Music? What is Education? and What is Personhood? From these foundational concepts, I offer praxial answers to four clusters of questions: (a) What layers of meaning are embedded within pieces of music and within students' musical actions with each other? (b) What is musical understanding and what are some basic strategies for developing musical understanding? (c) How does music arouse and express human emotions? and (d) How can we develop students' musical creativity? My presentation concludes by offering suggestions about the interrelations between music education, lifelong music making, and

several dimensions of “full human flourishing,” including happiness, self-growth, and “ethical artistic citizenship.”

Πραξιακή Μουσική Εκπαίδευση: Θέματα και Διαστάσεις

Αυτή η παρουσίαση αρχίζει με την προσφορά πραξιακών απαντήσεων σε τρία βασικά ερωτήματα: Τι είναι η Μουσική; Τι είναι η Εκπαίδευση; και τι είναι το άτομο; Από αυτές τις θεμελιώδεις έννοιες, προσφέρω πραξιακές απαντήσεις σε τέσσερις ομάδες ερωτήσεων: (α) Ποια στρώματα νοήματος ενσωματώνονται μέσα στα μουσικά κομμάτια και τα μουσικά ενεργήματα των μαθητών μεταξύ τους; (β) Τι είναι μουσική κατανόηση και ποιες είναι οι βασικές στρατηγικές για την ανάπτυξη της μουσικής κατανόησης; (γ) Πώς η μουσική διεγείρει και εκφράζει τα ανθρώπινα συναισθήματα; και (δ) Πώς μπορούμε να καλλιεργήσουμε τη μουσική δημιουργικότητα των μαθητών; Η παρουσίαση ολοκληρώνεται με την προσφορά προτάσεων σχετικά με τις αλληλοσυσχετίσεις της μουσικής εκπαίδευσης, της δια βίου μουσικής δημιουργίας και διαφόρων διαστάσεων "πλήρους ανθρώπινης ευημερίας", συμπεριλαμβανομένης της ευτυχίας, της αυτο-ανάπτυξης και της "ηθικής καλλιτεχνικής πολιτειότητας".

Éducation musicale pratique: thèmes et dimensions

Cette présentation commence par offrir des réponses pratiques à trois questions basiques: Qu'est-ce que la musique? Qu'est-ce que l'éducation? Et qu'est-ce qu'est la personne? A partir de ces concepts fondamentaux, j'offre des réponses pratiques à quatre groupes de questions: (a) Quelles couches de sens sont intégrées dans les morceaux musicaux ainsi que dans les actions musicales des élèves entre eux? (b) Qu'est-ce que la compréhension musicale et quelles sont les stratégies de base pour développer la compréhension musicale? (c) Comment la musique stimule et exprime les émotions humaines? et d) Comment pouvons-nous cultiver la créativité musicale des élèves? Ma présentation conclut par des

suggestions sur les interrelations entre l'éducation musicale, la création musicale tout au long de la vie et les dimensions différentes du «plein épanouissement humain», y compris le bonheur, le développement personnel et la « citoyenneté artistique morale».

Prof. **Adalberto Dias de Carvalho**

Université de Porto, Portugal

De la citoyenneté comme identité politique à la citoyenneté comme identité personnelle: vers une citoyenneté itinérante?

La notion de citoyenneté porte avec elle-même l'idée d'identité où est traditionnellement implicite la notion d'appartenance. En effet, être citoyen signifie avoir un lien à une certaine société avec tout ce que cela représente en ce qui concerne des droits et des devoirs, c'est-à-dire, citoyen est celui qui a des devoirs lesquels découlent des droits que lui sont reconnus par une communauté dont il est membre. Il aura comme l'un de ses premiers devoirs en tant que citoyen celui de contribuer à la communauté que lui reconnaît des droits notamment pour que tous aient des droits. C'est ainsi que, du point de vue éthique, les droits s'expriment par la jouissance de la dignité envisagée elle-même comme un droit, en tant que les devoirs sont assumés comme une responsabilité qui sera exercée elle-même, avant tout, comme un devoir.

Pour Aristote il y avait une corrélation intime entre la conception de citoyenneté et l'éthique justement quand il conçoit le bonheur en tant qu'un objectif de l'éthique: le bonheur compris comme la vie bonne en correspondance avec la vie digne. Dans ce contexte, la prospérité de l'État appartenait aux compétences du citoyen vertueux, ce que signifie qu'on vérifie l'existence d'une subordination de l'éthique vis-à-vis la politique. La citoyenneté était elle-même la condition pour

une participation politique dans la gestion de la polis dans la mesure où celle-ci était elle-même aussi le siège de la citoyenneté. Il y en avait tout seulement des citoyens athéniens. Cette condition était leur identité.

Avec Hobbes, d'une certaine manière, le citoyen, pour acquérir ce statut et parce qu'il a besoin de se protéger de la violence des autres, transfère par voie contractuelle la responsabilité de la citoyenneté pour l'État – représenté par le souverain – qui le protège en assurant la justice. Il y en avait des citoyens tout seulement dans la mesure où il y en avait un État organisé rationnellement auquel ils appartenaient, État qui avait la responsabilité de leur assurer l'identité citoyenne.

La Déclaration de Virginie de 1778, la Déclaration de l'indépendance et la constitution des EUA de 1787 proclament, à son tour, le droit à la vie, à la liberté et à la recherche du bonheur pour tous les êtres humains en tant que créatures égales, droit ou droits que, toutefois, se rapportaient concrètement aux habitants des colonies qui, en devenant indépendantes, permettaient ainsi qu'ils les acquéraient. Ces droits, quoique plutôt dans le cadre de sa proclamation que de leur réalité, vont obtenir le statut d'universalité avec l'affirmation par la Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen, en 1789, de la dignité citoyenne de toutes les personnes humaines. En 1948, l'Assemblée Générale de l'ONU proclame la Déclaration Universelle des Droits de l'Homme où on érige l'intention de la Déclaration comme un idéal commun à atteindre par tous les peuples et nations. C'est l'universalité qui depuis maintenant assurera la plénitude de la citoyenneté à travers sa mise en charge et protection aux niveaux national et transnational.

Pourtant, comme on vit aujourd'hui au sein d'une société d'individus – laquelle n'est pas pour cela nécessairement individualiste – nous sommes devant quelques importantes questions en ce qui concerne la citoyenneté, laquelle, en étant toujours pendant son histoire, en rapport avec plusieurs dimensions de la liaison de son identité au collectif, affronte maintenant les défis d'une individualité qui,

sans plus, pourra la dissoudre. Et voilà, c'est justement ici qu'on se propose d'explorer les apports de la notion de quodlibet ens développée par Giorgio Agamben, en la mettant en connexion avec celle d'«extériorisation dans moi-même» de Fernando Pessoa et la conviction de Paul Ricoeur qu'on pourra réduire la distance vis-à-vis les autres en approfondissant notre propre identité. Ceci en tant qu'avec la notion de quodlibet ens et toujours selon Agamben, «la singularité renonce ainsi au faux dilemme qui contraint la connaissance à choisir entre le caractère ineffable de l'individu et l'intelligibilité de l'universel».

Mots-clés: *citoyenneté, droits humains, dignité, polis, individu, universel*

***From citizenship as political identity to citizenship as personal identity:
towards an itinerant citizenship?***

The concept of citizenship involves the idea of identity in which the sense of belonging is traditionally implicit. In fact, being a citizen means to be bound to a given society with all the rights and duties that go with it, or rather say, the citizen is the one whose duties derived from the rights recognized by a community makes him be recognized as its member. And one of the citizen's first duties is to contribute to the community which grants him his rights, so that everyone can have rights. In ethical terms, this is how rights reflect the enjoyment of dignity considered in itself as a right, and duties assumed as a responsibility to be essentially exercised as a duty.

For Aristotle there was an intimate correlation between the concept of citizenship and ethics when he envisages happiness as the goal of ethics understood as good life corresponding to a dignified life. So, the virtuous citizen would hold responsible for the state prosperity, which means a subordination of ethics to politics. Citizenship would be the condition to politically participate in the polis management, understood as the seat of citizenship itself. There were only Athenian citizens - and that was their true identity.

With Hobbes, in some way, a citizen, to be considered as one and be protected from the violence of others, has to contractually transfer his citizenship to the state, i.e. to the sovereign who protects him through justice. There were only citizens as long as there was a rationally organized state they could belong to, whose responsibility was to confer them identity. The Virginia Declaration of 1776, the Declaration of Independence and the US Constitution of 1787, in their turn, proclaim the right to life, to liberty, and to the pursuit of happiness of all human beings while equal creatures. Such right or rights concerned the inhabitants of the colonies who acquired them after the independence. These rights, although more in the scope of their proclamation rather than in reality, will gain the status of universality by stating the dignity of all human beings as dictated by the Declaration of the Rights of Man and Citizen in 1789. In 1948, the United Nations General Assembly proclaimed the Universal Declaration of Human Rights, explicitly stating, the intention of its universality: «The General Assembly proclaims this Universal Declaration of Human Rights as a common goal to be achieved by all peoples and all nations». It is the universality that now comes to guarantee the fullness of citizenship through its connection and protection at national, international and transnational levels.

However, today's society of individuals - not necessarily individualistic - important questions are raised regarding a citizenship whose identity has been invariably linked to the collective in many dimensions, faces nowadays challenges of an individuality capable of dissolving it, without further ado. Our aim is to explore the contributions of the concept of quodlibetens developed by Giorgio Agamben, relating it to Fernando Pessoa's «externalization within me» and to Paul Ricoeur's and Changeux's conviction that distance can be reduced from others by deepening our own identity.

Thus and in accordance of Agamben's concept of quodlibetens «Singularity is thus freed from the false dilemma that obliges knowledge to choose between the ineffability of the individual and the intelligibility of the universal».

Λέξεις-κλειδιά: citizenship, human rights, dignity, polis, individual, universal

Bibliographie:

Agamben, G., *La communauté qui vient. Théorie de la singularité quelconque*, trad. par Raiola, M., Paris: Seuil, 1990.

Changeux, J.-P., - Ricoeur, P., *Ce qui nous fait penser. La nature et la règle*, Paris: Odile Jacob, 1998.

Pessoa, F., *Livro do desassossego*, Lisboa: Relógio D'Água, 2013.

Από την ιθαγένεια (υπηκοότητα) ως πολιτική ταυτότητα στην ιθαγένεια ως ατομική ταυτότητα: προς μια νομαδική ιθαγένεια;

Η έννοια της ιθαγένειας συνεπάγεται την ιδέα της ταυτότητας, στην οποία η αίσθηση του ανήκειν είναι παραδοσιακά υπόρρητη. Στην πραγματικότητα, το να είσαι πολίτης σημαίνει να είσαι δεσμευμένος σε μια δεδομένη κοινωνία με όλα τα συνακόλουθα δικαιώματα και τα καθήκοντα ή, για να ειπωθεί διαφορετικά, ο πολίτης είναι αυτός, του οποίου τα καθήκοντα απορρέουν από τα δικαιώματα, όπως αυτά αναγνωρίζονται από μια κοινότητα, η οποία με την σειρά της τον κάνει να αναγνωρίζεται ως μέλος της. Και ένα από τα πρώτα καθήκοντα του πολίτη είναι να συνεισφέρει στην κοινότητα, που του παρέχει τα δικαιώματά του, έτσι ώστε όλοι να έχουν δικαιώματα. Από ηθικής άποψης, αυτό αποτελεί τον τρόπο, με τον οποία τα δικαιώματα αντανakλούν την ευχαρίστηση της αξιοπρέπειας, αφ' εαυτής θεωρούμενης ως δικαιώματος και τα καθήκοντα λογιζόμενα ως μια ευθύνη, η οποία ουσιαστικά πρέπει να ασκηθεί ως καθήκον.

Για τον Αριστοτέλη υπήρξε μια στενή συσχέτιση μεταξύ της έννοιας της ιθαγένειας και της ηθικής, όταν οραματίζεται την ευδαιμονία ως στόχο της ηθικής εννοούμενης ως καλής ζωής, αντίστοιχης μιας αξιοπρεπούς ζωής. Έτσι, ο ενάρετος πολίτης θα είχε ευθύνη για την κρατική ευημερία, που σημαίνει

υποταγή της ηθικής στην πολιτική. Η ιθαγένεια θα ήταν η προϋπόθεση να συμμετάσχει πολιτικά στη διοίκηση της πόλεως, θεωρούμενης ως έδρα της ίδιας της ιθαγένειας. Υπήρχαν μόνο Αθηναίοι πολίτες - και αυτή ήταν η πραγματική τους ταυτότητα.

Σύμφωνα με τον Hobbes, κατά κάποιον τρόπο, ένας πολίτης, για να θεωρείται ως μοναδικότητα και να προστατεύεται από τη βία των άλλων, πρέπει να μεταβιβάσει δια συμβολαίου την ιθαγένειά του στο κράτος, δηλαδή στον κυρίαρχο, που τον προστατεύει μέσω της δικαιοσύνης. Υπήρχαν μόνο πολίτες, όσο υπήρχε ένα ορθολογικά οργανωμένο κράτος, στο οποίο θα μπορούσαν να ανήκουν, και του οποίου η ευθύνη ήταν να τους αποδώσει ταυτότητα.

Η Διακήρυξη της Βιρτζίνια το 1776, η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας και το Σύνταγμα των ΗΠΑ το 1787, με τη σειρά τους, διακηρύσσουν το δικαίωμα στη ζωή, στην ελευθερία και στην επιδίωξη της ευτυχίας όλων των ανθρώπων, ενόσω είναι ισότιμα όντα. Τέτοιο δικαίωμα ή δικαιώματα αφορούσαν τους κατοίκους των αποικιών, που τα απέκτησαν μετά την ανεξαρτησία τους. Αυτά τα δικαιώματα, αν και περισσότερο στο πλαίσιο της διακήρυξής τους παρά στην πραγματικότητα, θα αποκτήσουν το καθεστώς της καθολικότητας, δηλώνοντας ακριβώς την αρχή της αξιοπρέπειας όλων των ανθρώπων, όπως υπαγορεύεται από τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη το 1789. Το 1948, η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών διακηρύσσει την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, δηλώνοντας ρητά την πρόθεση της οικουμενικότητάς της: «Η Γενική Συνέλευση διακηρύσσει αυτή την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ως κοινό στόχο, που πρέπει να επιτευχθεί από όλους τους λαούς και όλα τα έθνη». Είναι

η καθολικότητα, η οποία έρχεται τώρα να εξασφαλίσει την πληρότητα της ιθαγένειας μέσω της σύνδεσης της και της προστασίας της σε εθνικά, διεθνή και διακρατικά επίπεδα.

Ωστόσο, η σημερινή κοινωνία των ατόμων - όχι απαραίτητα ατομικιστική - όπου τίθενται σημαντικά ερωτήματα αναφορικά με την ιθαγένεια, η

ταυτότητα της οποίας συνδέθηκε πάντοτε με το συλλογικό σε πολλές διαστάσεις, αντιμετωπίζει τις προκλήσεις μιας ατομικότητας ικανής να την διαλύσει, χωρίς περαιτέρω καθυστέρηση. Στόχος μας είναι να διερευνήσουμε τις συνεισφορές της έννοιας του «οποιουδήποτε όντος» (quodlibet ens), που αναπτύχθηκε από τον Giorgio Agamben, συνδέοντάς την με την «εξωτερικοποίηση εντός μου» του Fernando Pessoa και την πεποίθηση των Paul Ricoeur και Jean-Pierre Changeux ότι η απόσταση από τους άλλους μπορεί να μειωθεί με την εμβάθυνση της δικής μας ταυτότητας.

Έτσι, και σύμφωνα με την παραπάνω έννοια του Agamben, «Η μοναδικότητα απελευθερώνεται από το ψεύτικο δίλημμα, που υποχρεώνει τη γνώση να επιλέξει μεταξύ του άρρητου του ατόμου και της κατανοησιμότητας του καθολικού».

Λέξεις-κλειδιά: πολιτειότητα, ανθρώπινα δικαιώματα, αξιοπρέπεια, πόλς, άτομο, καθολικό.

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Prof. **André Duhamel**

Université de Sherbrooke, Canada

L'éthique comme imaginaire social

L'«éthique» imprègne les sociétés occidentales depuis la fin du siècle dernier. Elle occupe le tissu social autant que les discours, sert de référent aussi bien à la critique qu'à la légitimation, et même si son omniprésence lui a fait perdre quelque lustre, elle ne s'efface pas devant les phénomènes similaires qu'elle a remplacé («tout est politique», «LA morale», «religion»). C'est pourquoi il peut être fructueux de comprendre cette prégnance en termes d'«imaginaire social»;

nous voudrions ici le montrer avec quelques détails, car ce travail pourra enrichir aussi bien un concept que l'autre. Différentes dimensions de l'imaginaire social ont déjà été circonscrites (historicité, socialité, dualité, hétérogénéité, disponibilité), et se pencher sur quelques caractéristiques de l'éthique aujourd'hui est susceptible d'en révéler plusieurs autres, qui pourront permettre de donner consistance au concept, et relever la dimension pratique tant de l'éthique que de la philosophie morale.

En nous appuyant sur quelques usages philosophiques de la notion d'imaginaire social (Ricoeur, Taylor) et des analyses québécoises de l'importance du phénomène éthique (Lacroix, Rocher), nous circonscrirons cinq atouts théoriques de la description de l'éthique en termes d'imaginaire social. Ce concept permet d'abord de donner *cohérence* et structure à un ensemble de phénomènes autrement disparates, car l'imaginaire social circonscrit des discours comme des pratiques, des dispositifs aussi bien que des normes. Ensuite, employer ce concept c'est aussi chercher à rendre compte de la dimension *pratique* des représentations, pas seulement de leur dimension d'image, de tableau, de reflet. C'est aussi, troisième atout, tenter de cerner une dimension de *nouveauté*, d'inédit et d'initiative, de ce qui ne se ramène pas aux seules conditions antérieures. Penser l'éthique comme imaginaire social permet aussi de mettre l'accent sur la dimension *pédagogique* ou d'éducation intersubjective à la socialité, plus que sur l'aspect uniquement collectif. Enfin, dernier atout, c'est aussi chercher à cerner une dimension *évaluative* ou normative permettant le jugement: l'imaginaire a ici une fonction régulatrice et d'orientation. Il en ressort par suite que l'éthique, comme imaginaire social, est concernée par les décisions particulières mais aussi par la signification générale d'un phénomène historique: elle n'est ni une utopie ni une idéologie, ce que pourrait nous laisser croire son poids actuel, mais des pratiques dotées de réflexivité.

Mots-clés: éthique, philosophie, imaginaire, société, pratique, réflexion, créativité, pédagogie

Ethics as social imaginary

«Ethics» is now everywhere: in words, discourses, practices, institutions, disciplines. Whether it is a good thing or not, in most developed countries, «ethics» replaced (or at least compete with) older phenomenon like «religion», «moral» or «everything is political». This kind of massive presence could fruitfully be examined in terms of «social imaginary», a sociological and philosophical concept not exactly equivalent to 'ideology' but useful to delineate the socio-political dimension of the phenomenon. We will first offer a definition of «social imaginary» as a practical and empowering idea (Taylor, Ricoeur, Castoriadis) alongside a description of the importance of the phenomena in a particular country, Québec (Lacroix, Boisvert, Rocher). Ethics as social imaginary can then be useful, first, to give *structure* and coherence to a number of discourses, practices and apparatus otherwise very different. It can also, second, best addresses the *practical* dimension of ethics, even in discourses of a theoretical bend: it is never a simple picture of neutral representation of a social world «out there». Thirdly, ethics conceived as social imaginary reveals a dimension of *novelty*, originality and creativity: it is a case of social branding giving legitimacy (at least at first sight) to a practice or proposition pretending to be new and very different from other existing practices or propositions. In this way, ethics is also presented, fourthly, as a kind of dialogic interaction between social actors, one trying to teach a better ways of acting/thinking to others: we could call this the *pedagogical* dimension of ethic as social imaginary.

Finally, and there is less evidence in this fact that we could think at first sight, ethics as social imaginary can pinpoint an *evaluative* dimension enabling the judgment of social actors: it regulates and give meaning to practical problems, both in the here and now and in the long run. All in all, ethics as social imaginary delineate the general and specific historical novelty of the phenomenon: neither utopia or ideology, emancipation or misrecognition, it can best be conceived as social practices with reflectivity.

Keywords: ethics, philosophy, imaginary, society, practice, reflection, creativity, pedagogy

Bibliographie:

Adams, S., (edited by), «Ricoeur and Castoriadis in Discussion. On Social Imaginaries, Human Creation, and the Possibility of Historical Novelty», Rowman & Littlefield International, 2017.

Adams, S., et al., «Social Imaginaries in Debate», *Social Imaginaries*, vol. 1 no 1, 2015, σσ. 15-52.

Lacroix, A., (dir.), *Éthique appliquée, éthique engagée. Réflexions sur une notion*, Montréal: Liber, 2006.

Naranch, L., «The Imaginary and a Political Quest for Freedom», *Differences*, 15 no 3, 2002, σσ. 64-82.

Ricoeur, P., «L'imagination dans le discours et dans l'action», στο: *Du texte à l'action, Essais d'herméneutique*, Paris:Seuil, 1986, σσ. 213-80.

Rocher, G., *Études de sociologie du droit et de l'éthique*, Montréal:Thémis, 1996.

Taylor, C., *Modern Social Imaginaries*, Durham, U.S.A. : Duke University Press, 2004.

Η ηθική ως κοινωνικό φαντασιακό

Η «ηθική» βρίσκεται τώρα παντού: στις λέξεις, στις συζητήσεις, στις πρακτικές, στους θεσμούς, στους επιστημονικούς κλάδους. Είτε είναι καλό είτε όχι, στις περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες, η «ηθική» αντικατέστησε (ή τουλάχιστον ανταγωνίζεται) παλαιότερα φαινόμενα, όπως η «θρησκεία», η «ηθική» ή το «όλα είναι πολιτική». Αυτό το είδος μαζικής παρουσίας θα μπορούσε να εξεταστεί γόνιμα υπό το πρίσμα του «κοινωνικού φαντασιακού», μιας κοινωνιολογικής και φιλοσοφικής έννοιας, η οποία δεν είναι ακριβώς εφάμιλλη της «ιδεολογίας», αλλά χρήσιμη για να οριοθετήσει την κοινωνικοπολιτική διάσταση του φαινομένου. Αρχικά, θα παραθέσουμε έναν ορισμό του «κοινωνικού φαντασιακού» ως μια πρακτική ιδέα ενδυνάμωσης (Taylor, Ricoeur, Καστοριάδης) μαζί με μια περιγραφή της σημασίας των φαινομένων σε μια συγκεκριμένη περιοχή, το Québec (Lacroix, Boisvert, Rocher). Η ηθική ως

κοινωνικό φαντασιακό μπορεί τότε να είναι χρήσιμη, καταρχάς, για να δώσει δομή και συνοχή σε ένα αριθμό λόγων, πρακτικών και μηχανισμών, κατά τα λοιπά πολύ διαφορετικών. Μπορεί, δεύτερον, να απευθυνθεί καλύτερα στην πρακτική διάσταση της ηθικής, ακόμη και σε συζητήσεις μιας θεωρητικής κλίσης: δεν αποτελεί ποτέ την απλή εικόνα μιας ουδέτερης αναπαράστασης ενός κοινωνικού κόσμου «εκεί έξω». Τρίτον, η ηθική, όπως γίνεται αντιληπτή ως κοινωνικό φαντασιακό, αποκαλύπτει μια διάσταση καινοτομίας, πρωτοτυπίας και δημιουργικότητας: είναι μια περίπτωση κοινωνικής αναγνώρισης, η οποία δίνει νομιμότητα (τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως) σε μια πρακτική ή πρόταση, που προσποιείται ότι είναι νέα και πολύ διαφορετική από άλλες υπάρχουσες πρακτικές ή προτάσεις. Με αυτόν τον τρόπο, η ηθική παρουσιάζεται επίσης, τέταρτον, ως βασίλισσα της διαλογικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των κοινωνικών φορέων, καθώς ο ένας προσπαθεί να διδάξει καλύτερους τρόπους δράσης/σκέψης στους άλλους: θα μπορούσαμε αυτό να το ονομάσουμε παιδαγωγική διάσταση της ηθικής ως κοινωνικού φαντασιακού.

Τέλος, και υπάρχουν λιγότερα αποδεικτικά στοιχεία ως προς αυτό το γεγονός, που θα μπορούσαμε να σκεφτούμε εκ πρώτης όψεως, η ηθική ως κοινωνικό φαντασιακό μπορεί να προσδιορίσει μια αξιολογική διάσταση, η οποία επιτρέπει την κρίση των κοινωνικών φορέων: ρυθμίζει και δίνει νόημα σε πρακτικά προβλήματα, τόσο στο παρόν και στο σήμερα, όσο και μακροπρόθεσμα. Συνολικά, η ηθική ως κοινωνικό φαντασιακό, οριοθετεί τη γενική και ειδική ιστορική καινοτομία του φαινομένου: ούτε ουτοπία ή ιδεολογία, χειραφέτηση ή δυσφήμιση, μπορεί καλύτερα να γίνει αντιληπτή ως κοινωνική πρακτική με αναστοχαστικότητα.

Λέξεις-κλειδιά: ηθική, φιλοσοφία, φαντασιακό, κοινωνία, πρακτική, αντανάκλαση, δημιουργικότητα, παιδαγωγική

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Prof. **Jean-François Dupeyron**

Maitre de Conférences,

HDR Université de Montesquieu-Bordeaux IV, France

Un geste de philosophe: actualité du «mentir» chez Montaigne

Si certaines conceptions morales critiquent radicalement toute forme de mensonge et posent la recherche de la «vérité» comme le geste philosophique par excellence, nous proposons de revenir sur les usages pratiques du mensonge chez Montaigne, afin de nous demander en quel sens le «mentir» pourrait constituer un geste de philosophe – sinon un geste philosophique.

Cette hypothèse vient en contrepoint de la condamnation actuelle du phénomène des « *fake news* » dont l'utilisation dans les medias, les campagnes politiques et les milieux complotistes est amplifiée par le développement des réseaux sociaux sur internet, même si à l'évidence la manipulation de la « vérité » est aussi ancienne que les sociétés humaines. Si les *fake news* sont des mensonges, il reste à nuancer et à préciser ce que nous entendons par «mensonge»: les *fake news* sont-elles des informations fausses ou sont-elles plutôt de fausses informations?

En revenant à Montaigne, nous essaierons de dissocier le flou sémantique autour des usages du mentir, et du coup autour de notre perception du phénomène contemporain des *fake news*. En effet Montaigne distinguait au moins trois gestes philosophiques dans le mensonge: le mensonge d'imagination, le mensonge de stratégie politique et le mensonge de prudence. Le premier concrétise l'«*estrangement*» dans lequel Montaigne voyait une technique sceptique d'imagination propre à dissoudre les postures dogmatiques. Le deuxième est un outil pratique de simulation et de dissimulation au service d'une politique pragmatique. Le troisième pose des gestes de précaution par lesquels le sage se prémunit contre un contexte potentiellement hostile.

C'est en étudiant des trois formes de mensonges que nous pourrions dépasser l'opposition trop classique du «vrai» et du «faux» pour esquisser une éthique du mensonge comme geste philosophique et revenir sur le sens du concept de *parrhèsia*.

Mots- clés: Montaigne, mentir, *parrhèsia*, fake news

A gesture of philosopher: topicality of «lying» in Montaigne's works

So certain morals theories criticize any form of lie radically and pose the research of the «truth» as the typical philosophical gesture, we propose to reconsider the practical uses of the lie in Montaigne's works, in order to watch in which direction «to lie» could constitute a gesture of philosopher – if not a philosophical gesture.

This possibility comes as counterpoint to the current judgment from the phenomenon of «fake news» of which the use in the medias, political campaigns and the complotists groups is amplified by the development of the social networks on Internet, even if obviously the handling of the «truth» is as old as the human societies. If the fake news are lies, it remains to moderate and specify what we understand by «lie»: the fake news are they false information or rather fake information?

With the help of Montaigne, we will try to dissociate the semantic blur around the uses of lying, and as a result around our perception of the contemporary phenomenon of the fake news. Montaigne distinguished at least three philosophical gestures in the lie: the lie of imagination, the lie of political therapy and the lie of prudence. The first one concretizes the «estrangement» in which Montaigne saw a skeptical technical of imagination suitable to dissolve the dogmatic postures. The second one is a practical tool of simulation and dissimulation to the service of a pragmatic policy. The third one poses the gestures of precaution by which the wise man protects himself against a

potentially hostile context. By studying these three forms of lies, we shall be able to exceed the too classical opposition of «truth» and of the «fake» to outline an ethics of the lie as philosophical gesture and to reconsider the direction of the concept of *parrhèsia*.

Keywords: *Montaigne, lie, parrhèsia, fake news*

Μια χειρονομία φιλοσόφου: η επικαιρότητα του «ψεύδεσθαι» στον Montaigne

Εάν ορισμένες ηθικές αντιλήψεις ασκούν ριζική κριτική σε οποιαδήποτε μορφή ψεύδους και θέτουν την έρευνα της «αλήθειας» ως την κατεξοχήν φιλοσοφική χειρονομία, προτείνουμε να επανεξετάσουμε τις πρακτικές χρήσης του ψέματος στα έργα του Montaigne, ώστε να αναρωτηθούμε υπό ποια έννοια το «ψεύδεσθαι» θα μπορούσε να αποτελέσει μια χειρονομία φιλοσόφου- αν όχι, μια φιλοσοφική χειρονομία.

Αυτή η υπόθεση έρχεται ως αντίθεση στην τρέχουσα καταδίκη του φαινομένου των «ψεύτικων ειδήσεων», του οποίου η χρήση στα μέσα ενημέρωσης, στις πολιτικές εκστρατείες και στους χώρους των συνωμοσιών διευρύνεται από την ανάπτυξη των κοινωνικών δικτύων στο Διαδίκτυο, έστω κι αν φαινομενικά ο χειρισμός της «αλήθειας» είναι τόσο παλιός όσο και οι ανθρώπινες κοινωνίες. Εάν τα ψευδή νέα είναι ψεύδη, απομένει να διαβαθμίσουμε & να προσδιορίσουμε αυτό που εννοούμε με τον όρο «ψεύδος»: τα ψευδή νέα είναι ψευδείς πληροφορίες ή μάλλον ψεύτικες πληροφορίες;

Επανερχόμενοι στον Montaigne, θα προσπαθήσουμε να διαχωρίσουμε τη σημασιολογική θολή περιοχή γύρω από τις χρήσεις του ψεύδους και ως εκ τούτου γύρω από την αντίληψή μας για το σύγχρονο φαινόμενο των ψευδών ειδήσεων. Ο Montaigne διακρίνει τουλάχιστον τρεις φιλοσοφικές χειρονομίες στο ψεύδος: το ψεύδος της φαντασίας, το ψέμα της πολιτικής θεραπείας και το

ψέμα της σύνεσης. Η πρώτη συγκεκριμενοποιεί την «αποξένωση», στην οποία ο Montaigne έβλεπε μια σκεπτικιστική τεχνική της φαντασίας, κατάλληλη για να διαλύσει τις δογματικές στάσεις. Η δεύτερη είναι ένα πρακτικό εργαλείο προσομοίωσης και συγκάλυψης στην υπηρεσία μιας πραγματιστικής πολιτικής. Η τρίτη προτείνει χειρονομίες προφύλαξης με τις οποίες ο σοφός προστατεύει τον εαυτό του από ένα δυνητικά εχθρικό συγκείμενο.

Μελετώντας αυτές τις τρεις μορφές ψεύδους, θα μπορέσουμε να υπερβούμε την υπέρ το δέον κλασική αντίθεση της «αλήθειας» και του «ψευδούς» για να σκιαγραφήσουμε μια ηθική του ψεύδους ως φιλοσοφικής χειρονομίας και να επανεξετάσουμε την το νόημα της έννοιας της παρρησίας.

Λέξεις-κλειδιά: Montaigne, ψέμα, παρρησία, ψεύτικα νέα

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Christophe Miqueu

Maître de Conférences

Université de Bordeaux (ESPE d'Aquitaine), France

***La radicalité philosophique de Spinoza à l'épreuve de la Cité: du geste
philosophique au geste politique?***

Il s'agira d'aborder la problématique de cet axe à travers l'analyse du cas particulier d'un philosophe majeur, qui n'a pas manqué de bousculer l'Europe occidentale des Lumières par la radicalité de ses positions philosophiques, mais qui a aussi souvent surpris ceux qui l'étudient par l'éminente réserve dont le polisseur de verre qu'il était a pu faire preuve à l'encontre des choses du monde, au point de favoriser l'image d'épinal du philosophe dans sa tour d'ivoire.

L'enjeu ne sera pas de revenir une énième fois sur la radicalité subversive de la philosophie spinoziste pour elle-même, même si l'œuvre restera le point d'ancrage théorique de la réflexion. L'enjeu sera plutôt de s'interroger sur l'articulation entre théorie et pratique chez le philosophe des Lumières radicales. Alors que l'on pourrait imaginer que le passage à l'action constitue une évidence pour le philosophe, surtout lorsque la radicalité de sa pensée en fait le «grand croque-mitaine philosophique», qui hanta l'Europe des Lumières, pour reprendre la formule de Jonathan Israel, Spinoza nous montre non seulement une application pratique à laquelle il donne lui-même pour devise la formule «caute» (prudence), mais en plus il semble se tenir bien éloigné de tout engagement qui aurait pu faire de lui un acteur politique de premier plan de la république hollandaise.

Bien des membres de son cercle, au contraire, dans une mise en pratique authentique du radicalisme philosophique et politique, passeront à l'acte. Nous reviendrons donc à la fois sur une mise en perspective des choix différents dans un contexte commun, afin de comprendre comment une forme de vie déterminée par l'écriture philosophique semble fondée sur la condition du rejet du passage à la pratique (notamment après son excommunication, et la détermination par laquelle Spinoza ne cherche pas conciliation, position relevant en elle-même d'un choix philosophique assumé, et pourrait-on dire du geste philosophique spinoziste par excellence, celui de la rupture théorique); mais nous interrogerons également deux des gestes surprenants, à dimension politique, qui finalement seront ceux du philosophe déterminé malgré lui par les circonstances à passer à l'action: au moment de la publication du *Traité théologico-politique*, et au moment où la République hollandaise s'effondre avec l'assassinat des frères de Witt. Deux formes de gestes politiques du philosophe dans la Cité seront ici distinguées à partir de la logique de la parrhésia, figure très présente dans la tradition républicaine de l'humanisme civique.

Mots clés: *Spinoza, république, prudence, parrhésia, radicalité, théorie, pratique*

***The philosophical radicalism of Spinoza in front of the City test: from
the philosophical gesture to the political gesture?***

We aim to approach the issue of this first axis through the analysis of the particular case of a major philosopher, who did not fail to shake Western Europe of Enlightenment by the radicality of his philosophical positions, but who has also often surprised those who study him by the eminent distance, the glass polisher he was, kept about the things of the world, to the point of favoring the cliché of the philosopher in his ivory tower.

The challenge will not be to return an umpteenth time to the subversive radicalism of the Spinozist philosophy for itself, even if the work will remain the theoretical anchor of the reflection. The challenge will be rather to question the articulation between theory and practice for the philosopher of the radical Enlightenment. While one could imagine that the passage to the action is an obviousness for this kind of philosopher, especially when the radicality of his thought makes him as « the supreme philosophical bogeyman of Early Enlightenment Europe », to take again the Jonathan Israel's formula, Spinoza not only shows us a practical application to which he gives himself the latin word "caute" (caution), but he seems to be keeping far away from any commitment that might have made him leading political actor of the dutch republic.

Many members of his circle, on the contrary, in an authentic practice of philosophical and political radicalism, will act. We will therefore return to a perspective of different choices in a common context, in order to understand how a form of life determined by philosophical writing seems based on the condition of rejection of the passage to practice (especially after its excommunication and the determination by which Spinoza does not seek conciliation, a position which in itself belongs to an assumed philosophical choice, and one could say of the Spinozist philosophical ultimate gesture, that of the theoretical break); but we will also examine two surprising gestures, with a political dimension, which will

ultimately be those of the philosopher determined in spite of himself by the circumstances to take action: at the time of the publication of the *Theological-Political Treatise*, and when the Dutch Republic collapses with the assassination of De Witt's brothers. Two forms of political gestures of the philosopher in the city will be proposed here from the logic of parrhesia, a very important figure in the republican tradition of civic humanism.

Keywords: Spinoza, republic, caution, parrhésia, radicality, theory, practice

Bibliographie:

BOVE L., *La stratégie du conatus. Affirmation et résistance chez Spinoza*, Vrin, 1996.

ISRAEL J., *Les lumières radicales. La philosophie, Spinoza et la naissance de la modernité (1650-1750)*, Amsterdam, 2005.

JAQUET Ch., *Spinoza ou la prudence*, Quintette, 1997.

MEINSMA K. O., *Spinoza et son cercle. Étude critique historique sur les hétérodoxes hollandais*, Vrin, 1983.

MIQUEU Ch., *Spinoza, Locke et l'idée de citoyenneté. Une génération républicaine à l'aube des Lumières*, Classiques Garnier, 2012.

NADLER S., *Spinoza. Une vie*, Bayard, 2003.

NEGRI A., *L'Anomalie sauvage. Puissance et pouvoir chez Spinoza*, PUF, 1982.

Η φιλοσοφική ριζοσπαστικότητα του Spinoza υπό τη δοκιμή της Πόλης: από την φιλοσοφική στην πολιτική χειρονομία;

Πρόκειται να προσεγγίσουμε την προβληματική αυτού του άξονα αναλύοντας την ιδιαίτερη περίπτωση ενός μείζονος φιλοσόφου, ο οποίος δεν δίστασε, με την ριζοσπαστικότητα των φιλοσοφικών θέσεών του, να ανατρέψει την δυτική Ευρώπη του Διαφωτισμού, αλλά επίσης και να εκπλήξει συχνά τους μελετητές του με την περίοπτη θέση που, ως στιλβωτής γυαλιών - που ήταν η δουλειά του -, έλαβε απέναντι στα πράγματα του κόσμου, σε τέτοιο σημείο ώστε να

ευνοήσει τελικά τη στερεότυπη εικόνα του φιλοσόφου μέσα στο χρυσελεφάντινο πύργο του.

Το διακύβευμα εδώ δεν θα είναι να επανέλθουμε για πολλοστή φορά στην ανατρεπτική ριζοσπαστικότητα της σπινοζικής φιλοσοφίας, ακόμα και αν το έργο του παραμένει το σημείο αναφοράς για την θεωρητική σκέψη. Θα εστιάσουμε περισσότερο στο να διερωτηθούμε για τον συσχετισμό μεταξύ θεωρίας και πρακτικής σε αυτόν τον φιλόσοφο του ριζοσπαστικού Διαφωτισμού. Ενώ, θα μπορούσαμε να το φανταστούμε, ότι η μετάβαση στην πράξη αποτελεί για τον Σπινόζα κάτι προφανές, κυρίως όταν η ριζοσπαστικότητα της σκέψης του την μετατρέπει, για να επαναλάβουμε τη διατύπωση του Jonathan Israel, σε «μεγάλο φιλοσοφικό μπαμπούλα» που στοίχειωσε την Ευρώπη του Διαφωτισμού, ο Spinoza δεν μας δείχνει μόνο μία πρακτική εφαρμογή, στην οποία ο ίδιος αποδίδει εμβληματικά τη λατινική λέξη «caute» (φρόνηση) αλλά, επίσης, φαίνεται να απομακρύνεται πολύ από κάθε δέσμευση που θα μπορούσε να τον είχε μετατρέψει σε πολιτικό παράγοντα πρώτης γραμμής στη ολλανδική δημοκρατία.

Αντίθετα, πολλοί από τον κύκλο του, στο πλαίσιο μιας αυθεντικής εφαρμογής της φιλοσοφικής και πολιτικής ριζοσπαστικότητας, θα περάσουν στην πράξη. Επομένως θα επανέλθουμε ταυτόχρονα, εξετάζοντας σε συσχετισμό δύο διαφορετικές επιλογές μέσα σε ένα κοινό πλαίσιο, ώστε να κατανοήσουμε πώς μια μορφή ζωής, καθορισμένη από την φιλοσοφική γραφή, μοιάζει να θεμελιώνεται στην προϋπόθεση απόρριψης της μετάβασης προς την πράξη (κυρίως μετά τον αφορισμό του και την αποφασιστικότητά του, μέσω της οποίας ο Spinoza δεν αποζητά συμβιβασμό - στάση η οποία καθεαυτή ανάγεται σε μια ανειλημμένη φιλοσοφική επιλογή - και θα μπορούσαμε να πούμε, στην κατεξοχήν φιλοσοφική σπινοζική χειρονομία, αυτήν της θεωρητικής ρήξης).

Όμως, εξίσου, θα εξετάσουμε δύο αναπάντεχες χειρονομίες, με πολιτική διάσταση, που εν τέλει θα είναι εκείνες του φιλοσόφου, του αποφασισμένου, παρά τις περιστάσεις, να περάσει στην πράξη: πρώτα, κατά τη στιγμή της

δημοσίευσης της Θεολογικό-πολιτικής Πραγματείας κι έπειτα κατά την στιγμή, όπου η ολλανδική Δημοκρατία καταρρέει από την δολοφονία των αδελφών de Witt. Δύο μορφές πολιτικών χειρονομιών του φιλόσοφου μέσα στην Πόλη θα διακριθούν εδώ, στη βάση της λογικής της παρρησίας, μορφής λόγου που συναντάμε συχνά στη δημοκρατική παράδοση του αστικού ανθρωπισμού.

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Prof. **Didier Moreau**

Paris VIII Vincennes Saint-Denis, France

Vies infâmes et politiques: du «coup de griffe du pouvoir» au coup de griffe sur le pouvoir. Regards sur les pratiques d'écriture de soi, comme geste philosophique

Dans un texte de 1977, Foucault esquisse les éléments d'une théorie de l'écriture et de la lecture de textes biographiques et autobiographiques, dont la collecte réalise une «anthologie d'existences», de «vies brèves rencontrées au hasard des livres et des documents»: la *Vie des hommes infâmes* (Foucault, 2001, p. 237-253). En partant de l'analyse de ce geste philosophique original, signalé par Deleuze pour sa portée théorique tant dans l'œuvre de Foucault que dans le champ des sciences humaines (Deleuze, 2004, p. 102), nous esquisserons les relations de la lecture-écriture des biographies de l'«insignifiance» (Deleuze, *ibid.*) avec le pouvoir, comme mode de dévoilement des mécanismes coercitifs certes, mais aussi comme mode de subjectivation émancipatrice, à travers leur fonction de description et de transcription, dans le jeu entre vérité et pouvoir, propre à la *parrésia*, au «dire le vrai» (Foucault, 2016).

Il nous faudra comprendre alors, dans un deuxième temps, toute une série de déplacements corrélés: de la biographie à l'autobiographie, du narrateur à

l'auteur, de la fiction à la vérité – qui nous placeront dans la perspective d'un conflit philosophique inaugural, structurant tout le champ des sciences humaines – spécifiquement des sciences de l'éducation – entre l'écriture du sujet en vue de sa conversion au vrai (l'aveu de l'insuffisance d'essence) et sa transformation métamorphique par l'écriture. Les déplacements seront étudiés à partir des textes de Gershom Scholem et de l'opposition qu'il signale entre les mystiques juives et chrétiennes, relativement à l'autobiographie et au statut du sujet (Scholem, 2014), des écrits de Walter Benjamin sur la narration (Benjamin, 2000), et des œuvres littéraires de Jean Paul Richter (Jean Paul, 1967) et Proust, notamment la *Prisonnière* (Proust, 1988).

Nous montrerons que ce conflit perdure et distingue radicalement la conception de la narrativité de Ricœur (Ricœur, 1991) (et des nombreux usages qui en sont faits), des perspectives critiques de la désidentification, comme mode de subjectivation politique (Rancière, 2004; Badiou, 2012). La position de décentration consistant à proclamer à la fois la «vérité» de l'écriture biographique – accédant alors à la dépossession de la «vie nue» face à la souveraineté politique (Agamben, 1998) – et la neutralité politique du recueil des vies des autres apparaîtra alors comme une fiction dont la fonction institutionnelle politique sera ainsi mise en exergue. Nous poserons enfin la question de savoir si les biographies peuvent encore porter un «coup de griffe au pouvoir» (Foucault, 2001).

Mots clés: *écriture biographique, subjectivation, émancipation, formation de soi-même*

***Infamous and political lives: from the claw of power to the claw of power.
Perspectives on the practices of writing of oneself, like philosophical gesture***

In a text written in 1977, Foucault sketches the elements of a theory of writing and reading biographical and autobiographical texts, whose collection makes an «anthologie d'existences», de «vies brèves rencontrées au hasard des livres et des

documents» : la *Vie des hommes infâmes* (Foucault, 2001, p. 237-253). Starting from the analysis of this original philosophical gesture, pointed out by Deleuze for his theoretical scope both in Foucault's work and in the field of human sciences (Deleuze, 2004: 102), we will sketch the relations of reading-writing biographies of «insignificance» (Deleuze, *ibid.*) with power, as a mode of disclosure of coercive mechanisms as well as as a mode of emancipatory subjectivation, through their function of description and transcription, in terms of an interplay between truth and power, peculiar to parrésia, to «tell the truth» (Foucault, 2016).

We will then have to understand, in a second time, a whole series of interrelated movements: from the biography to the autobiography, from the narrator to the author, from the fiction to the truth - which will place us in the perspective of inaugural philosophical a conflict, structuring the whole field of the human sciences - specifically the sciences of education - between the writing of the subject with a view to its conversion to the true (the admission of the insufficiency of essence) and its metamorphic transformation by the writing. We will study these movements based on texts of Gershom Scholem and the antithesis he marks among the Jewish and Christian mystics about autobiography and the position of the subject (Scholem, 2014), on writings of Walter Benjamin on narration (Benjamin, 2000) and on literary texts of Jean Paul Richter (Jean Paul, 1967) and Proust, mainly the *Prisonnière* (Proust, 1988).

We will show that this conflict continues and radically distinguishes Ricœur's conception of narrativity (Ricœur, 1991) (and the many uses that are made of it), critical perspectives of dis-identification, as a mode of political subjectivation (Rancière, 2004; 2012). The decentering position of proclaiming both the «truth» of biographical writing - then accessing the «bare life» dispossession of political sovereignty (Agamben, 1998) - and the political neutrality of the collection of lives others will then appear as a fiction whose institutional political function will thus be highlighted. Finally, we will ask the question of knowing biographies can still carry a «claw of power» (Foucault, 2001).

Keywords: *biographical writing, subjectivation, emancipation, education of oneself*

Bibliographie :

Agamben, G. (1998). *Homo sacer*. Paris, Seuil.

Badiou, A. (2012). *L'aventure de la philosophie française*. Paris, La fabrique.

Benjamin, W. (2000). *Œuvres, III. Le conteur*. Paris, Gallimard.

Deleuze, G. (2004). *Foucault*. Paris, Minit.

Foucault, M. (2001). *Dits et écrits, II*, Paris, Gallimard.

Foucault, M. (2016). *Discours et vérité*. Paris, Vrin.

Proust, M. (1988). *A la recherche du temps perdu, III. La prisonnière*. Paris, La Pléiade Gallimard.

Rancière, J. (2004). *Aux bords du politique*. Paris, Gallimard.

Ricœur, P. (1991) *Temps et récit III*, Paris, Seuil.

Scholem, G. (2014). *Les grands courants de la mystique juive*. Paris. Payot.

Ζωές κακόφημες, ζωές πολιτικές: από «τη νυχιά της εξουσίας» τη νυχιά στην εξουσία. Θεωρήσεις των πρακτικών γραφής του εαυτού ως φιλοσοφικής κίνησης

Σε ένα κείμενο του 1977, ο Φουκώ σκιαγραφεί τα στοιχεία μιας θεωρίας της γραφής και της ανάγνωσης των βιογραφικών και αυτοβιογραφικών κειμένων, των οποίων η συγκέντρωση δημιουργεί μια «ανθολογία υπάρξεων», «βίων σύντομων που συναντώνται τυχαία μέσα από βιβλία και ντοκουμέντα»: τη Ζωή των κακόφημων ανδρών (Foucault, 2001, σ. 237-253). Ξεκινώντας από την ανάλυση αυτής της πρωτότυπης φιλοσοφικής χειρονομίας, στην οποία στέκεται ο Deleuze για τη θεωρητική της σημασία τόσο στο έργο του Foucault όσο και στο πεδίο των ανθρωπιστικών επιστημών (Deleuze, 2004, σ. 102), θα σκιαγραφήσουμε τις σχέσεις της ανάγνωσης-γραφής των βιογραφιών της «ασημαντότητας» (Deleuze, *ό.π.*) με την εξουσία, ως τρόπο –σίγουρα– αποκάλυψης των μηχανισμών εξαναγκασμού, αλλά και ως τρόπο υποκειμενοποίησης που χειραφετεί –μέσω της περιγραφικής και μεταγραφικής

λειτουργίας τους–, στο πλαίσιο του παιχνιδιού μεταξύ αλήθειας και εξουσίας, ενός παιχνιδιού που προσιδιάζει στην παρρησία, στο «την αλήθεια λέγειν» (Foucault, 2016).

Θα πρέπει, λοιπόν, σε δεύτερο χρόνο, να κατανοήσουμε, μια ολόκληρη σειρά σχετικών μετατοπίσεων: από τη βιογραφία στην αυτοβιογραφία, από τον αφηγητή στον συγγραφέα, από τη μυθοπλασία στην αλήθεια, οι οποίες μας τοποθετούν στην προοπτική μιας εναρκτήριας φιλοσοφικής σύγκρουσης, που δομεί ολόκληρο το πεδίο των ανθρωπιστικών επιστημών –πιο συγκεκριμένα των επιστημών της εκπαίδευσης– ανάμεσα στη γραφή του υποκειμένου εν όψει της μεταστροφής του στο αληθινό (η παραδοχή της ανεπάρκειας της ουσίας) και στη μεταμορφική μεταμόρφωσή του από τη γραφή. Οι μετατοπίσεις θα μελετηθούν στη βάση κειμένων του Gershom Scholem και της αντίθεσης που σηματοδοτεί ανάμεσα στους μυστικούς, εβραίους και χριστιανούς, σχετικά με την αυτοβιογραφία και τη θέση του υποκειμένου (Scholem, 2014), των γραπτών του Walter Benjamin για την αφήγηση (Benjamin, 2000) και των λογοτεχνικών έργων του Jean Paul Richter (Jean Paul, 1967) και του Proust, κυρίως της *Φυλακισμένης* (Proust, 1988).

Θα δείξουμε ότι η σύγκρουση εμμένει και διακρίνει ριζικά τη σύλληψη της αφηγηματικότητας του Ricœur (Ricœur, 1991) (και των πολυπληθών χρήσεών της) από τις κριτικές οπτικές της απο-ταυτοποίησης, ως τρόπου πολιτικής υποκειμενοποίησης (Rancière, 2004· Badiou, 2012). Η θέση αποκέντρωσης που συνίσταται στη διακήρυξη, ταυτοχρόνως, της «αλήθειας» της βιογραφικής γραφής –φτάνοντας, έτσι, στην αποστέρωση της «γυμνής ζωής» μπροστά στην πολιτική κυριαρχία (Agamben, 1998)– και της πολιτικής ουδετερότητας της συλλογής των βίων των άλλων θα εμφανιστεί, έτσι, ως μια μυθοπλασία της οποίας η θεσμική πολιτική λειτουργία, κατ' αυτό τον τρόπο, θα αναδειχθεί. Θέτουμε, τέλος, το ερώτημα κατά πόσο οι βιογραφίες μπορούν ακόμη να καταφέρουν μια «νυχιά στην εξουσία» (Foucault, 2001).

Λέξεις-κλειδιά: βιογραφική γραφή, υποκειμενοποίηση, χειραφέτηση, διαμόρφωση
ΤΟΥ ΕΑΥΤΟΥ

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Paula Linhares Angerami

Visiting professor

Universidade Federal do ABC, Brazil

Philosophy through photography

Philosophy offers the possibility of providing a new perspective to viewing our surroundings. Interpreting one's objective and subjective experience can mobilize us to have unique insights. According to Dewey, the esthetic experience is a singular experience which changes our habitual way of thinking into one that is more meaningful. Philosophy opens up the possibility of experiencing the world in an esthetic way; observing, perceiving and interpreting the world with a new perspective. It provides an invitation to change one's habitual way of viewing the world and removing the veil from one's perception of everyday life. The aim of the proposed workshop is to invite participants to experience the world through a different perspective, though the lens of a camera. The participants, utilizing pictures taken with a polaroid camera, will attempt to alter perceptions of the visual world that will challenge habitual perspectives. The pictures will be printed and shown in a photography exhibition during the *1st International Biennale on Practical Philosophy*.

Keywords: *Esthetic Experience, Photography, John Dewey, Art Exhibition*

Η φιλοσοφία μέσα από την φωτογραφία

Η φιλοσοφία προσφέρει τη δυνατότητα μιας νέας προοπτικής μέσω της οποίας μπορούμε να αφουγκραστούμε το περιβάλλον μας. Η διαδικασία της ερμηνείας της αντικειμενικής και υποκειμενικής εμπειρίας του καθενός μπορεί να μας οδηγήσει σε μοναδικά και διορατικά συμπεράσματα. Σύμφωνα με τον Dewey, η εμπειρία μέσω των αισθήσεων είναι μία μοναδική εμπειρία, η οποία μετατρέπει τον συνήθη τρόπο σκέψης μας, προσδίδοντάς του μεγαλύτερο βάθος και σημασία. Η φιλοσοφία μας δίνει την δυνατότητα να δούμε τον κόσμο υπό μια αισθητική σκοπιά, καθώς παρατηρούμε, αντιλαμβανόμαστε και ερμηνεύουμε τον κόσμο υπό μια νέα αντίληψη. Μας προσκαλεί να αλλάξουμε τον συνήθη τρόπο με τον οποίο ερμηνεύουμε τα πράγματα και αφαιρεί το πέπλο το οποίο καλύπτει την αντίληψη του καθενός για την καθημερινότητά του. Ο σκοπός του προτεινόμενου εργαστηρίου είναι να προσκαλέσει τους συμμετέχοντες να αντιληφθούν τον κόσμο υπό μια διαφορετική σκοπιά, μέσω του φακού μίας φωτογραφικής μηχανής. Οι συμμετέχοντες, χρησιμοποιώντας φωτογραφίες από φωτογραφική μηχανή τύπου polaroid, θα επιχειρήσουν να αλλάξουν τις αντιλήψεις περί του ορατού κόσμου και με τον τρόπο αυτό να θέσουν μια πρόκληση προς τις συνήθεις προοπτικές. Οι φωτογραφίες θα τυπωθούν και θα εκτεθούν σε μία έκθεση φωτογραφίας κατά τη διάρκεια της 1^{ης} Διεθνούς Biennale Πρακτικής Φιλοσοφίας.

Λέξεις-κλειδιά: Αισθητική εμπειρία, Φωτογραφία, John Dewey, Έκθεση Τέχνης

La Philosophie à travers la photographie

La philosophie offre la possibilité d'une nouvelle perspective à travers laquelle nous pouvons comprendre notre environnement. Le processus d'interprétation de l'expérience objective et subjective de chacun peut nous conduire à des conclusions uniques et perspicaces. Selon Dewey, l'expérience à travers les sens est une expérience unique qui transforme notre façon de penser habituelle, en lui

donnant plus de profondeur et de signification. La philosophie nous permet de voir le monde dans un sens esthétique, au fur et à mesure que nous observons, percevons et interprétons le monde sous une nouvelle conception. Elle nous invite à changer la façon habituelle d'interpréter les choses et à enlever le voile qui recouvre la perception de chacun de sa vie quotidienne. Le but du laboratoire proposé est d'inviter les participants à percevoir le monde d'une manière différente à travers l'objectif d'une caméra. Les participants, en utilisant des photos d'une caméra polaroid, tenteront de changer les perceptions du monde visible et ainsi remettre en question les perspectives habituelles. Les photos seront imprimées et exposées dans une exposition de photos au cours de la 1ère Biennale internationale de la philosophie pratique.

Mots-clés: *Expérience esthétique Photographie, John Dewey, Exposition d'Art*

Bibliography

Angerami, P.L. O cinema na educação. Perspectivas filosóficas a partir de John Dewey. Curitiba: Prisma Editora, 2017.

Dewey. J. Art as Experience. New York, Penguin, 2005.

Kohan, W. A escola pública aposta no pensamento. Rio de Janeiro: Editora Autêntica, 2007.

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Prof. **Renata Lima Aspis**
Universidade Federal de Minas Gerais (UFMG)
Brazil; Libéria Neves – UFMG

Wagner Nascimento
Postgraduate student, UFMG

Julia Vieira
Postgraduate student, UFMG

***To do philosophy with the body at the street:
experimentations in resistance***

This symposium refers to the work that *grupelho* – a group of studies and actions in philosophy and education - is developing based on a research that is made by experimentations at the streets. We don't call these actions philosophical performance or philosophical activism; we dare to call them simply philosophy because we don't want to put philosophy in the role of an adjective but as substantive. It is the matter of trying to rescue the sense that philosophy had in the ancient times as practical knowledge. We work based on Deleuze's idea that philosophy has the necessity not only of a philosophical comprehension, through concepts, but it needs as well a non-philosophical comprehension, the one that operates by *perceptus* and *affectus*. Both of them are necessary. Philosophy directly addresses non-philosophers, everybody (Deleuze, G., *Conversações*, Rio de Janeiro: Editora 34, 1992). These movements of philosophy in the streets we call exterventions (exter-inventions) to differ from the urban interventions of the 1980's because we understand the city not as a closed system, but as a *rhizome* (DELEUZE, G.; GUATTARI, F. *Mil Platôs: capitalismo e esquizofrenia*, v. 1, São Paulo: Editora 34, 1995), an a-centered system that changes its nature in every connection. An intervention is an action that intends to make some change in a meaningful whole. An extervention would be, rather, by acting philosophically in the city, to try to connect with outer territories, i.e., of something that has not been invented yet, the unpredictable which has not yet been actualized into

states of things. It has to do with allowing the meanings through aesthetic encounters, of humor, of strangeness, to create senses. It is about escaping from meanings that refer to the same and chasing encounters which can produce unique senses. These actions are in the limits between philosophy and education, between philosophy and art, transporting philosophy out of its traditional sphere and risking new languages in the fields to which they refer.

Keywords: *philosophical bodies, rhizome, resistance*

Faire de la philosophie avec le corps dans la rue: expériences de résistance

Ce symposium se réfère au travail qui le *grupelho* – groupe d'études et actions en philosophie et education-, est en développement, basée sur une recherche fait pour moins des expériences dans les rues. Nous n'appelons pas ces actions de performances philosophiques ou activisme philosophique, nous osons les appeler simplement de philosophie, pourquoi nous ne voulons pas mettre la philosophie dans un rôle d'adjective, mais comme un nom. Cette une tentative du racheter le sens qui la philosophie eu dans les temps anciens, comme connaissances pratiques. Nous travaillons avec l'idée de Deleuze dont philosophie nécessité non pas seulement une compréhension philosophique, mais tout aussi bien une compréhension non-philosophique, celle opérée par *perceptus* et *affectus*. Les deux sont nécessaires. La philosophie est dirigé directement à les non-philosophes (DELEUZE, G., *Pourparlers*. Paris: Les Éditions de Minuit. 1990). Ces mouvements philosophiques dans les rues, nous appelons exterventions (*exter-intentions*), pour différer de l'interventions urbains dans les années de 1980, parce que nous comprenons la ville non comme un système fermé, mais comme un rhizome (DELEUZE, G; GUATARRI, F. *Mille plateaux - capitalisme et schizophrénie*. v.1. Paris: Les Éditions de Minuit, 1980) un système non centré qui change sa nature à chaque nouveau connexion. Une intervention c'est une action qui entend provoquer aucune modification dans un tout significative. Une extervention serait, avant, en agissant philosophiquement dans la ville, rechercher connecter

avec territoires externes, de l'extérieur, ou, de ce qui n'a pas encore été inventé, de l'imprévisible que n'a pas encore été actualisée dans l'état des choses. A à voir avec sortir des significations, par moins des réunions esthétiques, du humour, de étrangeté, pour créer du sens. C'est une question de échapper des sens qui se réfèrent à le même et chasser réunions, qui peuvent générer sens singuliers. Ces actions sont dans les limites entre philosophie et éducation, entre philosophie et art, déplaçant la philosophie de sa portée traditionnelle et risquant nouvelle langues dans les champs auquel ils se rapportent.

Mots-clés: *corps philosophique, rhizome, résistance*

**Το να κάνει κανείς φιλοσοφία με το σώμα στο δρόμο:
πειραματισμοί στην αντίσταση**

Το συμπόσιο αυτό αναφέρεται στο έργο που αναπτύσσει το *groupelho* – μία ομάδα σπουδών και δράσεων πάνω στη Φιλοσοφία και την εκπαίδευση - βασιζόμενο σε μία έρευνα που διεξάγεται μέσω πειραματισμών στους δρόμους. Δεν ονομάζουμε αυτές τις δράσεις φιλοσοφικές επιτελέσεις ή φιλοσοφικό ακτιβισμό· τολμάμε να τις ονομάζουμε απλώς φιλοσοφία, διότι δεν θέλουμε να εντάξουμε τη φιλοσοφία στο ρόλο του επιθέτου αλλά στο ουσιαστικού. Είναι το ζήτημα της προσπάθειας για διάσωση της σημασίας που η φιλοσοφία είχε στους αρχαίους χρόνους ως πρακτική γνώση. Εργαζόμαστε βασιζόμενοι στην ιδέα του Deleuze ότι η φιλοσοφία έχει την ανάγκη όχι μόνο μιας φιλοσοφικής κατανόησης μέσω των εννοιών, αλλά, επίσης, μιας μη – φιλοσοφικής κατανόησης, αυτής που λειτουργεί μέσω της αντίληψης (*perceptus*) και του συναισθήματος (*affectus*). Και τα δυο είναι απαραίτητα. Η φιλοσοφία απευθύνεται κατευθείαν σε μη φιλοσόφους, σε όλους (DELEUZE, G., *Pourparlers*. Paris : Les Éditions de Minuit. 1990) Αυτά τα φιλοσοφικά κινήματα στους δρόμους τα ονομάζουμε *παρ-εχβάσεις* (*exterventions*) ώστε να διαφέρουν από τις αστικές παρεμβάσεις της δεκαετίας του 1980, διότι δεν

κατανοούμε την πόλη ως ένα κλειστό σύστημα, αλλά ως ένα ρίζωμα (DELEUZE, G ; GUATARRI, F. *Mille plateaux - capitalisme et schizophrénie*. v.1. Paris: Les Éditions de Minuit, 1980), ένα α-κεντρικό σύστημα που αλλάζει τη φύση του με κάθε ένωση. Μία παρέμβαση είναι μία δράση που έχει την πρόθεση να φέρει κάποια αλλαγή σ' ένα όλον που διαθέτει νόημα. Μία παρ-έκβαση θα ήταν μάλλον μία προσπάθεια, ενεργώντας φιλοσοφικά μέσα στην πόλη, να συνδεθούμε με εξωτερικά εδάφη, δηλαδή, με κάτι που δεν έχει επινοηθεί ακόμη, το μη-προβλέψιμο που ακόμη δεν έχει πραγματωθεί εντός των καταστάσεων των πραγμάτων. Επιτρέπει έτσι στα νοήματα, μέσω αισθητικών συναντήσεων του χιούμορ, του παράδοξου, να δημιουργήσουν αισθήσεις. Πρόκειται για μια απόδραση από τα νοήματα που αναφέρονται στο ίδιο και για ένα κινήγι συναντήσεων οι οποίες μπορούν να προκαλέσουν μοναδικές αισθήσεις. Τέτοιες δράσεις βρίσκονται στα όρια μεταξύ φιλοσοφίας και εκπαίδευσης, μεταξύ φιλοσοφίας και τέχνης, μεταφέροντας τη φιλοσοφία έξω από την παραδοσιακή της σφαίρα και διακινδυνεύοντας νέες γλώσσες στα πεδία στα οποία αναφέρονται.

Λέξεις –κλειδιά: φιλοσοφικά σώματα, ρίζωμα, αντίσταση

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Prof. **Vasiliki Karavakou**

University of Macedonia, Greece

Philosophical gestures, educational research and educational reform

In his lecture on «Philosophy and the Crisis of European Man», originally intended as an «independent introduction» to phenomenology, Edmund Husserl offered a new conception of the crisis of European man, the collapse of European culture and the crisis of social sciences, which led to an unwarranted and rampant

naturalism and objectivism. Husserl describes this predicament as a deep and prolonged «situation of distress» which thrives upon the arbitrary dualisms of modern science, «a danger of dangers» to be overcome only by a «heroism of reason». Soon enough, this predicament invaded education and educational method and research. Never before have the goals of educational research exercised such a crucial influence on education in general. A malign circle had opened between the educational privileged research output and education itself: whatever has been recognized as worthwhile research-wise has been subsequently identified as the proper content of education. Whatever has not embraced measurable qualities has been triumphantly discarded.

Philosophy of education has been one of the few philosophical branches that recognized the significance and mission of the emerging new «educational empire», overcame its complacent introspection and assumed a responsive, or even an intervening, role in the space of learning, educational practice and research. The challenge to respond to this crisis in insightful, resourceful and imaginative ways remains intact and compelling. Educational culture should avoid postponing the cultivation of subjectivity, the training of judgment and the inclusion of qualitative methodology; it should instead reclaim the legitimacy of education beyond the modern robust economic and technocratic space. Philosophical gestures may assume this crucial role, to playfully convert a «crisis», in the sense of disaster, into a «crisis» in the sense of sculpturing ourselves as the most capable judges on important practical issues that may occupy the human intellect.

Educational research should reclaim the use of those philosophical gestures that contribute substantially to debunking this trend. Education should reclaim its lost all-embracing goals and inclusive mission by encouraging the kind of educational research which is capable of reversing the current trend. Introducing the phenomenological attitude in educational research and practice may be seen as a good methodological step towards restoring education in terms of *paideia* or *Bildung*. We do need to heal, in a post Hegelian fashion, the integrity of human

beings as self-authenticating learners and restore their broken relationship with the world as their «home». In other words, philosophical gestures should be seen as mapping out pathways in which phenomenology and the phenomenological method may be usefully and intelligibly applied for the benefit of learners, education and the social world.

Keywords: *philosophical gestures, education, research, phenomenological method, Bildung*

Φιλοσοφικές χειρονομίες, εκπαιδευτική έρευνα και εκπαιδευτική αναμόρφωση

Στη διάλεξή του με τίτλο *Philosophy and the Crisis of European Man*, η οποία προορίζονταν ως μια «ανεξάρτητη εισαγωγή» στη φαινομενολογία, ο Edmund Husserl πρόσφερε μια νέα αντίληψη για την κρίση του σύγχρονου ευρωπαίου, την κατάρρευση της ευρωπαϊκής κουλτούρας και την κρίση των κοινωνικών επιστημών, η οποία οδήγησε σε έναν αδικαιολόγητο και υπερβολικό νατουραλισμό και αντικειμενισμό. Ο Husserl περιγράφει αυτήν τη δυσχέρεια ως μια βαθιά και παρατεταμένη «κατάσταση δυσφορίας» που ευδοκιμεί χάρη στους αυθαίρετους δυισμούς της σύγχρονης επιστήμης, έναν «ύψιστο κίνδυνο» που μόνο ο «ηρωισμός του λόγου» δύναται να την υπερβεί. Σύντομα η δυσχέρεια εισέβαλε και στην εκπαίδευση, στην εκπαιδευτική μέθοδο και έρευνα. Ποτέ άλλοτε οι σκοποί της εκπαιδευτικής έρευνας δεν είχαν ασκήσει τόσο σημαντική επίδραση στην εκπαίδευση γενικότερα. Ένας κακοήθης κύκλος άνοιξε ανάμεσα στην εκπαιδευτική προνομιακή ερευνητική παραγωγή και την ίδια την εκπαίδευση: Οτιδήποτε αναγνωρίστηκε ως σημαντικό για την έρευνα, αναγνωρίστηκε στη συνέχεια ως ορθό περιεχόμενο για την εκπαίδευση. Οτιδήποτε δεν υιοθέτησε τη λογική των μετρήσιμων ιδιοτήτων, απορρίφθηκε θριαμβευτικά.

Η Φιλοσοφία της παιδείας υπήρξε ένας από τους λίγους φιλοσοφικούς κλάδους που αναγνώρισαν τη σημασία και την αποστολή της ανερχόμενης «εκπαιδευτικής αυτοκρατορίας», ξεπέρασε την αυτάρεσκη ενδοσκοπήσή της και κράτησε ένα ρόλο ανταπόκρισης, ή ακόμη και παρέμβασης, στη σφαίρα της μάθησης, της εκπαιδευτικής πρακτικής και έρευνας. Η πρόκληση να απαντήσει κανείς σε αυτή την κρίση με έμπνευση και φαντασία παραμένει ακέραια και επιτακτική. Η εκπαιδευτική κουλτούρα οφείλει να αποφύγει την αναβολή της καλλιέργειας της υποκειμενικότητας, την εκπαίδευση της κριτικής ικανότητας και την αποδοχή της ποιοτικής μεθοδολογίας. Οφείλει να διεκδικήσει τη νομιμοποίηση της εκπαίδευσης πέρα από τη σύγχρονη εύρωστη οικονομική και τεχνοκρατική σφαίρα. Οι φιλοσοφικές χειρονομίες δύνανται να αναλάβουν αυτόν τον κρίσιμο ρόλο, να μετατρέψουν δηλαδή μία «κρίση» με την έννοια της καταστροφής σε μία «κρίση» με την έννοια της αυτοδιαμόρφωσης σε κριτές ικανούς για τα πιο σημαντικά ζητήματα που ενδέχεται να απασχολήσουν τον ανθρώπινο νου.

Η εκπαιδευτική έρευνα οφείλει να διεκδικήσει εκείνες τις φιλοσοφικές χειρονομίες που συμβάλλουν ουσιαστικά στην ανατροπή αυτού του ρεύματος. Η εκπαίδευση οφείλει να διεκδικήσει τους απολεσθέντες περιεκτικούς στόχους της και τη συμπεριληπτική αποστολή της μέσα από την ενθάρρυνση εκείνου του είδους της εκπαιδευτικής έρευνας, η οποία είναι ικανή να επιφέρει αυτή την ανατροπή. Η εισαγωγή της φαινομενολογικής στάσης στην εκπαιδευτική έρευνα και πρακτική δύναται να αποτελέσει ένα καλό μεθοδολογικό βήμα προς την αναμόρφωση της εκπαίδευσης σε όρους παιδείας ή *Bildung*. Είναι ανάγκη να αποκαταστήσουμε, κατά έναν μετα-εγελιανό τρόπο, την ακεραιότητα των ανθρώπινων όντων ως αυτόνομων μαθητών και τη διαρρηγμένη σχέση τους με τον κοινωνικό κόσμο. Με άλλα λόγια, μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τις φιλοσοφικές χειρονομίες ως πλοηγούς για την εφαρμογή της φαινομενολογίας και της φαινομενολογικής μεθόδου προς όφελος των μαθητών, της εκπαίδευσης και του κοινωνικού κόσμου.

Λέξεις-κλειδιά: φιλοσοφικές χειρονομίες, εκπαίδευση, έρευνα, φαινομενολογική μέθοδος, *Bildung*

Gestes philosophiques, recherche éducative et recommandation éducative

Dans sa conférence intitulée «Philosophie et crise de l'homme européen», destinée à être une «introduction indépendante» à la phénoménologie, Edmund Husserl a offert un nouvel éclairage sur la crise de l'Européen moderne, l'effondrement de la culture européenne et la crise des sciences sociales, qui a conduit à un naturalisme et un objectivisme injustifiables et excessifs. Husserl décrit cette difficulté comme un «état de malaise» profond et prolongé qui se développe grâce aux dualismes arbitraires de la science moderne, un «risque élevé» que seul «l'héroïsme de la parole» peut surmonter. Aussitôt, la difficulté a envahi l'éducation, les méthodes éducatives et la recherche. Jamais auparavant les objectifs de la recherche en éducation n'ont eu un impact aussi important sur l'éducation en général. Un cercle malin s'est ouvert entre la production éducative privilégiée de l'éducation et l'éducation elle-même: tout ce qui a été reconnu comme important pour la recherche, il continuait désormais d'être reconnu comme un contenu approprié pour l'éducation. Tout ce qui n'a pas adopté la logique des propriétés mesurables a été triomphalement rejeté.

La philosophie de l'éducation fût l'une des rares disciplines philosophiques qui ont reconnu l'importance et la mission de «l'empire éducatif» émergeant, en surmontant son introspection complaisante et en gardant un rôle de réponse, voire d'intervention, dans la sphère de l'apprentissage, de la pratique et recherche éducatives. Le défi de répondre à cette crise avec inspiration et imagination reste intact et impératif. La culture éducative doit éviter de différer la culture de la subjectivité, la formation de la compétence critique et l'acceptation de la méthodologie qualitative. Elle doit revendiquer la légitimité de l'éducation au-delà de la sphère économique, technocratique et moderne. Les gestes

philosophiques peuvent assumer ce rôle crucial, à son tour, à savoir transformer une «crise» dans le sens de destruction en une «crise» dans le sens de l'auto-formation chez des juges capables des questions les plus importantes qui peuvent concerner l'esprit humain.

La recherche en éducation doit revendiquer ces gestes philosophiques qui contribuent substantiellement au renversement de ce courant. L'éducation doit revendiquer ses objectifs compréhensifs perdus et sa mission compréhensive à travers l'encouragement de ce genre de recherche éducative qui serait capable de provoquer ce renversement. L'introduction de l'attitude phénoménologique dans la recherche et la pratique éducatives peut être une bonne étape méthodologique vers la réforme de l'éducation en termes d'éducation ou de *Bildung*. Il est nécessaire de restaurer, d'une manière post-hegelien, l'intégrité des êtres humains en tant qu'élèves autonomes et leur relation brisée avec le monde social. En d'autres termes, nous pouvons traiter des gestes philosophiques comme des pilotes pour l'application de la phénoménologie et de la méthode phénoménologique au profit des étudiants, de l'éducation et du monde social.

Mots-clés: *gestes philosophiques, éducation, recherche, méthode phénoménologique, Bildung*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

***Enabling Identity Model
in Practice of Community of Philosophical Inquiry***

This lecture will focus on a theoretical conceptualization of the term Enabling Identity through the framework of Community of Philosophical Inquiry (Kizel, 2016). Enabling Identity seeks to endow a voice for children and adolescents from repressed groups by challenging the mainstream hegemonic discourse that governs the reality where Communities of Philosophical Inquiry operate.

The lecture will present a three-phase theoretical model, which depicts this enabling while relying on narrative theory (Sarbin, 1986; Riessman, 1993; Solis, 2004) as well as on the philosophical and dialogical work of Paulo Freire (1970, 1973) and Emmanuel Levinas (2003). Their philosophies will underpin the model's fundamental concepts.

This model presents three phases. During the first phase, the repressed voice challenges the hegemonic mainstream discourse. During this phase, the Community of Philosophical Inquiry requires certain dialogical tools that will enable practices that are underpinned by such concepts as the right to be heard, courage and equality.

At the second phase, the repressed voice will seek to dissolve the boundaries of the hegemonic discourse and will challenge its centrality and the seemingly unshakeable legitimacy of this centrality. During the process of the third phase, the two narratives—the hegemonic and the repressed—are coexisting in dialogue and in atmosphere of cooperation, empathy and mutual acquaintance, but also mutual legitimacy. At this phase, the presence of the two narratives becomes clear not just symbolically but also essentially. Therefore, the existence

of this phase and in fact all phases require a democratic atmosphere and an interpretation of the concept social compromise which concedes neither group nor individual identity.

The integration of frameworks offered by narrative theory into Communities of Philosophical Inquiry, and vice versa, enables the creation of an enriching pedagogic space that: (i) theoretically legitimizes multiple narratives, (ii) allows children and teachers the freedom to engage in self-construction (iii), and uses narrative to recognize and go beyond their existing constructions and boundaries. This blending is of particular importance in multicultural societies in which the dialogue between narratives forms the basis for the existence of what Lipman calls «autonomy and self-government» (1991: 72).

Le Modèle d'Identité Habilitante dans la pratique de la Communauté de Recherche Philosophique

Cette conférence fera la mise au point sur une conceptualisation théorique du terme d'identité habilitante dans le cadre d'une Communauté de Recherche Philosophique (Kizel, 2016). L'identité habilitante cherche à doter les enfants et les adolescents des groupes opprimés d'une voix, en contestant le discours hégémonique dominant qui contrôle la réalité dans laquelle les Communautés de Recherche Philosophique fonctionnent.

Cette conférence présentera un modèle théorique en trois phases, qui dépeint ce renforcement en comptant sur la théorie narrative (Sarbin, 1986; Riessman, 1993; Solis, 2004) mais aussi sur le travail philosophique et dialogique de Paulo Freire (1970, 1973) et Emmanuel Levinas (2003). Leurs philosophies soutiendront les concepts fondamentaux du modèle.

Ce modèle est constitué par trois phases. Durant la première phase, la voix opprimée conteste le discours hégémonique dominant. Pendant cette phase, la Communauté de Recherche Philosophique requiert certains instruments

dialogiques qui seraient soutenus des concepts comme le droit d'être entendu, le courage et l'égalité.

Au cours de la deuxième phase, la voix opprimée cherchera à abattre les obstacles du discours hégémonique et contestera sa centralité ainsi que la légalité apparemment inébranlables de cette centralité. Tout au long du processus de la troisième phase, les deux narratives- l'hégémonique et l'opprimée – coexistent en dialogue et dans une atmosphère de coopération, empathie et connaissance mutuelle, mais aussi de légalité mutuelle. Pendant cette phase, la présence de deux narratives est claire non pas seulement symboliquement mais aussi essentiellement. Par conséquent, l'existence de cette phase et en fait de chaque phase demande un climat démocratique et une interprétation du concept social compromis qui ne recule pas ni face à l'identité groupale ni à celle individuelle.

L'intégration de ses cadres créés par la théorie narrative dans la Communauté de Recherche Philosophique, et vice versa, permet la création d'un espace pédagogique (constructif) stimulant qui: 1) légitime théoriquement des narrations multiples, 2) octroie aux enfants et aux enseignants la liberté de s'engager (librement) à l'auto-construction, 3) et utilise la narration afin de reconnaître et surmonter leurs constructions existantes et leurs limites. Ce mélange acquiert une grande importance dans les sociétés multiculturelles où le dialogue entre les narratives variées constitue la base de l'existence de ce que Lipman appelle «autonomie et auto-gouvernance» (1991: 72).

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Μοντέλο Ενδυναμώνουσας Ταυτότητας στην πρακτική της Κοινότητας Φιλοσοφικής Έρευνας

Αυτή η διάλεξη θα εστιάσει στη θεωρητική εννοιολόγηση του όρου Ενδυναμώνουσα Ταυτότητα μέσα από το πλαίσιο μιας Κοινότητας Φιλοσοφικής Έρευνας (Kizel, 2016). Η Ενδυναμώνουσα Ταυτότητα επιδιώκει να

χαρίσει φωνή στα παιδιά και στους νεαρούς ενήλικες καταπιεσμένων ομάδων προκαλώντας το κυρίαρχο ηγεμονικό ρεύμα αφήγησης που ελέγχει την πραγματικότητα όπου Κοινότητες Φιλοσοφικής Έρευνας λειτουργούν.

Στην διάλεξη θα παρουσιαστεί ένα θεωρητικό μοντέλο τριών φάσεων που θα απεικονίζουν αυτή την ενδυνάμωση, ενώ θα βασιζόμαστε στην αφηγηματική θεωρία (Sarbin, 1986; Riessman, 1993; Solis, 2004), καθώς επίσης στην φιλοσοφική και διαλογική δουλειά των Paulo Freire (1970, 1973) και Emmanuel Levinas (2003). Οι φιλοσοφικές τους θέσεις θα υποστυλώσουν τις θεμελιώδεις έννοιες του μοντέλου.

Αυτό το μοντέλο αποτελείται από τρεις φάσεις. Κατά την πρώτη φάση, η σιωπημένη φωνή προκαλεί το κυρίαρχο ηγεμονικό ρεύμα αφήγησης. Κατά την διάρκεια αυτής τη φάσης, η Κοινότητα Φιλοσοφικής Έρευνας απαιτεί ορισμένα διαλογικά εργαλεία, τα οποία θα ενδυναμώσουν πρακτικές που θα υποστηρίζονται από τέτοιες έννοιες, όπως το δικαίωμα του να ακούγεται, το κουράγιο και η ισότητα.

Στην δεύτερη φάση, η σιωπημένη φωνή θα επιδιώξει να διαλύσει τα όρια της ηγεμονικής αφήγησης και θα προκαλέσει την κεντρικότητα και την φαινομενικά ακλόνητη νομιμότητα της κεντρικότητας αυτής. Κατά την διαδικασία της τρίτης φάσης, τα δύο αφηγήματα- το ηγεμονικό και το καταπιεσμένο- συνυπάρχουν στον διάλογο και σε ατμόσφαιρα συνεργασίας, ενσυναίσθησης και αμοιβαίας εξοικείωσης επί του θέματος, καθώς επίσης και αμοιβαίας νομιμότητας. Στη συγκεκριμένη φάση, η παρουσία και των δύο αφηγημάτων γίνεται ξεκάθαρη, όχι μόνο συμβολικά αλλά και επί της ουσίας. Για αυτόν τον λόγο, η ύπαρξη αυτής της φάσης, και στην πραγματικότητα όλων των φάσεων, προϋποθέτει μια δημοκρατική ατμόσφαιρα και μία ερμηνεία της έννοιας της κοινωνικής συναίνεσης, που δεν υποχωρεί ούτε στην ομαδική ούτε την ατομική ταυτότητα.

Η ενσωμάτωση των διαφορετικών πλαισίων που προσφέρονται από τη θεωρία της αφήγησης μέσα στις Κοινότητες της Φιλοσοφικής Έρευνας, και αντιστρόφως, επιτρέπει την δημιουργία ενός επικοδομητικού παιδαγωγικού χώρου ο οποίος: 1) νομιμοποιεί θεωρητικά ποικίλα αφηγήματα, 2) δίνει στα παιδιά και στους δασκάλους την ελευθερία να ενασχοληθούν με την «οικοδόμηση» του εαυτού τους, 3) και χρησιμοποιεί τα αφηγήματα ώστε να αναγνωρίσουν και να υπερβούν τις ήδη υπάρχουσες κατασκευές και τα όριά τους. Αυτός ο συνδυασμός έχει ιδιαίτερη σημασία μέσα σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες, στις οποίες ο διάλογος μεταξύ αφηγημάτων (αφηγητών) διαμορφώνει τη βάση για την ύπαρξη αυτού που ο Lipman ονομάζει «αυτονομία και αυτο-διακυβέρνηση» (1991: 72).

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Prof. **Valter Ferreira Rodrigues**

Federal University of Campina Grande, Brazil

Philosophical Itineraries

The present article aims to share three different philosophical teaching activities, carried out in 2017, by a group of ten high-school teachers from Professional Master's Degree in Philosophy at Federal University of Campina Grande and to reflect how the actions developed and the resources used by them contribute to the «philosophical teaching» in Brazil and also to reflect about limits and possibilities of identifying «philosophical gestures» resulting from these activities and lastly try to understand what experience of philosophizing consists, which are its real conditions of possibility and which «philosophical potential» those pedagogical activities indicates.

The philosophical potential of a pedagogical action corresponds to the capacity of such action has to promote the exercise of philosophizing in the people,

especially in the students. The philosophical activities of teaching were part of a subject called Philosophy Teaching Laboratory and they were prepared as didactic-pedagogical initiatives for philosophy teaching in the school or in other non-philosophical spaces and environments. The activities followed some specific philosophical, pedagogical and technical criteria. Each one of them started from a philosophy of reference, which brought with it its own way to think the Philosophy and the philosophizing at all. Each action also uses the closest pedagogical theory to the reference philosophies were used. Finally, the actions also had methods and didactic resources carefully chosen for the place, the type of action and the target audience. We have followed and recorded each one of those philosophical events carried out by the teachers. The present analysis is part of a series of studies that we have carried out since 2010 on teaching and philosophical learning, focusing on promotion of critical-creative experiences of philosophical thought and action.

As in other researches of ours, listening and analysis of teachers' reports aimed at the discovery of elements or signs that demonstrate the scope (philosophical potential) of the actions carried out in the form of didactic and pedagogical initiatives, as well as the recognition of the practice of philosophizing. Such recognition has been achieved through the search for signs of the existence of a critical-creative experience of philosophizing, particularly in the form of ethical and/or theoretical competences, skills, postures, and actions. The article ends reflecting how these elements or signs could help us to understand the concept of philosophical gestures and their importance to the notion of practice or experience of philosophizing. The recognition of these gestures could help us to understand the nature and scope of philosophical experiences and to indicate some ways of promoting philosophical itineraries capable to produce a real *akmé* in those who are interested in Philosophy.

Keywords: *Philosophical teaching, Philosophical potential, Philosophical Gesture, Critical-creative experience, Philosophical experience*

Itinéraires Philosophiques

Le présent article a d'abord pour but exposer un récit d'expérience de trois activités philosophiques d'enseignement, réalisées en 2017 par un groupe de dix enseignants, étudiants du mastère professionnel de philosophie dans l'Université Fédéral de Campina Grande. Sur la séquence, le travail a pour réflexion la façon dont les actions ont été développées et comment les ressources employées par les enseignants contribuent pour ce qu'il est convenu au Brésil appeler «d'enseignement philosophique». Aussi, il réfléchit sur les limites et les possibilités d'identifier des «gestes philosophiques» résultants de ces activités et à partir de ceci approfondir notre compréhension de quelle est l'expérience de philosopher, quelles sont leurs conditions de possibilité et quel est le «potentiel philosophique» des actions pédagogiques réalisées.

Le potentiel philosophique d'une action pédagogique correspond à la capacité que tel acte possède de promouvoir dans les individus ici impliqués, l'exercice de philosopher. Les activités philosophiques d'enseignement ont fait partie de la classe du Laboratoire d'Enseignement de Philosophie, cours dispensés par nous. Aussi elles ont été préparées et accomplies sur notre direction et accompagnement sur forme d'initiatives didactico-pédagogiques pour l'enseignement de philosophie, soit dans l'école ou dans d'autres ambiances. Les actions ont obéi à des critères philosophiques, pédagogiques et techniques spécifiques. Chacune d'entre elles a démarrée d'une philosophie de référence qui a apporté sa propre manière de concevoir la Philosophie et le philosophe dans son ensemble. Pour chaque action ont été utilisées les théories pédagogiques que plus s'approchent des philosophies de référence. Enfin, les actions ont également eu des méthodes et ressources didactiques soigneusement choisies pour le lieu, le type d'action et le public cible. Nous avons accompagné et enregistré chaque événement philosophique réalisé par les enseignants et avant la clôture du cours, nous avons fait une mise-en-commun avec tous les enseignants à fin de réfléchir et évaluer chacune des expériences. La présente analyse fait partie d'un ensemble d'études sur l'enseignement et apprentissage philosophique, que nous avons

réalisé depuis 2010 et qui se concentrent sur la promotion d'expériences critiques-créatives de la pensée et de l'action philosophiques.

Ainsi que dans nos recherches précédentes, l'écoute et analyse des rapports des enseignants ont eu pour but la découverte d'éléments ou des signes qui démontrent la portée (potentiel philosophique) des actions réalisées sur la forme d'initiatives didactiques et pédagogiques, ainsi que la reconnaissance de la pratique de philosopher par les participants. Une telle découverte est venue par la quête de signes de l'existence d'une critique-créative de philosopher, en particulier sur la forme des compétences, capacités, postures et actions de nature éthique et/ou théoriques. L'article est conclu par une réflexion sur la façon dont les éléments ou signes peuvent nous aider à comprendre le concept de gestes philosophiques et leur importance pour la notion de pratique ou expérience de philosopher. La reconnaissance de ces gestes pourraient nous aider dans la compréhension de la nature et de la portée des expériences philosophiques et nous indiquer de moyens de promouvoir des itinéraires philosophiques capables de favoriser une véritable *akmé* chez ceux qui s'intéressent à la philosophie ou s'en approchent, et pas seulement dans le domaine de l'enseignement.

Mots-clés: *Enseignement philosophique, Potentiel philosophique, Geste philosophique, Expérience critique-créative, Philosopher, Expérience philosophique*

Φιλοσοφικές διαδρομές

Το παρόν άρθρο στοχεύει να εκθέσει την αφήγηση της εμπειρίας τριών φιλοσοφικών διδακτικών δραστηριοτήτων, που πραγματοποιήθηκαν το 2017, από μια ομάδα δέκα εκπαιδευτικών, φοιτητών στο Επαγγελματικό Μεταπτυχιακό Φιλοσοφίας του Ομοσπονδιακού Πανεπιστημίου της Campina Grande. Η παρούσα εργασία θα προβληματιστεί σχετικά με το πώς αναπτύχθηκαν οι δράσεις και πώς οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν από τους εκπαιδευτικούς συνέβαλαν σε αυτό που συνήθως στη Βραζιλία ονομάζουμε

«φιλοσοφική διδασκαλία». Επίσης, αναπτύσσεται ένας στοχασμός σχετικά με τα όρια και τις δυνατότητες αναγνώρισης των «φιλοσοφικών χειρονομιών», που προκύπτουν από αυτές τις δραστηριότητες και στη βάση αυτή, επιχειρείται η εμβάθυνση της κατανόησής μας για το τι μπορεί να είναι η εμπειρία του φιλοσοφείν, ποιες είναι οι πραγματικές προϋποθέσεις της ύπαρξης τέτοιων χειρονομιών και ποιο είναι το «φιλοσοφικό δυναμικό» των παιδαγωγικών δραστηριοτήτων που πραγματοποιήθηκαν.

Το φιλοσοφικό δυναμικό μιας παιδαγωγικής δράσης αντιστοιχεί στην ικανότητα της τάδε ή της δείνα δράσης να προωθήσει την άσκηση φιλοσοφίας στους εμπλεκόμενους. Οι φιλοσοφικές διδακτικές δραστηριότητες αποτελούσαν μέρος ενός μαθήματος «Εργαστήριο Διδασκαλίας της Φιλοσοφίας» και προετοιμάστηκαν υπό τη μορφή διδακτικών-παιδαγωγικών πρωτοβουλιών για τη διδασκαλία της φιλοσοφίας στο σχολείο ή σε άλλα περιβάλλοντα & ολοκληρώθηκαν υπό την καθοδήγηση & τη συνοδεία μας. Οι δραστηριότητες ακολούθησαν μερικά συγκεκριμένα φιλοσοφικά, παιδαγωγικά και τεχνικά κριτήρια. Η καθεμιά ξεκίνησε από μια φιλοσοφία αναφοράς, η οποία έφερνε μαζί της τον δικό της τρόπο αντίληψης της Φιλοσοφία και του φιλοσοφείν στο σύνολό του. Σε κάθε δράση αξιοποιούνται επίσης οι παιδαγωγικές θεωρίες που προσεγγίζουν περισσότερο τις φιλοσοφίες αναφοράς. Τέλος, οι δράσεις περιείχαν επίσης προσεκτικά επιλεγμένες μεθόδους και διδακτικές πηγές σχετικές με τον τόπο, τον τύπο της δράσης και το κοινό-στόχο. Έχουμε παρακολουθήσει και καταγράψει κάθε ένα από αυτά τα φιλοσοφικά γεγονότα όπως διεξήχθησαν από τους εκπαιδευτικούς και πριν από τη λήξη του μαθήματος πραγματοποιήθηκε μία συνάντηση με όλη την ομάδα με σκοπό τον αναστοχασμό & την αξιολόγηση καθεμιάς από τις εμπειρίες. Η παρούσα ανάλυση αποτελεί μέρος μιας σειράς μελετών που πραγματοποιήσαμε από το 2010 & μετά για τη φιλοσοφική διδασκαλία και μάθηση, εστιάζοντας στην προώθηση κριτικο-δημιουργικών εμπειριών φιλοσοφικής σκέψης και δράσης.

Όπως και σε προηγούμενες έρευνές μας, η ακρόαση και η ανάλυση των εκθέσεων των εκπαιδευτικών στόχευαν στην ανακάλυψη στοιχείων ή σημείων που αποδεικνύουν το βεληνεκές (φιλοσοφικό δυναμικό) των δράσεων που διενεργούνται με τη μορφή διδακτικών και παιδαγωγικών πρωτοβουλιών, καθώς και την αναγνώριση της πρακτικής (του φιλοσοφείν) που ακολουθούν οι συμμετέχοντες. Αυτή η ανακάλυψη έχει επιτευχθεί μέσα από την αναζήτηση σημείων ύπαρξης μιας κριτικής-δημιουργικής φιλοσοφικής εμπειρίας, ιδίως με τη μορφή ηθικών και / ή θεωρητικών ικανοτήτων, δεξιοτήτων, στάσεων και ενεργειών. Η εισήγηση καταλήγει με ένα στοχασμό σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο αυτά τα στοιχεία ή τα σημεία θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε την έννοια των φιλοσοφικών χειρονομιών και τη σημασία τους για την έννοια της πρακτικής ή της εμπειρίας του φιλοσοφείν. Η αναγνώριση αυτών των χειρονομιών θα μπορούσε να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τη φύση και το εύρος των φιλοσοφικών εμπειριών και να μας υποδείξουν μέσα προώθησης φιλοσοφικών διαδρομών ικανών να ευνοήσουν ένα πραγματική ακμή σε όσους ενδιαφέρονται για τη Φιλοσοφία ή την προσεγγίζουν και όχι μόνο στον τομέα της διδασκαλίας.

Λέξεις-κλειδιά: Φιλοσοφική διδασκαλία, Φιλοσοφικό δυναμικό, Φιλοσοφική χειρονομία, Κριτική-δημιουργική εμπειρία, Φιλοσοφική εμπειρία

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Η φιλοσοφία της πράξεως απέναντι στο φαινόμενο της αποξένωσης στον σύγχρονο δυτικό κόσμο: η επιτέλεση μιας αμήχανης χειρονομίας

Η γενίκευση της τάσης αποξένωσης του δυτικού ανθρώπου, η οποία επεκτείνει σήμερα την έλλειψη κόσμου, οδηγώντας στον μαρασμό όλα όσα βρίσκονται ανάμεσά μας, συνιστά μια από τις πλευρές της κρίσης των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών. Η αποξένωση αυτή στη σφαίρα των ανθρώπινων σχέσεων εμποδίζει τη δυνατότητα ανασυγκρότησης της ταυτότητας του ατόμου, ενώ καθιστά αδιάφορη τη χάρη της φιλίας και της αγάπης, διά της οποίας, μεταξύ άλλων, διασώζεται η εμπιστοσύνη του ανθρώπου στον κόσμο. Εκμηδενίζοντας, όμως, την πολλότητα της ύπαρξής μας, η αποξένωση μας εγκαθιστά στον κύκλο του τρόμου που κατασκευάζεται από το υλικό της αδυναμίας. Ο τρόμος αυτός, ως αντι-πολιτική αρχή, που καταστρέφει την πολιτική δράση, αντιπροσωπεύει μια κοινωνική κατάσταση που οριακά μπορεί να καταστρέψει κάθε ανθρώπινη κοινότητα, αφού καταστρέφει όλους τους κανόνες που γνωρίζουμε. Στον 20ο αιώνα αυτή η κατάσταση έλαβε χώρα μέσα από την επικράτηση του ολοκληρωτισμού, που κατάφερε να καταστήσει το αδύνατο δυνατό, ως απόλυτο κακό, εντός του οποίου, όπως μας έδειξε η H. Arendt, όλοι οι άνθρωποι έγιναν περιττοί.

Αν λοιπόν αληθεύει ότι ολοένα και περισσότερο σήμερα η ανθρώπινη ζωή συμπεριλαμβάνεται στους μηχανισμούς και στους υπολογισμούς μιας εξουσίας/κυριαρχίας που τείνει να εξαφανίσει κάθε ίχνος της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, τίποτα δεν φαίνεται να μας εμποδίζει να συμπεράνουμε ότι ο δυτικός κόσμος θα υιοθετούσε ολοκληρωτικές λύσεις, τώρα που μοιάζει αδύνατο να μειωθεί με ανθρώπινο τρόπο η κοινωνική, πολιτική και οικονομική αθλιότητα.

Αναγνωρίζοντας την κρισιμότητα αυτής της κατάστασης, μια σκέψη που αγωνιά για το ίδιο το νόημα της ύπαρξής της και οριακά της συνοχής της, όταν επιμένει, ζυγιζόμενη σε έναν πρακτικό ορίζοντα, να προσανατολίζεται στην ανάδειξη λυτρωτικών κινήσεων αποτροπής ενός τέτοιου κακού, και μάλιστα όχι υποκαθιστώντας την ιστορία ως προς τη δημιουργικότητά της, δεν μπορεί παρά να περιέλθει σε μια κατάσταση αμηχανίας· αμηχανίας, όχι μόνον ως προς την τεράστια δυσκολία του ίδιου του εγχειρήματος, καθώς η αποτροπή μιας τέτοιας κατάστασης σχετίζεται στο πεδίο της πράξεως με μια βαθιά αλλαγή του κεντρικού ανθρωπολογικού τύπου ατόμου που κατασκευάζει ο δυτικός κόσμος, αλλά και ως προς αυτό που η ίδια η κατάσταση επιβάλλει, γενικεύοντας σταδιακά την εφιαλτική ορθολογικότητα του ανορθολογικού, όπως ορθά παρατηρεί ο Καστοριάδης. Ωστόσο, αυτή η οριακή αδυναμία της σκέψης και της πράξης δεν συνιστά παρά την έσχατη δύναμή τους, στον βαθμό που απελπιζόμενες γίνονται βαθιά επαναστατικές.

Βγαίνοντας από τα συνήθη αιτιακά ερμηνευτικά σχήματα κατανόησης της ιστορίας και της πράξεως και αποφεύγοντας αναγωγισμούς κάθε τύπου, η φιλοσοφία καλείται σήμερα να μας δείξει στην πράξη (in praxis) ποιο μπορεί να είναι το κανονιστικό περιεχόμενο μιας αγωγής που θα εμποδίζει να ξανασυμβεί το Άουσβιτς, σύμφωνα με την απαίτηση του Adorno, όταν το στρατόπεδο συγκέντρωσης έθεσε σε αμφισβήτηση την ίδια την ισχύ μιας αγωγής που προσανατολίζεται στον εξανθρωπισμό του ανθρώπινου όντος.

The philosophy of praxis against the phenomenon of the alienation of the modern western world: the performance of an awkward gesture

The widespread alienation trend of the western man, which extends today the absence of the world, leading everything among us to wither, is one aspect of the crisis that the modern western suffers from. Within the sphere of the human relations this alienation is an obstacle towards the ability of reconstructing the personal identity, while making negligible the grace of friendship and love,

through which, inter alia, survives man's trust to the world. However, by nullifying the multiplicity of our existence, alienation puts us in a circle of fear which is empowered by the element of weakness. This fear, as an anti-political principle that destroys the political action, represents a social status which marginally could destroy every human society, since it ravages all the rules we know. In the 20th century this status took place through the domination of totalitarianism, which made possible the impossible, and as the absolute evil, within which, as H. Arendt showed us, every human became unnecessary.

So, if it is true that nowadays the human life is taken into account by the mechanisms and the calculations of an authority/dominance which tends to vanish any trace of human dignity, there is nothing that can stop us from concluding that the western world would adopt totalitarian solutions, now that seems impossible to curb the social, political and financial degradation with a human way.

Recognizing the severity of the situation, a thought that anguishes over the very same meaning of its existence and hardly over its cohesion, when it insists, contemplated in a practical horizon, to orientate towards liberating movements of averting any such evil, and in fact not by substituting the history to its creativity, it has no other option but to fall into a status of uneasiness; uneasiness, not only for how difficult such an endeavor would be, as the aversion of a situation like this has to do, at the spectrum of the praxis, with a fundamental change to the central anthropological type of human which is built by the western world, but also in the respect which the very same status dictates, generalizing gradually the rational irrationality, as Castoriadis rightly mentions. However, this marginal weakness of reflection and praxis is nothing more than the last resources of their strength, to the extent that in their desperation, they are becoming profoundly revolutionary.

Apart from the common causal explanatory models of understanding history and praxis and by avoiding any kind of reductionism, philosophy is called today to show us in praxis what could possibly shape the regulatory form of an education

that could prevent an Auschwitz from happening again, according to Adorno's demand, when the concentration camp puts in doubt an education itself which is orientated towards the humanization of the human being.

La philosophie de praxis contre le phénomène de l'aliénation du monde moderne occidental: la performance d'un geste maladroit

La tendance de l'homme occidental à l'aliénation généralisée, qui prolonge aujourd'hui l'absence du monde, conduisant tout ce qu'il y a entre nous à dépérir, est un aspect de la crise dont souffre l'Occident moderne. Dans le cadre des relations humaines, cette aliénation entrave la possibilité de reconstruire l'identité individuelle, tout en rendant négligeable la grâce de l'amitié et de l'amour, par laquelle, entre autres, survit la confiance de l'homme dans le monde. Cependant, en réduisant à néant la multiplicité de notre existence, l'aliénation nous met dans un cercle de la terreur, qui est fait par la faiblesse. Cette terreur, comme un principe anti-politique détruisant l'action politique, représente un statut social qui pourrait marginalement abîmer toutes les sociétés humaines, car elle ravage toutes les règles connues. Au XXe siècle, ce statut a eu lieu à travers la domination du totalitarisme, qui a rendu possible l'impossible comme le mal absolu, dans le cadre duquel, comme H. Arendt a montré, tous les êtres humains sont devenus inutiles.

Si donc il est vrai qu'aujourd'hui de plus en plus la vie humaine est comprise que in des mécanismes et es calculs d'une domination qui tend à faire disparaître toute trace de dignité humaine, rien ne peut nous empêcher de conclure que le monde occidental adopterait des solutions totalitaires, maintenant que la diminution de la misère sociale, politique et financière d' une façon humaine semble impossible .

Reconnaissant la sévérité de la situation, une pensée qui s'inquiète du sens lui-même de son existence et à peine de sa cohésion, quand elle insiste, pesée dans

un horizon pratique, de s'orienter vers la mise en valeur des mouvements libérateurs en vue d'éviter un tel mal, et en fait pas en substituant l'histoire à sa créativité, elle ne peut que de se trouver dans une situation d'améchania; amechania, non pas seulement à cause de la difficulté énorme de l'entreprise elle-même, car la dissuasion d'une telle situation est en pratique liée à un changement profond du type anthropologique capital construit par le monde occidental, mais aussi par rapport à ce que la situation elle-même impose, en généralisant peu à peu l'irrationalité rationnelle, comme Castoriadis le dit. Cependant, cette faiblesse de la réflexion et de la praxis limite, ne constitue que leur force ultime, dans la mesure où, dans leur désespoir, elles deviennent profondément révolutionnaires.

En dépassant les modèles communs de causalité qui nous servent pour expliquer et pour comprendre l'histoire et la praxis et en évitant toute forme de réductionnisme, la philosophie est appelée aujourd'hui à nous montrer en praxis ce qui pourrait être le contenu réglementaire d'une éducation qui empêcherait qu' Auschwitz ne se répète pas, selon la demande d'Adorno, lorsque le camp de concentration a mis en doute l'existence elle-même d'une éducation orientée vers l'humanisation de l'être humain.

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Prof. **Émér. Alain Kerlan**
Université Lumière Lyon2, France

Qu'est-ce qu'une «expérience philosophique»?

Une tradition intellectualiste voudrait qu'il n'y ait rien à dire de la philosophie comme «vie». D'un philosophe, il n'y aurait rien à dire sinon qu'il vécut, qu'il écrivit et mourut. Les travaux de Pierre Hadot ont contribué à une réhabilitation de la

philosophie comme exercice et mode de vie, mais cette réhabilitation éclaire plus le passé que le présent, d'une part, et est souvent tirée du côté des sagesses orientales, sans trop entamer l'idée de la philosophie comme pure pratique conceptuelle.

Cette communication envisage la philosophie dans sa dimension spécifiquement existentielle. Elle s'intéresse à la philosophie en tant qu'elle fait «événement» dans une existence, s'offre ou se découvre comme une expérience spécifique susceptible de s'inscrire significativement dans une vie humaine, voire de l'orienter.

Cette perspective engage un double questionnement. Sur l'expérience elle-même: Qu'est-ce qu'une expérience? La réflexion de Gadamer (*Vérité et méthode*, 1960/1996), distinguant l'expérientiel de l'expérimental, fournit un premier repère utile. Mais il revient à Dewey d'avoir apporté les éclairages les plus décisifs. Une expérience pleinement accomplie forme un tout, et constitue une unité, ne cesse de dire John Dewey. Une véritable expérience «a une unité qui la désigne en propre: ce repas-là, cette tempête-là, cette rupture-là d'une amitié» [*L'art comme expérience* (1934/2005)]. Son unité est celle de l'engagement de l'être tout entier, dans la pluralité indistincte de ses dimensions. Elle «n'est ni émotionnelle, ni pratique, ni intellectuelle». Ces distinctions réflexives ne sont faites qu'après coup, n'existent pas dans le tout de l'expérience.

La conception de Dewey permet de distinguer une expérience, au sens plein du terme, d'un «vécu». Tout vécu n'est pas une expérience. Par son caractère d'unité et d'unicité, une expérience vraie se détache du flux du vécu. Une expérience vraie est un événement: quelque chose qui advient, et marque la césure d'un avant et d'un après. Qu'est-ce qui peut faire événement, dans une vie humaine ? selon Alain Badiou (*Manifeste pour la philosophie*, 1989), quatre domaines peuvent dans une vie faire événement: l'amour, la vérité, la politique, l'art et la poésie. Encore faut-il être fidèle à l'événement, capable de fidélité à ce que

l'événement a enclenché. Le travail philosophique est-il cette fidélité à l'événement philosophique?

Que faut-il alors entendre par «événement philosophique»? Advient-il exclusivement dans l'ordre de la vérité? Ou bien advient-il tout aussi bien dans le champ d'Eros, dans celui du politique, dans celui de l'art et de la poésie? Dans leurs croisements? En quoi alors l'expérience philosophique, comme événement de pensée, se différencie-t-elle de l'expérience amoureuse, de l'expérience esthétique? Pour tâcher de répondre, il faut se tourner vers l'expérience de la philosophie en première personne, que ce soit la nôtre, celle de chacun d'entre nous, ou celle des philosophes qui ont pu en témoigner, ou y réfléchir. Outre notre expérience personnelle, nous interrogerons donc quelques philosophes qui nous semblent pouvoir nous aider à comprendre ce que peut être une expérience personnelle de la philosophie: Dewey, à nouveau, Arendt, Habermas, et sans doute quelques autres.

Mots-clés: *Expérience, Événement, Pensée, Vécu*

What is a «philosophical experience»?

An intellectualist tradition claims that there is nothing to say of philosophy as «life». From a philosopher, there would be nothing to say except that he lived, wrote, and died. The work of Pierre Hadot contributed to a rehabilitation of philosophy as exercise and way of life, but this rehabilitation illuminates the past more than the present, on the one hand, and is often drawn from the side of oriental wisdoms, without changing the dominant idea of philosophy as pure conceptual practice.

This communication envisages philosophy in its specifically existential dimension. It is interested in philosophy as an «event» in an existence, which offers itself or discovers itself as a specific experience likely to be a significant part of a human life, or even to guide it.

This perspective engages a double questioning. On the experience itself: What is an experience? Gadamer's reflection (*Truth and Method*, 1960), distinguishing the experiential from the experimental, provides a useful first reference point. But it's up to Dewey to bring the most decisive insights. A fully accomplished experience forms a whole, and constitutes a unit, says John Dewey. A true experience «has a unit that gives it its name: that meal, that storm, that rupture of a friendship» (*Art as Experience* (1934)). Its unity is that of the commitment of the whole being, in the indistinct plurality of its dimensions. It «is neither emotional nor practical nor intellectual». These reflexive distinctions are made after the fact, they do not exist in the whole experience.

Dewey's analysis distinguishes an experience, in the full sense of the term, from a «lived experience». By its character of unity and uniqueness, a true experience is detached from the flow of experience. A true experience is an event: something that happens, and marks the break of a before and after. What can happen as an event in a human life? According to Alain Badiou (*Manifeste pour la philosophie*, 1989), four domains can in a life make event: love, truth, politics, art and poetry. Still, it is necessary to be faithful to the event, capable of fidelity to what the event has set in motion. Is the philosophical work this fidelity to the philosophical event?

What then is meant by «philosophical event»? Does it only come in the order of truth? Or does it happen just as well in the field of Eros, in politics, in art and poetry? In their crossings? How then does the philosophical experience, as an event of thought, differ from the amorous experience, from the aesthetic experience? To try to answer, we must turn to the experience of philosophy in the first person, our own experience, that of each of us, or that of philosophers who have been able to testify, or think about it. In addition to our personal experience, we will question some philosophers who seem to be able to help us understand what may be a personal experience of philosophy: Dewey, again, Arendt, Habermas, and probably a few others.

Keywords: *Experience, Event, Thought, Lived experience*

Τι είναι μια «φιλοσοφική εμπειρία»;

Μια διανοητική παράδοση θα ισχυριζόταν ότι δεν υπάρχει τίποτα να πει κανείς για τη φιλοσοφία ως «ζωή». Από έναν φιλόσοφο, δεν θα υπήρχε τίποτα να πει κανείς εκτός από το ότι έζησε, έγραψε και πέθανε. Το έργο του Pierre Hadot συνέβαλε στην αποκατάσταση της φιλοσοφίας ως άσκησης και τρόπου ζωής, αλλά αυτή η αποκατάσταση ρίχνει περισσότερο φως στο παρελθόν απ'ό, τι στο παρόν, ενώ συχνά ανασύρεται από την πλευρά της ανατολικής σοφίας, χωρίς να εκκινά από την ιδέα της φιλοσοφίας ως καθαρής εννοιολογικής πρακτικής.

Η παρούσα ανακοίνωση αντιμετωπίζει τη φιλοσοφία συγκεκριμένα στη υπαρξιακή της διάσταση. Ενδιαφέρεται για τη φιλοσοφία στο βαθμό που δημιουργεί ένα «γεγονός» σε μια ύπαρξη, προσφέρεται ή ανακαλύπτεται ως μια συγκεκριμένη εμπειρία, η οποία πιθανόν να εγγράφεται με σημασία σε μια ανθρώπινη ζωή ή ακόμα και να την προσανατολίζει.

Αυτή η προοπτική προκαλεί μια διπλή ερώτηση. Ως προς την ίδια την εμπειρία: Τι είναι μια εμπειρία; Ο προβληματισμός του Gadamer (Αλήθεια και Μέθοδος, 1960/1996), που διακρίνει το βιωματικό από το πειραματικό, παρέχει ένα πρώτο χρήσιμο σημείο αναφοράς. Αλλά το βάρος θα πέσει στον Dewey να φέρει αποφασιστικές τομές στο θέμα. Μια ολοκληρωμένη εμπειρία διαμορφώνει ένα σύνολο και αποτελεί μια ενότητα, δεν σταματά να επισημαίνει. Μια πραγματική εμπειρία «έχει μια ενότητα που την χαρακτηρίζει: αυτό το γεύμα, αυτή η καταιγίδα, αυτή η ρήξη μιας φιλίας» (Art as Experience (1934/2005)). Η ενότητά της είναι αυτή της δέσμευσης του όντος στην ολότητά του, στο αδιάκριτο πλήθος των διαστάσεών του. Δεν είναι «ούτε συναισθηματική ούτε πρακτική ούτε διανοητική». Αυτές οι αντανakλαστικές

διακρίσεις δεν γίνονται παρά εκ των υστέρων, δεν υπάρχουν μέσα στο όλον της εμπειρίας.

Η αντίληψη του Dewey επιτρέπει τη διάκριση μιας εμπειρίας, με την πλήρη έννοια του όρου, από μια «βιωμένη εμπειρία». Κάθε βίωμα δεν είναι μια εμπειρία. Με τον χαρακτήρα της ενότητας και του ενιαίου, μια πραγματική εμπειρία αποσπάται από τη ροή του βιώματος. Μια πραγματική εμπειρία είναι ένα γεγονός: κάτι το οποίο συμβαίνει και σηματοδοτεί την τομή πριν και μετά. Τι μπορεί να δημιουργήσει γεγονός σε μια ανθρώπινη ζωή; Σύμφωνα με τον Alain Badiou (*Manifest pour la philosophie*, 1989), τέσσερις τομείς μπορούν να δημιουργήσουν σε μια ζωή ένα τέτοιο συμβάν: αγάπη, αλήθεια, πολιτική, τέχνη και ποίηση. Επιπλέον, είναι απαραίτητο να είμαστε πιστοί στο γεγονός, ικανοί για πίστη σε αυτό το οποίο πυροδοτήθηκε από το συμβάν. Είναι η φιλοσοφική εργασία αυτή η πιστότητα στο φιλοσοφικό γεγονός;

Τι πρέπει, λοιπόν, να καταλαβαίνουμε ως «φιλοσοφικό γεγονός»; Συμβαίνει αποκλειστικά και μόνο κατά την τάξη της αλήθειας; Ή συμβαίνει εξίσου καλά στον τομέα του έρωτα, της πολιτικής, της τέχνης και της ποίησης; Στις διασταυρώσεις τους; Ως προς τί λοιπόν η φιλοσοφική εμπειρία, ως γεγονός σκέψης, διαφοροποιείται από την ερωτική εμπειρία ή από την αισθητική εμπειρία; Για να προσπαθήσουμε να απαντήσουμε, πρέπει να στραφούμε στην εμπειρία της φιλοσοφίας σε πρώτο πρόσωπο, είτε δική μας, είτε του καθενός ανάμεσά μας, είτε των ίδιων των φιλοσόφων που μπόρεσαν να την καταθέσουν ή να σκεφτούν γι' αυτήν. Εκτός από την προσωπική μας εμπειρία, θα θέσουμε ερωτήματα σε ορισμένους φιλόσοφους που φαίνεται να είναι σε θέση να μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε ποια μπορεί να είναι μια προσωπική εμπειρία της φιλοσοφίας: Dewey, πάλι, Arendt, Habermas, και αναμφίβολα μερικοί άλλοι.

Λέξεις-κλειδιά: εμπειρία, γεγονός, σκέψη, βίωμα

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Art, Perception and Re-enchantment of the World

At the dawn of 21st century several accounts about the possibility of a ‘re-enchantment’ of the world have been put forth, many of them connecting it with art. Arthur Danto, for example, says that it is a mark of our period that everything can be regarded as a work of art and he counts this phenomenon of art’s pluralism as a re-enchantment of the world, claiming that «contemporary art replaces beauty, everywhere threatened, with meaning». This hypothesis, though, cannot be accepted unconditionally. Re-enchantment, although it is about art and meaning, it has little to do with the world’s enlargement with all kinds of objects «transformed» into works of art. If it relates to some kind of transformation, it is with the ‘transformation’ of our way to see and give meaning to the world. Consequently, any attempt to re-enchant the world should be conceived from the point of view of perception.

The paper is based on the underlying assumption that the encounter with art «transforms» and enriches perception bringing about a contemplative gazing and giving rise to a different way of understanding. It re-models experience by re-presenting familiar material so that it is known and responded to in new ways; in ways through which this material is given meaning and form, i.e., from its passive existence it changes into a significant system, as Merleau-Ponty has pointed out.

The «re-enchantment» of the world, then, is conditioned by this re-orientation of perception attained through art and has a critical potential, which resides in the disclosure, even if at a utopian level, of a world endowed with semantic plenitude.

As such, art's experience -- conceived as a transformative and enriching perception—has a significant role to play in education. The paper proposes that a through-arts-education would primarily be an attempt to develop people's ability to grasp the meanings available from meaningful forms and that it should be understood as an initiation into the different modes of perceiving and engaging with the world.

Keywords: Art, art education, meaning, perception, transformation, re-enchantment

Τέχνη, αντίληψη και επανα-μάγευση του κόσμου

Στην αυγή του 21 ου αιώνα, προτάθηκαν αρκετές εκδοχές λόγιοι για την πιθανότητα μιας «επανα-μάγευσης» του κόσμου, πολλές από τις οποίες μάλιστα τη συνδέουν με την τέχνη. Ο Arthur Danto, για παράδειγμα, ισχυρίζεται ότι είναι σημάδι της εποχής μας ότι τα πάντα μπορούν να εκληφθούν ως έργα τέχνης και θεωρεί αυτό το φαινόμενο του πλουραλισμού της τέχνης ως επανα-μάγευση του κόσμου, υποστηρίζοντας ότι «η σύγχρονη τέχνη αντικαθιστά την ομορφιά, παντού όπου αυτή απειλείται, με νόημα». Αυτή η υπόθεση, όμως, δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή άνευ όρων. Η επανα-μάγευση, αν και αφορά την τέχνη και το νόημα, ελάχιστη σχέση έχει με τη διεύρυνση του κόσμου με κάθε είδους αντικείμενα «μετασηματισμένα» σε έργα τέχνης. Αν σχετίζεται με κάποιο είδος μετασηματισμού, αυτός είναι ο «μετασηματισμός» του τρόπου μας να βλέπουμε και να δίνουμε νόημα στον κόσμο. Κατά συνέπεια, κάθε προσπάθεια να επανα-μάγευσης του κόσμου συνδέεται μάλλον με τη διεύρυνση της αντίληψης.

Η ανακοίνωση αυτή βασίζεται στην υπόθεση ότι η συνάντηση με την τέχνη «μεταμορφώνει» και εμπλουτίζει την αντίληψη, καλλιεργώντας μια στοχαστική ματιά και δίνοντας έναυσμα σε έναν διαφορετικό τρόπο κατανόησης. Επαναπροσδιορίζει την εμπειρία αναπαριστώντας οικείο υλικό κατά τέτοιο τρόπο ώστε να προκαλεί την ανταπόκριση σ' αυτό με νέους τρόπους· με

τρόπους μέσω των οποίων αυτό προσλαμβάνει νόημα και μορφή, από την παθητική του ύπαρξη, δηλαδή, μεταβάλλεται σε σημαίνον σύστημα, όπως έχει επισημάνει ο Merleau-Ponty.

Επομένως, η «επανα-μάγευση» του κόσμου εξαρτάται από τον αναπροσανατολισμό της αντίληψης που επιτυγχάνεται μέσω της τέχνης και συνίσταται στην αποκάλυψη, έστω και σε ένα ουτοπικό επίπεδο, ενός κόσμου προικισμένου με σημασιολογική πληρότητα.

Ως εκ τούτου, η εμπειρία της τέχνης –θεωρούμενη ως μεταμορφωτική και εμπλουτιστική αντίληψη– έχει έναν σημαντικό ρόλο να διαδραματίσει στην εκπαίδευση. Η εργασία προτείνει ότι μια μέσω-της-τέχνης εκπαίδευση είναι πρωτίστως μια προσπάθεια να αναπτυχθεί η ικανότητα των ανθρώπων να κατανοήσουν τα νοήματα που είναι διαθέσιμα μέσα από πλήρεις νοήματος μορφές και ότι θα πρέπει να γίνει κατανοητή ως μια μύηση στους διαφορετικούς τρόπους αντίληψης και συμμετοχής στον κόσμο.

Λέξεις-κλειδιά: Τέχνη, νόημα, αντίληψη, μετασχηματισμός, επανα-μάγευση, εκπαίδευση

Bibliography

Berleant, A., *Sensibility and Sense. The Aesthetic Transformation of the Human World*, Imprint Academic, 2010.

Danto, C. A., *The Abuse of Beauty*, Chicago and La Salle: Open Court, 2003.

Johnson, G. A., *The Retrieval of the Beautiful. The Thinking Through Merleau-Ponty's Aesthetics*, New York: NU Press, 2010.

Merleau-Ponty, M., *La Prose du Monde*, Paris : Gallimard, 1969.

Merleau-Ponty, M., *Signes*, Paris: Gallimard, 1960.

Nehamas, A., *Only a Promise of Happiness: The Place of Beauty in a World of Art*, Princeton University Press, 2007.

Scharfstein, B.-A., *Art without Borders: A Philosophical Exploration of Art and Humanity*, Chicago: Chicago University Press, 2009.

Shusterman, R., *Pragmatist Aesthetics: Living Beauty, Rethinking Art*, New York: Rowman and Littlefield, 2000).

Welsch, Wolfgang. *Undoing Aesthetics*. London: Sage, 1997

L'art, la perception et le ré-enchantement du monde

À l'aube du 21ème siècle, un nombre d'assomptions-raisons concernant la possibilité d'un «ré-enchantement» du monde avaient été proposées, la plupart d'elles la connectant avec l'art. Par exemple, Arthur Danto prétend que c'est une marque de notre ère que tout peut être considéré comme une œuvre d'art et il conçoit ce phénomène du pluralisme artistique comme un ré-enchantement du monde, en affirmant que «l'art contemporain remplace la beauté, partout où elle est menacée, par le sens».

Cependant, cette hypothèse ne peut pas être acceptée sans conditions. Même si le ré-enchantement concerne l'art et le sens, il a peu à faire avec l'élargissement du monde par des objets, de tout genre, «transfigurés» en œuvres d'art. S'il concerne une sorte de transfiguration, il s'agit de la «transfiguration» de notre façon de voir et de donner de sens au monde. Par conséquent, toute tentative de réenchanter le monde devrait être associée plutôt avec l'élargissement de la perception.

Cette communication se base sur l'hypothèse que la rencontre avec l'art «transforme» et enrichit la perception, en créant un regard réflexif et en donnant le prétexte à une manière de compréhension différente. Elle va redéfinissant l'expérience en reconstituant de matériel familier de sorte à provoquant la réponse par des manières nouvelles; manières à travers lesquelles ce matériel acquiert de sens et de forme. Or, il quitte son existence passive pour se transformer en un système signifiant, selon l'observation de Merleau-Ponty.

Le ré-enchantement donc du monde dépend de la réorientation de la perception atteinte par l'art et consistant à la révélation, soit à un niveau utopique, d'un monde doté de plénitude sémantique.

De ce fait, l'expérience de l'art- considérée comme une perception transformatrice et enrichissante- a un rôle important à jouer dans l'éducation. Ce projet propose une éducation artistique qui serait principalement un effort de développement de la capacité des gens à saisir les significations disponibles à travers de formes pleines de sens, quelque chose que devrait être comprise en tant qu'une initiation aux modes différents de perception et d'engagement dans le monde.

Mots-clés: *Art, sens, perception, transformation, réenchantement*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Pavlos Ntalianis

PhD(c)

University of Stirling, Scotland

Abandoning the gesture: Object oriented ontology's conception of Arts

A gesture is corporal yet signifies, as the body always does. Allowing ourselves to grasp the meaning of gesture helps us uncover the gesture as a node in never ending networks of signification. This thought however has been contested by a new gesture that wants to cut down the corporeal and relational elements of this way of «thinking» or more precisely being-in-the-world. Yet, this gesture, a performative contradiction as it is, wants to forfeit thought itself. Thus, a philosophical movement is born, concerned with the unending allure of objects

and the unethical prioritizing of a certain relation. It's claim? That everything is an object. This gesture, although distanced from the somewhat anthropocentric notion of gesture, opens a new, yet old space for the arts and the status of the art object. How can this egalitarian or flat ontology promise a new thinking for the arts and philosophy and what's its connection with past thinking about the arts that come along with what it claims and promises?

Key words: *OOO (Object-Oriented-Ontology), Graham Harman, Heidegger, Arts, The Third table, Graham Harman, Critique of Correlationism, Speculative Realism*

Εγκαταλείποντας την χειρονομία: Η σύλληψη της τέχνης στην αντικειμενοστρεφή οντολογία

Μια χειρονομία πάντα δηλώνει, όπως και το ίδιο το σώμα. Αναζητώντας το νόημα της χειρονομίας μπορεί να ανακαλύψουμε πως συνιστά έναν κόμβο ανάμεσα σε ατέρμονα και διαρκώς ανακλύπτοντα δίκτυα σημασιών. Αυτή η «σκέψη» φαίνεται όμως τελευταία να διακόπτεται, με συνέπεια παραπομπές στο σώμα, και στο βίωμα, ακόμα και στο εν-τον-κόσμω είναι να θεωρούνται ξεπερασμένες όπως και η φαινομενολογία. Αυτή η νέα «χειρονομία» εν είδει επιτελεστικής αντίφασης προτάσσει την υπέρβαση του υπερβατολογισμού για άλλη μια φορά. Επομένως, μια «νέα;» φιλοσοφική κίνηση γεννιέται, προκαταβαλλόμενη με την ατελείωτη γοητεία των αντικειμένων, και την οντολογική προτεραιότητα της σχέσης αντικειμένων και αντικειμένων. Ο ισχυρισμός; Πως ότι υπάρχει είναι αντικείμενο. Αυτή η «χειρονομία», παρόλο που αποστασιοποιείται από τον ανθρωποκεντρισμό της φιλοσοφίας των τελευταίων αιώνων, διανοίγει νέους ή και παλιούς χώρους για τη θέση των τεχνών και των καλλιτεχνών. Πως μπορεί αυτή η αυτο-αποκαλούμενη επίπεδη ή οντολογία της ισότητας να υποσχεθεί κάτι διαφορετικό για τις τέχνες και ποιο είναι το διακύβευμά της;

Λέξεις-κλειδιά: ΟΟΟ (Αντικειμενοστρεφής Οντολογία), Γκράχαμ Χάρμαν, Χάιντεγκερ, Το τρίτο τραπέζι, Κριτική της «συσχεσιοκρατίας», Θεωρησιακός ρεαλισμός

Bibliography

Harman, Graham. (2002), Tool-Being: Heidegger and the Metaphysics of objects, Chicago: Carus Publishing Company

Harman, Graham. (2012), The Third Table, 100 Notes, 100 Thoughts: Documenta Series 085, 85. pp. 1-14

Heidegger, Martin. (2002), Off the Beaten Track, London: Cambridge University Press

Heidegger, Martin. (1962), Being and Time, Cambridge: Blackwell Publishers

Benjamin, Walter. (1968), Illuminations, New York: Schocken Books

Abandonnant le geste: capturer l'art dans l'ontologie orientée vers l'objet

Un geste déclare toujours, le corps lui-même aussi. En cherchant le sens du geste, nous pouvons découvrir qu'il constitue un noeud entre des réseaux de significations interminables et toujours émergents. Cette «pensée», cependant, semble être interrompue récemment, avec la conséquence de considérer les références au corps, et au vécu, même à l'être dans le monde, comme étant périmées, comme par ailleurs la phénoménologie elle-même. Ce nouveau «geste», sous la forme d'ambiguïté performative, met à l'avant de nouveau la transcendance du transcendantalisme. Alors, un «nouveau?» mouvement philosophique naît, incliné vers le charme infini des objets ainsi que vers la priorité ontologique du rapport entre les objets. La prétention? Que ce qui existe est un objet. Ce «geste», bien que se distanciant de l'anthropocentrisme de la philosophie des derniers siècles, ouvre des lieux nouveaux ou même anciens pour placer les arts et les artistes. Comment cette soi-disant ontologie plate de l'égalité peut-il promettre quelque chose de différent pour les arts et quel en est l'enjeu?

Mots-clés: *OOO (Ontologie orientée vers l'objet), Graham Haarman, Heidegger, La troisième table, Critique de «l'associationnisme», réalisme théorique.*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Maria Pournari

Associate Professor

University of Ioannina, Greece

Η αναπαράσταση ως πρακτική λόγου:

Η περίπτωση των «Λας Μενίνας» του Βελάσκειθ

Ποια είναι η σχέση της αναπαράστασης με το νόημα, τη γλώσσα, τον πολιτισμό; Το νόημα οριστικοποιείται από το αντικείμενο-αναφορά, από την πρόθεση του υποκειμένου που νοηματοδοτεί την ιδιωτικότητά του ή δομείται εντός των σημειωτικών και κοινωνικών συστημάτων; Εάν το νόημα δεν οριστικοποιείται και δεν συνιστά μια κατασκευή που προεξοφλείται, τότε πώς μπορούμε να προβαίνουμε στην κατανόηση των διαφορετικών οπτικών της αναπαράστασης του υποκειμένου; Η εργασία αυτή θεματοποιεί την αναπαράσταση ως πρόβλημα της παραγωγής του νοήματος στη σχέση του με τις δυσχέρειες αναπαράστασης του υποκειμένου στον Μισέλ Φουκώ, ο οποίος εστιάζει το ενδιαφέρον του στην παραγωγή της γνώσης μέσω της πρακτικής λόγου (discourse): Εφόσον το νόημα, οι κανόνες και οι πρακτικές παράγονται μέσα στον λόγο, το πλαίσιο της αναπαράστασης είναι η πρακτική λόγου. Εδώ, θα επισημανθεί ότι κατά τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τη γλώσσα στον Λόγο, οι ιστορικοποιημένες σχέσεις εξουσίας-γνώσης ορίζουν ένα διαφορετικό τρόπο απάντησης στο ζήτημα της αναπαράστασης.

Ο Φουκώ προβαίνει στην ανάλυση κειμένων και αναπαραστάσεων από την οπτική της ευρύτερης συγκρότησης της πρακτικής λόγου μέσα στον οποίο αυτά εντάσσονται. Η πρακτική λόγου παράγει το νόημα και όχι το υποκείμενο που το εκφέρει. Όταν το υποκείμενο παράγει νοήματα, εντός συγκεκριμένων επιστημικών ορίων, αυτό είναι ενταγμένο στο καθεστώς αλήθειας του πολιτισμού του. Το υποκείμενο, ως φορέας της γνώσης την οποία παράγει ο Λόγος, γίνεται το αντικείμενο μέσω του οποίου μεταδίδεται η γνώση, αλλά αυτό δεν μπορεί να τοποθετηθεί έξω από την εξουσία-γνώση ως δημιουργός της. Όταν, κάποτε, η πρακτική λόγου δημιουργεί θέση-υποκειμένου, τότε ο αναγνώστης ή ο παρατηρητής δεν μπορεί να συλλαμβάνει το νόημα παρά μόνο ταυτιζόμενος με τη θέση που η πρακτική λόγου δημιουργεί γι' αυτόν, υποκείμενος στους κανόνες του. Ο Φουκώ στο *Οι λέξεις και τα πράγματα* (1966) χρησιμοποιεί το θέμα του πίνακα «Las Meninas» του Ντιέγο Βελάσκεθ για να αναδείξει ορισμένα ζητήματα σχετικά με τη σχέση αναπαράστασης και υποκειμένου, πίνακα και θεατή: Το θέμα του πίνακα, η αναπαράσταση μιας απουσίας, συνιστά μια σύνθετη αλληλεπίδραση της παρουσίας του ορατού και της απουσίας του αόρατου.

Το νόημα συγκροτείται ως ενοποίηση των βλεμμάτων της πρακτικής λόγου, από οπτικές που η πρακτική αυτή υποδεικνύει στον θεατή κάνοντας τον να υπόκειται στα πολλαπλά νοήματά της, καθιστώντας τον υποκείμενο της αναπαράστασης παρόντα αλλά μη αναπαραστάσιμο. Η χειρονομία αυτού του διαλόγου μεταξύ πίνακα, ζωγράφου και θεατή μπορεί να δικαιωθεί ως πρακτική λόγου κατά την οποία η αναπαράσταση λογοθετείται αενάως;

Λέξεις-κλειδιά: αναπαράσταση, πρακτική λόγου, υποκείμενο, τέχνη

Representation as discourse: The case of Velázquez' «Las Meninas»

What is the relationship between representation, meaning, language and culture? Is meaning determined by the object-reference, or by the subject's intention to signify its privacy, or is it established within semiotic and social systems? If a meaning is not pre-determined or does not constitute a predetermined construction, then how can we understand the different representational perspectives of the subject? This paper examines the issue of representation as a problem of the production of meaning in its relation to the difficulties of representation of the subject in Michel Foucault, who focuses on the production of knowledge through discourse: considering that its meaning, rules and practices are received within the discourse, then the context of representation is the discourse itself. Here, it is to be noted that in shifting one's interest from language to discourse, the power-knowledge relationships that have been embedded in history now define a different way of responding to the issue of representation.

Foucault analyzes texts and representations from the point of view of the wider structure of discourse in which representations are included. For Foucault discourse produces meaning, instead of the very subject that utters it. When the subject produces meaning, as determined within certain epistemic limits, the said meaning is integrated into the truth of the subject's culture. The subject, as the bearer of knowledge that discourse has produced, becomes the object through which knowledge is transmitted. However, the subject cannot move outside the knowledge-power as the author of meaning. When it becomes possible for discourse to produce a subject-place, then the reader or viewer will not be able to receive meaning until he/she comes to be identified with the place that discourse constructs, subjected himself/herself to its rules. Foucault in *The Order of Things* (1966) uses the topic of «Las Meninas» painting by Diego Velázquez to talk about some issues on the relationship between representation and subject, painting and spectator: The painting's topic is the representation of an absence that constitutes

a complex interaction between the presence of the visible and the absence of the invisible.

The meaning is produced from a unification of all glimpses that stem from a discourse and from perspectives where the discourse is suggestive to the viewer making him subject to multiple notions and rendering the subject of the representation, present but non-representable. Can the gesture of the dialogue among the painting, the painter himself and the spectator be justified as a discourse in which the representation itself is a perpetually unfinished discursive formation?

Keywords: *representation, discourse, subject, art*

***Représentation en tant que discours:
l'exemple de «Las Meninas» par Velázquez***

Quelle est la relation entre la représentation, le sens, le langage et la culture? La signification est-elle déterminée par la référence-objet ou par l'intention du sujet de définir le caractère distinctif de ce dernier ou est-elle établie dans les systèmes sémiotiques et sociaux? Si une telle signification n'est pas prédéterminée ou ne constitue pas une construction préjugée, comment pouvons-nous comprendre les différentes perspectives de la représentation du sujet? Cet article porte sur la représentation en tant que problème de production de sens dans son rapport aux difficultés de représentation du sujet chez Michel Foucault qui dirige son intérêt vers la production du savoir à travers la pratique de discours: puisque le sens, les règles et les pratiques sont produites dans le discours, le contexte de la représentation est donc la pratique de discours. Ici, il est important de noter que pendant le déplacement de l'interprète du langage vers le Discours, les relations pouvoir-savoir historiquement enracinées, définissent une façon de répondre à la question de la représentation différente.

Foucault analyse les textes et les représentations du point de vue de la constitution plus large de la pratique de discours dans lequel ils sont inclus. C'est le discours qui produit le sens et non pas le sujet qui le prononce. Lorsque le sujet produit de sens, au sein de certaines limites épistémiques, ce sens est intégré dans l'ordre de vérité de sa culture. Le sujet en tant que porteur du savoir que le discours produit et devient l'objet à travers lequel la savoir est transmis, mais celui-ci ne peut pas être situé en dehors du pouvoir-savoir en tant que son créateur. Quand la pratique de discours crée une position de sujet, c'est alors que le lecteur ou l'observateur ne peut pas saisir le sens que s'il va s'identifiant avec la position que la pratique de discours crée pour lui, soumis à ses règles.

Dans « Les mots et les choses » (1966), Foucault utilise le thème de la peinture «Las Meninas» de Diego Velázquez pour mettre en valeur un nombre de questions sur la relation entre la représentation et le sujet, la peinture et le spectateur: le thème de la peinture, la représentation d'une absence constitue un interaction complexe entre la présence du visible et l'absence de l'invisible.

Le sens est structuré en tant qu'unification de tous les regards de la pratique de discours, des perspectives que la pratique suggère au spectateur en le soumettant à ses multiples significations, en le mettant à la position du sujet de la représentation présent mais non représentable. Le geste de ce dialogue entre le tableau, le peintre lui-même et le spectateur peut-il être justifié comme une pratique de discours pendant laquelle la représentation elle-même devient perpétuellement une formation discursive?

Mots-clés: *représentation, discours, sujet, art*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Experiencing the gallery space via Contact improvisation (CI)

The aim of this paper is to discuss the rationale for designing a Dance Contact Improvisation (CI) event/performance in a gallery space and to reflect on the 'lived experience' of the participants. The theoretical grounding for the event stems from Borriaud's relational aesthetics (1998), literature in museum studies that emphasises the embodied nature of the museum experience (e.g. Rees Leahy 2012, Schorch 2013, Trobble et al. 2014, Tzibazi 2015) and current developments in CI that pose it as an experimental dance movement in the field of dance education. The interplay of the social, personal and physical context of the museum/gallery visit is explored within the context of the embodied experience of CI based on the participants' reflections on their «lived experience». The performance challenges both the traditional narratives of movement within the gallery space by transcending temporarily the habitual movement of vertical viewing of art and opening the interpretive potential of the art experience. The CI as an artistic practice per se that unfolds in a physical space creates the dialogic space for a collective and personal response to the art work aiming to dissolve the subject –object relationship with each other, the physical space and the art work. The discussion will be supported with reference to works of Maxine Green, Dewey and Martin Buber.

Keywords: *aesthetic, experience, contact improvisation, gallery space*

Βιωματική εμπειρία εκθεσιακού χώρου μέσω αυτοσχεδιασμού επαφών (CI)

Στόχος της ανακοίνωσης είναι να παρουσιάσει το σχεδιασμό της εκτέλεσης του χορού αυτοσχεδιασμού επαφών σε έναν παραδοσιακό εκθεσιακό χώρο και να συζητήσει πως το καλλιτεχνικό γεγονός βιώθηκε από τους συμμετέχοντες. Το θεωρητικό υπόβαθρο του γεγονότος διέπεται από την έννοια της ‘αισθητικής συσχέτισμού’ του Borriaud (1998), λαμβάνοντας υπόψιν σχετική ερευνητική βιβλιογραφία στις μουσειακές σπουδές που επικεντρώνεται στην ενσώματη διάσταση της μουσειακής εμπειρίας (e.g. Rees Leahy 2012, Schorch 2013, Trobble et al. 2014, Tzibazi 2015), καθώς και σε εξελίξεις στο χορό αυτοσχεδιασμού επαφών που τον αναδεικνύουν σε μια πειραματική μορφή έκφρασης στο πεδίο της εκπαίδευσης χορού. Στο πλαίσιο του πειραματικού γεγονότος ερευνάται η αλληλεπίδραση του κοινωνικού, προσωπικού και φυσικού πλαισίου της μουσειακής επίσκεψης, όπως αυτή βιώνεται μέσα από την ενσώματη διάσταση του αυτοσχεδιασμού επαφών και τον αναστοχασμό των συμμετεχόντων. Το καλλιτεχνικό γεγονός αποτελεί προκλήση για την παραδοσιακή αφήγηση κίνησης στον εκθεσιακό χώρο υπερβαίνοντας προσωρινά τη συνήθη κίνηση της κάθετης θέασης έργων τέχνης και ανοίγοντας την προοπτική ερμηνείας και βίωσης της αισθητικής εμπειρίας. Ο αυτοσχεδιασμός επαφών ως χορός και πράξη αισθητική που ξεδιπλώνεται στο φυσικό χώρο, δημιουργεί έναν διαλογικό πεδίο στην προσωπική και συλλογική ανταπόκριση στα έργα τέχνης για να διαλύσει τη σχέση υποκειμένου – αντικειμένου ως προς τον «άλλον», το φυσικό χώρο και το έργο τέχνης. Αναφορές στο έργο των Maxine Green, John Dewey και Martin Buber υποστηρίζουν τη συζήτηση.

Λέξεις- κλειδιά: αισθητικό, εμπειρία, αυτοσχεδιασμός επαφής, εκθεσιακός χώρος

Bibliography

Dewey J. (1934/1980) *Art as experience*. New York: Penguin Group.

- Maxine Green (2001) *Variations on a Blue Guitar*. NY: Teachers College Press
- Buber Martin (1958) *I and Thou*. Edingurgh: T. &T. Clark
- Borriaud N. (1998) *Relational Aesthetics*. Dijon: Les press Du Reel
- Ress H. (2012) *Museum Bodies: The Politics and Practices of Visiting and viewing*. Farnham: Ashgate
- Schorch P. (2013a) The experience of a museum space. *Museum management and curatorship*, 28(2):193-208
- Trondle M., Greenwood S., Kirchberg V. and Tschacher W. (2014) An integrative and comprehensive methodology for studying aesthetics experience in the field: merging movement tracking, physiology, and psychological data. *Environment and behaviour*. 46(1): 102-135.
- Tzibazi V. (2015) The embodied dimension of the museum experience. *Pourkos M. (ed.) The absence present of body and lived experience in processes of education, learning and development*. Athens: Topos

Faire l'expérience d'un espace d'exposition via Improvisation de Contacts

(CI)

Cette communication vise à présenter la logique de la planification d'un événement/performance d'Improvisation des Contacts de Dance (CI) dans un espace d'exposition et à réfléchir sur l'«expérience vivante» vécue par les participants. La base théorique de cet évènement provient de la notion de l'«esthétique relationnelle» de Borriaud (1998), de la bibliographie concernant les études muséales centrées sur la dimension incorporée de l'expérience muséale (e.g. Rees Leahy 2012, Schorch 2013, Trobdle et al. 2014, Tzibazi 2015) ainsi que concernant le développement actuel en CI conçu désormais comme un mouvement de danse expérimentale dans le domaine de la formation en danse. L'interaction entre le contexte social, personnel et physique de la visite de la salle de musée est explorée dans le cadre de cette expérience incorporée de CI sur la base des réflexions des participants concernant leur expérience vivante. Le CI

comme une pratique artistique per se qui se déploie dans un espace physique, crée l'espace dialogique à la réaction collective et personnelle à l'œuvre d'art en vue de dissoudre le rapport sujet-objet entre l'espace physique et l'œuvre d'art. La discussion sera basée sur la référence aux travaux de Maxine Green, de Dewey et de Martin Buber.

Mots-clés: *esthétique, expérience, contact improvisation, espace de la galerie/ lieu d'exposition*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Thalia Kanteraki

*Chercheuse postdoctorale
Université de Ioannina, Grèce*

Το ζήτημα της ανθρώπινης εμπειρίας και δράσης στους Henri Bergson, Georges Canguilhem και Gilles Deleuze

Οι Henri Bergson, Georges Canguilhem και Gilles Deleuze συνδέουν την έννοια της εμπειρίας με το συγκεκριμένο, μοναδικό και αυθεντικό στοιχείο. Επίσης, οι τρεις στοχαστές συλλαμβάνουν τη φιλοσοφία, αλλά και τη σκέψη εν γένει, ως μια δημιουργική δραστηριότητα και, ως εκ τούτου, ως μια πράξη αντίστασης. Στο πλαίσιο αυτό, η έννοια της δημιουργίας θα νοηματοδοτηθεί ως μια ζωτική αναγκαιότητα που συνέχεται με τη σύλληψη της ζωής ως εμμένειας. Η ανθρώπινη δράση λοιπόν στους τρεις συγγραφείς, αναφερόμενη στην απελευθέρωση της ζωής, θα μας επιτρέψει να διερευνήσουμε την εσωτερική σύνδεση της ζωής με την προσωπική δημιουργία [*L'évolution créatrice* (1907), *La connaissance de la vie* (1952), *Différence et répétition* (1968)].

Παρά τις διαφορές ανάμεσα στους Bergson, Canguilhem και Deleuze, η ανθρώπινη σκέψη για τους τρεις φιλοσόφους σχετίζεται με την ύπαρξη ή την

παραγωγή διαφοράς, δηλαδή διαφορών ποιότητας. Δεδομένης της εισαγωγής ριζικής διαφοράς στους κόλπους της ζωής, η ύπαρξη διαφορετικών τρόπων—ως διαφορετικών δυνατοτήτων—ζωής συνδέεται αμοιβαία με την αντίσταση στη συνήθεια, στους ψυχολογικούς και νοητικούς αυτοματισμούς καθώς και με την ομογενοποίηση του πραγματικού. Η ανθρώπινη πράξη θα έχει το νόημα μίας ισχύος ή μίας εξουσίας εφεύρεσης που αντιτίθεται στα φιλοσοφικά συστήματα καθώς και στην εξαντικειμενίση του κόσμου.

Λέξεις-κλειδιά: δημιουργία, δράση, εμπειρία, διαφορά

La question de l'expérience et de l'action humaine chez Henri Bergson, Georges Canguilhem et Gilles Deleuze

Henri Bergson, Georges Canguilhem et Gilles Deleuze mirent en liaison la notion d'expérience avec ce qu'il y a de concret, de singulier ou d'original. Aussi, les trois penseurs conçoivent la philosophie, voire la pensée en général, comme une action de création et, par là même, comme un acte de résistance. Dans ce cadre, la notion de création prendra les sens d'une nécessité vitale qui est en affinité avec la vie conçue comme immanence. L'action humaine donc chez tous les trois auteurs, dans son rapport avec la libération de la vie, nous permettra d'interroger le lien intime entre l'immanence de la vie et la création personnelle [L'évolution créatrice (1907), La connaissance de la vie (1952), Différence et répétition (1968)].

Malgré les différences entre Bergson, Canguilhem et Deleuze, pour tous les trois philosophes la pensée humaine est liée à l'existence ou la production de différence, c'est-à-dire de différences de qualité. Étant donnée l'introduction de différence radicale au sein de la vie, l'existence de différentes manières de vivre, en tant que différentes possibilités de vie, va de pair avec la résistance à l'habitude, à l'automatisme du point de vue psychologique et intellectuel ainsi qu'à l'homogénéisation du réel. L'action humaine aura le sens d'une force ou d'un

pouvoir d'invention qui s'oppose aux systèmes philosophiques ainsi qu'à l'objectivation du monde.

Mots-clés: création, action, expérience, différence

The question of human experience and action in Henry Bergson, Georges Canguilhem and Gilles Deleuze

Henry Bergson, Georges Canguilhem and Gilles Deleuze link the notion of experience with the *concrete, the singular and the authentic* element. The three thinkers also conceive philosophy and thinking in general as a creative activity and therefore as an act of *resistance*. In this framework, the concept of *creation* will be given the meaning of a vital necessity that goes together with the conception of life as *immanence*. Therefore, according to the three philosophers, when referring to the liberation of life, human action will allow us to investigate the internal connection between life and personal creation [*L'évolution créatrice* (1907), *La connaissance de la vie* (1952), *Différence et répétition* (1968)].

In spite of the existing differences between Bergson, Canguilhem and Deleuze, human thought is regarded by the three philosophers as relevant to the existence or the production of *difference*, that is qualitative differences. Given the introduction of radical difference at the center of life, the existence of different ways of living – as different possibilities- is interconnected with the resistance to habit, to psychological and cognitive automatisms, such as the homogenization of reality. Human action has the feeling of a force or of a power of invention which opposes philosophical systems as well as to the objectification of the world.

Keywords: *creation, action experience, difference*

[trans. L.R.P.A.Ph.]

***L'éthique dans une pratique clinique orthophonique auprès de personnes
âgées ou en fin de vie***

La définition de la philosophie la plus célèbre et sans doute la plus populaire nous vient de Platon: «philosopher c'est apprendre à mourir». Si on la prend au sérieux, cette définition va bien au-delà de la problématique du lien entre l'âme et le corps. Clinicienne dont une bonne part de l'activité de soin concerne les personnes âgées, elle prend pour moi dans l'exercice même de mon métier un écho tout particulier: la question de la cohérence de la vie et du sens de l'existence est implicitement présente dans nos actes, nos pensées, surtout lorsque la vieillesse arrive.

La communication proposée prend donc au sérieux la définition platonicienne et s'interroge sur le rôle de la philosophie dans une pratique clinique accompagnant des personnes atteintes de maladies touchant le cerveau et/ou en fin de vie, avec des troubles du langage et de la communication. Elle le fait à partir de l'expérience professionnelle, mais aussi à partir des recours philosophiques parfois mobilisés au cœur de la pratique professionnelle.

Dans ma pratique clinique, celle d'une orthophoniste, le rôle de la philosophie est impliqué à la fois dans « son pouvoir d'aide à la décision, son pouvoir d'incarnation, son pouvoir de création de sens, son pouvoir d'interrogation », comme l'évoque l'appel à communication. C'est dans la nécessaire réflexion éthique que s'invite tout particulièrement la philosophie pour un clinicien. La réflexion éthique accompagne les moments du soin que ce soit lors des prises de décision avec le patient, lors des actes de soin. C'est cette réflexion éthique qui peut donner du sens à cette expérience partagée, mais aussi du sens à ce que vit la personne à laquelle à affaire le clinicien, en l'inscrivant dans son parcours de vie.

L'implication philosophique, ici, vise à donner du sens à la santé et à la maladie comme expériences proprement humaines.

Cette communication se fera en 3 parties:

1ère partie: nous partirons de cas cliniques dans lesquels le clinicien se trouve confronté à des interpellations d'ordre philosophique

2ème partie: nous expliquerons comment le recours à la philosophie éthique peut aider le clinicien.

3ème partie: Nous concluons en montrant que cette expérience partagée participe à la formation philosophique du clinicien lui-même.

Mots -clés: clinique, éthique, décision, expérience, soin

Ethics in a speech therapy clinical practice with seniors or at the end of life

The most famous and probably the most popular definition of philosophy comes from Plato: «to philosophize is to learn how to die». If taken seriously, this definition goes well beyond the problem of the link between the soul and the body. As a clinician whose a good part of the care activity concerns the elderly, this definition takes for me in the exercise of my profession a particular echo: the question of the coherence of life and the meaning of existence is implicitly present in our actions, our thoughts, especially when old age arrives.

The proposed paper therefore takes seriously the Platonic definition and questions the role of philosophy in clinical practice accompanying people with diseases affecting the brain and / or at the end of life, with language and communication disorders. It does so from professional experience, but also from the philosophical remedies sometimes mobilized at the heart of professional practice.

In my clinical practice, that of a speech language therapist, the role of philosophy is involved both in its power of decision-making, its power of incarnation, its power

of sense-making, its interrogative power, as evoked by the call for papers. It is in the necessary ethical reflection that philosophy is especially invited for a clinician. Ethical reflection accompanies moments of care during decision-making with the patient, during the acts of care. It is this ethical reflection that can give meaning to this shared experience, but also give meaning at what the old and disabled person is living, by inscribing it in his life course. The philosophical implication here is to make sense of health and illness as a human experience.

This communication will be in 3 parts:

1st part: we will leave clinical cases in which the clinician is confronted with philosophical arrests

Part 2: We will explain how the use of ethical philosophy can help the clinician.

Part 3: We will conclude by showing that this shared experience contributes to the philosophical formation of the clinician himself.

Keywords: *clinical, ethics, decision, experience, care*

Bibliographie

Benaroyo L., Lefève C., Mino J.C, Worms F. (sous la direction) (2010) La philosophie du soin, Paris, PUF

Bothol-Baum M. (2009) Narration et identité. De la philosophie à la bioéthique, Paris, éditions Vrin.

Canguilhem G. (1966) Le normal et le pathologique, Paris, PUF

Dewey J. (2003) Reconstruction en philosophie, Pau, éditions Farrago/université de Pau

Giroux E. , Lemoine M. (2012) Philosophie de la médecine (santé, maladie, pathologie). Paris, Vrin

Kerlan M. (2016) L'éthique en orthophonie, le sens de la clinique. Bruxelles. De Boeck supérieur

Lombard J. et Vandevallée, B. (2010) Philosophie pour les professionnels de santé, concepts et problématiques, Paris, éditions Séli Arslan

Malherbe J.F. (2007) Sujet de vie ou objet de soins ?, Montréal, éditions Fides

Pelluchon C. (2009) L'autonomie brisée. Paris PUF

Ricoeur P. (1999) Les trois niveaux du jugement médical, Esprit 227, Paris pp 21-33

Ricoeur P. (1990) Soi même comme un autre. Paris Seuil

Van der Linden M. et Juillerat-Van der Linden A. CI Penser autrement le vieillissement (2014) Bruxelles, Mardaga.

Ηθική σε κλινική λογοθεραπείας με άτομα ηλικιωμένα ή στο τέλος της ζωής

Ο πιο διάσημος και αναμφισβήτητος ο πιο δημοφιλής ορισμός της φιλοσοφίας προέρχεται από τον Πλάτωνα: «το να φιλοσοφεί (κανείς) είναι να μάθει πώς να πεθάνει». Εάν ληφθεί σοβαρά υπόψη, ο ορισμός αυτός ξεπερνά την προβληματική της σχέσης ανάμεσα στην ψυχή και το σώμα. Κλινική γιατρός, ένα μεγάλο μέρος της δραστηριότητας της οποίας αφορά στη φροντίδα των ηλικιωμένων, παίρνει για μένα, ο ορισμός αυτός, κατά την άσκηση του επαγγέλματός μου μια ιδιαίτερη ηχώ: το ζήτημα της συνοχής της ζωής και της έννοιας της ύπαρξης είναι σιωπηρά παρόν στις ενέργειές μας, τις σκέψεις μας, ειδικά όταν φθάνει η γήρανση.

Η προτεινόμενη ανακοίνωση συνεπώς, λαμβάνει σοβαρά υπόψη τον πλατωνικό ορισμό και επερωτά τον ρόλο της φιλοσοφίας στην κλινική πρακτική που συνοδεύει ανθρώπους με παθήσεις που επηρεάζουν τον εγκέφαλο και / ή στο τέλος της ζωής, με διαταραχές της γλώσσας και της επικοινωνίας. Αυτό συμβαίνει εκκινώντας από την επαγγελματική εμπειρία, αλλά και από τα φιλοσοφικά μέσα που κινητοποιούνται μερικές φορές στην καρδιά της επαγγελματικής πρακτικής.

Στην κλινική πρακτική μου, αυτή της λογοθεραπεύτριας, ο ρόλος της φιλοσοφίας εμπλέκεται τόσο στην «δύναμή ενίσχυσης της απόφασης, όσο και στη δύναμη της ενσάρκωσης, τη δύναμη της δημιουργίας νοήματος, τη δύναμή του ερωτήματος». Στον απαραίτητο ηθικό προβληματισμό, η φιλοσοφία

καλείται ειδικά από έναν κλινικό ιατρό. Ο ηθικός προβληματισμός συνοδεύει στιγμές φροντίδας κατά τη λήψη αποφάσεων με τον ασθενή κατά τη διάρκεια των ενεργειών περίθαλψης.

Είναι αυτός ο αναγκαίος ηθικός προβληματισμός που προσκαλεί ιδιαίτερα τη φιλοσοφία στην εργασία ενός κλινικού επιστήμονα. Ο ηθικός αναστοχασμός συνοδεύει τις στιγμές της φροντίδας είτε πρόκειται για αποφάσεις που πρέπει να ληφθούν μαζί με τον ασθενή είτε για πράξεις φροντίδας. Είναι αυτός ο αναστοχασμός που μπορεί να δώσει νόημα σε αυτή την κοινή εμπειρία, αλλά, επίσης, σε αυτό που βιώνει το άτομο με το οποίο συνεργάζεται ο κλινικός ιατρός, εγγράφοντάς τον στην πορεία της ζωής του. Η φιλοσοφική συνέπεια εδώ είναι να κατανοήσουμε την υγεία και την ασθένεια ως πραγματικά ανθρώπινες εμπειρίες.

Η ανακοίνωση αυτή θα αρθρωθεί σε 3 μέρη:

Μέρος 1: Θα μελετήσουμε κλινικές περιπτώσεις στις οποίες ο κλινικός ιατρός έρχεται αντιμέτωπος με προκλήσεις φιλοσοφικής τάξης

Μέρος 2: Θα εξηγήσουμε πώς η προσφυγή στην ηθική φιλοσοφία μπορεί να βοηθήσει τον κλινικό ιατρό.

Μέρος 3: Θα καταλήξουμε δείχνοντας ότι αυτή η κοινή εμπειρία συμμετέχει στη φιλοσοφική κατάρτιση του ίδιου του κλινικού ιατρού.

Λέξεις κλειδιά: κλινική, ηθική, απόφαση, εμπειρία, φροντίδα

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

L'écriture comme geste éthique

«Je suis, en grande partie, la prose même que j'écris ». La phrase résume, en quelque sorte, l'enjeu fondamental de la littérature de Fernando Pessoa: écrivain et poète sans doute singulier, Pessoa écrivait la plupart de ses textes en signant à travers des hétéronymes: Alberto Caeiro, Álvaro Campos, Bernardo Soares et Ricardo Reis sont, en ce sens, les personnages les plus connus de la longue liste dans laquelle on peut trouver presque 70 hétéronymes que Pessoa a employés pendant sa trajectoire littéraire. Chaque hétéronyme, en effet, n'était pas seulement un nom ou la simple signature qu'il choisissait pour cacher le vrai écrivain qui était derrière le texte, c'est à dire Pessoa lui-même : chaque nom ou hétéronyme employé par Pessoa était, autrement dit, un vrai personnage littéraire, avec une vie propre, toujours fictive, une écriture qui la distinguait de l'écriture des autres hétéronymes et, surtout, un style littéraire tout à fait distinctif. Cette particularité qui décrivait l'écriture de Pessoa n'était pas, cependant, une question isolée chez sa littérature: il mettait toujours en jeu dans ses écrits cette question à partir de laquelle on voit Pessoa se dédoubler entre lui et son écriture. Qui était Pessoa réellement? Celui qui écrivait ses écrits, soit qu'il s'agisse de Pessoa lui-même ou quelqu'un de ses hétéronymes, ou la prose qu'il écrit, au-delà de celui qui l'écrit? Pendant ce travail on essaiera de montrer, à travers quelques passages de *Le livre de l'intranquillité*, pourquoi cette obsession de Pessoa autour l'écart entre lui et son écriture décrit le geste éthique qui caractérise l'expérience de l'écriture: celui par lequel celui qui écrit devient l'autre qui est en lui. Devenir autre à travers l'écriture est, autrement dit, le geste le plus propre de la pratique d'écrire: un geste éthique.

Mots –clés: *écriture, geste, éthique*

Becoming Other: Writing as ethical gesture

«I am mostly the same prose which I write». The sentence summarizes, in a way, the fundamental issue of the literature of Fernando Pessoa. Without doubt a very singular writer and poet, Pessoa wrote most of his texts by signing through heteronyms: Alberto Caeiro, Álvaro Campos, Bernardo Soares and Ricardo Reis are, in this sense, the most well-known characters in the long list that can be found among almost 70 heteronyms that Pessoa used during his literary career. Each heteronym, indeed, was not just a name or the simple signature he chose to hide the real writer who was behind the text, Pessoa himself: every name or heteronym employed by Pessoa was, in other words, a true literary character, with a life of its own, always fictional, a writing that distinguished it from the writing of other heteronyms and, above all, a quite distinctive literary style. This peculiarity which described Pessoa's writing was not, however, an isolated characteristic of his literature: he always put into play in his writings this question from which one sees Pessoa splitting between himself and his writing. Who was Pessoa really? The own who wrote his writings, whether it be: Pessoa himself or some of his heteronyms, or the prose he writes, beyond the one who writes it? During this work we will try to show, through some passages from «The Book of Disquite», why this obsession of Pessoa around the gap between him and his writings describes the ethical gesture that characterizes the experience of writing itself: the gesture which one who writes becomes the Other who is in him. Becoming Other through writing is, in other words, the typical gesture of the practice of writing: an ethical gesture.

Keywords: *writing, ethics, gesture*

Bibliographie

Levinas, Emmanuel: «Éthique et infini», Paris, 2016, Livre de Poche.

Levinas, Emmanuel: «Totalité et infini. Essai sur l'extériorité», Paris, Livre de Poche, 2017.

Levinas Emmanuel : «Altérité et transcendance», Paris, Livre de Poche, 2016
Borges, Jorge Luis : «L'Aleph», Paris, Gallimard, 1985
Derrida, Jacques : *De la grammatologie*, Paris, Les Éditions de Minuit, 1967
Derrida, Jacques : *L'animal que donc je suis*, Paris, Galilée, 2006
Moreau, Didier. «L'« atténuation de soi » et la tâche de l'insertion dans le monde : la question de l'éthique chez Michel Meyer », *Revue internationale de philosophie*, vol. 257, no. 3, 2011, pp. 75-95.
Moreau, Didier. «L'étrangeté de la formation de soi», *Le Télémaque*, vol. 41, no. 1, 2012, pp. 115-132.
Pessoa, Fernando : *Le livre de l'intranquillité*, Paris, Christian Bourgois, 2004

Να γίνεσαι άλλος: Η γραφή ως ηθική χειρονομία

“Είμαι, κατά μεγάλο μέρος, η ίδια η πρόζα την οποία γράφω». Η πρόταση συνοψίζει κατά κάποιον τρόπο, το θεμελιώδες διακύβευμα της λογοτεχνίας του Fernando Pessoa: χωρίς αμφιβολία ένας πολύ ιδιαίτερος συγγραφέας και ποιητής, ο Pessoa έγραφε τα περισσότερα από τα κείμενά του υπογράφοντάς τα με ετερώνυμα: οι Alberto Caeiro, Álvaro Campos, Bernardo Soares και Ricardo Reis είναι, με αυτή την έννοια, οι πιο γνωστοί χαρακτήρες στον μακρύ κατάλογο στον οποίο μπορούμε να βρούμε περίπου 70 ετερώνυμα που χρησιμοποίησε ο Pessoa κατά τη διάρκεια της λογοτεχνικής του τροχιάς. Το κάθε ετερώνυμο δεν ήταν μόνο ένα όνομα ή η απλή υπογραφή που ο Pessoa επέλεγε για να κρύψει τον πραγματικό συγγραφέα που υπήρχε πίσω από το κείμενο, δηλαδή, ο ίδιος ο Pessoa: κάθε όνομα ή ετερώνυμο το οποίο χρησιμοποιήθηκε από τον Pessoa ήταν, με άλλα λόγια, ένας αληθινός λογοτεχνικός χαρακτήρας, με δικιά του ζωή, πάντα φανταστική, μια γραφή που την διέκρινε από τη γραφή των άλλων ετερωνύμων και, κυρίως, ένα λογοτεχνικό ύφος τελείως διακριτό. Αυτή η ιδιαιτερότητα η οποία περιέγραφε τη γραφή του Pessoa δεν ήταν, ωστόσο, ένα απομονωμένο χαρακτηριστικό της

λογοτεχνίας του: πάντα έθετε σε λειτουργία στα γραπτά του αυτό το ζήτημα στη βάση του οποίου βλέπουμε τον Pessoa να διπλασιάζεται ανάμεσα στον εαυτό του και στο γράψιμό του. Ποιος ήταν πραγματικά ο Pessoa; Αυτός που έγραφε τα γραπτά του, είτε πρόκειται για τον ίδιο τον Pessoa είτε για κάποιον από τα ετερόνυμά του, ή η πρόζα που έγραφε, πέρα από αυτόν που τη γράφει; Κατά τη διάρκεια αυτής της ανακοίνωσης θα προσπαθήσουμε να δείξουμε, μέσα από μερικά αποσπάσματα από το Βιβλίο της ανησυχίας, γιατί αυτή η εμμονή του Pessoa γύρω από το χάσμα μεταξύ του ιδίου και των γραπτών του περιγράφει την ηθική χειρονομία, η οποία χαρακτηρίζει την εμπειρία της ίδιας της γραφής: η χειρονομία αυτού που γράφει γίνεται ο άλλος που είναι μέσα του. Το να γίνεις Άλλος μέσω της γραφής είναι, με άλλα λόγια, η χειρονομία που προσιδιάζε κατεξοχήν στη γραφή: μια ηθική χειρονομία.

Λέξεις-κλειδιά: γραφή, ηθική, χειρονομία

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Prof. **Jacques Quintin**

Université de Sherbrooke, Canada

***L'éthique chez les professionnels de la santé: philosophie pratique,
philosophie dénaturée ou manipulation?***

L'enseignement de l'éthique médicale se réduit de plus en plus à l'apprentissage de comportements attendus, d'autant plus que les enseignants doivent enseigner seulement ce qu'ils peuvent mesurer et évaluer de manière objective, de sorte que toute personne pourrait faire la même évaluation. Nous enseignons principalement les vertus comportementales ou les vertus morales comme l'empathie que nous retrouvons chez Aristote. Mais très peu les vertus intellectuelles, la pensée de la pensée, toujours selon Aristote. Cela implique qu'il

n'y a pas d'espace pour la dissidence, pour remettre en question, pour reprendre la question des fondements.

Devant la vacuité existentielle, nous croyons que c'est d'un bon système de régulation rationnelle dont nous avons besoin. L'éthique se présente comme un sauveur. Paradoxalement, l'éthique comportementale nous reconduit à cette vacuité. On assiste à une éthique sans vie intellectuelle.

Cette communication propose une critique, au sens kantien du terme, des vertus comportementales afin d'en montrer les limites, limites qui ne discréditent pas leur légitimité, mais en empêchent leur despotisme, leur propagation, leur inflation et leur suffisance. Il s'agit de penser contre l'erreur trop commune que plus il y aura de l'éthique comportementale, plus le monde s'en portera mieux. Nous montrerons qu'il y a ici un paradoxe qui consiste à reproduire les moyens qui conduisent à la catastrophe, à la crise.

En conclusion, il convient dès lors de penser l'éthique autrement: comme un travail de la pensée. Je propose de mettre de la dialectique dans l'éthique ou de dialectiser l'éthique, car l'éthique ou la pensée émerge de la reconnaissance d'une contradiction interne à l'éthique et à la condition humaine. La pensée réflexive comme l'éthique devient un dialogue avec soi-même. Elle entre en phase avec la non-adéquation inhérente à la condition humaine, à la vie éthique. Il convient dès lors de combattre l'éthique comportementale qui promet une série de comportements attendus et qui fait l'économie de la subjectivité, voire de la pensée qui consiste à penser contre soi.

Mots-clés: *Aristote, herméneutique, vertu, pensée, éducation*

Ethics among healthcare professionals: practical philosophy, distorted philosophy or manipulation?

The teaching of medical ethics is reduced more and more to the apprenticeship of expected behavior, especially as the teachers have to teach only what they can measure and estimate in an objective way, so that every person could make the same evaluation. We teach mainly the behavioral virtues or the moral virtues such as empathy that we find in Aristotle but not the intellectual virtues, the thought of thought, always according to Aristotle. This implies that there is no space for dissidence, to challenge, to go back to the question of foundations.

In front of existential vacuity, people believe that we need a good system of rational regulation. Ethics appears as a rescuer. Paradoxically, behavioral ethics leads us back to this vacuity. We witness an ethics without intellectual life.

This communication proposes a criticism, in the Kantian sense of the term, of the behavioral virtues to show the limits that do not compromise the legitimacy of those virtues but prevent their tyranny, their propagation, their inflation and their smugness. It consists in thinking against the too common error that the more behavioral ethics there will be, the better the world will be. We shall show that there is here a paradox, which consists in reproducing the ways that lead to the disaster, to the crisis.

To conclude, it is advisable from then on to think about ethics otherwise: as a work of thought. I suggest putting dialectic into ethics or to “dialectize” ethics, because ethics or thought emerge from the recognition of an internal contradiction inside ethics and the human condition. Reflexive thought such as ethics becomes a dialogue with oneself. It enters in synchronization with the non-adequacy inherent to the human condition, to ethical life. It is advisable from then on to fight behavioral ethics, which promotes a series of expected behavior and

which does not take in account the subjectivity, even the thought that consists in thinking against oneself.

Keywords: Aristotle, hermeneutics, virtue, thought, education

Η Ηθική στους επαγγελματίες της υγείας: πρακτική φιλοσοφία, αλλοιωμένη φιλοσοφία ή χειραγώγηση;

Η διδασκαλία της ιατρικής ηθικής περιορίζεται όλο και περισσότερο στην εκμάθηση αναμενόμενων συμπεριφορών, ειδικά καθώς οι δάσκαλοι πρέπει να διδάσκουν μόνο όσα μπορούν να μετρήσουν και να εκτιμήσουν με αντικειμενικό τρόπο, έτσι ώστε κάθε άτομο να μπορεί να κάνει την ίδια αξιολόγηση. Διδάσκουμε κυρίως τις αρετές της συμπεριφοράς ή τις ηθικές αρετές, όπως είναι η ενσυναίσθηση, που συναντάμε στον Αριστοτέλη, αλλά όχι τις πνευματικές αρετές, τη σκέψη της σκέψης, πάντα σύμφωνα με τον Αριστοτέλη. Αυτό συνεπάγεται ότι δεν υπάρχει χώρος για τη διαφωνία, για την αμφισβήτηση, για την επιστροφή στο ζήτημα των θεμελίων.

Μπροστά στο υπαρξιακό κενό, πιστεύουμε ότι πρόκειται για ένα καλό σύστημα ορθολογικής ρύθμισης του οποίου έχουμε ανάγκη. Η ηθική εμφανίζεται ως διασώστης. Παραδόξως, η συμπεριφοριστική ηθική μας οδηγεί πίσω σε αυτό το κενό. Παρακολουθούμε μια ηθική χωρίς πνευματική ζωή.

Αυτή η ανακοίνωση προτείνει μια κριτική, με την καντιανή έννοια του όρου, των αρετών συμπεριφοράς, με σκοπό να δείξει τα όρια, όρια ωστόσο που δεν θέτουν σε κίνδυνο τη νομιμότητα αυτών των αρετών, αλλά εμποδίζουν το δεσποτισμό τους, τη διάδοσή τους, την πληθωριστική τους διάσταση και την επάρκειά τους. Πρόκειται για την ανάγκη να σκεφτόμαστε ενάντια στο πολύ συνηθισμένο σφάλμα, ότι όσο πιο πολύ υπάρχει η συμπεριφοριστική ηθική, τόσο καλύτερος θα είναι ο κόσμος. Θα δείξουμε ότι εδώ υπάρχει ένα

παράδοξο, το οποίο συνίσταται στην αναπαραγωγή των μέσων που οδηγούν στην καταστροφή, στην κρίση.

Εν κατακλείδι, αρμόζει έκτοτε να σκεφτόμαστε την ηθική διαφορετικά: ως μία εργασία σκέψης. Προτείνω να εντάξουμε τη διαλεκτική στην ηθική ή να διαλεκτικοποιήσουμε την ηθική, επειδή η ηθική ή η σκέψη αναδύεται από την αναγνώριση μιας εσωτερικής αντίφασης μέσα στην ηθική και την ανθρώπινη κατάσταση. Η αναστοχαστική σκέψη, όπως & η ηθική, γίνεται ένας διάλογος με τον ίδιο της τον εαυτό. Συγχρονίζεται με την έλλειψη εξισορρόπησης που είναι εγγενής στην ανθρώπινη κατάσταση, στην ηθική ζωή. Ενδείκνυται λοιπόν να καταπολεμήσουμε τη συμπεριφοριστική ηθική, η οποία προωθεί μια σειρά αναμενόμενων συμπεριφορών και η οποία δεν λαμβάνει υπόψη την υποκειμενικότητα, και μάλιστα τη σκέψη που συνίσταται στο να σκέφτεται ενάντια στον ίδιο της τον εαυτό.

Λέξεις-κλειδιά: Αριστοτέλης, ερμηνευτική, αρετή, σκέψη, εκπαίδευση

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Prof. **Martine Janner-Raimondi**

Université de Paris 13, France

Brosser le portrait d'adolescents malades chroniques à l'aide d'une approche phénoménologique d'inspiration husserlienne, pour appréhender le vécu existentiel singulier de la maladie

Chercher à comprendre ce que vit un jeune porteur de maladie chronique – dont on ne guérit pas – en pleine période adolescente, invite le chercheur à se montrer particulièrement précautionneux dans sa démarche d'enquête de terrain. La philosophie, et plus spécifiquement la phénoménologie d'inspiration husserlienne

favorise l'adoption d'une démarche empirique propre à se montrer tout particulièrement attentif, ouvert et présent lors de l'échange conversationnel, grâce au processus d'empathie en écho à Berthoz (2014) et Janner-Raimondi (2017), notamment. Travailler ensuite à rendre compte du vécu existentiel de la maladie, dans sa singularité même, conduit le chercheur à se faire peintre. En effet, la relecture des Méditations cartésiennes de Husserl (1980), de Merleau-Ponty (1964) et des travaux de Natalie Depraz (2012) permettent de mettre en œuvre une réelle démarche pratique qui engage plusieurs gestes phénoménologiques.

L'écart entre le corps vivant et le corps décrit (Andrieu, 2016) rend d'autant plus délicate, la traduction des éprouvés ressentis, par delà les compétences langagières des personnes en présence. Chez le chercheur, l'acceptation de se laisser atteindre, toucher, par la rencontre d'êtres de chair et d'os exige un dépassement de ses idées préconçues. Tel est le premier geste phénoménologique de l'épochè.

Vient ensuite, le geste de l'intentionnalité, par lequel le regard du chercheur se centre sur les phénomènes évoqués par le sujet. Ouvrant ainsi la possibilité de faire surgir ensuite un trait signifiant, ce geste va pouvoir faire émerger un aspect, propre à l'expérience vécue en première personne.

Enfin, le dernier geste phénoménologique consiste en une variation *éidétique*, laquelle vise l'essence du phénomène en repérant le(s) trait(s) rémanent(s). Ce geste suppose un travail d'interprétation de la part du chercheur, qui va pouvoir commencer de dresser une esquisse de parcours de malade adolescent.

Cette manière de faire de la recherche, véritable approche en philosophie pratique, s'accorde bien avec les visées d'une recherche biographique (Delory-Momberger, 2014) propres à rendre compte d'un parcours de subjectivation dans le cadre donné de la maladie au long cours. Plusieurs portraits de jeunes ont pu ainsi être brossés (Baeza & Janner-Raimondi, 2013, 2014, 2018).

Mots-clés: *Phénoménologie, adolescence, maladies chroniques, recherche biographique*

Provide an overview of teenagers suffering from chronic illnesses using Husserl's phenomenological approach, to grasp their personal experience

Trying to understand what the life of a teenager with an incurable illness is, lead the researcher to be particularly cautious about his study approach. Philosophy and phenomenology in particular, encourage the use of an empirical approach where the conversation is the centre of attention, using empathy [Berthoz (2014) & Janner-Raimondi (2017)].

Summarise personal experience of an illness, lead the researcher to become a painter. Indeed, after re-reading « Méditations cartésiennes » Husserl (1980), Merleau-Ponty (1964) and Natalie Depraz work (2012), we are able to build a genuine practical approach with several phenomenological steps.

The gap between the «living body» and the «depicted body» [Andrieu, 2016] makes the description of a feeling even harder. Researchers have to accept to be emotionally moved by the people's story. To do so, they must overcome pre-conceived ideas. This is the first phenomenological step of the «*epochè*» (ἐποχή)

Then, it comes «intentionality» where the researcher focuses on what the subject tells him about his experiences. This will reveal more and more experience aspects.

Finally, the last step aims to understand the essence of the experience in spotting persistent features. To do so, the researcher will outline the patient history.

This practical philosophy is compatible with a biographic research [Delory-Momberger, 2014] describing the story of a long-term illness. Several teenagers portraits have been depicted using this method [Baeza & Janner-Raimondi, 2013, 2014, 2018].

Keywords: *Phenomenology, youth, chronic illnesses, biographical research*

Bibliographie

DELORY-MOMBERGER, C. (2014). *De la recherche biographique en éducation*. Paris: Téraèdre.

ANDRIEU, B. 2016. *Sentir son corps vivant*. Tome 1: *Émersiologie*. Paris: Vrin.

BAEZA, C., JANNER-RAIMONDI, M. (2014). Accompagner des adolescents malades chroniques: prendre en compte leur vécu pour favoriser l'autorégulation. *Travail et apprentissage*, 14, 13-31.

BERTHOZ, A. (2014). Une théorie spatiale de la différence entre sympathie et processus d'empathie. In M. Botbol, N. Garret-Gloanec & A. Besse (dir.). *L'empathie au carrefour des sciences et des cliniques* (p. 79-98). Cerisy: Éditions Doin.

DEPRAZ, N. (2012). *Comprendre la phénoménologie: une pratique concrète*. Paris: Armand Colin.

HUSSERL, E. (1929/1980). *Méditations Cartésiennes. Une introduction à la phénoménologie*. Trad. G. Pfeiffer, E. Levinas. Paris: Vrin.

JANNER-RAIMONDI, M. (2017). *Visages de l'empathie en éducation*. Nîmes: Champ Social.

MERLEAU-PONTY, M. (1964). *Le visible et l'invisible*. Paris: Gallimard.

Κάνοντας το πορτραίτο των εφήβων που υποφέρουν από χρόνιες ασθένειες, με τη βοήθεια μιας φαινομενολογικής προσέγγισης χουσερλιανής έμπνευσης, προκειμένου να γίνει κατανοητή η μοναδική, υπαρξιακή τους εμπειρία

Η προσπάθεια για κατανόηση αυτού που ζει ένας νέος, σε πλήρη εφηβεία, που έχει χρόνια & ανίατη ασθένεια, καλεί τον ερευνητή να φανεί ιδιαιτέρως προσεκτικός αναφορικά με την ερευνητική του προσέγγιση στο πεδίο. Η φιλοσοφία και ιδιαίτερα η φαινομενολογία χουσερλιανής έμπνευσης, ενθαρρύνουν τη χρήση μίας εμπειρικής προσέγγισης, η οποία εμφανίζεται ιδιαίτερα προσεκτική, ανοιχτή & παρούσα στο πλαίσιο συζητητικών ανταλλαγών, χάρη στη ενσυναισθητική διαδικασία (βλ. κυρίως Berthoz (2014) & Janner-Raimondi (2017)). Η προσπάθεια να μεταφέρει το υπαρξιακό βίωμα της ασθένειας, οδηγεί τον ερευνητή να γίνεται ζωγράφος. Πράγματι, η επανανάγνωση των «Καρτεσιανών στοχασμών» του Husserl, 1980), του Merleau-Ponty, 1964) και των έργων της Natalie Depraz (2012) επιτρέπει να δομήσουμε μία πραγματική πρακτική προσέγγιση δεσμεύοντας σε αυτήν την προσπάθεια πολλές φαινομενολογικές χειρονομίες.

Η απόσταση μεταξύ του «ζωντανού σώματος» και του «απεικονιζόμενου σώματος» [Andrieu, 2016] κάνει τη μετάφραση των συναισθημάτων που βιώνονται ένα ακόμα πιο λεπτό εγχείρημα, πέραν των γλωσσικών δεξιοτήτων των παρόντων προσώπων. Ο ερευνητής πρέπει να αφηθεί να συγκινηθεί από τη συνάντηση με όντα με σάρκα και οστά, κάτι που απαιτεί την υπέρβαση των πρότερων αντιλήψεών του. Αυτή είναι η πρώτη φαινομενολογική χειρονομία της εποχής.

Στη συνέχεια, ακολουθεί η χειρονομία της «προθετικότητας», μέσω της οποίας το βλέμμα του ερευνητή εστιάζει στα φαινόμενα στα οποία αναφέρεται το υποκείμενο που μιλά. Ανοίγοντας έτσι τη δυνατότητα να αναδυθεί ένα

σημαντικό χαρακτηριστικό, αυτή η χειρονομία επιτρέπει την ανάδυση μία πτυχής που προσιδιάζει στη βιωμένη εμπειρία σε πρώτο πρόσωπο.

Η τελευταία φαινομενολογική χειρονομία συνίσταται σε μία ειδητική παραλλαγή, η οποία στοχεύει στην ουσία του φαινομένου με τον εντοπισμό επίμονων γνωρισμάτων. Αυτή η χειρονομία υποθέτει μία εργασία ερμηνείας από τη μεριά του ερευνητή, που θα μπορέσει να αρχίσει να οργανώνει ένα σχέδιο της πορείας του ασθενούς.

Αυτός ο τρόπος να γίνεται έρευνα, μια πραγματική προσέγγιση στην πρακτική φιλοσοφία, είναι συμβατή με τους στόχους μίας βιογραφικής έρευνας [Delory-Momberger, 2014], ικανής να καταγράφει μια πορεία υποκειμενοποίησης μέσα στο πλαίσιο μίας μακροχρόνιας ασθένειας. Αρκετά πορτρέτα εφήβων έχουν απεικονιστεί με τη αξιοποίηση αυτής της μεθόδου [Baeza & Janner-Raimondi, 2013, 2014, 2018].

Λέξεις- κλειδιά: Φαινομενολογία, εφηβεία, χρόνιες ασθένειες, βιογραφική έρευνα

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Em. Prof. **William Rowe**

Birkbeck College, University of London, United Kingdom

Helen Dimos

Unaffiliated – independent scholar, Greece

Sound: force: practice

The ideas we will think about together are:

1. We cannot close ourselves off to sound.
2. Sound constitutes a presenting rather than a present: it is always in movement.
3. The body is a place or membrane where an event vibrates.
4. If timbre relates to the specific resonating material inside a sound, it does not consist of signification. It's prior to signification.
5. Timbre consists of «participation, contagion (contact), contamination, metonymic contiguity rather than metaphoric transference». (Nancy, 2007)

Sound is a primary gesture. Sound in the thinking body as a whole is the site where the social symbolic is interwoven with unlanguage, non-signifying material. Sound can be understood as a non-conceptual element within the conceptual, a potential ground for the practical. The non-conceptual can be a critical place to help us think outside existing reality: Sean Bonney (2016) describes Amiri Baraka presenting «metallic, musical screeches as systems of thought pushing away from, and through, the imposed limits of the conventional harmonic or social systems». These sounds are «sonic receptacles of a revolutionary moment that was never realised . . . a cluster of still unused energies that still retain the chance of exploding into the present».

Alongside discussion of theory, the workshop will include practical experiments which are designed to investigate the experience of sound. How does sound place us in the world? As transmission of an event, how do receptacles of sound (a Coltrane composition, for example) live inside time? Apart from these relations to

space and time, in what ways does sound constitute practical action? What is the difference between meaningful and meaningless sound? How does that difference, if tenable, relate to language, signification? What can sound poetry show us about the relation of sound to language? Participants will be invited to try out making a range of sounds. These may include: the sound of a polikatoikia stairwell in 1944 and 1918, the sound of unconscious sexual desire, the sound of collective anxiety, a sound that would change the force-field around your body, and more.

Keywords: *sound, body, timbre, event, non-signifying, non-concept*

Ήχος: δύναμη: πρακτική

Οι ιδέες τις οποίες θα εξετάσουμε μαζί είναι οι παρακάτω:

1. Δεν μπορούμε να κλείσουμε τον εαυτό μας έξω από τον ήχο
2. Ο ήχος περισσότερο παρουσιάζει παρά είναι παρών: είναι συνεχώς εν κινήσει
3. Το σώμα είναι ένα μέρος ή μια μεμβράνη μέσα στην οποία ένα γεγονός δονείται
4. Εάν το ηχόχρωμα σχετίζεται με το συγκεκριμένο αντηχητικό υλικό μέσα σε ένα ήχο, δεν συνίσταται από σημασία. Είναι πρότερο της σημασίας.
5. Το ηχόχρωμα συνίσταται από «συμμετοχή, μετάδοση, μόλυνση, μετωνυμική γειτνίαση παρά από μεταφορική μεταβίβαση» (Nancy, 2007).

Ο ήχος είναι μία πρωταρχική κίνηση. Ο ήχος στο σκεπτόμενο σώμα ως σύνολο είναι ο τόπος όπου η κοινωνική συμβολική συνδέεται με μη γλωσσικό, μη-σημασιολογικό υλικό. Ο ήχος μπορεί να γίνει κατανοητός ως μη εννοιολογικό στοιχείο μέσα στο εννοιολογικό, ένα πιθανό πεδίο ανάπτυξης του πρακτικού. Το μη εννοιολογικό στοιχείο μπορεί να αποτελέσει κρίσιμο σημείο, ώστε να μας βοηθήσει να σκεφτούμε έξω από τα όρια της υπάρχουσας πραγματικότητας: ο Sean Bonney (2016) περιγράφει τον Amiri Baraka να παρουσιάζει «μεταλλικά, μουσικά τριξίματα ως συστήματα σκέψης που απομακρύνονται από, και δια

μέσου αυτών, τα επιβεβλημένα όρια των συμβατικών αρμονικών ή κοινωνικών συστημάτων» Αυτοί οι ήχοι είναι «ηχητικά δοχεία μιας επαναστατικής στιγμής η οποία πότε δεν πραγματοποιήθηκε [...] ένα σύμπλεγμα αχρησιμοποίητων ακόμα ενεργειών που εξακολουθούν να κρατούν την ευκαιρία να εκραγούν μέσα στο παρόν. Μαζί με την συζήτηση για την θεωρία, στο παρόν εργαστήριο θα συμπεριληφθούν πρακτικά πειράματα, που σχεδιάστηκαν ώστε να εξετάσουν την ηχητική εμπειρία. Πώς ο ήχος μας τοποθετεί μέσα στον κόσμο; Πώς τα ηχητικά δοχεία (για παράδειγμα μία σύνθεση Coltrane), ως μετάδοση ενός γεγονότος, επιβιώνουν μέσα στον χρόνο; Πέρα από αυτές τις συσχετίσεις χώρου και χρόνου, με ποιους τρόπους ο ήχος αποτελεί πρακτική ενέργεια; Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στο νόημα και στον χωρίς νόημα ήχο;»

Πώς αυτή η διαφορά, εάν μπορεί να ισχύσει, σχετίζεται με την γλώσσα, την σημασία; Τι μπορεί να μας αποδείξει η ηχητική ποίηση για την συσχέτιση ήχου και γλώσσας; Οι συμμετέχοντες θα κληθούν να το δοκιμάσουν παράγοντας μια σειρά ήχων. Μεταξύ αυτών μπορεί να συμπεριλαμβάνονται: ο ήχος ενός κλιμακοστασίου πολυκατοικίας το 1944 και το 1918, ο ήχος της ασυνείδητης σεξουαλικής επιθυμίας, ο ήχος μιας συλλογικής αγωνίας, ένας ήχος που θα άλλαζε το πεδίο ισχύος γύρω από το σώμα και πολλά ακόμη.

Λέξεις-κλειδιά: ήχος, σώμα, ηχώχρωμα, γεγονός, μη έννοια, μη σημαίνον

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Bibliography

Sean Bonney, *Letters Against the Firmament* (2016)

Bob Cobbing, *ABC In Sound* (2016) and various essays.

Eric Mottram, *Towards Design in Poetry* (2008)

Jean Luc Nancy, *Listening* (2007)

Son: force: pratique

Les idées que nous allons penser ensemble sont;

1. Nous ne pouvons pas se fermer en dehors du son
2. Le son est présentant plutôt que présent; il est toujours en mouvement
3. Le corps est une place ou une membrane dans laquelle un événement vibre
4. Si le timbre est, dans un son, relié à un matériel résonnant spécifique, cela ne consiste pas de signification. Il est antérieur de la signification.
5. Le timbre est composé de participation, contagion, contamination, contiguïté métonymique plutôt que transmission métaphorique (Nancy, 2007)

Le son est un geste primordiale. Le son dans le corps pensant en tant qu'ensemble est le lieu la symbolique sociale est associée à un matériel non-verbal, non-signifiant. Le son peut être perçu comme un élément non conceptuel dans le conceptuel, un espace possible pour le pratique. L'élément non conceptuel peut constituer un point critique, afin que nous puissions penser en dehors des limites de la réalité existante: Sean Bonney (2016) décrit Amiri Baraka présentant «les craquements musicaux et métalliques en tant que systèmes de pensée qui s'éloignent – et à travers elles- des limites imposées par les systèmes conventionnels, harmoniques ou sociaux». Ces sons sont les «récipients sonores d'un moment révolutionnaire jamais réalisé [...] un complexe d'énergies encore inexploitées qui continuent de garder la chance d'exploser dans le présent. En parallèle avec la discussion sur la théorie, cet atelier comprendra des expérimentations pratiques dessinés pour investiguer l'expérience sonore».

Comment le son nous situe dans le monde? En tant que transmission d'un événement, comment les récipients sonores (par exemple composition Coltrane) peuvent survivre dans le temps? En dehors de ces relations de l'espace et du temps, de quelle façon le son constitue une action pratique? Quelle est la différence entre le seens et le son insignifiant? Comment cette différence, si elle existe, se rapporte à la langue, la signification? De quoi la poésie sonore peut nous

rendre comptes concernant le rapport entre le son et la langue? Les participants seront invités à expérimenter en produisant une série de sons. Sons comme ceux d'un escalier de *polikatoikia* [immeuble] de 1944 et de 1918, du désir sexuel inconscient, de l'angoisse collective, un son qui pourrait changer le champ de force autour du corps e.t.c..

Mots-clés: *son, corps, timbre, fait, non conceptuel, non signifiant*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Dr. Yorgos Filippopoulos

Independent Researcher, Greece

Η εποχή του Μηδενισμού: από την αίσθηση του Γεγονότος στο αφήμα – Η σκέψη του Μάρτιν Χάιντεγκερ και η περιπλάνηση με τον Χούλιο Κορτάσαρ

Η σύγχρονη αναζήτηση του νοήματος της ανθρώπινης ύπαρξης, δεδομένου ότι προϋποθέτει μια πρότερη απώλεια νοήματος, εντάσσεται με τις διάφορες μορφές της σε αυτό που αναφέρεται ως εποχή του Μηδενισμού. Στην παρούσα ανακοίνωση, ακολουθώντας τη διαδρομή της σκέψης του Μάρτιν Χάιντεγκερ για το φαινόμενο του Μηδενισμού, θα παρακολουθήσουμε πώς ο ίδιος περνάει από μία έννοια αίσθησης του Γεγονότος του Είναι στο πρώιμο έργο του σε μία έννοια αφήματος στην ύστερη σκέψη του. Στη συνέχεια, θα ανιχνεύσουμε αυτή την έννοια αφήματος στις περιπλανήσεις του κεντρικού ήρωα του μυθιστορήματος *Κουτσό* του Χούλιο Κορτάσαρ, προκειμένου να σκιαγραφήσουμε μία πρακτική πρόταση εναλλακτικής δια-βίωσης στα πλαίσια του σύγχρονου αστικού τοπίου.

Συγκεκριμένα, επιλέγοντας ως αφετηριακό σημείο την ύστερη σκέψη του Χάιντεγκερ, θα εξετάσουμε με ποια έννοια αυτός αντιλαμβάνεται την «ορθολογική» σκέψη της Νεωτερικότητας ως υπολογιστική σκέψη, πώς τη συνδέει με τον Μηδενισμό, και τι εννοεί όταν ισχυρίζεται ότι στην εποχή του Μηδενισμού «δεν συμβαίνει τίποτα με το Είναι».

Θα δείξουμε ότι το *Είναι και Χρόνος* – εκεί όπου περιγράφεται μία ακούσια, αλλά αναγκαία, σχέση του ανθρώπου με το Είναι – αποτελεί ήδη μία στοχαστική προσπάθεια του Χάιντεγκερ να εκτρέψει τη σκέψη της εποχής του από τη συνήθη αδιαφορία για το Είναι και άρα να προτείνει μία έξοδο από τον μηδενιστικό εγκλωβισμό.

Για τον σκοπό αυτό, θα ανασυγκροτήσουμε την έννοια του Είναι στο *Είναι και Χρόνος* στη βάση της θεώρησής του ως ένα απλό Γεγονός: το ίδιο το γεγονός ότι «υπάρχει Είναι», ότι όλα γύρω μας κατέχουν μία νοηματική συνεκτικότητα, μία κατανοησιμότητα. Συνάγεται, έτσι, ότι αν λάβουμε ως αφετηριακό θεμέλιο το απλό αυτό Γεγονός, η συστηματική θεωρητική σκέψη παύει να αποτελεί προνομιακό πεδίο για την αναψηλάφηση της σχέσης του ανθρώπου με το Είναι και η πρακτική διάσταση της ζωής φωτίζεται εκ νέου ως το πεδίο όπου μπορεί να λάβει χώρα η αίσθηση αυτού του ίδιου του Γεγονότος, του γεγονότος ότι «υπάρχει Είναι» και όλα γύρω μας δονούνται από νόημα.

Σε αυτό το πλαίσιο, θα δούμε εν συντομία πώς η σκέψη του Χάιντεγκερ περνά σταδιακά από τις λεγόμενες «θεμελιώδεις εμπειρίες» της πρώιμης περιόδου – αυτές της αγωνίας και της ανίας – σε ένα είδος αφήματος μέσα στην πραγματικότητα, ένα άφημα στο ίδιο το Γεγονός.

Τέλος, θα ακολουθήσουμε τα ίχνη μίας αντίστοιχης έννοιας αφήματος στις περιπλανήσεις του Ολιβέιρα στο Παρίσι των αρχών της δεκατίας του '60 στο μυθιστόρημα *Κουτσό* του Χούλιο Κορτάσαρ. Ο τρόπος που ο Ολιβέιρα και η σύντροφός του κινούνται μέσα στην πόλη, χωρίς κάποιον συγκεκριμένο σκοπό, οδηγεί ακριβώς στον φωτισμό του Γεγονότος του Είναι, στο απλό

Γεγονός ως θαύμα. Μία τέτοια άσκοπη περιπλάνηση δύναται να μεταβάλλει τη χρονικότητα, να χαράξει μία ρωγμή στην κανονικότητα και να προτείνει έναν εναλλακτικό τρόπο δια-βίωσης στο σύγχρονο αστικό τοπίο.

Λέξεις-κλειδιά: Ερμηνευτική, Μεταφυσική και Οντολογία, Μηδενισμός, Χάιντεγκερ, Είναι και Χρόνος, Γεγονότητα

The epoch of Nihilism: from the feeling of the Fact to a «letting be» – Martin Heidegger's thought and Julio Cortazar's wandering

The contemporary search for the meaning of existence, since it presupposes in itself a previous loss of meaning, is involved in what is called epoch of nihilism. In this announcement we will follow the steps of Martin Heidegger's thought in relation to the phenomenon of nihilism, we will see how he passes from a concept of feeling of the Fact of being in its early work to the concept of «letting be» in his later writings. Afterwards, we will trace this concept of «letting be» in the wandering of the main character of Julio Cortazar's novel *Hopscotch* in order to sketch a practical suggestion of alternative living in the context of the contemporary urban landscape.

Specifically, choosing as point of departure Heidegger's later thought, we will examine in what sense does he conceive the «rational» thought of modernity as calculative thought, how he connects it with nihilism, and what does he mean when he says that during the epoch of nihilism «nothing happens with being».

We will show that *Being and Time* – where an «involuntary» but necessary connection between human Dasein and being is described – was already a philosophical effort that sought to deviate the thought of his era from the usual indifference about being, and, therefore, to suggest a way out of the nihilistic trap.

For this purpose, we will reconstruct the concept of being in *Being and Time*, considering it as the simple Fact: the same fact that «there is being», that everything around us has a meaningful coherence, a certain intelligibility. From this it follows that if we take as ground or starting point this simple Fact, the systematic theoretical thought cease to be the privileged region for the exploring of the relation between the human being and the being itself. This privilege passes to the practical dimension of life where the feeling of this simple Fact can take place, the fact that «there is being» and everywhere around us resonates meaning.

In this context, we will see also briefly how does Heidegger's thought pass from the so-called «fundamental experiences», those of anxiety and boredom, to a kind of «letting be» within reality, a letting be in the Fact itself.

Finally, we will explore a correspondent conception of «letting be» in the wandering of Oliveira at Paris during the 60's in Julio Cortazar's novel *Hopscotch*. The way that Oliveira and his girlfriend move around the city, without any obvious purpose, leads precisely to the lighting of the Fact of being, to the simple Fact as miracle. Such a purposeless wandering is able to transform temporality, to chart a rupture to normality and to suggest an alternative way of living experience in contemporary urban landscape.

Keywords: *Hermeneutics, Metaphysics and Ontology, Nihilism, Heidegger, Being and Time, Facticity*

Βιβλιογραφία

Cortazar, J., 2006, *La Rayuela*, Santillana, Madrid

Heidegger, M., 2003, GA, Bd. 5 – *Holzwege*, Hrsg. von Friedrich-Wilhelm v. Herrmann.

—, 1997, GA, Bd. 6.2 – *Nietzsche II (1939-1946)*, Hrsg. von Brigitte Schillbach.

—, 2000, GA, Bd. 7 – *Vorträge und Aufsätze*, Hrsg. von Friedrich-Wilhelm v. Herrmann.

- , 2004, GA, Bd. 9 – *Wegmarken*, Hrsg. von Friedrich-Wilhelm v. Herrmann.
- , 1985, GA, Bd. 12 – *Unterwegs zur Sprache*, Hrsg. von Friedrich-Wilhelm v. Herrmann.
- , 2006, *Der Satz vom Grund*, Klett-Cotta, Stuttgart
- , 2006, *Sein und Zeit*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen

L'époque du Nihilisme; de la sensation du Fait à un «laisser –être»- la réflexion de Martin Heidegger et l'errance avec Julio Cortazar

La recherche contemporaine du sens de l'existence humaine, étant donné qu'elle présuppose une perte antérieure du sens, s'insère, dans ses formes diverses, à l'époque qui est connue comme époque du Nihilisme. Dans cette communication nous poursuivrons le parcours de la réflexion de Martin Heidegger sur le phénomène du Nihilisme, nous aurons la possibilité de voir comment lui-même passe d'une sensation du Fait de l'Être dans ses premiers travaux au concept de «Seyn- lassen» dans ses textes ultérieurs. Après, nous détecterons ce même concept dans les errances de l'héros principal du roman *Rayuela / Marella* de Julio Cortazar dans le but de tracer une proposition pratique pour une vie alternative dans le cadre d'un paysage urbain contemporain.

Plus précisément, en choisissant comme point de départ la réflexion postérieure de Heidegger, nous allons examiner en quel sens comprend-il la pensée «rationnelle» de la Modernité vue comme une pensée calculatrice, comment il l'associe avec le Nihilisme et qu'est-ce qu'il veut dire, quand il prétend que dans l'époque du Nihilisme «de l'être lui-même, il ne soit rien».

Nous montrons que l'Être et Temps –dans lequel une connexion «involontaire» mais indispensable de l'homme avec l' Être est décrite- constitue déjà un effort réflexif de Heidegger de détourner la pensée de son époque de son indifférence habituelle pour l'Être, et donc proposer une sortie de l'empêchement nihiliste.

À cet effet, nous reconstituerons la notion d'Être dans l' *Être et Temps* en le considérant comme un Fait simple: le fait lui-même qu' «il y a de l' Être», que tout autour de nous possède une cohérence de sens, d'intelligibilité. Il s'ensuit que si nous prenons comme fondement de départ ce Fait simple, la pensée théorique et systématique cesse de constituer le champ privilégié pour la réexploration de la connexion de l'homme avec l' Être, tandis que la dimension pratique de la vie est de nouveau éclairée en tant que cet espace où la sensation de ce Fait lui-même (du fait qu' «il y a de l' Être» et que tout autour de nous frémit de sens) tient lieu.

Dans ce cadre, nous explorerons en bref comment la pensée de Heidegger passe progressivement des ainsi dites «expériences fondamentales» -celles de l'angoisse et de l'ennui- de la période première de son œuvre à une sorte de «laisser- être» dans la réalité, un «laisser- être» dans le Fait lui-même.

Finalement, nous allons suivre les traces d'un concept de «laisser-être» dans les errances d'Oliveira à Paris pendant les années ' 60 dans le roman de Julio Cortazar, *Marelle*. La manière avec laquelle Oliveira et sa copine se déplacent dans la ville, sans raison apparente, conduit précisément à l'éclairage du Fait de l'Être, au simple Fait en tant que miracle. Une telle errance inutile peut modifier la temporalité, fissurer la régularité et proposer une manière alternative de vivre dans le paysage urbain contemporain.

Mots-clés: *Herméneutique, Métaphysique et Ontologie, Nihilisme, Heidegger, Être et Temps, Facticité*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Aesthetics, politics and memory of erosion

CasaDuna - Atafona's art, research and memory center is an aesthetic residence, located at the Atafona beach, north of Rio de Janeiro, a place that undergoes an intense process of coastal erosion since the 70's. Our work is to rescue and produce the local memory and cultural events; as well as to promote actions related to art and socio-environmental education. We seek to throw light on some particular issues of this community; such as its history, habits and strategies to adapt in a scenario of environmental catastrophe.

The erosive process has already swallowed 15 streets and 500 constructions among houses, recreation centers, churches, gas stations, bars... Each construction carried by the sea leaves a memory, an affection. The ruins of Atafona in constant modification are sculptural fragments of these experiences, an open sky museum in a perpetual process of recreation. The beach suffers a geological phenomenon specific to the Paraíba river. It is located at the point where the river, after passing through the three most populated and industrialized states in Brazil (São Paulo, Minas Gerais and Rio de Janeiro), reaches the Atlantic Ocean. This interdisciplinary project takes place in a context that combines human resistance, State abandonment, the spectres of the erosion of a community and the necessary destruction and reconstruction of imaginaries and lifestyles. The work is an expanded development of a PhD research in Contemporary Philosophy about Michel Foucault and the interfaces between ethics, aesthetics and politics¹.

¹ Naidin, J. Vida-outra: um percurso por personagens na obra de Michel Foucault, thèse, supervisor : Guilherme Castelo Branco, Rio de Janeiro: UFRJ. 2016.

The reading that Foucault rescues from the cynical thinking, as a «broken mirror of our society»², is a philosophical axis for the work done. The cynic philosophy proposes a social critique and a radical and practical questioning of a particular nomos. The destruction of Atafona's territory presents itself as a living metaphor for the destruction of a way of life. The proposal is to create an ambience in a spectral life scenario, which echoes in aesthetic-cultural productions in global references, as in the case of the allusion to the apocalypse, or in the inevitable reference to the contemporary Brazilian Anthropology and its world endings³. This proposal of a narrative of the poetic of a space presents, in another theatricality, images of the problems faced by the community related to climate, migration and resilience. We propose a contribution to the contemporary debate on the ethical-environmental issue and to the necessary reflection about the end of the hegemonic narratives. Part of the presentation will be the videos «Sea View» by Julia Naidin (editing sound and image: Filipe Codeço) and «The delirium of the crab» by Fernando Codeço, with: Bruno Germano, Jailza Mota, Julia Naidin, Lucia Talabi, Saullo Andretti, Vitor Santana. (editing of sound and image: Vinicius Nascimento).

Keywords: *Erosion, other-life, Foucault*

Esthétique, politique et mémoire de l'érosion

CasaDuna – Centre d'Art, de recherche et mémoire d'Atafona est une résidence esthétique installée sur la plage d'Atafona, littoral nord de l'État de Rio de Janeiro, qui subit un processus intense d'érosion marine depuis les années 70. Nous accomplissons un travail de sauvegarde et de production de mémoire locale, à travers la production d'évènements culturels, d'actions d'éducation artistique et

² La courage de la vérité, FOUCAULT, p.214 (2009)

³ The recent works by Viveiros de Castro are valuable to illuminate a mythology with which this project dialogues. The dystopias created, both by the visibility of Atafona's place and by the erosion issue, indicate an image of absence for a possible future. The historical perspective of the Anthropocene refers to the experience in this territory and contributes with the search for a real action as a possibility of work to be done.

socio-environnementale. Nous cherchons à donner une visibilité aux questions particulières de cette communauté, son histoire et ses stratégies d'adaptation dans ce scénario de catastrophe environnementale.

Le processus d'érosion a déjà englouti 15 rues et 500 constructions, parmi lesquelles des maisons, des clubs, des églises, des stations-service, des bars... Chaque construction emportée par la mer laisse une mémoire, un affect. Les ruines d'Atafona, en constante mutation, sont des fragments sculpturaux de ces vécus, un véritable musée à ciel ouvert en perpétuel processus de recréation. La plage d'Atafona passe par un phénomène géologique spécifique du rivièr Paraíba. Elle se situe à l'endroit où ce fleuve, qui passe par les trois États les plus peuplés et les plus industriels du Brésil (São Paulo, Minas Gerais, Rio de Janeiro) rencontre l'Océan Atlantique. Le projet interdisciplinaire s'installe dans ce contexte où se concentrent la résistance humaine, l'abandon de l'État, les spectres de l'érosion d'une communauté, et la nécessaire destruction et reconstruction d'imaginaires et de modes de vie. Ce travail est le développement amplifié d'une recherche de Doctorat en Philosophie Contemporaine sur Michel Foucault, sur les interfaces entre éthique, esthétique et politique⁴. La lecture que Foucault dégage de la pensée cynique, comme un «miroir brisé de notre société⁵», est un axe philosophique central dans le travail réalisé.

La philosophie cynique propose une critique sociale et un questionnement radical et pratique d'un nomos. La destruction du territoire d'Atafona apparaît en tant que métaphore vivante de la destruction d'un mode de vie. Nous nous sommes installés dans un scénario de vide spectral, faisant écho au sein de productions esthético-culturelles dans des références globales, telles le cas de l'allusion à l'apocalypse, dans l'incontournable référence à l'Anthropologie Brésilienne Contemporaine, avec les fins du monde⁶.

⁴ Naidin, J. *Vida-outra: um percurso por personagens na obra de Michel Foucault*, thèse, superviseur : Guilherme Castelo Branco, Rio de Janeiro: UFRJ. 2016.

⁵ La courage de la vérité, FOUCAULT, p.214 (2009)

⁶ Les travaux récents de Viveiros de Castro sont valables pour éclairer une mythologie avec laquelle notre projet dialogue. Les dystopies qui se créent, aussi bien du fait de la visibilité du lieu

Nous proposons une contribution pour le débat contemporain sur la question éthico-environnementale et la nécessaire réflexion sur la fin des récits hégémoniques. La présentation inclut les vidéo suivantes: «Sea View» de Julia Naidin (montage son et image: Filipe Codeço) et «The delirium of the crab» de Fernando Codeço, avec: Bruno Germano, Jailza Mota, Julia Naidin, Lucia Talabi, Saullo Andretti, Vitor Santana (montage son et image: Vinicius Nascimento).

Mots-clés: *Erosion, autre vie, Foucault*

Αισθητική, πολιτική & μνήμη της διάβρωσης

Το κέντρο τέχνης, έρευνας και μνήμης της CasaDuna – Atafona είναι μία αισθητική εγκατάσταση, η οποία βρίσκεται στην παραλία της Atafona, νότια του Ρίο ντε Τζανέιρο, ένα μέρος το οποίο υφίσταται από τη δεκαετία του 1970 μία έντονη διαδικασία παράκτιας διάβρωσης. Η δουλειά μας είναι να παραγάγουμε την τοπική μνήμη και τα πολιτιστικά γεγονότα· επίσης, το να προάγουμε δράσεις σχετιζόμενες με την τέχνη και την κοινωνικο-περιβαλλοντική εκπαίδευση. Αναζητούμε να ρίξουμε φως σε συγκεκριμένα ζητήματα αυτής της κοινότητας· όπως η ιστορία της, οι συνήθειες και οι στρατηγικές της, προκειμένου να προσαρμοστεί στην περίπτωση μίας περιβαλλοντικής καταστροφής.

Η διαδικασία της διάβρωσης έχει ήδη καταπιεί 15 δρόμους και 500 οικοδομήματα μεταξύ των οποίων, σπίτια, κέντρα ψυχαγωγίας, εκκλησίες, βενζινάδικα, μπαρ... Κάθε οικοδόμημα που παρασύρεται από τη θάλασσα αφήνει πίσω μία ανάμνηση, ένα αίσθημα. Τα ερείπια της Atafona που βρίσκονται υπό διαρκή τροποποίηση αποτελούν γλυπτικά θραύσματα των

d'Atafona que par la question de l'intense érosion, indiquent une image de l'absence de futur possible. La perspective historique de l'Anthropocène fait directement allusion au vécu sur ce territoire et contribue à la quête d'une action réelle en tant que possibilité de travail devant être faite (Danowski, D; Viveiros de Castro, E. Há mundo por vir? Ensaio sobre os medos e os fins. 2014) [notre traduction]

εμπειριών αυτών, ένα υπαίθριο μουσείο σε μία συνεχή διαδικασία αναδημιουργίας. Η παραλία πάσχει από ένα γεωλογικό φαινόμενο συγκεκριμένα στον ποταμό Παραϊμπα (Paraíba). Εντοπίζεται στο σημείο όπου ο ποταμός, αφού περάσει διαμέσου των τριών πιο πυκνοκατοικημένων και βιομηχανοποιημένων πολιτειών τις Βραζιλίας (São Paulo, Minas Gerais and Rio de Janeiro), φτάνει στον Ατλαντικό Ωκεανό. Αυτό το διεπιστημονικό πρότζεκτ εκτυλίσσεται σ'ένα πλαίσιο που συνδυάζει την ανθρώπινη αντίσταση, την εγκατάλειψη από την πολιτεία, τα φάσματα της διάβρωσης μίας κοινότητας και την απαραίτητη καταστροφή και ανοικοδόμηση των φαντασιακών και των τρόπων ζωής. Η εργασία είναι μία διευρυμένη ανάπτυξη μίας διδακτορικής έρευνας στη Σύγχρονη Φιλοσοφία σχετικά με τον Μισέλ Φουκώ (Michel Foucault) και των διεπιφανειών ανάμεσα στην ηθική, την αισθητική και την πολιτική⁷.

Η ανάγνωση που ο Foucault σώζει από τον κυνικό τρόπο σκέψης, ως έναν «σπασμένο καθρέφτη της κοινωνίας μας»⁸, αποτελεί έναν φιλοσοφικό άξονα για την δουλειά που πραγματοποιείται. Η κυνική φιλοσοφία προτείνει μία κοινωνική κριτική και μία ριζοσπαστική και πρακτική αμφισβήτηση ενός συγκεκριμένου νόμου (nomos). Η καταστροφή της περιοχής της Atafona αυτοπαρουσιάζεται σαν μία ζωντανή μεταφορά για την καταστροφή ενός τρόπου ζωής. Η πρόταση είναι να δημιουργηθεί ένα περιβάλλον σ' ένα φασματικό σενάριο ζωής που θα αντηχεί σε αισθητικο-πολιτισμικές παραγωγές στις παγκόσμιες αναφορές, όπως στην περίπτωση της μνείας στην αποκάλυψη, ή στην αναπόφευκτη αναφορά στη σύγχρονη Βραζιλιάνικη Ανθρωπολογία και στα πέρατα του κόσμου⁹ της. Αυτή η πρόταση μίας αφήγησης της ποιητικής ενός χώρου παρουσιάζει, με μία άλλη θεατρικότητα, εικόνες των προβλημάτων

⁷ Naidin, J. Vida-outra: um percurso por personagens na obra de Michel Foucault, thèse, superviseur : Guilherme Castelo Branco, Rio de Janeiro : UFRJ. 2016.

⁸ La courage de la verité, FOUCAULT, p.214 (2009)

⁹ Τα πρόσφατα έργα του Vivieros de Castro είναι πολύτιμα, προκειμένου να διαφωτιστεί μία μυθολογία με τη οποία συνδιαλέγεται αυτή η εργασία. Οι δυστοπίες που δημιουργούνται, τόσο από πλευράς ορατότητας του χώρου της Atafona όσο και από την πλευρά του ζητήματος της διάβρωσης, υποδεικνύουν μία εικόνα απουσίας ενός πιθανού μέλλοντος. Η ιστορική προοπτική του Ανθρωποκαίνου αναφέρεται στην εμπειρία σ' αυτήν την περιοχή και συνεισφέρει στην έρευνα για μία πραγματική δράση ως πιθανότητα εργασίας που πρέπει να γίνει.

που αντιμετωπίζει η κοινότητα σχετιζόμενα με το κλίμα, την αποδημία και την ανθεκτικότητα. Προτείνουμε μία συνεισφορά στο σύγχρονο διάλογο αναφορικά με το ηθικο- περιβαλλοντικό ζήτημα και στον απαραίτητο στοχασμό σχετικά με το τέλος των ηγεμονικών αφηγήσεων. Θα παρουσιαστούν τα βίντεο: «Sea View» της Julia Naidin (επιμέλεια ήχου και εικόνας: Filipe Codeço) και «The delirium of the crab» του Fernando Codeço, με τους: Bruno Germano, Jailza Mota, Julia Naidin, Lucia Talabi, Saullo Andretti, Vitor Santana. (επιμέλεια ήχου και εικόνας: Vinicius Nascimento).

Λέξεις – κλειδιά: Διάβρωση, άλλη ζωή, Foucault

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Dr. Evangelos Athanassopoulos

Institut, ACTE, Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne & CNRS, France

La pratique de la théorie: art, philosophie et enseignement

La transformation de la philosophie en geste n'indique pas seulement le passage de la théorie à la pratique mais aussi un certain niveau de réflexivité, là où la philosophie se penche sur ses propres outils matériels et moyens d'existence; le discours, notamment, et plus particulièrement le discours oral. Or, notre hypothèse est que ce niveau de réflexivité nécessite que la philosophie sorte d'elle-même, pour ainsi dire, pour s'observer de l'extérieur.

Car même les choses les plus théoriques sont finalement assez pratiques. Il y a quelque chose qui relève de la pratique *dans* la théorie elle-même et, quand on y pense, se rendre compte de ce qu'on fait – ce qu'on appelle la réflexivité – est une chose qui se pratique.

Cette proposition souhaite poser la question du geste philosophique à partir de l'art contemporain, et plus particulièrement à partir du format de conférence-

performance. En postulant la valeur paradigmatique de celui-ci dans les problématiques contemporaines liant la philosophie, l'art et l'enseignement, l'argumentation se développera autour de deux points principaux.

D'une part, le glissement, opéré dans la conférence-performance, de l'acte de langage vers le geste discursif. L'analyse de ce glissement met l'accent sur la médialité du langage et est informée par les écrits de Giorgio Agamben sur le geste en tant que mouvement qui échappe autant à sa subordination à une fin qui serait en dehors de lui-même qu'à son autonomisation autoréférentielle en tant que fin en soi.

D'autre part, le tournant éducatif de l'art contemporain en tant que phénomène historique, sociologique et esthétique qui renvoie à la convergence entre l'activité artistique et la pédagogie de l'art et qui se traduit dans l'intérêt actuel porté sur les dispositifs d'organisation, de transmission et de diffusion de connaissances.

Au croisement de ces deux points, un certain nombre de questions se posent: comment peut-on comprendre les aspects pédagogiques du geste discursif et ses implications non seulement dans l'enseignement de la philosophie de l'art mais aussi dans l'enseignement de la philosophie à travers l'art? À partir de quel moment la réflexion sur le processus créatif, philosophique autant qu'artistique, devient une recherche sur les modes de sa transmission? Dans quelle mesure peut-on rendre compte d'un geste qui, bien que fait de mots, semble résister au discours?

Mots-clés: *art contemporain, conférence-performance, geste discursif, tournant éducatif*

The Practice of Theory: Art, Philosophy, and Pedagogy

The transformation of philosophy into gesture does not only indicate the passing from theory to practice but also a certain level of reflexivity, a state in which philosophy looks at its own material tools and means of existence; notably discourse and, more particularly, oral discourse. Our hypothesis is that this level of reflexivity requires that philosophy steps out of itself, so to speak, in order to be self-examined from the outside.

For even the most theoretical matters are eventually quite practical. There is something in theory itself that falls fully within practice and, after all, being aware of what one does – that what we call reflexivity – is a matter of doing rather than saying.

This proposal wishes to address the issue of the philosophical gesture from the point of view of contemporary art and, more particularly, from the one of lecture-performance. By stressing the paradigmatic value of the latter in contemporary debates linking philosophy, art and pedagogy, the argumentation will unfold around two main points.

The first point pertains to the shift, operated within lecture-performance, from the speech act to the discursive gesture. The analysis of this shift insists on the mediality of language and is informed by the writings of Giorgio Agamben on gesture as something that escapes both self-referential autonomy as well as heteronomic transitivity.

The second point pertains to the educational turn of contemporary art, considered as a historical, sociological and aesthetic phenomenon referring to the convergence between artistic activity and the teaching of art; a phenomenon which informs the current interest drawn by the apparatuses of organisation, transmission and dissemination of knowledge.

At the crossing of these two points, a number of questions are raised: how can we understand the pedagogical aspects of the discursive gesture and its implications not only in the teaching of the philosophy of art, but also in the teaching of philosophy *through* art? From which point on, the reflexion on the creative – philosophical, as well as artistic – process becomes a research on the methods of its transmission? To what extent can we become aware of a gesture which, although made from words, appears to resist discourse?

Keywords: *contemporary art, lecture-performance, discursive gesture, educational turn*

Bibliographie

- Agamben, Giorgio, *Moyens sans fins*, Paris, Payot & Rivages, 2002
- Athanassopoulos, Evangelos, « L'art comme production de connaissance : entre théorie et pratique », *Marges*, n° 22, 2016
- Choi, Binna, Hlavajova, Maria & Winder, Jill (sld), *On Knowledge Production : A Critical Reader in Contemporary Art*, Utrecht, BAK, 2008
- Deleuze, Gilles, « Qu'est-ce que l'acte de création ? », *Trafic*, n° 27, 1998
- Frank, Rike, « When Form Starts Talking : On Lecture-Performances », *Afterall*, n° 33, 2013, <http://www.afterall.org/journal/issue.33/when-form-starts-talking-on-lecture-performances.1>
- Milder, Patricia, « Teaching as Art : The Contemporary Lecture-Performance », *PAJ : A Journal of Performance and Art* 97, vol. 33, n° 1, 2011

Η πρακτική της θεωρίας: τέχνη, φιλοσοφία και διδασκαλία

Η μετατροπή της φιλοσοφίας σε χειρονομία δεν δηλώνει μόνο το πέρασμα από την θεωρία στην πράξη αλλά και ένα συγκεκριμένο πεδίο συνειδητότητας, εκεί όπου η φιλοσοφία επικεντρώνεται στα ίδια της τα εργαλεία και μέσα έκφρασης. Στη γλώσσα, δηλαδή, και ιδιαίτερα στον προφορικό λόγο. Η υπόθεση είναι ότι η εξερεύνηση αυτού του πεδίου απαιτεί από τη φιλοσοφία να

βγει έξω από τον εαυτό της, αν μπορούμε να εκφραστούμε έτσι, προκειμένου να μπορέσει τον παρατηρήσει.

Γιατί ακόμα και η θεωρία είναι τελικά ένα πράγμα αρκούντως πρακτικό. Υπάρχει κάτι που άπτεται της πράξης μέσα στον ίδιο το θεωρητικό λόγο και, αν το καλοσκεφτούμε, το να συνειδητοποιήσει κανείς αυτό που κάνει είναι θέμα πρακτικής και όχι θεωρίας.

Αυτή η ανακοίνωση προσεγγίζει τη φιλοσοφική χειρονομία από την σκοπιά της σύγχρονης τέχνης, και πιο συγκεκριμένα από αυτήν της επιτελεστικής διάλεξης. Αντιμετωπίζοντας την επιτελεστική διάλεξη σαν πεδίο καταλυτικής σημασίας για τις σύγχρονες διασταυρώσεις μεταξύ της φιλοσοφίας, της τέχνης και της εκπαίδευσης, η επιχειρηματολογία θα αναπτυχθεί γύρω από δύο κύρια σημεία.

Αφ'ενός, την ολίσθηση της έννοιας του ομιλιακού ενεργήματος προς αυτήν της διαλογικής χειρονομίας. Η ανάλυση αυτής της ολίσθησης υπογραμμίζει το διαμεσολαβητικό χαρακτήρα της γλώσσας και βασίζεται στον τρόπο με τον οποίο ο Giorgio Agamben προσεγγίζει την χειρονομία σαν κάτι που ξεφεύγει τόσο από την κυκλική αυτοαναφορικότητα όσο και από την εργαλειακή ετερονομία.

Αφ'ετέρου, την εκπαιδευτική στροφή της σύγχρονης τέχνης σαν ιστορικό, κοινωνιολογικό και αισθητικό φαινόμενο που παραπέμπει στην σύγκλιση μεταξύ της καλλιτεχνικής δραστηριότητας και της διδασκαλίας της τέχνης, και που μεταφράζεται στο τρέχον ενδιαφέρον για τους μηχανισμούς οργάνωσης, διαχείρισης και διάχυσης της γνώσης.

Ο συνδυασμός αυτών των δύο σημείων γεννά μια σειρά από ερωτήματα: Πώς μπορούμε να αντιληφθούμε την παιδαγωγική πλευρά της διαλογικής χειρονομίας και τις προεκτάσεις της όχι μόνο όσον αφορά τη διδασκαλία της φιλοσοφίας και της τέχνης αλλά και γενικότερα, τη διδασκαλία διά μέσου της τέχνης; Σε ποιο σημείο ο στοχασμός πάνω στη δημιουργική διαδικασία, τόσο

καλλιτεχνική όσο και φιλοσοφική, γίνεται έρευνα πάνω στους τρόπους μετάδοσής της; Σε ποió βαθμό μπορούμε να κατανοήσουμε μια χειρονομία που, αν και φτιαγμένη από λέξεις, μοιάζει να αντιστέκεται στο λόγο;

Λέξεις-κλειδιά: σύγχρονη τέχνη, επιτελεστική διάλεξη, διαλογική χειρονομία, εκπαιδευτική στροφή

Prof. Émér. **Laurence Cornu-Bernot**

Université de Tours, France

La phénoménologie comme geste philosophique: acuité de perception et esthétique au service d'un agir juste

Le travail philosophique dans les champs de l'éducation et de la santé relève de pratiques d'attention conjointe aux questions de sens, dans l'action et la parole, dans le langage, et dans le sensible : élucidations, attention aux formulations et jeux de langage, performativité et dialogue, argumentation et délibération. Dans cette pratique et cette praxis philosophique, on se rend attentif à trois dimensions:

- a) entendre la demande de philosophie venue de ces métiers, du fait que leur exercice est une pratique, (ne se réduit pas à une technique), et pose des questions d'action juste, judicieuse, « avec autrui ».
- b) Prendre en compte le fait que les acteurs y développent une *phronèsis* et une intelligence sensible, qui conduit à repenser le statut du sensible, du corps, et des savoirs sensibles : acuité de perception, promptitude et justesse de diagnostic etc. dans leur rapport à la rationalité, dans leur « raison sensible ».
- c) S'interroger non seulement sur les références philosophiques susceptibles de penser l'action avec autrui, mais sur les gestes philosophiques susceptibles de soutenir cette action. Parmi ceux-ci la phénoménologie est

aujourd'hui objet d'intérêt au delà même du champ de l'histoire de la philosophie pour ses potentialités d'explicitation du vécu.

De ce dernier point de vue, le geste philosophique de Bachelard nous intéresse à plusieurs titres: d'une part, on peut transposer sa «philosophie du non» ; d'autre part on peut y interroger la dimension poétique, esthétique de l'activité philosophique, du moins de certains gestes philosophiques. Comment l'attention philosophique à la poétique de l'espace peut-elle contribuer à penser l'action auprès d'autrui?

Mots-clés: *Phénoménologie, Bachelard, poétique, esthétique, action, perception, jugement réfléchissant*

Phenomenology as a philosophical practice, and its links with aesthetics & action

To work, as a philosopher, in the field of education, and care, with teachers, nurses, physicians etc. implies practicing joint attention to situations, language, speech acts, feelings... . We have

a) to listen to the reasons why philosophy is requested by the actors.

B) to think the status of aesthetics, and sensitive intelligence

c) to explore which philosophy can help thinking these problems, and how a practice of philosophy can help professionals in their own practice. In this optic, reading Bachelard is specially interesting, because of his *Philosophy of No*, and because of the link he practises between phenomenology and poetry. How a philosophical gesture linked with poetry, specially «the poetics of space», can help thinking the “impossible offices” (Freud)?

Keywords: *Phenomenology, Bachelard, poetics, aesthetics, action, perception, reflecting judgment*

Η φαινομενολογία ως φιλοσοφική χειρονομία: η οξύτητα της αντίληψης και της αισθητικής στην υπηρεσία μιας δίκαιης πράξης

Η φιλοσοφική εργασία στα πεδία της εκπαίδευσης και της υγείας ανάγεται σε πρακτικές προσοχής συζευγμένης με ερωτήματα νοήματος, στην πράξη και την ομιλία, στη γλώσσα και στο αισθητό: διασαφηνίσεις, προσοχή στις διατυπώσεις και τα γλωσσικά παιχνίδια, στην επιτελεστικότητα και το διάλογο, την επιχειρηματολογία και τη συζήτηση. Σε αυτή την πρακτική και σε αυτή τη φιλοσοφική πράξη, δίνεται προσοχή σε τρεις διαστάσεις:

α) να ακουστεί η απαίτηση φιλοσοφίας που προέρχεται από αυτά τα επαγγέλματα, επειδή η άσκησή τους είναι μια πρακτική (δεν περιορίζεται σε μια τεχνική) και θέτει ερωτήματα δίκαιης και ορθής δράσης, «με τον άλλο».

β) να ληφθεί υπ' όψη το γεγονός ότι τα δρώντα υποκείμενα, σε αυτά τα επαγγέλματα, αναπτύσσουν μια φρόνηση και μια ευαίσθητη νοημοσύνη, η οποία οδηγεί στην επανεξέταση του status του ευαίσθητου, του σώματος και της ευαίσθητης γνώσης: οξύτητα της αντίληψης, ταχύτητα και ακρίβεια της διάγνωσης κλπ. στη σχέση τους με την επίκληση στη ορθολογικότητα, στον «ευαίσθητο λόγο» τους.

γ) να αμφισβητηθούν όχι μόνο ως προς τις φιλοσοφικές αναφορές επιδεικτικών στο να σκεφτούν την πράξη με τον άλλο, αλλά και ως προς τις φιλοσοφικές κινήσεις, επιδεικτικές στο να υποστηρίξουν αυτή την πράξη. Μεταξύ αυτών, η φαινομενολογία είναι σήμερα ένα αντικείμενο ενδιαφέροντος ακόμη και πέρα από το πεδίο της ιστορίας της φιλοσοφίας για τις δυνατότητές της να εξηγεί την εμπειρία. Από αυτή την οπτική γωνία, η φιλοσοφική χειρονομία του Bachelard μας ενδιαφέρει με διάφορους τρόπους: αφενός, μπορούμε να μεταφέρουμε τη «Φιλοσοφία του Όχι», ενώ, από την άλλη πλευρά, μπορούμε να αναρωτηθούμε για την ποιητική, αισθητική διάσταση της φιλοσοφικής δραστηριότητας, τουλάχιστον ορισμένων φιλοσοφικών χειρονομιών. Πώς μπορεί η φιλοσοφική προσοχή στην ποιητική του χώρου να συμβάλλει στη σκέψη για δράση δίπλα στους άλλους;

Λέξεις-κλειδιά: Φαινομενολογία, Bachelard, ποιητική, αισθητική, δράση, αντίληψη, αντανakλαστική κρίση

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Dr. **Sandra Métaux**

Université de Bordeaux (ESPE d'Aquitaine), France

Des pratiques de la place publique à l'UX Design: retour à l'agora et gestes de penser d'un art empathique

L'empathie est une notion qui apparaît au sein de pratiques artistiques controversées allant du Happening aux installations présentes dans l'espace public. Elle nourrit bon nombre de ces œuvres et constitue également le ferment de pratiques de design qui placent l'expérience de l'utilisateur au cœur du processus de création.

En interrogeant les œuvres contemporaines qui provoquent le débat public et les pratiques sollicitant le spectateur-utilisateur, nous montrerons comment l'art renoue avec les traditions du *forum* et accomplit le *geste de penser* que Michel Guérin affecte à la philosophie.

Mots -clés: *Empathie, Espace public, UX Design, geste philosophique, provocation*

From the public square to UX Design practices: return to the agora and thinking gestures of an empathic art

Empathy is a notion that appears in controversial artistic practices ranging from Happening to installations in the public space. It feeds many of these works and is also the leaven of design practices that place the user experience at the heart of the creative process.

Examining the contemporary works that cause the public debate and the practices that request the viewer-user, we will show how art reconnects with the *forum* traditions and achieves the thinking gesture that Michel Guérin assigns to philosophy.

Keywords: *Empathy, Public Space, UX Design, philosophical gesture, provocation*

Bibliographie:

Yves Citton, *Gestes d'humanités. Anthropologie sauvage de nos expériences esthétiques*, Editions Armand Colin, Coll. Le Temps Des Idées, 28 novembre 2012, pp. 312.

Alexandre Gefen et Bernard Vouilloux (ss la dir.), *Empathie et esthétique*. Hermann Éditeurs, 2013, pp.425.

Michel Guérin, *Philosophie du geste*, Editions Actes Sud Editions, 09 novembre 2011, pp.141.

Marcel Jousse, *L'anthropologie du geste*, Paris : Les Éditions Resma, 1969, 395 pp.

Andrea Pinotti, *L'empathie : histoire d'une idée de Platon au posthumain*, Edition: Librairie philosophique Vrin, coll. Matière Étrangère, 01 décembre 2016, pp.256.

Articles

Quentin Margne, (propos recueillis par) «Un entretien avec Alain Badiou: théâtre et philosophie, un vieux couple antagoniste et complice». INFERNO. Magazine

Arts & Scènes contemporaines. [En ligne], mis en ligne en juillet 2012, consulté le 27 octobre 2017. URL: <<https://inferno-magazine.com/2012/07/20/un-entretien-avec-alain-badiou-theatre-et-philosophie-un-vieux-couple-antagoniste-et-complice/>>

Michel Guérin, «Le geste de penser», *Appareil* [En ligne], 8 | 2011, mis en ligne le 04 novembre 2011, consulté le 30 septembre 2016. URL: <http://appareil.revues.org/1338> ; DOI: 10.4000/appareil.1338

Corpus : Ai Weiwei – Maurizio Cattelan – Gianni Motti – Marta Monge...

Από τις πρακτικές του δημόσιου χώρου στο Design UX: επιστροφή στην «αγορά» και χειρονομίες του σκέπτεσθαι μιας τέχνης εμφατικής

Η ενσυναίσθηση είναι μια έννοια που εμφανίζεται στους κόλπους αντιφατικών καλλιτεχνικών πρακτικών, οι οποίες κυμαίνονται από το Happening σε εγκαταστάσεις παρούσες σε δημόσιο χώρο. Τροφοδοτεί αρκετά από αυτά τα έργα και αποτελεί επίσης το συμπλήρωμα πρακτικών σχεδιασμού που τοποθετούν την εμπειρία του χρήστη στην καρδιά της δημιουργικής διαδικασίας.

Εξετάζοντας τα σύγχρονα έργα που προκαλούν τη δημόσια συζήτηση και τις πρακτικές που καλούν έναν θεατή-χρήστη, θα δείξουμε με ποιον τρόπο η τέχνη επανασυνδέεται με τις παραδόσεις του *forum* και ολοκληρώνει τη χειρονομία του σκέπτεσθαι, την οποία ο Michel Guérin αναθέτει στη φιλοσοφία.

Λέξεις-κλειδιά: Ενσυναίσθηση, Δημόσιος χώρος, UX Design, φιλοσοφική χειρονομία, πρόκληση

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

***On the Aesthetical Practices of the Saint-Simonian Workers and the Young
Hegelian Theory of Philosophy as Practice***

In the practices of the Saint-Simonian workers as described by Jacques Rancière (in the Proletarian Nights) writing poetry, doing metaphysics, doing science or contemplating the world are not different but a same practice, which can be then distinguished from another one, namely the daily labor of the same workers. In this paper I will make a link between the historical reality of the «aesthetical» practices of the French workers in the years 1830 and 1840 and the German conception of philosophy as practice, the idea of «sublating philosophy» towards the practice and the «philosophy of action» (Philosophie der Tat) developed by Young Hegelian authors such as Cieszkowski, Feuerbach, Marx, Ruge – at that time refugees in France for some of them. My purpose is to make clear in which extent the theory of sublating philosophy towards the practice could have met the artistic and philosophical practices of the workers. This comparison could allow us to make a new light on the relation between artistic practice, practical philosophy and aesthetic experiment.

Keywords: *Philosophy of Action, aesthetical experience, cultural transfert, Jacques Rancière*

***Retour sur la pratique esthetique des ouvriers saint-simoniens et sur la
theorie jeune-hegelienne de la philosophie comme pratique***

Dans la pratique des ouvriers saint-simoniens telle qu'elle est théorisée par Rancière (dans La Nuit des prolétaires), faire de la poésie, faire de la métaphysique, faire de la science et avoir un regard sur le monde ne sont pas

distingués; il s'agit d'une même pratique qui se distingue essentiellement d'une autre pratique: le travail de l'ouvrier pendant le jour. Je voudrais dans cette communication interroger le lien entre cette réalité historique de la pratique «esthétique» et de l'auto-éducation ouvrière des années 1830 et 1840 en rapport avec la conception de la philosophie comme pratique chez les auteurs jeunes hégéliens allemands (à cette époque pour certains en exil en France) tels que Cieszkowski, Feuerbach, Marx, à travers les notions de «dépassement de la philosophie» et de «philosophie de l'action» (Philosophie der Tat). Le «transfert culturel» entre socialisme français et la pensée allemande ayant été mis en évidence par ailleurs, il s'agirait ici de déterminer dans quelle mesure le dépassement de la philosophie en direction de la pratique a effectivement pu rencontrer – sur le plan de la théorie – le dépassement de la pratique (du travail ouvrier) en direction de la philosophie. Par suite, on montrera, à travers cette comparaison, comment peut se redéfinir pour nous, la relation d'identité ou de différence entre pratique artistique, pratique philosophique et expérience esthétique et de ce fait les médiations réciproques entre art et philosophie au niveau européen.

Mots-clés : Philosophie de l'Action, expérience esthétique, transfert culturel, Jacques Rancière

***Επιστροφή στην Αισθητική Πρακτική των Εργατών του Saint-Simon
και στη Νεανική Χεγκελιανή Θεωρία της Φιλοσοφίας ως Πρακτικής***

Στην πρακτική των εργατών του Saint-Simon, όπως εκείνες περιγράφονται από τον Jacques Rancière (στις Νύχτες των Προλετάρων), το να κάνεις ποίηση, μεταφυσική, επιστήμη και να έχεις το βλέμμα στον κόσμο, δεν διαχωρίζονται μεταξύ τους - πρόκειται για μια & μόνη πρακτική, η οποία διακρίνεται από μια άλλη, τη δουλειά τους ως εργατών κατά τη διάρκεια της ημέρας. Σε αυτή την ανακοίνωση, θα τεθεί υπό ερώτηση η σύνδεση μεταξύ αυτής της ιστορικής

πραγματικότητας της «αισθητικής» πρακτικής & της εργατικής αυτό-εκπαίδευσης κατά τα έτη 1830 και 1840 σε σχέση με την αντίληψη της φιλοσοφίας ως πρακτικής στους νέους γερμανούς εγελιανούς (ορισμένων από αυτούς σε εξορία στη Γαλλία κατά τη συγκεκριμένη περίοδο), όπως ο Cieszkowski, ο Feuerbach, ή ο Marx, μέσα από τις έννοιες της «υπέρβασης της φιλοσοφίας» και τη «φιλοσοφία της πράξης» (Philosophie der Tat). Η «πολιτισμική μεταβίβαση» ανάμεσα στο γαλλικό σοσιαλισμό και τη γερμανική σκέψη έχει ήδη αποτυπωθεί- εδώ, θα επιχειρήσουμε να προσδιορίσουμε, σε ποιο βαθμό η θεωρία της υπέρβασης της φιλοσοφίας προς την κατεύθυνση της πρακτικής μπόρεσε στην πραγματικότητα να συναντήσει – στο επίπεδο της θεωρίας- την υπέρβαση της πρακτικής (της εργατικής δουλειάς) με κατεύθυνση τη φιλοσοφία. Στη συνέχεια, θα δείξουμε, μέσα από αυτή τη σύγκριση, πώς μπορούμε να επαναπροσδιορίσουμε, τη σχέση ταυτότητας ή διαφοράς ανάμεσα σε καλλιτεχνική, φιλοσοφική πρακτική και αισθητικής εμπειρίας και ως εκ τούτου τις αμοιβαίες διαμεσολαβήσεις ανάμεσα σε τέχνη & φιλοσοφία σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Λέξεις-κλειδιά: Φιλοσοφία πράξης, αισθητική εμπειρία, πολιτιστική μεταβίβαση, Jacques Rancière

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Prof. **Daniela G. Camhy**

University of Graz, Austria

Phénomène de gestes philosophiques

Gestures have been studied throughout the centuries from different perspectives. The phenomenon of gesture is an interdisciplinary topic explored by researchers, scholars, practitioners from art, computer science, history, linguistics, psychology, literature, ethnology, anthropology, semiotics, cognitive science, music, dance as

well as film studies and philosophy. It has been widely used in many contexts and situations. Le concept de geste fût étudié au cours des siècles de différentes perspectives. Le phénomène de gestes est un sujet interdisciplinaire exploré par des chercheurs, des universitaires, des praticiens en art, en informatique, en histoire, en linguistique, en psychologie, en littérature, en ethnologie, en anthropologie, en sémiotique, en science cognitive, en musique, en danse aussi bien que dans le cadre des études de films et dans la philosophie. Il a été largement utilisé dans le cadre de plusieurs contextes et situations.

Pendant cet atelier, nous commencerons par explorer le concept de gestes philosophiques. Qu'entendons-nous par geste philosophique? Dans quel sens le geste philosophique est-il un événement, une expérience, une action, un exercice, un mouvement, un engagement, une pratique, un signe ou encore, une forme de vie ? Comment envisager la dynamique menant à produire et recevoir des gestes philosophiques? Quel est le cadre qualitatif et conceptuel de les gestes philosophiques? Quel rôle jouent cette gestes dans l'éducation, la politique, l'éthique et l'art? Comment les gestes philosophiques nous aide-t-elle à vivre une vie meilleure?

Dans la seconde partie, nous nous concentrerons sur des exemples de «meilleure pratique» - best practice exemples- les expériences des gestes philosophiques dans des environnements éducatifs différents.

Mots-clés: *gestes philosophiques, forme de vie, des environnements éducatifs différents, des exemples de «meilleure pratique»*

The Phenomenon of Philosophical Gestures

Gestures have been studied throughout the centuries from different perspectives. The phenomenon of gesture is an interdisciplinary topic explored by researchers, scholars, practitioners from art, computer science, history, linguistics, psychology,

literature, ethnology, anthropology, semiotics, cognitive science, music, dance as well as film studies and philosophy. It has been widely used in many contexts and situations.

In this workshop we will first explore the concept of philosophical gesture. What do we consider as a philosophical gesture? In what sense is the philosophical gesture an event, an experience, an action, an exercise, a movement, an engagement, a practice, a sign, or a form of life? How can we consider the dynamics of producing and receiving philosophical gestures? What is the qualitative and conceptual framework of philosophical gestures? What role does the philosophical gesture play in education, politics, ethics and art? How can philosophical gestures help us to live a better life?

In the second part of the workshop we will focus on best practice examples - experiences of philosophical gestures in different educational environments.

Keywords: *philosophical gestures, form of life, education, best practice example*

Το φαινόμενο των φιλοσοφικών χειρονομιών

Οι χειρονομίες έχουν μελετηθεί κατά τη διάρκεια των αιώνων από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Το φαινόμενο της χειρονομίας είναι ένα διεπιστημονικό θέμα, το οποίο διερευνάται από ερευνητές, ακαδημαϊκούς/επιστήμονες, επαγγελματίες από τον χώρο της τέχνης, της επιστήμης των υπολογιστών, της ιστορίας, της γλωσσολογίας, της ψυχολογίας, της λογοτεχνίας, της εθνολογίας, της ανθρωπολογίας, της σημειωτικής, της γνωστικής επιστήμης, της μουσικής, του χορού καθώς και από τον χώρο των κινηματογραφικών σπουδών και της φιλοσοφίας. Έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως σε πολλά περιβάλλοντα και καταστάσεις.

Σε αυτό το εργαστήριο, αρχικά, θα διερευνήσουμε την έννοια της φιλοσοφικής χειρονομίας. Τι θεωρούμε ως μια φιλοσοφική χειρονομία; Με ποια έννοια η φιλοσοφική χειρονομία αποτελεί ένα γεγονός, μια εμπειρία, μια πράξη, μια άσκηση, μια κίνηση, μια δέσμευση, μια πρακτική, ένα σημάδι ή μια μορφή ζωής; Πώς μπορούμε να αναλογιστούμε τη δυναμική της παραγωγής και λήψης φιλοσοφικών χειρονομιών; Ποιο είναι το ποιοτικό και εννοιολογικό πλαίσιο των φιλοσοφικών χειρονομιών; Ποιο ρόλο διαδραματίζει η φιλοσοφική χειρονομία στην εκπαίδευση, την πολιτική, την ηθική και την τέχνη; Πώς μπορούν οι φιλοσοφικές χειρονομίες να μας βοηθήσουν να ζήσουμε μια καλύτερη ζωή;

Στο δεύτερο μέρος του εργαστηρίου, θα επικεντρωθούμε σε παραδείγματα βέλτιστων πρακτικών - εμπειρίες φιλοσοφικών χειρονομιών σε διαφορετικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα.

Λέξεις -κλειδιά: φιλοσοφικές χειρονομίες, μορφή ζωής, εκπαίδευση, παράδειγμα βέλτιστης πρακτικής

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Art et philosophie ensemble.

Enjeux esthétiques, enjeux pédagogiques, enjeux de pensée

Ce symposium réunit un ensemble de participants qui, à des titres divers, ont été ou bien sont engagés dans des expériences engageant conjointement la pratique philosophique et la pratique artistique.

Il a pour principal objectif de permettre aux participants de présenter et de confronter leurs expériences, et d'essayer de dégager de leurs analyses et de leurs confrontations les spécificités de chaque type d'intervention, mais aussi les « communs » autour desquels s'organise leur collaboration, les tensions et les frottements que celle-ci génère, les différends qui l'animent. Une attention toute particulière sera accordée aux normes et aux valeurs que mobilisent ces spécificités et ces différends.

Afin de favoriser au mieux les échanges et d'accorder la plus large place aux analyses et à l'approfondissement de la problématique commune aux participants, chaque communication sera limitée à une durée de dix minutes, et chaque communicant aura au préalable adressé à l'ensemble des participants une présentation écrite (maximum deux pages) de l'expérience et des interrogations qu'il soumet aux participants du symposium.

Mots-clés: *Pratique artistique, pratique philosophique, éducation, expérience, performance*

Participant(e)s

Yves Henri (artiste plasticien), Alain Kerlan (université Lumière Lyon2), Mireille Li-Kerlan (orthophoniste), Alain Patrick Olivier (université de Nantes).

Programme

1) «Former des danseurs/Former des enseignants: une expérience pédagogique universitaire à l'intersection de la danse et de la philosophie» (Alain Patrick Olivier, université de Nantes)

Au cours de l'année universitaire 2014/2015, dans le cadre de son cours de philosophie, Alain Patrick Olivier, en collaboration avec une danseuse chorégraphe, a conduit une formation conjointe étudiants danseurs et étudiants en sciences de l'éducation, mobilisant la philosophie de l'éducation et l'histoire de la pédagogie. C'est cette expérience qu'il présentera dans le cadre du symposium pour la soumettre à l'analyse. Il rendra compte à la fois de la chorégraphie mise en place avec les étudiants et de l'intervention de la chorégraphe dans le cours de philosophie.

2) L'intervention artistique et philosophique en hôpital psychiatrique: au croisement des mondes (Yves Henri (artiste), Alain Kerlan (philosophe, Université Lumière Lyon 2), Mireille Li-Kerlan (orthophoniste).

En octobre-novembre 2016, dans le cadre d'une résidence artistique et philosophique sur l'île de Leros, Yves Henri, plasticien sculpteur, et Alain Kerlan, philosophe, ont été amenés à intervenir conjointement en atelier auprès des patients d'un hôpital psychiatrique. C'est, pour l'artiste, une pratique relativement familière ; au cours de l'année 2015, par exemple, Yves Henri a travaillé avec les patients psychiatriques d'un grand hôpital lyonnais. Pour le philosophe, la chose est bien moins familière, et quasiment inédite.

A l'occasion du symposium, ils feront retour sur cette expérience partagée, et confronteront leur lecture de cette expérience. Pour l'artiste, le geste est à la fois langage et pont; mais pour le philosophe qu'en est-il, quand il lui faut, sinon renoncer au langage, du moins trouver à s'inscrire dans ce qui se joue?

Trois autres regards pouvaient également être portés sur ce qui se jouait. Assistaient et s'impliquaient également dans ce croisement des mondes un chercheur en sciences de l'éducation spécialiste des questions de travail, une orthophoniste et le psychiatre qui avait accepté que se déroule cette séance. Quels regards ces trois professionnels portent-ils sur cette séance ? Et selon quelle grille de lecture?

3) Philosophe et artiste ensemble: comment ça marche ? (Yves Henri, Alain Kerlan)

Depuis 2015, Yves Henri (artiste) et Alain Kerlan (philosophe) sont engagés dans des expériences communes d'intervention artistique et philosophique et de création partagée. Sur une île grecque, Leros, auprès d'habitants volontaires réunis autour de la Bibliothèque, auprès des élèves d'école primaire, de collège, de lycée, auprès des enfants réfugiés... Sur une île tunisienne, à Kerkennah, auprès des pêcheurs, d'enfants, d'étudiants des Beaux-Arts de Sfax; dans un colloque universitaire auprès d'enseignants-chercheurs réunis en colloque dans le Grand Amphithéâtre de l'université Lumière Lyon 2...

Dans le cadre de ce symposium, ils se proposent d'engager devant les participants une analyse dialoguée de ces expériences. Il ne s'agira pas d'un exposé, mais d'une interpellation croisée. La règle est que chacun tour à tour accepte de se soumettre aux questions et aux interpellations de l'autre, mais qu'il ne les connaisse pas par avance. L'artiste en tant qu'artiste interpelle le philosophe, et le philosophe en tant que philosophe interpelle l'artiste. Chacun tentera d'aller jusqu'au bout de sa spécificité, de ses divergences et de ses convergences, de ses

consonances et de ses dissonances. Comment s'écrit la partition commune?
Comment fraie-t-elle son chemin entre percept, affect et concept (G. Deleuze)?

Art and philosophy together.

Aesthetic issues, pedagogical issues, issues of thought

This symposium brings together a group of participants who, in various ways, have been or are engaged in experiences that engage both philosophical practice and artistic practice.

Its main objective is to enable participants to present and compare their experiences, and to try to extract from their analyzes and confrontations the specificities of each type of intervention, but also the «commons» around which those interventions are organized, their collaboration, the tensions and frictions that it generates, the differences that animate it. Particular attention will be given to the norms and values that these specificities and disputes mobilize.

In order to promote the exchanges as well as to give the greatest possible place to the analysis and the deepening of the common problematic to the participants, each communication will be limited to a duration of ten minutes, and each communicant will have previously addressed to the all participants a written presentation (maximum two pages) of the experience and questions he/she submits to the symposium participants.

Keywords: *Artistic Practice, Philosophical Practice, Education, Experience, Performance*

Participants

Yves Henri (artiste), Alain Kerlan (université Lumière Lyon2), Mireille Li-Kerlan (orthophoniste), Alain Patrick Olivier (université de Nantes).

Program

1) To train dancers / to train teachers: a university teaching experience at the intersection of dance and philosophy (Alain Patrick Olivier, University of Nantes)

During the 2014/2015 academic year, as part of his philosophy course, Alain Patrick Olivier, in collaboration with a choreographer dancer, conducted a joint training for student dancers and students in the sciences of education, mobilizing the philosophy of education and the history of pedagogy. It is this experience that he will present at the symposium for analysis. It will reflect both the choreography put in place with the students and the intervention of the choreographer in the philosophy class.

2) The artistic and philosophical intervention in a psychiatric hospital: at the crossroads of the worlds (Yves Henri (artist), Alain Kerlan (philosopher, Université Lumière Lyon 2), Mireille Li-Kerlan (speech therapist).

In October-November 2016, as part of an artistic and philosophical residency on the island of Leros, Yves Henri, visual artist and Alain Kerlan, philosopher, were brought to work together in a workshop near the patients of a hospital psychiatric. This is, for the artist, a relatively familiar practice; in the course of 2015, for example, Yves Henri worked with psychiatric patients at a large Lyon hospital. For the philosopher, the thing is much less familiar, and almost unpublished.

On the occasion of the symposium, they will return on this shared experience, and will compare their reading of this experience. For the artist, gesture is both

language and bridge; but for the philosopher what is it, when he must, if not renounce language, at least find a place in what is being played out?

Three other looks could also be focused on what was being played. Also involved in this crossroads of worlds was a researcher in educational sciences specializing in labor issues, a speech-language pathologist and the psychiatrist who had accepted this session. What looks do these three professionals have on this session? And according to which grid of reading?

3) Philosopher and artist together: how does it work? (Yves Henri, Alain Kerlan)

Since 2015, Yves Henri (artist) and Alain Kerlan (philosopher) are engaged in shared experiences of artistic and philosophical intervention and shared creation. On a Greek island, Leros, with volunteer residents gathered around the library, with primary school students, middle school, high school, with refugee children ... On a Tunisian island in Kerkennah, near the fishermen, children, students of the Fine Arts of Sfax; in a university symposium with teacher-researchers gathered in a symposium in the Grand Amphitheater of the University Lumière Lyon 2 ...

As part of this symposium, they propose to engage participants in a dialogue analysis of these experiences. It will not be a presentation, but a cross interpellation. The rule is that each one in turn agrees to submit to the questions and questions of the other, but does not know them in advance. The artist as an artist challenges the philosopher, and the philosopher as a philosopher challenges the artist. Each will try to go to the end of its specificity, its differences and its convergences, its consonances and its dissonances. How is the common partition written? How does it spawn its path between percept, affect and concept (G. Deleuze)?

Τέχνη και φιλοσοφία μαζί.

Αισθητικά θέματα, παιδαγωγικά ζητήματα, θέματα σκέψης

Αυτό το συμπόσιο ενώνει μια ομάδα ατόμων τα οποία, με ποικίλους τρόπους, συμμετείχαν ή συμμετέχουν σε εμπειρίες, οι οποίες εμπλέκουν τόσο τη φιλοσοφική όσο και την καλλιτεχνική πρακτική.

Συμμετέχοντες/ουσες

Yves Henri (καλλιτέχνης), Alain Kerlan (Πανεπιστήμιο Lumière Lyon2), Mireille Li-Kerlan (ειδικός ορθοφωνίας), Alain Patrick Olivier (Πανεπιστήμιο της Nantes).

Πρόγραμμα

1) Εκπαιδύοντες χορευτές / εκπαιδύοντες δασκάλους: μια πανεπιστημιακή διδακτική εμπειρία στη διασταύρωση του χορού και της φιλοσοφίας (Alain Patrick Olivier, Πανεπιστήμιο της Nantes)

Κατά τη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους 2014/2015, ως κομμάτι της φιλοσοφικής του πορείας, ο Alain Patrick Olivier, σε συνεργασία μ' ένα χορογράφο- χορευτή, πραγματοποίησε κοινή εκπαίδευση για φοιτητές-χορευτές και φοιτητές στις επιστήμες της εκπαίδευσης, κινητοποιώντας τη φιλοσοφία της εκπαίδευσης και την ιστορία της παιδαγωγικής. Είναι αυτή η εμπειρία, η οποία θα παρουσιαστεί στο συμπόσιο προς ανάλυση. Θα αντικατοπτρίζει τόσο τη χορογραφία, η οποία έχει δημιουργηθεί με τους φοιτητές όσο και την παρέμβαση του χορογράφου στην τάξη της φιλοσοφίας.

2) Η καλλιτεχνική και φιλοσοφική παρέμβαση σε ένα ψυχιατρικό νοσοκομείο: στο σταυροδρόμι των κόσμων (Yves Henri (καλλιτέχνης), Alain Kerlan (φιλόσοφος, Πανεπιστήμιο Lumière Lyon 2), Mireille Li-Kerlan (λογοθεραπεύτρια).

Τον Οκτώβριο-Νοέμβριο του 2016, ως τμήμα μιας καλλιτεχνικής και φιλοσοφικής διαμονής στο νησί της Λέρου, ο Yves Henri, εικαστικός

καλλιτέχνης και ο Alain Kerlan, φιλόσοφος, ήρθαν για να δουλέψουν μαζί σ' ένα εργαστήριο κοντά σε ασθενείς ψυχιατρικού νοσοκομείου. Αυτό είναι, για τον καλλιτέχνη, μια σχετικά οικεία πρακτική: κατά τη διάρκεια του 2015, για παράδειγμα, ο Yves Henri συνεργάστηκε με ψυχιατρικούς ασθενείς σε ένα μεγάλο νοσοκομείο της Λυών. Για τον φιλόσοφο, το πράγμα είναι πολύ λιγότερο οικείο και σχεδόν αδημοσίευτο.

Με την ευκαιρία του συμποσίου, θα επιστρέψουν σε αυτή την κοινή εμπειρία και θα συγκρίνουν την ανάγνωση αυτής της εμπειρίας. Για τον καλλιτέχνη, η χειρονομία είναι ταυτοχρόνως γλώσσα και γέφυρα, αλλά για τον φιλόσοφο τι είναι αυτό, όταν πρέπει, αν δεν απαρνηθεί τη γλώσσα του, να βρει τουλάχιστον ένα μέρος σε αυτό, το οποίο διαδραματίζεται;

Τρία άλλα βλέμματα θα μπορούσαν επίσης να επικεντρωθούν σε αυτό που διαδραματιζόταν. Επίσης, εμπλεκόμενοι σε αυτό το σταυροδρόμι των κόσμων ήταν ένας ερευνητής σε εκπαιδευτικές επιστήμες, ο οποίος ειδικεύεται σε εργασιακά ζητήματα, ένας παθολογος της ομιλίας-γλώσσας και ένας ψυχίατρος, ο οποίος είχε δεχτεί αυτή τη συνάντηση. Τι βλέμμα/οπτική έχουν αυτοί οι τρεις επαγγελματίες σε αυτή τη συνάντηση; Και σύμφωνα με ποιο πλέγμα ανάγνωσης;

3) Φιλόσοφος και καλλιτέχνης μαζί: πώς λειτουργεί αυτό; (Yves Henri, Alain Kerlan)

Από το 2015, ο Yves Henri (καλλιτέχνης) και ο Alain Kerlan (φιλόσοφος) συμμετέχουν σε κοινές εμπειρίες καλλιτεχνικής και φιλοσοφικής παρέμβασης και κοινής δημιουργίας. Σε ένα ελληνικό νησί, τη Λέρο, με εθελοντές τους κατοίκους, συγκεντρωμένους γύρω από τη βιβλιοθήκη, με μαθητές δημοτικού, γυμνασίου, λυκείου, με παιδιά πρόσφυγες ... Σε ένα νησί της Τυνησίας στην Kerkennah, κοντά στους ψαράδες, τα παιδιά, τους μαθητές των Καλών Τεχνών του Sfax... σε ένα πανεπιστημιακό συμπόσιο με καθηγητές-ερευνητές που

συγκεντρώθηκαν σε ένα συμπόσιο στο Μεγάλο Αμφιθέατρο του Πανεπιστημίου Lumière Lyon 2 ...

Ως μέρος αυτού του συμποσίου προτείνεται οι συμμετέχοντες να εμπλακούν σε μια διαλογική ανάλυση αυτών των εμπειριών. Δεν πρόκειται για παρουσίαση, αλλά για διασταύρωση ερωτημάτων. Ο κανόνας είναι ότι ο καθένας με τη σειρά του συμφωνεί να υποβάλει τις ερωτήσεις και τις ερωτήσεις του άλλου, δίχως να τις γνωρίζει εκ των προτέρων. Ο καλλιτέχνης ως καλλιτέχνης προκαλεί τον φιλόσοφο και ο φιλόσοφος ως φιλόσοφος προκαλεί τον καλλιτέχνη. Ο καθένας θα προσπαθήσει να φτάσει στο τέλος της ιδιαιτερότητάς του, τις διαφορές του και τις προσεγγίσεις του, τις συμφωνίες του και τις διαφωνίες του. Πώς η κοινή διχοτόμηση γράφεται; Πώς προκύπτει το μονοπάτι μεταξύ της αντίληψης, του συναισθήματος και της έννοιας (G. Deleuze);

Λέξεις-κλειδιά: Καλλιτεχνική πρακτική, Φιλοσοφική Πρακτική, Εκπαίδευση, Εμπειρία, Επιτέλεση

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Prof. **Anastassios Kodakos**

University of the Aegean, Greece

Prof. **Fragkiskos Kalavasis**

University of the Aegean, Greece

Dr. **Georgios Kritikos**

University of the Aegean, Greece

Dr. **Andreas Moutsios-Rentzos**

University of the Aegean, Greece

Τα εμπόδια για μια μανθάνουσα πόλη:

Ατομικοί και Οργανωσιακοί Αμυντικοί Μηχανισμοί

Αναμφίβολα, την κινητήρια μηχανή του πολιτισμού αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί η δημιουργία της πόλης ως οργανωτικής συμβιωτικής επινόησης και ως απελευθερωτική δύναμη από κάθε λογής συμβάσεις, περιορισμούς και βεβαιότητες. Πέρα από την πολλά υποσχόμενη υλική της υπόσταση, τα δομικά της στοιχεία ως φερτά πολιτιστικά υλικά, η οργάνωση της ως διασύνδεση της ποικιλίας και της διαφοράς, αποτελεί τον καταλύτη για την ανάδυση της μοναδικής δυναμικής της. Της πολυπλοκότητάς της. Η αλληλεπίδραση των στοιχείων της και των ιδιοτήτων τους συμβάλλει στην ανάδυση καταστάσεων της συμβιωτικής αστικής πραγματικότητας που υπερβαίνουν ριζικά τη δομική της υπόσταση, τους δομικούς περιορισμούς, σε ένα αδιάκοπα εξελισσόμενο επίπεδο οργάνωσης και ανάπτυξης πολυπλοκότητας. Ποικιλομορφίας και ποικιλοτροπίας.

Σε πολύπλοκα συστήματα, όπως αυτά των πόλεων, όλα βρίσκονται σε μια δυναμική αλληλεξάρτηση και μια αέναη μεταβολή. Προσδοκίες, οργανωσιακές οντότητες, δομές, διαδικασίες, ρόλοι, ιδιότητες, σχέσεις, κανόνες, αξίες ακόμα και οι αρχές. Η ρύθμιση αυτών και η εν γένει αξιοποίησή τους με σκοπό τη διαμόρφωση συνθηκών ανάπτυξης της πόλης ως μανθάνοντος οργανισμού,

αποτελεί αναμφισβήτητα τη βασική προϋπόθεση ανάπτυξης και διασφάλισης συμβιωτικής αστικής ποιότητας.

Η UNESCO ορίζει ως μανθάνουσα πόλη (learning city) την πόλη που κινητοποιεί αποτελεσματικά τους πόρους της σε όλους τους τομείς για την προώθηση της συμμετοχικής μάθησης από τη βασική στην ανώτερη εκπαίδευση αναζωογονεί τη μάθηση στις οικογένειες και τις κοινότητες · διευκολύνει την εκμάθηση για και στον χώρο εργασίας · επεκτείνει τη χρήση σύγχρονων τεχνολογιών μάθησης · βελτιώνει την ποιότητα και την αριστεία της μάθησης,

προωθώντας μια κουλτούρα μάθησης καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής. Με αυτόν τον τρόπο, η πόλη ενισχύει την ατομική ενδυνάμωση και την κοινωνική ένταξη, την οικονομική ανάπτυξη και την πολιτιστική ευημερία και την αειφόρο ανάπτυξη. (<http://uil.unesco.org/lifelong-learning/learning-cities>).

Στο εργαστήριο αυτό επιδιώκεται η ανίχνευση των νοητικών μοντέλων και των πρακτικών που κινούν ατομικούς και συλλογικούς αμυντικούς μηχανισμούς και εμποδίζουν την εξέλιξη των πόλεων προς την μαθησιακή οργανωσιακή συγκρότηση.

Με χρήση κυρίως βιωματικών τεχνικών (ερωτηματολόγια, αφήγηση, σενάρια προσομοίωσης αστικών καταστάσεων, απόπειρες μοντελοποίησης και συλλογικού αναστοχασμού) αλλά και εργαλείων αξιολόγησης, θα κατασκευάσουμε πειραματικούς χάρτες πολιτών ως συμπολιτών σε διάφορους ρόλους, καθώς και πλαίσια συνέργειας και δομικής σύζευξης που αναδεικνύουν την ποικιλία και την πολυπλοκότητα ως επιδίωξη για την μαθησιακή λειτουργία και την συνοχή της πόλης και όχι ως φαντασιακή απειλή. Θα εξετάσουμε εν κατακλείδι τη δυνατότητα μετάβασης από συστήματα

δυναμικών ιδιοτελών αντιπαραθέσεων σε δυναμικά συνεργατικά συστήματα ευκαιριών.

Λέξεις-κλειδιά: Μανθάνουσα πόλη, ευφυή συστήματα, αμυντικές ρουτίνες, αστική ανάπτυξη

Obstacles in a Learning City: Individual and Organizational Defence Mechanisms

Undoubtedly, among the motives of civilization, a principal role is attributed to the creation of the city, as a symbiotic, organizational invention and as a force liberating from all kinds of contracts, constraints and certainties.

In addition to the very promising construction material, its structural elements like scraps of cultural materials, its organization of a variety of interfaces and its ability to integrate differences is the catalyst for the emergence of the city's exceptional dynamics. and its complexity. The interaction of elements and their properties contributes to the emergence of situations of urban symbiotic reality that goes radically beyond its structural status, from its structural constraints, to a constantly evolving level of organization and complexity. of development. Diversity and diversification.

In the complex systems, as those describing cities, everything is in dynamic interdependence and perpetual change. The expectations, the organizational entities, the structures, the processes, the roles, the qualities, the relationships, the rules, the values and even the principles. The regulation of this dynamic and the use in order to create cultural and material conditions for the orientation of the city to a learning organization is undoubtedly the basic prerequisite for the development and assurance of symbiotic urban quality.

UNESCO (<http://uil.unesco.org/lifelong-learning/learning-cities>) defines a learning city as a city that:

effectively mobilizes its resources in every sector to promote inclusive learning from basic to higher education;

revitalizes learning in families and communities;

facilitates learning for and in the workplace;

extends the use of modern learning technologies;

enhances quality and excellence in learning; and

fosters a culture of learning throughout life.

In doing so, the city enhances individual empowerment and social inclusion, economic development and cultural prosperity, and sustainable development.

This laboratory seeks to detect mental models and practices that engage in individual and collective defence mechanisms and that prevent the development of cities towards a learning organization. Using techniques mostly experimental (questionnaires, narrative, urban situations scenarios, modelling efforts and collective reflection) and assessment tools, we will build con-citizenship cards including the diversification of roles and contexts for synergies and structural coupling which emphasize the diversity and complexity as consistent of the learning function and the coherence of the city and not as an imaginary threat. As a conclusion, we will see the possibility of the transition from dynamic systems of inter-individual conflicts to dynamic systems of collaborative opportunities.

Keywords: *Learning City, intelligent systems, defensive routines, urban development*

Obstacles à une ville apprenante:

Mécanismes de Défense Individuels et Organisationnels

Sans aucun doute, le moteur de la civilisation a été et continue d'être la création de la ville en tant que conception symbiotique organisationnel et en tant que

force libératrice de toute sorte de conventions, contraintes et certitudes. Au-delà de sa nature matérielle prometteuse, ses éléments structuraux comme matériaux culturels importés, son organisation en tant qu'interconnexion de la variété et de la différence, constitue le catalyseur pour l'émergence de sa dynamique unique. De sa complexité. L'interaction de ses éléments et de leurs propriétés contribue à l'émergence de situations de la réalité urbaine symbiotique qui dépassent radicalement leur identité structurale, les contraintes structurelles, à un niveau d'organisation incessamment évoluant et se développant dans le sens de la complexité – de diversité et de multiformité.

Dans des systèmes complexes, tels que les systèmes des villes, tout se trouve dans une interdépendance dynamique et un changement perpétuel. Attentes, entités organisationnelles, structures, processus, rôles, qualités, relations, règles, valeurs et même principes. Leur régulation et leur utilisation générale dans le but de créer les conditions de développement de la ville en tant qu'organisation apprenante constitue sans aucun doute la condition préalable pour le développement et l'obtention d'une qualité urbaine symbiotique.

L'UNESCO définit une ville apprenante (learning city) comme la ville qui :

- mobilise efficacement ses ressources dans tous les secteurs pour promouvoir l'apprentissage participatif de l'éducation primaire à l'éducation supérieur

- revitalise l'apprentissage pour les familles et les communautés

- facilite l'apprentissage pour le travail et dans l'espace de travail

- étend l'utilisation des technologies d'apprentissage modernes

- améliore la qualité et l'excellence de l'apprentissage,

en promouvant une culture d'apprentissage tout au long de la vie. De cette manière, la ville renforce l'autonomisation individuelle et l'inclusion sociale, le développement économique et la prospérité culturelle et le développement durable. (<http://uil.unesco.org/lifelong-learning/learning-cities>).

Ce laboratoire cherche à détecter les modèles mentaux et les pratiques qui s'engagent dans des mécanismes de défense individuels et collectifs en empêchant l'évolution des villes vers la constitution organisationnelle apprenante.

En utilisant des techniques principalement par l'expérience (questionnaires, narration, scénarios de simulation des situations urbaines, tentatives de modélisation et réflexion collective) et des outils d'évaluation, nous construirons de cartes expérimentales des citoyens en tant que co-citoyens dans des divers rôles et contextes de synergies et de couplage structurel qui mettent en valeur la diversité et la complexité comme une poursuite de l'opération d'apprentissage et de la cohésion de la ville et non pas comme une menace imaginaire. Nous examinerons en conclusion la possibilité de transition des systèmes dynamiques des confrontations dynamiques égoïstes à des systèmes d'opportunités collaboratifs.

Mots-clés: *Ville apprenante, systèmes intelligents, routines de défense, développement urbain*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Μέριμνα εαυτού

Η Μέριμνα Εαυτού είναι μια ηθικο-αισθητική πρωτοβουλία κλινικού προσανατολισμού της οποίας οι αρχές της εντοπίζονται στο φιλοσοφικό στοχασμό των Μάρτιν Χάιντεγκερ, Μισέλ Φουκώ και Λούντβιχ Βιτγκενστάϊν.

Σύμφωνα με τον Χάιντεγκερ αυτό που χαρακτηρίζει την ανθρώπινη ύπαρξη δεν είναι τόσο η σχέση του ανθρώπου με το λόγο, αλλά η μέριμνα (Sorge) για τον ίδιο του τον εαυτό, δηλαδή ένα ενδιαφέρον, μια φροντίδα για το ίδιο του το «Είναι»¹⁰.

Για τον Φουκώ το υποκείμενο μπορεί εντέλει να διερευνήσει και να αναδομήσει την προσωπική του σχέση με την αλήθεια μέσα από δημιουργικές διαδικασίες και πρακτικές, όπως η φιλοσοφία και η πνευματικότητα στοχεύοντας έτσι στη διαμόρφωση μιας συμπεριφοράς που υπαγορεύεται από την ίδια τη θέλησή του. Κατά τη διαδικασία αυτή το υποκείμενο είναι αυτο-καθοριζόμενο και κατά συνέπεια αυτόνομο και όχι προ-υπαγορευμένο ή ετερο-καθοριζόμενο από κανόνες και νόρμες¹¹.

Στο μεταξύ ο Βιτγκενστάϊν στο *Tractatus* αντιλαμβάνεται τη φιλοσοφία ως δραστηριότητα δίνοντάς της έτσι έναν πρακτικό χαρακτήρα. Στο πλαίσιο αυτό προτείνει τη δείξη, δηλαδή τη χειρονομία, ως έμπρακτη προσπάθεια

¹⁰ Μάρτιν Χάιντεγκερ, *Είναι και Χρόνος*, πρόλογος – μετάφραση: Γ. Τζαβάρας, εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα 1978, τόμος Ι, § 41-42, σελ. 308-320.

¹¹ Michel Foucault, «The Hermeneutics of the subject – Classes at Collège de France 1981-1982, class of January 6th, 1982», translation: Thanos Kiosoglou, *Conatus magazine*, Issue No.2, November 2016, σσ. 11 -34.

επικοινωνίας στον άλλον αυτού του στοιχείου που δεν μπαίνει στα λόγια, του άρρητου ή του μυστικού¹².

Υπό το πρίσμα των παραπάνω θέσεων η Μέριμνα Εαυτού στοχεύει να γίνει μια εναλλακτική πρακτική κλινικής παρέμβασης με αρωγό τη φιλοσοφία. Στην περίπτωση αυτή η φιλοσοφία θα έχει περισσότερο το χαρακτήρα μιας εμπρόθετης χειρονομίας που επιτρέπει την αλληλεπίδραση και το μοίρασμα μεταξύ των συμμετεχόντων και πολύ λιγότερο αυτόν του ακλόνητου θεωρητικού υπόβαθρου που σπεύδει να απαντήσει στα εκάστοτε ερωτήματα. Μέσα από πολύπλευρα ενεργήματα, όπως το διάλογο, την αφαιρετική σκέψη, τη σύνδεση με το ασυνείδητο, το φιλοσοφούν σώμα, την καλλιτεχνική έκφραση, την εν-σωμάτωση στο φυσικό περιβάλλον θα αναδειχθεί το ατομικό σταθερά αλληλοδιαπλεκόμενο με το συλλογικό, ενώ θα αναδυθούν στην πράξη νέες, ηθικές προσεγγίσεις μιας τέχνης του βίου.

Λέξεις κλειδιά: ηθική, πρακτική φιλοσοφία, κλινική παρέμβαση, μέριμνα εαυτού, φιλοσοφία ως χειρονομία

Care for one's self

Concern for oneself is an ethical-aesthetic initiative clinically orientated whose main principles are traced into Martin Heidegger's, Michel Foucault's and Ludwig Wittgenstein's philosophical thought.

According to Heidegger, what characterizes human existence is not so much the relationship of man to «logos» (reason), but the concern for oneself, that is, an interest, a constant care for his own «being»¹³.

¹² Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, μετάφραση Θ. Κιτσόπουλος, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1978, § 4.112, § 6.522.

¹³ Martin Heidegger, *Time and Being*, introduction – translation: Yiannis Tzavaras, Dodoni Publications, Athens 1978, Vol. 1, § 41-42, pp. 308-320.

Foucault also claims that the subject can finally explore and reconstruct their personal relationship with the truth through creative processes and practices, such as philosophy and spirituality, thus aiming at shaping a behavior dictated by their own will. In this process the subject is self-defined and therefore autonomous and not pre-dictated or hetero-defined by rules and norms¹⁴.

In the meantime, Wittgenstein in his work *Tractatus* conceives philosophy as an activity and thus renders it a practical dimension. In this context he proposes the gesticulation that is a gesture, a practical effort of communicating to the others the elements of ineffable and mystical which cannot be expressed through words¹⁵.

In the light of the above theories *Concern for oneself* intends to become an alternative practice of clinical intervention with the assistance of philosophy. In this case philosophy will have more the character of an intentional gesture that facilitates interaction and sharing among participants and much less that of an unshakeable theoretical background that hastens to answer the emerging questions. Through multifaceted actions, such as dialogue, conceptual thinking, connection with the unconscious, the philosophizing body, artistic expression, the embodiment in the natural environment, the individual will emerge firmly intertwined with the collective, while at the same time new, ethical approaches in relation to the art of life will arise in praxis.

Key words: *ethics, philosophy in praxis, concern for oneself, clinical intervention, philosophy as gesture*

¹⁴ Michel Foucault, «The Hermeneutics of the subject – Classes at Collège de France 1981-1982, class of January 6th, 1982», translation: Thanos Kiosoglou, *Conatus* magazine, Issue No.2, November 2016, pp. 11 -34.

¹⁵ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, § 4.112, § 6.522.

Souci de soi

Le *Souci de soi* est une initiative éthique-esthétique d'orientation clinique, dont les principes sont repérés dans la pensée philosophique de Martin Heidegger, Michel Foucault et Ludwig Wittgenstein.

Selon Heidegger, ce que caractérise l'existence humaine n'est pas tellement la relation de l'homme avec «logos» (raison), mais le souci de soi-même (Sorge), à savoir un intérêt, un souci constant de son «Etre» lui-même¹⁶.

Chez Foucault le sujet peut enfin enquêter et restructurer son rapport personnel avec la vérité à travers des processus et pratiques créatifs, comme la philosophie et la spiritualité, visant ainsi à la formation d'un comportement dicté par sa propre volonté. Pendant ce processus, le sujet est autodéterminé et par conséquent autonome et non pas pré-dicté ou hétérodéterminé par des règles et normes¹⁷.

En même temps, Wittgenstein dans son *Tractatus* conçoit la philosophie comme une activité en lui attribuant une dimension pratique. Dans ce contexte, il propose l'indication, à savoir le geste, en tant qu'un effort efficace de communication à l'autre de cet élément qui ne peut pas être exprimé par les mots, qui reste indicible et secret¹⁸.

À la lumière des théories ci-dessus le *Souci de soi* vise à devenir une alternative pratique d'intervention clinique avec l'aide de la philosophie. Dans ce cas la philosophie aura plutôt le caractère d'une action intentionnelle qui facilite l'interaction et le partage parmi les participants et beaucoup moins d'un fond théorique inébranlable se dépêchant de répondre aux questions émergentes. L'individuel se révélera fermement interconnecté avec le collectif au moyen des actes multiples, comme le dialogue, la pensée abstraite, la connexion avec

¹⁶ Martin Heidegger, *Time and Being*, introduction – translation: Yiannis Tzavaras, Dodoni Publications, Athens 1978, Vol. 1, § 41-42, pp. 308-320.

¹⁷ Michel Foucault, «The Hermeneutics of the subject – Classes at Collège de France 1981-1982, class of January 6th, 1982», translation: Thanos Kiosoglou, *Conatus* magazine, Issue No.2, November 2016, pp. 11 -34.

¹⁸ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, § 4.112, § 6.522.

l'inconscient, le corps philosophant, l'expression artistique, et aussi l'intégration à l'environnement naturel. Parallèlement, de nouvelles approches éthiques d'un art de vivre émergeront au sein de la praxis.

Mots-clés: éthique, philosophie pratique, intervention clinique, souci de soi, philosophie en tant que geste

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Helen Dimos

Unaffiliated – independent scholar, Greece

The Ethics of Poetry

Coming off of Jacques Lacan's Seminar VII The Ethics of Psychoanalysis, my talk will be on the ethics of poetry. When Lacan uses it in reference to psychoanalysis, how is the word «ethics» meant differently than in more customary philosophical discourse? In Seminar VII Lacan detaches the word «ethics» from meanings related to normative morality or any normalizing of the subject, or the search for what has historically been called «the good». The «Ethics of» comes to mean something like, «the *raison d'être* of» – in other words, what, at its deepest level, psychoanalysis is after. «Psychoanalysis», here, not as any vague anthropomorphized notion but as a mode of living and a practice. Lacan extinguishes the word 'should' from the ethics of psychoanalysis («how one should live») and replaces it with what psychoanalysis thinks to be the only way towards freedom for the subject: to go in the direction of one's unconscious desire.

All of the above is how I mean the phrase «the ethics of», in «The Ethics of Poetry». In other words, not what a poetics believes is the good, either for itself (that exhausted question, «What is good poetry?») or for humans generally; but

rather, what the practice of poetry, at its deepest levels, reveals about how humans are and can be. To put it a little more mystically but also I think a little more truthfully: poetry seems to know some extremely important things about life. What are they?

As this is a very large topic, I will limit this paper to an outline of an ethics of poetry as I see it through reference to Lacanian ethics; and to thinking through a few poetic instances which illustrate the above. One of these instances may include anger in poems. Individualistic expressions of frustration or anger seem to fail in poems. How about expressions of revenge, in connection with our political situation? I will look at revenge fantasies in the work of UK political poets Sean Bonney, Frances Kruk, and Verity Spott.

In some ways this talk speaks to all four Axes proposed by the conference (Political, Ethical, Educational, Artistic) but it falls most obviously in Axis 2 Ethical. This talk cares deeply about the following question from the conference site: «Which would be the gestures that would emancipate ethics as a movement of reflection?» It will try to think about what ethics could be precisely as an emancipatory practice of thinking about life through poetry. If a gesture, in the sense intended by the conference, is the place where the conceptual and the practical meet, my talk understand poetry itself to be a dialectical gesture which moves beyond the suture of thought and practice to each other.

Keywords: *Ethics, poetry, psychoanalysis, Lacanian ethics, anger, Revenge*

Η ηθική της ποίησης

Με αφετηρία το Σεμινάριο VII, Η Ηθική της Ψυχανάλυσης του Ζακ Λακάν, η ομιλία μου πραγματεύεται την ηθική της ποίησης. Όταν ο Λακάν τη χρησιμοποιεί αναφορικά με την ψυχανάλυση, πώς η λέξη 'ηθική' εννοείται διαφορετικά από τις πιο συνήθεις φιλοσοφικές συζητήσεις; Στο Σεμινάριο VII ο Λακάν απαγκιστρώνει τη λέξη «ηθική» από έννοιες που σχετίζονται με

ρυθμιστικές αξίες ή με κάποια ομαλοποίηση του θέματος, ή με την έρευνα για αυτό που ιστορικά ονομάζουμε «το καλό». Η «ηθική του» καταλήγει να σημαίνει κάτι όπως το «the raison d'être του» – με άλλα λόγια σε τι, στο βαθύτερο επίπεδο, αποβλέπει η ψυχανάλυση. «Ψυχανάλυση», εδώ, όχι σαν κάποια αόριστη ανθρωπόμορφη αντίληψη αλλά σαν τρόπο ζωής και σαν πρακτική.

Ο Λακάν σβήνει τη λέξη «πρέπει» από την ηθική της ψυχανάλυσης («πώς κανείς πρέπει να ζει») και την αντικαθιστά με αυτό που η ψυχανάλυση νομίζει πως είναι ο μόνος δρόμος προς την ελευθερία για το συγκεκριμένο θέμα: να πορευτεί κανείς στην κατεύθυνση της ασυνείδητης επιθυμίας του.

Όλα τα πιο πάνω είναι πώς εννοώ τη φράση «η ηθική του» στο «Η ηθική της ποίησης». Δηλαδή, όχι τι πιστεύει η ποίηση πως είναι το σωστό, είτε για τον εαυτό της (εκείνο το τετρημένο πλέον, «Τι είναι καλή ποίηση;») είτε για τον άνθρωπο γενικά, αλλά μάλλον τι αποκαλύπτει στα βαθύτερα επίπεδα της η άσκηση της ποίησης για το πώς είναι και τι μπορεί να γίνει το ανθρώπινο είδος.

Για να το πω λίγο αινιγματικά αλλά και λίγο πιο ειλικρινά: η ποίηση φαίνεται να ξέρει μερικά ιδιαίτερα σημαντικά πράγματα για τη ζωή. Ποια είναι;

Ενώ μιλάμε για ένα εξαιρετικά μεγάλο θέμα, θα περιορίσω την ομιλία αυτή σε μια περίληψη ηθικής της ποίησης όπως τη βλέπω μέσα από αναφορές στη Λακανική ηθική – και σκέψη μέσα από μερικά ποιητικά παραδείγματα που φωτίζουν τα πιο πάνω. Ένα από αυτά μπορεί να περιέχει θυμό σε ποιήματα. Υποκειμενικές εκφράσεις δυσφορίας ή θυμού φαίνεται να χάνουν σε ποιήματα. Πόσο μάλλον εκφράσεις εκδίκησης, σχετικά με την πολιτική μας κατάσταση; Εδώ θα εξετάσω φαντασιώσεις εκδίκησης στο έργο των Άγγλων πολιτικών ποιητών Sean Bonney, Frances Kruk και Verity Spott.

Από κάποιες απόψεις η ομιλία αυτή αφορά και τους τέσσερις άξονες που πρότεινε η διάσκεψη (Πολιτική, Ηθική, Εκπαιδευτική, Καλλιτεχνική) αλλά πιο

ξεκάθαρα συμπίπτει με τον Άξονα 2 Ηθική. Η ομιλία αυτή ενδιαφέρεται σοβαρά για το παρακάτω ερώτημα από την ιστοσελίδα τής διάσκεψης: «Ποιές είναι οι πρωτοβουλίες που μπορούν να απελευθερώσουν την ηθική σαν κίνημα αναστοχασμού;» Θα επιχειρήσω να σκεφτώ τι ακριβώς μπορεί να γίνει με την ηθική σαν απελευθερωτική πρακτική του σκέπτεσθαι περί ζωής μέσω της ποίησης. Αν η χειρονομία, που στην ουσία προτίθεται να κάνει η διάσκεψη, είναι το σημείο όπου συμπίπτουν το εννοιολογικό και το πρακτικό, η ομιλία μου αναγνωρίζει την ποίηση την ίδια ως διαλεκτική χειρονομία που κινείται πέρα από τα ράμματα μεταξύ σκέψης και την πράξης.

Λέξεις-κλειδιά: Ηθική, ποίηση, ψυχανάλυση, λακανική ηθική, θυμός, εκδίχηση

Bibliography

Seminar VII The Ethics of Psychoanalysis, Jacques Lacan

Lectures on Negative Dialectics, Theodor Adorno

Problems of Moral Philosophy, Theodor Adorno

Letters to the Firmament, Sean Bonney

Lo-Fi Frags In-Progress, Frances Kruk

Click Away Close Door Say, Verity Spott

Let's Let That Are Not Yet: INFERNO, Ed Pavlic

L'éthique de la poésie

Quand Lacan utilise le mot d'éthique en termes de psychanalyse, on peut se demander de quelle manière son usage est différent des discussions philosophiques les plus communes. Dans Séminaire VII Lacan détachant le mot «éthique» de tout sens relié à la moralité normative ou la recherche de ce qui est historiquement appelé «le bien». L' «éthique de» vient signifier quelque chose comme «la raison d'être» - en d'autres termes ce qui est le but de la psychanalyse dans ses tréfonds. «Psychanalyse», ici, est considérée non pas comme une notion anthropomorphique vague, mais comme un mode de vie et comme une pratique. Lacan efface le mot «faudrait/devrait» de l'éthique de la psychanalyse («comment

on devrait vivre») et le remplace par ce que la psychanalyse pense être le seul moyen de liberté pour le sujet: aller dans le sens du désir inconscient.

Tout ce qui précède est la façon dont je comprends l'expression «l'éthique de» dans «L'éthique de la poésie». C'est-à-dire, non pas ce qu'une poésie croit être le bien, soit pour elle-même (v. cette question épuisée: «qu'est-ce que c'est poésie»?) ou pour l'homme en général, mais plutôt ce que la pratique de poésie, dans ses tréfonds, révèle concernant comment les humains peuvent être. Pour parler d'une manière plus mystique mais aussi plus sincère: la poésie semble connaître des choses extrêmement importantes sur la vie. Qu'est-ce qu'elles sont?

Nous limiterons ce discours à une synopsis d'une éthique de la poésie, telle que nous la voyons vois à travers la référence à l'éthique lacanienne, ainsi qu'à une réflexion de quelques instances poétiques qui illustrent ce qui précède. L'une de ces instances peut contenir de la colère dans les poèmes. Les expressions individualistes de frustration ou de colère semblent faire échec dans les poèmes. Qu'est-ce qu'on peut penser des expressions de vengeance en connexion avec notre situation politique? Ici, je vais considérer le thème de vengeance fantastique dans l'œuvre des poètes politiques anglais Sean Bonney, Frances Kruk et Verity Spott.

À certains égards, ce discours porte sur les quatre Axes proposés par la conférence (politique, moral, éducatif, artistique), mais plus clairement coïncide avec l'axe de l'éthique. Cet exposé est intéressé profondément à la question suivante à partir de la problématique de la conférence comme citée sur le site: «Quelles sont les initiatives qui peuvent libérer l'éthique que le mouvement de réflexion?». Je vais essayer de penser exactement ce qui peut être fait avec l'éthique comme une pratique libératrice de penser la vie à travers la poésie. Si un geste, tel que la conférence le conçoit, est le lieu où le conceptuel et le pratique se rencontrent, mon discours comprend la poésie elle-même être un geste dialectique qui va au-delà des points de suture entre la pensée et la pratique.

Mots-clés : *Ethique, opoésie, psychanalyse, éthique lacanienne, colère, vengeance*

[trad. L.R.Ph.P.A]

Prof. **Olav Eikeland**

Oslo Metropolitan University (OsloMet), Norway

Practising Socratic-Aristotelian Philosophy as Immanent Critique

«Immanent critique» is primarily associated with the original German form of 20th century critical theory (Lukacs, Horkheimer, Adorno, Marcuse, Habermas, Negt [the Frankfurt School], and others) with methodological roots in Marx and Hegel in the 19th century. On the other hand, «philosophical practice» (e.g. Marinoff, 2001; Raabe, 2001) has grown over the last decades in several countries as a way of revitalizing / resuscitating a form of philosophy as «a way of life» through «Socratic dialogue» inspired by Leonard Nelson (2010), Pierre Hadot (1995) and others, and by the fact that ancient philosophy was conceived as a *tôn psukhôn therapeia* (Plato in the *Laws* [650 B], *Sophist* [230 D] and others). Philosophical practice presents itself as an alternative to both a very abstract and academic mainstream form («analytic») or a very scholarly form («continental») of modern philosophy. This so-called «philosophical practice» has attempted to carve a niche for itself outside other practices like psychotherapy, and others, however.

But immanent critique can hardly work in a void / vacuum outside other practices. It must work from within other practices. As Hegel wrote (1971:18: 303) «Das ist die nähere Bestimmung der objektiven Dialektik. In dieser Dialektik sehen wir die einfachen Gedanken nicht mehr sich für sich festsetzen, sondern erstarkt, den Krieg in Feindes Land spielen». Over the last 35 years, my way of practising philosophy has been by means of immanent critique, working especially in two important fields: 1) social research methodology, 2) work life studies in Norway. Although I share many of the concerns of the so-called philosophical practice

movement, I have chosen not to join it. The philosophical practice movement seems slightly too «dogmatic» in its insistence on demonstrating an adapted Socratic method. It also tends to trivialize the philosophical practice by staying «out of the way» of other more established modern discourses instead of entering into them as immanent critique.

My presentation will discuss this field, taking Plato's dialogical practice but even more, Aristotle's principle of doing dialogue or dialectics *dià endoxôn*, as a starting point. Their actual practice of philosophy transcends the Aristotelian distinction between theoretical and practical philosophy, as described in Eikeland (2008) as «theorethics». The philosophical practice is in itself the carrier of the ethical and political standards in their philosophy. I will discuss this in my presentation. My presentation therefore, also transcends three different axes of the conference, the political, the ethical, and the educational (it belongs in either one or all). My claim is that Socrates, Plato, and Aristotle's practice of philosophy is formally similar or related to Hegel's phenomenology, to Horkheimer's original formulation of «critical theory» and to the role of Antonio Gramsci's «organic intellectual».

Keywords: *immanent critique, dialectics, practical philosophy, philosophical practice*

Pratiquer la philosophie socratique- aristotélicienne en tant que critique immanente

La «critique immanente» est principalement associée à la théorie critique originale qui naît en Allemagne au 20ème siècle (Lukacs, Horkheimer, Adorno, Marcuse, Habermas, Negt [the Frankfurt School], entre autres), un courant influencé par la méthodologie de Marx et Hegel.

En revanche, durant les dernières décennies, la «pratique philosophique» (e.g. Marinoff, 2001; Raabe, 2001) s'est transformé dans plusieurs pays en un mode de raviver/ ressusciter la philosophie en tant qu' «une façon de vivre» par le biais du «dialogue socratique», un mode qui s'inspire entre autres de Leonard Nelson (2010), Pierre Hadot (1995) et le fait que la philosophie ancienne ait été conçue comme *tôn psukhôn therapeia* (Plato, les Lois [650 B], Le sophiste [230 D] parmi d'autres)

La pratique philosophique se présente en tant qu'une alternative, se distinguant de la philosophie moderne et ses modes de pensée abstraits et académiques («analytique») ou/et scolaires («continental»). Néanmoins, cette prétendue «philosophie pratique» a tenté de trouver sa niche en dehors d'autres domaines, tels que la psychothérapie.

Cependant, la critique immanente ne peut guère fonctionner dans le vide, en dehors d'autres domaines. Au contraire, il faudrait qu'elle se forge à l'intérieur même d'eux. Comme l'écrivait Hegel (1971:18: 303) «*Das ist die nähere Bestimmung der objektiven Dialektik. In dieser Dialektik sehen wir die einfachen Gedanken nicht mehr sich für sich festsetzen, sondern erstarkt, den Krieg in Feindes Land spielen*». Depuis 35 ans, ma façon de pratiquer la philosophie s'est par les moyens de la critique immanente, en travaillant surtout deux domaines de recherche: 1) la méthodologie de la recherche sociale, 2) études de travail en Norvège.

Toutefois, malgré plusieurs problématiques en commun, j'ai pris la décision de ne pas faire partie d'un supposé «mouvement de la philosophie pratique». En effet, ce mouvement paraît quelque peu «dogmatique» en ce qui concerne l'insistance sur l'application d'une méthode socratique adaptée. En outre, il tend vers une banalisation de la pratique philosophique en abandonnant les discours modernes lus établis au lieu d'y avoir recours par la critique immanente.

C'est cela que je discuterai à travers mon exposé, en prenant la pratique dialogique platonicienne ainsi que les aristotéliens de dialogue ou dialectique dià

endoxôn comme mon point de départ. Leur pratique philosophique transcende selon moi la distinction aristotélicienne entre la philosophie dite théorique et pratique, aussi décrit dans Eikeland (2008) en tant que «theorethics». En effet, les normes à la fois politiques et éthiques de la philosophie de Platon et Aristote se basent sur le principe de la pratique philosophique. En conséquence, ce que je problématiserai dans mon exposé transcende en même temps trois axes différents de cette conférence, l'axe politique, éthique et éducationnel. Mon propos est donc l'affirmation de la relation formelle entre la pratique philosophique de Socrate, Platon et Aristote et la phénoménologie de Hegel, la formulation originale de Horkheimer à propos de la «théorie critique» ou bien le rôle que joue «l'intellectuel organique» d'Antonio Gramsci.

Mots-clés: *Critique immanente, dialectique, philosophie pratique*

Bibliography

- Eikeland, O. (2008). *The Ways of Aristotle – Aristotelian Phronêsis, Aristotelian Philosophy of Dialogue, and Action Research*, Bern: Peter Lang Publishers
- Hadot, P. (1995). *Philosophy as a Way of Life: Spiritual Exercises from Socrates to Foucault*. Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Hegel, G.W.F. (1971:18). *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie I*. Frankfurt a.M: Suhrkamp Verlag.
- Marinoff, L. (2001). *Philosophical Practice*. San Diego, CA: Academic Press
- Nelson, L. (2010). *Socratic Method and Critical Philosophy: Selected Essays*. Kessinger Publishing
- Plato in Twelve Volumes, The Loeb Classical Library*, Cambridge, Massachusetts & London, UK: Harvard University Press & W. Heinemann Ltd.
- Raabe, P.R. (2001). *Philosophical Counseling. Theory and Practice*. Westport & London: Praeger

Εφαρμογή της Σωκρατικής-Αριστοτελικής Φιλοσοφίας ως Εμμενούς Κριτικής

Η «εμμενής κριτική» συνδέεται κυρίως με την πρωτογενή γερμανική μορφή της κριτικής θεωρίας του 20ού αιώνα (Lukacs, Horkheimer, Adorno, Marcuse, Habermas, Negt – Σχολή της Φρανκφούρτης- κ' άλλοι), με μεθοδολογικές ρίζες στον Μαρξ και Χέγκελ τον 19ο αιώνα. Από την άλλη, η «φιλοσοφική πρακτική» (Marinoff, 2001; Raabe, 2001) έχει ενισχυθεί τις τελευταίες δεκαετίες σε πολλές χώρες ως ένας τρόπος αναζωογόνησης / αναβίωση μίας μορφής φιλοσοφίας ως «τρόπου ζωής» μέσω του «Σωκρατικού διαλόγου» εμπνευσμένου από τον Leonard Nelson (2010), τον Pierre Hadot (1995) και άλλους, και από το γεγονός ότι η αρχαία φιλοσοφία σχεδιάστηκε ως «θεραπεία των ψυχών» (Πλάτων, Νόμοι [650 B]; Σοφιστές [230 D] και άλλοι). Η φιλοσοφική πρακτική παρουσιάζεται ως μια εναλλακτική πρόταση τόσο σε μία πολύ αφηρημένη & ακαδημαϊκή επίσημη μορφή («αναλυτική») όσο και σε μία πολύ αυστηρή μορφή («ηπειρωτική») της σύγχρονης φιλοσοφίας. Ωστόσο, η αποκαλούμενη φιλοσοφική πρακτική προσπάθησε να σκάψει μία κοίτη για την ίδια έξω από άλλες πρακτικές, όπως η ψυχοθεραπεία, και άλλοι κλάδοι.

Αλλά η εμμενής κριτική, δύσκολα μπορεί να λειτουργήσει στο κενό έξω από άλλες πρακτικές. Πρέπει να εργάζεται μέσα από αυτές. Όπως έγραψε ο Hegel (1971:18:303), «Das ist die nähere Bestimmung der objektiven Dialektik. In dieser Dialektik sehen wir die einfachen Gedanken nicht mehr sich für sich festsetzen, sondern erstarkt, den Krieg in Feindes Land spielen» [«Αυτός είναι ο στενότερος ορισμός της αντικειμενικής διαλεκτικής. Σε αυτή τη διαλεκτική βλέπουμε ότι οι απλές σκέψεις δεν καθορίζονται αφ' εαυτού, αλλά εντείνουν τον πόλεμο στην επικράτεια του εχθρού.»]. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων 35 χρόνων, ο τρόπος πρακτικής μου στη φιλοσοφία υπήρξε μέσω της εμμενούς κριτικής, που εργάζεται κυρίως σε δύο σημαντικά πεδία: 1) τη μεθοδολογία της κοινωνικής έρευνας, 2) τις μελέτες της εργασιακής ζωής στη Νορβηγία. Παρόλο που μοιράζομαι πολλές από τις ανησυχίες του λεγόμενου κινήματος φιλοσοφικής

πρακτικής, έχω επιλέξει να μην συμμετάσχω. Το κίνημα φιλοσοφικής πρακτικής φαντάζει ελαφρώς υπερβολικά «δογματικό» στην επιμονή του να επιδείξει μία προσαρμοσμένη σωκρατική μέθοδο. Επίσης, τείνει να υποβαθμίσει τη φιλοσοφική πρακτική, παραμένοντας «έξω από το δρόμο» άλλων πιο καθιερωμένων σύγχρονων λόγων αντί να εισέλθει σε αυτές ως εμμενής κριτική.

Η παρουσίασή μου θα συζητήσει αυτό το πεδίο, λαμβάνοντας υπόψη τη διαλεκτική πρακτική του Πλάτωνα, αλλά, ακόμη περισσότερο την αρχή του Αριστοτέλη ότι ο διάλογος ή η διαλεκτική γίνεται «δια ενδόξων» ως αφετηρία.

Η πραγματική πρακτική της φιλοσοφίας ξεπερνά την αριστοτελική διάκριση μεταξύ θεωρητικής και πρακτικής φιλοσοφίας (ως «θεωρητική», βλ. Eikeland, 2008). Η φιλοσοφική πρακτική είναι από μόνη της ο φορέας των ηθικών και πολιτικών προτύπων στη φιλοσοφία τους. Επομένως, η τοποθέτησή μου στην ανακοίνωση διαπερνά και τους τρεις άξονες του συνεδρίου, τον πολιτικό, τον ηθικό και τον εκπαιδευτικό (ανήκει σε έναν αλλά και σε όλους). Ο ισχυρισμός μου θα εστιάσει στο ότι η πρακτική της φιλοσοφίας του Σωκράτη, του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη είναι τυπικά παρόμοιες ή και σχετίζονται με τη φαινομενολογία του Hegel, την αρχική διατύπωση της «κριτικής θεωρίας» του Horkheimer και τον ρόλο του «οργανικού διανοούμενου» του Antonio Gramsci.

Λέξεις-κλειδιά: Εμμενής κριτική, διαλεκτική, πρακτική φιλοσοφία, φιλοσοφική πρακτική

[μτρφ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Social networks: a space where liquid ethics (may) emerge

The maxim that «Ethics is the relationship with oneself» may be considered to be true, if we start with the thesis that says «a good relationship with oneself, is only possible when we relate to others via face to face relationships», because that's where the voice lives. However, relationships with others have been affected by the use of electronic devices and what inhabits them, namely infinite possibilities of screen-screen interaction social network which serve different purposes, but share a common one, that is to keep the subjects in constant relationships.

All this makes possible the meeting between subjects and with it comes the encounter with oneself. Is this what social networks are for? What kind of subject does a social network show? How and what do the subjects show through social networks? Is the nature of the subject modified? It is reasonable to pose these questions as social networks hide our face, our voice and our tastes, and in doing so an encounter between screens emerges. The problem is that in networks the largest number of encounters is possible. In this way we are faced furthermore with an inevitable question as to what happens with the ethical dimension among the subjects that are in social networks? The only possible answer is that ethics becomes diffuse and with it emerges a diffuse gesture in a relationship (between subjects).

Therefore, a liquid ethic is emerging; ethics that adapts to the requirements of each of the social networks and the expectations that the subject has in each of them, whereby the subject is confronted with two ways of ethical life: one that has face to face relationship and the other one that has screen to screen relation.

Keywords: *liquid ethics, relationship, social networks.*

Réseaux sociaux, espace où émerge l'éthique liquide

L'éthique est une relation avec soi-même, et cela est vrai si l'on part de la thèse qui affirme qu'une bonne relation avec soi-même n'est possible que lorsqu'on se rapporte aux autres, quand ces relations sont face à face, C'est là que la voix vit. Cependant, les relations avec les autres ont été jouées à travers les appareils électroniques et ce qu'ils ont dans eux, possibilités infinies de contact écran-écran à travers les réseaux sociaux, à des fins différentes, mais avec un seul but, garder les sujets dans des relations constantes.

Tout cela rend possible la rencontre entre les sujets et avec elle la rencontre avec soi-même, Est-ce à ça que servent les réseaux sociaux? Quel sujet les réseaux sociaux montrent-ils? Comment et que montrent les sujets à travers les réseaux sociaux? La nature du sujet est-elle modifiée? Parce que les réseaux sociaux cachent notre visage, notre voix et nos goûts, ce faisant, il y a une réunion entre les écrans. Le problème est que dans les réseaux, il y a le plus grand nombre de rencontres. Et chaque fois est le moyen dominant pour nous trouver. De cette façon, nous sommes confrontés à une question inévitable. Qu'arrive-t-il avec la dimension éthique parmi les sujets qui sont dans les réseaux sociaux? Une seule réponse possible est que l'éthique devient diffuse. Avec cela émerge un geste diffus dans une relation avec moi.

Émergence d'une éthique liquide, une éthique qui s'adapte aux besoins de chacun des réseaux sociaux et les attentes que le sujet a dans chacun d'eux, confrontant dans le sujet deux façons de la vie éthique, celui qui a une relation face à face et en relation écran à l'écran.

Mots-clés: *éthique liquide, relation, réseaux sociaux*

Bibliography:

Bauman, Zygmunt. Postmodern ethics

_____ Moral blindness

_____ Liquid life.

Rheingold, Howard. Virtual reality - the artificial worlds generated by computer that will modify our lives

_____ Virtual communities.

Τα Κοινωνικά δίκτυα ως χώρος όπου αναδύεται η ρευστή ηθική

Η ηθική αποτελεί σχέση με τον εαυτό μας, και είναι αλήθεια ; αν ξεκινήσουμε από την τοποθέτηση που λέει ότι μια καλή σχέση με τον εαυτό μας, είναι δυνατή μόνο όταν συνδεόμαστε με άλλους, όταν αυτές οι σχέσεις γίνονται πρόσωπο με πρόσωπο, εκεί όπου η φωνή ζει. Ωστόσο, οι σχέσεις μας με τους άλλους επηρεάστηκαν από τις ηλεκτρονικές συσκευές και τις άπειρες δυνατότητες επαφής που δίνει η οθόνη τους μέσω των κοινωνικών δικτύων, για διαφορετικούς σκοπούς, αλλά και με έναν μόνο σκοπό, να διατηρούν τα υποκείμενα σε σταθερές σχέσεις.

Με βάση τα παραπάνω, εφόσον η συνάντηση μεταξύ υποκειμένων αλλά & του κάθε υποκειμένου με τον εαυτό του καθίσταται εφικτή, μήπως γι αυτό το λόγο χρησιμοποιούνται τα κοινωνικά μέσα; Ποιο υποκείμενο παρουσιάζει ένα κοινωνικό δίκτυο; Πώς και τι δείχνουν τα υποκείμενα μέσω των κοινωνικών δικτύων; Η φύση του υποκειμένου τροποποιείται; Επειδή τα κοινωνικά δίκτυα κρύβουν το πρόσωπό μας, τη φωνή και τις προτιμήσεις μας, με αυτόν τον τρόπο μετατρέπουν τη συνάντηση σε συνάντηση ανάμεσα σε οθόνες. Το πρόβλημα είναι ότι στα κοινωνικά δίκτυα λαμβάνει χώρα ο μεγαλύτερος αριθμός συναντήσεων. Και κάθε φορά αποτελούν το κυρίαρχο μέσο εύρεσης των υποκειμένων. Με αυτόν τον τρόπο βρισκόμαστε αντιμέτωποι με ένα αναπόφευκτο ερώτημα: τι συμβαίνει με την ηθική διάσταση των ζητημάτων

που προκύπτουν στα κοινωνικά δίκτυα; Μία πιθανή απάντηση είναι ότι η ηθική είναι ρευστή. Με βάση αυτή την παραδοχή, προκύπτει εξίσου ένα είδος ρευστής χειρονομίας σε μία τέτοια σχέση.

Αναπτύσσοντας μια ρευστή ηθική, μια ηθική που προσαρμόζεται στις ανάγκες κάθε κοινωνικού δικτύου και τις προσδοκίες που κάθε υποκείμενο έχει στο καθένα από αυτά, τίθενται δύο ζητήματα ηθικής: εκείνης που έχει να κάνει με την κατά πρόσωπο επαφή και εκείνη που έχει να κάνει με την επαφή της οθόνης προς την οθόνη.

Λέξεις-κλειδιά: Ρευστή ηθική, σχέση, κοινωνικά δίκτυα

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Prof. **Pablo Flores del Rosario**

ISCEM-México

Against what is in front: subjectivity and education

When we think about education, the classic definition given by E. Durkheim comes to us, for whom educating is transmitting culture to new generations. That should be enough to guide this process. The problem is that the definition has two possible readings: as an imposition of culture on new generations and as a method to bring out the best that man has. These two readings are related to the Latin terms that refer to education: *educare*, that the same is true to instruct that to feed, and, *educere*, guide and lead, that is, to take full advantage of the people.

In the field of education the discussion about its subjects: institution, teachers, students and curriculum, has been vast. This discussion emphasizes several needs: suppress all violence in the multiple relationships that are established, suppress all possible reproduction of social class relations, which are violent by nature, etc.

We have advanced to dilute any gesture of violence in the educational space. But we did not understand that violence is a necessary gesture if we want to educate.

This paper discusses the concept of education in its definition of educere: to bring out the best in a person. Something that was present from the Port-Royal Logic in his thesis: it is not about teaching to learn science but about teaching thinking to learn these disciplines. Because in this way the student was confronted with his culture and acquired the necessary virtues to withstand that confrontation. That is why it is affirmed that the best of a person are his virtues. This word means strength, violence over oneself. This virtue as violence against oneself is the object of education. Because it is about thinking against everything in front including ourselves.

Educate to think, because only in this way do we know what we can do in front of culture, in front of others and in front of ourselves. Better still, educate us to think-us or integrate ourselves into the dominant system, lesson of the Zapatista communities. That at the moment of entering the national scene, they opted for thought, which is a way of using the weapons of criticism. But that forces them to think with others, against others and against themselves.

Keywords: *education, culture, violence, thinking, confrontation*

Contre ce qui est sur le front: subjectivité et éducation

Quand nous pensons à l'éducation, la définition classique donnée par E. Durkheim nous vient à l'esprit : pour celui l'éducation transmet la culture aux nouvelles générations. Cela devrait suffire à guider ce processus. Le problème est que la définition a deux lectures possibles: comme une imposition de la culture sur les nouvelles générations et comme une méthode pour faire ressortir le meilleur de l'homme. Ces deux lectures sont en relation avec les termes latins qui se réfèrent à l'éducation: educare, qu'il en est de même pour instruire que nourrir, educere, guider et diriger, c'est-à-dire, profiter pleinement du peuple.

Dans le domaine de l'éducation, la discussion sur ses sujets: institution, enseignants, étudiants et programmes d'études a été vaste. Cette discussion met l'accent sur plusieurs besoins: supprimer toute violence dans les relations multiples établies, supprimer toute reproduction possible des relations sociales, violentes par nature, etc. Nous avons avancé pour diluer tout geste de violence dans l'espace éducatif. Mais nous n'avons pas compris que la violence est un geste nécessaire si nous voulons éduquer.

Cette communication traite du concept d'éducation dans sa définition de educere: faire ressortir le meilleur d'une personne. Quelque chose qui était présent dans la logique de Port-Royal dans sa thèse: il ne s'agit pas d'enseigner pour apprendre la science, mais d'enseigner la pensée pour apprendre ces disciplines. Parce que de cette façon, l'étudiant a été confronté à sa culture et a acquis les vertus nécessaires pour résister à cette confrontation. C'est pourquoi il est affirmé que le meilleur d'une personne sont ses vertus. Ce mot signifie la force, la violence sur soi-même. Cette vertu comme violence contre soi-même est l'objet de l'éducation. Parce qu'il s'agit de penser contre tout en face, y compris nous-mêmes.

Éduquez-vous à penser, car c'est seulement de cette manière que nous pouvons connaître ce que nous pouvons faire devant la culture, devant les autres et devant nous. Mieux encore, éduquez-nous à nous penser ou à nous intégrer dans le système dominant, leçon des communautés zapatistes. Qu'au moment d'entrer sur la scène nationale, ils ont opté pour la pensée, ce qui est une manière d'utiliser les armes de la critique. Mais cela les force à penser avec les autres, contre les autres et contre eux-mêmes.

Mots-clés: *éducation, culture, violence, pensée, confrontation*

Bibliografía

Foucault, M. (2002). *La arqueología del saber*. Buenos Aires, Siglo XXI Editores.

Foucault, M. (2003). *Historia de la sexualidad 2. El uso de los placeres*. Argentina, Siglo XXI.

Foucault, M. (2010). *El coraje de la verdad: el gobierno de sí y de los otros II. Curso en el Collège de France (1983-1984)*. Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica.

Foucault, M. (2006). *Seguridad, Territorio, Población: Curso en el Collège de France: 1977-1978*. Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica.

Foucault, M. (2014). *Obrar mal, decir la verdad: función de la confesión en la justicia. Curso de Lovaina, 1981*. Buenos Aires, Siglo XXI.

SubMarcos. (2017). *Siete piezas sueltas del rompecabezas mundial*. En: <http://www.cgt.es> -consultado diciembre de 2017.

Ενάντια σε αυτό που είναι μπροστά: υποκειμενικότητα και εκπαίδευση

Όταν σκεφτόμαστε την εκπαίδευση, τη συνδέουμε με τον κλασικό ορισμό που δίνεται από τον E. Durkheim, σύμφωνα με τον οποίο η εκπαίδευση μεταδίδει τον πολιτισμό στις νέες γενιές. Αυτή η ερμηνεία θα έπρεπε να ήταν από μόνη της αρκετή ώστε να χαρακτηρίσει αυτή τη διαδικασία. Το πρόβλημα είναι ότι ο συγκεκριμένος ορισμός έχει δύο πιθανές αναγνώσεις: ως επιβολή της κουλτούρας στις νέες γενιές και ως μέθοδος με σκοπό να αναδείξει τις καλύτερες πτυχές του ανθρώπου. Αυτές οι δύο αναγνώσεις με τη σειρά τους σχετίζονται με τους λατινικούς όρους που αναφέρονται στην ερμηνεία της εκπαίδευσης ως: «educare» που σημαίνει: διδάσκω και τροφοδοτώ, και «educere», που σημαίνει οδηγώ και καθοδηγώ, δηλαδή, επωφελούμαι των ανθρώπων .

Στον τομέα της εκπαίδευσης η συζήτηση για τα υποκείμενά της, τον ιδρυματικό θεσμό, τους καθηγητές, τους σπουδαστές και το πρόγραμμα σπουδών, υπήρξε ευρύτατη. Αυτή η συζήτηση υπογραμμίζει διάφορες ανάγκες: την καταστολή κάθε βίας στις πολλαπλές σχέσεις που δημιουργούνται, κάθε δυνατής αναπαραγωγής σχέσεων των κοινωνικών τάξεων, σχέσεις οι οποίες είναι βίαιες από τη φύση τους κ.τλ. Προχωρήσαμε δε να στο να διαλύσουμε

οποιαδήποτε χειρονομία βίας στον εκπαιδευτικό χώρο. Αλλά δεν κατανοήσαμε ότι η βία είναι μία απαραίτητη χειρονομία, αν θέλουμε να εκπαιδεύσουμε.

Η παρούσα ανακοίνωση ασχολείται με την έννοια της εκπαίδευσης στον ορισμό της μέσα από το educere: στο στόχο της δηλαδή, να αναδειξει το καλύτερο σε ένα άτομο. Κάτι που υπήρχε ήδη από τη Λογική του Port-Royal στην παρακάτω θέση: δεν αφορά στη διδασκαλία η εκμάθηση της επιστήμης, αλλά στη διδασκαλία της σκέψης ώστε να μάθει τις επιστήμες. Επειδή με τον τρόπο αυτό ο σπουδαστής ερχόταν αντιμέτωπος με τον πολιτισμό του και αποκτούσε τις απαραίτητες αρετές για να αντέξει αυτήν την αντιπαράθεση. Αυτός είναι ο λόγος για το οποίο επιβεβαιώνεται ότι το καλύτερο κομμάτι ενός ατόμου είναι οι αρετές του. Αυτή η λέξη σημαίνει δύναμη, βία έναντι του ίδιου του του εαυτού. Αυτή η αρετή ως βία κατά του εαυτού μας είναι το αντικείμενο της εκπαίδευσης. Διότι πρόκειται για σκέψη εναντίον όλων όσων βρίσκονται μπροστά μας, συμπεριλαμβανομένων των εαυτών μας.

Η εκπαίδευση της σκέψης, είναι ο μόνος τρόπος για να γνωρίζουμε τι μπορούμε να κάνουμε μπροστά στον πολιτισμό, μπροστά στους άλλους και μπροστά στον εαυτό μας. Ακόμα καλύτερα, να εκπαιδεύουμε τους εαυτούς μας να σκεφτόμαστε τους εαυτούς μας ή την ένταξή μας στο κυρίαρχο σύστημα, αυτό είναι το μάθημα των κοινοτήτων των ζαπατίστας: ότι τη στιγμή της εισόδου στην εθνική σκηνή, επέλεξαν τη σκέψη, που είναι ένας τρόπος χρήσης των όπλων της κριτικής. Αλλά αυτό τους αναγκάζει να σκέφτονται με άλλους, εναντίον άλλων και εναντίον του ίδιου τους του εαυτού.

Λέξεις-κλειδιά: εκπαίδευση, πολιτισμός, βία, σκέψη, αντιπαράθεση

[μτφρ.Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

La philosophie comme choix de vie chez Platon et Epictète

Dès ses commencements, on a reproché à la philosophie de constituer une approche théorique du monde, peu préoccupée du «concret» et à ce titre peu à même de pouvoir constituer une éducation (paideia) digne de ce nom. C'est déjà en substance l'accusation de Calliclès dans le Gorgias de Platon: selon lui, les philosophes ne connaissent rien aux affaires du monde. Ils n'ont aucune expérience des choses humaines et ignorent tout des caractères des hommes. C'est la représentation de Thalès qui tout occupé à regarder le ciel, tombe dans le puits¹⁹. La philosophie ne serait à ce titre au mieux qu'un pur «bavardage (adoleschia)»²⁰. C'est que pour Calliclès, la vie philosophique, «à distance» du monde, s'apparente à la vie d'une pierre ou d'un mort, là où la «vraie vie», la seule vie vivante, supposerait le cycle insatiable de la jouissance²¹. Mais plus encore: on peine à se forger une image du philosophe, qu'on assimile soit à un sophiste, soit à un politique, soit à un fou²². Cela tient au caractère imperceptible de l'activité philosophique, comme travail de la pensée.

Nous montrerons d'abord que la réponse platonicienne consiste à construire une identification entre le sens épistémologique et le sens éthique de la sagesse: l'activité de penser, en construisant un nouvel espace, celui du sens, avec sa temporalité spécifique, loin de couper de l'expérience, permet de l'investir au plus haut point. Ce n'est pas dire que cette articulation ait cessé à un quelconque moment de constituer un problème mais que cette imbrication de la vie philosophique et de la vie «tout court» est au cœur du geste philosophique chez Platon comme chez Epictète, ce qui nous semble autoriser un rapprochement

¹⁹Théétète, 174a sq.

²⁰ Criton, 46d; Parménide, 135d.

²¹ Gorgias, 492e.

²² Sophiste, 216b5 sq.

entre ces deux auteurs qui tous deux font de la philosophie un choix existentiel. Le geste philosophique engage à ce titre la mise en question et l'élaboration d'un désir, par lequel une existence prend son sens. Le philosophe ne choisit pas une vie parmi d'autres (comme il choisirait celle d'avocat, de poète ou de tanneur), il choisit de philosopher, et sa manière de vivre n'est qu'une conséquence de ce choix qui détermine entièrement son existence. Or si c'est déjà la leçon du mythe d'Er²³, elle sera radicalisée par Epictète : le choix de vie (*prohairesis tou biou*)²⁴, et en l'occurrence celui d'une vie philosophique, en vient à définir celle ou celui que nous sommes en propre. C'est là peut-être ce qui sépare irréductiblement l'activité philosophique de toute technique de «développement personnel», malgré l'analogie à laquelle on procède trop souvent: le geste philosophique vise non pas une quelconque normalisation, mais l'accord à soi-même. Il consiste non pas à réguler des conduites en fonction d'exigences sociales ou économiques mais à conduire un sujet à choisir le sens qu'il entend donner à son existence. C'est là que réside le sens irréductible d'une éducation philosophique.

Mots-clés: Philosophie, Education (*paideia*), Choix de vie, Vie philosophique

Philosophy as a Choice of Life in Plato and Epictetus

From its early beginnings, philosophy has been criticized for being a theoretical world view, not so concerned by what is real and as such, a little able to constitute true education (*paideia*). That's already in substance Callicles' accusation in Plato's *Gorgias*: philosophers do not know anything about the things of this world. They have no experience in human affairs. That's the image of Thales who falls into the well because he was looking at the sky²⁵. Philosophy would be at best a nonsense talk²⁶. According to Callicles, philosophical life, isolated from the world, looks like a stone or a dead man life. Real life, the only one which is alive, would suppose

²³ République, 613e6-621d3.

²⁴ Voir par exemple Epictète, *Entretiens*, III, 15, 13.

²⁵ Théétète, 174a sq.

²⁶ Criton, 46d; Parménide, 135d.

the insatiable pleasure cycle²⁷. And more, most people experience difficulties to build up a philosopher image. He's considered as a sophist or as a politician or as a mad man²⁸. It is because of the imperceptible nature of philosophical activity which is a work of thought.

First, we would like to show that the platonistic response to this problem involves identifying the epistemological and the ethical sense of wisdom: the work of thought creates a new space - the space of meaning - and its own temporality. Far from cutting off from experience, it makes possible to invest it more than ever. That's not to say there is a time this articulation between philosophical life and simple life stops being an issue but that this articulation is at the core of the philosophical gesture in Plato, as in Epictetus. That is the reason why we are attempting a rapprochement between these authors: both make philosophy an existential choice. The philosophical gesture supposes to call into question and draw up a desire, by which one existence finds its meaning. A philosopher doesn't choose his existence such as he would choose to become a lawyer, a poet or a tanner. He chooses philosophy, and his way of life is nothing else than a consequence of this choice which determines entirely his existence. That is already the lesson of the Myth of Er²⁹ but it has been radicalized by Epictetus: the choice of life³⁰, and the one of a philosophical life comes to identify who we are. That is the point which keeps apart the philosophical activity from every «personal development», although the analogy is often made: the aim of the philosophical gesture is not normalisation but being in agreement with oneself. It means not to redirect conducts into social expectations but to lead us to choose the meaning we decide to give our lives. That is the real meaning of philosophical education: leading a subject to get hold of the insubstitutable capacity to decide his/her way of life.

Keywords: *Philosophy, Education (paideia), Choice of Life, Philosophical Life*

²⁷ Gorgias, 492e.

²⁸ Sophiste, 216b5 sq.

²⁹ République, 613e6-621d3.

³⁰ Voir par exemple Epictète, Entretiens, III, 15, 13.

Η Φιλοσοφία ως επιλογή ζωής στον Πλάτωνα και τον Επίκτητο

Από τις απαρχές της, η φιλοσοφία έχει επικριθεί ότι συνιστά μια θεωρητική προσέγγιση του κόσμου, ελάχιστα απασχολούμενη με το «συγκεκριμένο» και ως εκ τούτου, και λιγότερο ικανή να συστήσει μία αληθινή παιδεία. Αυτό φαίνεται ήδη στην ουσία της κατηγορίας του Καλλικλή στον Γοργία του Πλάτωνα: σύμφωνα με τον ίδιο, οι φιλόσοφοι δεν γνωρίζουν τίποτα για τις κοσμικές υποθέσεις. Δεν έχουν καμία εμπειρία των ανθρώπινων πραγμάτων. Πρόκειται για την αναπαράσταση του Θαλή που, απασχολημένος πολύ να κοιτάζει τον ουρανό πέφτει μέσα στο πηγάδι³¹. Η φιλοσοφία δεν θα ήταν έτσι, στην καλύτερη περίπτωση, παρά μια καθαρή φλυαρία (αδολεσχία)³². Σύμφωνα με τον Καλλικλή, η φιλοσοφική ζωή, σε απόσταση από τον κόσμο, μοιάζει με τη ζωή μιας πέτρας ή ενός νεκρού, εκεί όπου η «πραγματική ζωή», η μόνη ζωντανή ζωή, θα υπέθετε τον ακόρεστο κύκλο της ευχαρίστησης³³. Αλλά ακόμα περισσότερο: κοπιάζουν να διαμορφώσουν μια εικόνα του φιλόσοφου, που τον ταυτίζουν είτε με ένα σοφιστή είτε με έναν πολιτικός είτε με έναν τρελό³⁴. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας της ανεπαίσθητης φύσης της φιλοσοφικής δραστηριότητας, ως εργασίας της σκέψης.

Πρώτα, θα δείξουμε ότι η πλατωνική απάντηση συνίσταται στο ότι οικοδομεί μία ταύτιση ανάμεσα στην επιστημολογική σημασία και την ηθική σημασία της σοφίας: η δραστηριότητα του σκέπτεσθαι, συγκροτώντας ένα νέο χώρο - τον χώρο του νοήματος - με την ειδική του χρονικότητα, μακριά από το να οδηγεί στην αποκοπή από την εμπειρία, επιτρέπει την υψηλότερη δυνατή επένδυση σε αυτήν. Δεν σημαίνει ότι αυτή η διασύνδεση ανάμεσα στη φιλοσοφική ζωή και την απλή ζωή σταμάτησε σε μία οποιαδήποτε στιγμή να αποτελεί πρόβλημα, αλλά ότι αυτή η διαπλοκή βρίσκεται στον πυρήνα της φιλοσοφικής χειρονομίας τόσο στον Πλάτωνα, όσο και στον Επίκτητο. Αυτό είναι που μας φαίνεται ότι δίνει το δικαίωμα μιας προσέγγισης ανάμεσα σε

³¹ Criton, 46d; Parménide, 135d.

³² Gorgias, 492e.

³³ Sophiste, 216b5 sq.

³⁴ République, 613e6-621d3.

αυτούς τους δύο συγγραφείς: και οι δύο κάνουν τη φιλοσοφία μια υπαρξιακή επιλογή. Η φιλοσοφική χειρονομία ενεργοποιεί έτσι την αμφισβήτηση και την επεξεργασία μιας επιθυμίας, μέσω της οποίας μία ύπαρξη βρίσκει το νόημά της. Ο φιλόσοφος δεν επιλέγει μία ζωή ανάμεσα σε άλλες (όπως θα επέλεγε τη ζωή ενός δικηγόρου, ποιητή ή βυρσοδέψη). Επιλέγει να φιλοσοφεί και ο τρόπος ζωής του δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια συνέπεια αυτής της επιλογής, η οποία καθορίζει πλήρως την ύπαρξή του. Εάν αυτό είναι ήδη και το μάθημα του Μύθου του Ηρόδ, θα αποδοθεί ριζοσπαστικά από τον Επίκτητο: η επιλογή ζωής (προαίρεσις του βίου)³⁵ και στην προκειμένη περίπτωση μιας ζωής φιλοσοφικής, έρχεται να προσδιορίσει ποιος ή ποια επί της ουσίας είμαστε. Αυτό είναι ίσως το σημείο που διαχωρίζει απαραμείωτα τη φιλοσοφική δραστηριότητα από κάθε τεχνική «προσωπικής ανάπτυξης», παρά την αναλογία στην οποία προσφεύγουμε πολύ συχνά: ο στόχος της φιλοσοφικής χειρονομίας δεν είναι μια οποιαδήποτε ομαλοποίηση, αλλά η συμφωνία με τον ίδιο μας τον εαυτό. Συνίσταται όχι στο να ρυθμίζει συμπεριφορές σε συνάρτηση με κοινωνικές ή οικονομικές προσδοκίες αλλά στο να οδηγεί ένα υποκείμενο να επιλέξει το νόημα που εννοεί να δώσει στη ύπαρξή του. Σε αυτό το σημείο έγκειται το απαραμείωτο νόημα της φιλοσοφικής εκπαίδευσης.

Λέξεις-κλειδιά: Φιλοσοφία, Εκπαίδευση (παιδεία), Επιλογή ζωής, Φιλοσοφική ζωή

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

³⁵Voir par exemple Epictète, Entretiens, III, 15, 13.

Un geste pas-tout philosophique

Je propose d'interroger la notion de geste philosophique à partir de la correspondance entre Descartes et Elisabeth en la lisant en fonction de ce qui se passe entre eux du fait de cette demande de savoir adressée au philosophe. Cette correspondance illustre incontestablement un geste philosophique classique dont la dimension pratique s'éprouve dans une forme de direction spirituelle héritée de la tradition antique rappelant combien la philosophie a toujours été requise comme guide dans l'existence. Elisabeth conduit en effet Descartes sur le versant pratique de la philosophie en le faisant rompre avec l'exercice solitaire de la méditation pour s'engager dans une correspondance où Elisabeth cherche dans la philosophie les moyens d'être heureuse. Si la demande d'Elisabeth porte initialement sur la question théorique de l'union de l'âme et du corps, elle s'articule très rapidement à la question pratique du soin du corps par l'âme.

Mais l'originalité de Descartes dans ce geste ne réside pas tant dans les prescriptions médico-morales qu'il propose à Elisabeth et qu'elle réfute une par une que dans le fait, sous l'effet de ses objections, de renoncer à la guérir et de consentir à écrire des lettres antidotes à la mélancolie ainsi que le formule Elisabeth. C'est ce geste que je situe dans l'écriture des lettres que je voudrais précisément interroger : est-il de part en part un geste philosophique? Ce point de perspective présuppose de considérer qu'il y a un geste philosophique dans cette correspondance (disons-le rapidement, celui qui consiste à être un maître spirituel) sur lequel je ne vais pas m'arrêter parce qu'il me semble pouvoir être massivement identifié comme geste philosophique classique. Mais cela présuppose également que le geste qui nous intéresse - écrire des lettres antidotes - est au moins celui d'un philosophe, de ce philosophe-là puisqu'il importe à Elisabeth que Descartes réponde. Et c'est parce que son identification

n'est pas d'emblée évidente qu'il me semble fécond de le travailler. C'est aussi parce qu'en rompant en un certain sens avec la tradition de la thérapeutique, il a à nous enseigner pour notre modernité en renouvelant la manière dont la philosophie peut répondre à la demande qui lui est faite.

Je voudrais donc mettre à l'épreuve l'hypothèse selon laquelle ce geste n'est pas de part en part philosophique, qu'il naît même d'une disqualification du geste philosophique classique bien que s'articulant à lui. Cette lecture fait droit à ce sur quoi la philosophie achoppe et qu'Elisabeth, en mettant à l'épreuve de son corps et de sa singularité les préceptes cartésiens, contribue à montrer. C'est pourquoi cette lecture cherche aussi à penser autrement le geste philosophique en l'éclairant de son propre manque. Le but est résolument pratique: comment la philosophie peut-elle servir de guide en tenant compte de l'adresse singulière que chacun lui fait?

Mots- clés: *Descartes, correspondance, savoir, manque*

A Gesture that is «Not All» Philosophical

I propose to investigate the notion of the philosophical gesture on the basis of the correspondence between Descartes and Elisabeth of the Palatinate, by approaching it in terms of what happens when she makes a request for knowledge from the philosopher. Their letters clearly depict a classical philosophical gesture, with a practical dimension that is experienced as a form of spiritual direction, as this was inherited from the ancient tradition; this reminds us of the extent to which philosophy has always been called upon as a guide for existence. Elisabeth steered Descartes towards the practical aspects of philosophy, encouraging him to leave behind the solitary exercise of meditation and instead to immerse himself in a correspondence in which she was seeking in philosophy a means of becoming happy. Although Elisabeth's request began with a theoretical question about the unity of the body and the soul, it quickly became

articulated in terms of the practical question of how the soul takes care of the body.

In this gesture, Descartes' originality resides less in his medical and moral advice to Elisabeth – which she refuted, point by point – than in the fact that, as an effect of her objections, he gave up on trying to cure her and consented to write letters to her, a practice that served as a remedy for melancholia, as Elisabeth formulates it. It is precisely this gesture, which I locate in the writing of these letters, that I will investigate: is it a philosophical gesture through and through? This perspective presupposes that there exists a philosophical gesture in these letters (to state it quickly, one that consists in being a spiritual master); I am not going to linger over this because it seems that it is already widely regarded as a classical philosophical gesture. This reading also presupposes that the gesture that interests us – the writing of antidotal letters – is at least a gesture made by a philosopher, and by this philosopher in particular, because it matters to Elisabeth that it is Descartes who replies. It is because his own identification is not immediately obvious that this seems a fruitful subject for research. It is also because, by breaking, in a certain sense, with the therapeutic tradition, he has much to teach our modern era, by renewing the way in which philosophy can respond to the request that has been made to it.

I would thus like to test the hypothesis that this particular gesture is not philosophical through and through, and that it even arises by disqualifying the classical philosophical gesture, even though it hinges on the latter. This reading embraces what makes philosophy stumble; this is what Elisabeth helped to reveal by using her body and her singularity to test Cartesian precepts. That is why this reading will also theorize the philosophical gesture in a different way, by viewing it in terms of its own lack. The aim is completely practical: how can philosophy serve as a guide by taking into account the singular way in which each person calls upon it?

Keywords: *Descartes, correspondence, knowledge, lack*

Bibliographie:

René Descartes, Correspondance avec Elisabeth, GF-Flammarion, 1989

Delphine Coquard, Une philosophie à l'épreuve du transfert, PUM, 2017

Jacques Lacan, Séminaire VIII. Le transfert, Seuil, 1991

Μια χειρονομία όχι «εξ' ολοκλήρου» φιλοσοφική

Προτείνω να διερευνηθεί η έννοια της φιλοσοφικής χειρονομίας με βάση την αλληλογραφία μεταξύ του Descartes και της Ελισάβετ του Παλατινάτου προσεγγίζοντας το θέμα αυτό σε συνάρτηση με το τι συμβαίνει, όταν η τελευταία καταθέτει ένα αίτημα για γνώση στο φιλόσοφο. Οι επιστολές τους απεικονίζουν αδιαμφισβήτητα μια κλασική φιλοσοφική χειρονομία, της οποίας η πρακτική διάσταση βιώνεται ως μία μορφή πνευματικής κατεύθυνσης, όπως αυτή κληρονομήθηκε από την αρχαία παράδοση, υπενθυμίζοντας σε ποιο

βαθμό η φιλοσοφία πάντα επικαλούνταν ως οδηγός για την ύπαρξη. Η Ελισάβετ κατεύθυνε τον Descartes προς τις πρακτικές πτυχές της φιλοσοφίας, ενθαρρύνοντάς τον να διακόψει τη μοναχική άσκηση του διαλογισμού και αντ' αυτού να εμπλακεί σε μια αλληλογραφία μέσα στην οποία η Ελισάβετ αναζητούσε στη φιλοσοφία το μέσο για να είναι ευτυχής. Αν και το αίτημα της αρχικά αφορά στο θεωρητικό ζήτημα της ενότητας του σώματος και της ψυχής, πολύ γρήγορα αρθρώνεται έντονα στο πρακτικό ζήτημα της φροντίδας του σώματος από την ψυχή.

Σε αυτή τη χειρονομία, η πρωτοτυπία του Descartes κατοικεί λιγότερο στις ιατρικές και ηθικές του συμβουλές προς την Ελισάβετ – τις οποίες εκείνη διαψεύδει, μία προς μία - παρά στο γεγονός, ως αποτέλεσμα των αντιρρήσεων της, ότι εγκατέλειψε την προσπάθεια να τη θεραπεύσει και να συναινέσει στο να της γράψει γράμματα αντίδοτα στη μελαγχολία, όπως το διατυπώνει η ίδια η Ελισάβετ. Είναι ακριβώς αυτή τη χειρονομία, την οποία τοποθετώ στο γεγονός της σύνταξης των επιστολών, που θα ήθελα να θέσω υπό ερώτηση: πρόκειται για μια εξολοκλήρου φιλοσοφική χειρονομία;

Αυτή η προοπτική προϋποθέτει ότι θα εκλάβουμε πως όντως υπάρχει μια φιλοσοφική χειρονομία σε αυτήν την αλληλογραφία (εν συντομία, αυτή που συνίσταται στο να είσαι πνευματικός δάσκαλος), κάτι στο οποίο ωστόσο δεν πρόκειται να επιμείνω, διότι μου φαίνεται ότι μπορεί να είναι ήδη μαζικά αποδεκτή ως μια κλασική φιλοσοφική χειρονομία. Αλλά αυτή η ανάγνωση προϋποθέτει επίσης ότι η χειρονομία που μας ενδιαφέρει - η συγγραφή επιστολών-αντιδότων - είναι τουλάχιστον μια χειρονομία που γίνεται από φιλόσοφο, και μάλιστα από αυτόν εκεί τον φιλόσοφο, επειδή έχει σημασία για την Ελισάβετ να της απαντήσει ο Descartes. Και επειδή η ταυτοποίησή της δεν είναι αμέσως προφανής, ακριβώς γι'αυτό, μου φαίνεται ότι θα είναι γόνιμο να την εξετάσει κανείς. Επειδή επίσης, παραβιάζοντας κατά μία έννοια τη θεραπευτική παράδοση, έχει πολλά να διδάξει στη σύγχρονη εποχή μας, ανανεώνοντας τον τρόπο με τον οποίο η φιλοσοφία μπορεί να ανταποκριθεί στο αίτημα το οποίο της υποβάλλεται.

Θα ήθελα να δοκιμάσω την υπόθεση, σύμφωνα με την οποία αυτή η χειρονομία δεν είναι απ'άκρη σ'άκρη φιλοσοφική και μάλιστα γεννιέται από μία αλλοίωση της κλασικής φιλοσοφικής χειρονομίας, μολονότι αρθρώνεται σε αυτήν. Αυτή η ανάγνωση δίνει δίκιο σε αυτό στο οποίο σκοντάφτει η φιλοσοφία και το οποίο η Ελισάβετ, θέτοντας ακριβώς σε δοκιμασία με το σώμα και την μοναδικότητά της τις καρτεσιανές εντολές, συνεισφέρει να το δούμε. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η συγκεκριμένη ανάγνωση προσπαθεί επίσης να σκεφτεί διαφορετικά τη φιλοσοφική χειρονομία, φωτίζοντας την με την ίδια της την έλλειψη. Ο στόχος είναι απολύτως πρακτικός: πώς μπορεί η φιλοσοφία να χρησιμεύσει ως οδηγός, λαμβάνοντας υπόψη τον μοναδικό τρόπο με τον οποίο κάθε άτομο την καλεί;

Λέξεις -κλειδιά: Descartes, αλληλογραφία, γνώση, έλλειψη

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

***Gestes philosophiques et pratiques enseignantes:
les enjeux du renouveau éthique***

S'il est vrai qu'enseigner est bien devenu une profession, il n'en demeure pas moins que cela est resté dans la tradition grecque antique, un art, la tâche du philosophe, celle-là même que Platon, par analogie, compare dans sa Lettre VII, à la médecine (Platon, 1987, pp167-210). Art de conjoncture, d'occasion, de conjecture mais aussi et surtout un art du dialogue, de persuasion (Foucault, 2008). Exigeant, sa pratique permettait d'assurer et d'assumer une certaine manière d'être à la tâche puisque «Le maître et l'élève, disait Sénèque, doivent avoir le même but: pour le premier, être utile, pour le second progresser» (Cité par Duhot, 2003, pp.27-28). Cet accompagnement l'aidait à accéder, chemin faisant, à l'accomplissement d'une vie consciente et cohérente. Ainsi, pouvait-il accroître sa propre «exigence de rationalité et d'universalité».

Bien qu'irréductible aux gestes, fussent-ils philosophiques, force est de reconnaître, qu'enseigner passe par des gestes, notamment ceux dont le contenu recouvrant du signifiant et du signifié, mobilisent inmanquablement l'épaisseur même du sujet dans ce qu'il y a d'authentique et de merveilleux. N'est-ce pas là, la signification même du mot latin «insignare»: montrer, indiquer? (Prairat, 2013, p. 10). Mais, montrer quoi? En vue de quoi?

Assurément, c'est le sens que révèle ces mots d'Ennius que Cicéron met en relief dans l'idée qu'il se fait de la nature des rapports humains en société et l'éthique qui doit les sous-tendre: «Montrer amicalement sa route au voyageur égaré, c'est lui laisser allumer son flambeau au nôtre; notre flambeau ne nous en éclairera pas moins, pour avoir allumé celui d'autrui» (Cicéron, 2011, p.38). Quelle est la nature de ce geste ou cet acte de «montrer»? En quoi est-il philosophique? Quel signifiant

met-il en image? Quel signifié transmet-il? De ces questions s'élucidera le sens du geste philosophique.

A partir d'une approche théorique, nous faisons l'hypothèse, après avoir montré les conditions de possibilité ou d'effectivité pour qu'ils le deviennent, que les gestes d'enseignants peuvent être dits «philosophiques». C'est ainsi qu'ils peuvent opérer éthiquement des transformations significatives dans la pratique enseignante. En conséquence, comment, de quelle façon, sur quel mode peuvent s'inscrire, dans le réel et dans le contexte qui est le nôtre, les gestes dits «philosophiques» dans la pratique professionnelle d'enseignants? Autrement dit, à quelles conditions «les gestes philosophiques» peuvent-ils rencontrer ou attester leur réalité dans les gestes ou les pratiques professionnels d'enseignants?

Mots-clés: *Philosophie de l'éducation, gestes philosophiques, pratiques enseignantes, formation de soi, éthique professionnelle*

***Philosophical gestures and teaching practices:
the issues of the ethical revival***

If it is true that teaching became a profession, the fact remains that in the ancient Greek tradition, this is an art, the philosopher's duty, the one Plato, by analogy, compares in his letter VII, to medicine (Plato, 1987, pp.167-210). Art of conjuncture, occasion, conjecture but above all an art of dialogue, persuasion (Foucault, 2008). Demanding, his practice made possible to ensure and to take on a certain way of being since «The teacher and the pupil», said Seneca, «must have the same goal: for the first, be useful, for the second, progress. (Quoted by Duhot, 2003, pp.27-28). This accompaniment helped him to reach the fulfilment of a conscious and coherent life. Thus, he could increase his own “demand for rationality and universality».

Teachers' task does not only boil down to gestures, even if they are philosophical, but we must admit that teaching is made up of gestures, especially those whose contents, covering the signifier and the signified, inevitably mobilize the very essence of the subject where we can find genuine and wonderful. Isn't this the real meaning of the Latin word «insignare»: to show, to indicate? (Prairat, 2013, p.10). But, show what? In view of what?

Surely this is the meaning revealed by Ennius's words, which Cicero brings out in his idea of the nature of human relations in society and the ethics that binds them together «Amicably showing his way to a stray traveller, is to let him light his torch to ours; our torch will illumine us no less, for having lit that of others». (Cicero, 2011, p.38). What is the nature of this gesture or act of «showing»? How is it philosophical? What signifier does he put in an image? What signified does he pass on? These questions will elucidate the meaning of the philosophical gesture.

Based on a theoretical approach, we hypothesize that the teachers' gestures can be called «philosophical». First, we are going to show the condition of possibility or effectivity for them to become so.

This is how they can ethically achieve significant transformations in teaching practice. Consequently, how, in what way the so-called «philosophical» gestures can lie within in the real and in the context of the professional practice of teachers? In other words, under what conditions can «philosophical gestures» meet their reality in the gestures or professional practices of teachers?

Keywords: *Philosophy of education, philosophical gestures, teaching practices, formation of the self, professional ethics*

Bibliographie:

Foucault M. (2008). *Le gouvernement de soi et des autres*. Paris, Gallimard/Seuil.

Cicéron. (2011). *Traité des devoirs*. Clamecy, Mille Et Une Nuits.

- Duhot J.-J. (2003). *Epictète et la sagesse stoïcienne*. Paris, Albin Michel.
- Platon. (1987). *Lettres*. Trad. Luc Brisson, Paris, Garnier Flammarion.
- Prairat E. (2013). *La morale du professeur*. Paris, PUF.

Φιλοσοφικές χειρονομίες και πρακτικές διδασκαλίας: ζητήματα ηθικής ανανέωσης

Ενώ είναι αλήθεια ότι η διδασκαλία έχει γίνει επάγγελμα, γεγονός παραμένει ότι στην αρχαία ελληνική παράδοση, υπήρξε μια τέχνη, το καθήκον του φιλόσοφου, το ίδιο εκείνο με το οποίο ο Πλάτων κατ' αναλογία, συγκρίνει στην επιστολή του VII, ην ιατρική (Πλάτωνας, 1987, σελ. 167-210). Τέχνη της συγκυρίας, της ευκαιρίας, των εικασιών αλλά κυρίως τέχνη του διαλόγου, της πειθούς (Foucault, 2008). Η απαιτητική πρακτική της, κατέστησε δυνατή, την εξασφάλιση και την ανάληψη ενός ορισμένου τρόπου ύπαρξης σε αυτό το καθήκον, αφού «ο δάσκαλος και ο μαθητής», δήλωνε ο Σενέκας, «πρέπει να έχουν τον ίδιο στόχο: για τον πρώτον, να είναι χρήσιμος για τον δεύτερο να προοδεύσει» (αναφ.στο: Duhot, 2003, σελ. 27-28). Αυτή η συνοδεία τον βοηθούσε να αποκτήσει πρόσβαση, τρόπο, στην εκπλήρωση μιας συνειδητής και συνεκτικής ζωής. Έτσι, θα μπορούσε να αυξήσει τη δική του «απαίτηση ορθολογισμού και καθολικότητας».

Παρά το ότι δεν μπορεί να αναχθεί σε χειρονομίες - ακόμη και αν είναι φιλοσοφικές, είναι ανάγκη να αναγνωρισθεί το ότι η διδασκαλία διέρχεται από χειρονομίες, ειδικά εκείνες των οποίων το περιεχόμενο καλύπτοντας το σημαίνον και το σημαινόμενο, αναπόφευκτα κινητοποιούν την ίδια την ουσία του υποκειμένου σε ό, τι το αυθεντικό και υπέροχο. Δεν είναι άραγε αυτό το πραγματικό νόημα της λατινικής λέξης «insignare»: το να δεικνύεις, να υποδεικνύεις (Prairat, 2013, σελ.10); Αλλά, να δείχνεις τι; Ενόψει τίνος;

Σίγουρα, αυτό το νόημα αποκαλύπτεται στα λόγια του Έννιου, με τα οποία ο Κικέρων αναδεικνύει την ιδέα του για τη φύση των ανθρώπινων σχέσεων στην κοινωνία και για την ηθική η οποία πρέπει να τις διέπει «Το να δείχνεις φιλικά τον δρόμο του στον χαμένο ταξιδιώτη, σημαίνει να τον αφήνεις να ανάψει τη δάδα του με τη δική σου. Η δάδα μας δε θα μας φωτίσει λιγότερο, επειδή άναψε την δάδα του άλλου» (Cicero, 2011, σελ. 38). Ποια είναι η φύση αυτής της χειρονομίας ή της πράξης του «δεικνύειν»; Ως προς τι αυτή είναι φιλοσοφική; Ποιο σημαίνον απεικονίζει; Ποιο σημαίνόμενο μεταβιβάζει; Αυτές οι ερωτήσεις θα διαφωτίσουν το νόημα της φιλοσοφικής χειρονομίας.

Με βάση μια θεωρητική προσέγγιση, έχοντας δείξει τις συνθήκες δυνατότητας ή αποτελεσματικότητάς τους στο να το καταφέρουν, κάνουμε την υπόθεση, ότι οι χειρονομίες των δασκάλων μπορεί να ονομαστούν «φιλοσοφικές». Με αυτόν τον τρόπο άλλωστε είναι δυνατόν να επιφέρουν σε ηθικό επίπεδο σημαντικές αλλαγές στη διδακτική πρακτική. Ως εκ τούτου, πώς, με ποιο τρόπο οι αποκαλούμενες «φιλοσοφικές» χειρονομίες μπορούν να εγγραφούν στην επαγγελματική πρακτική των εκπαιδευτικών στο πραγματικό δικό τους πλαίσιο; Με άλλα λόγια, υπό ποιες συνθήκες μπορούν οι «φιλοσοφικές χειρονομίες» να συναντηθούν ή να επιβεβαιώσουν την πραγματικότητά τους στις χειρονομίες ή τις επαγγελματικές πρακτικές των εκπαιδευτικών;

Λέξεις-κλειδιά: Φιλοσοφία της εκπαίδευσης, φιλοσοφικές χειρονομίες, πρακτικές διδασκαλίας, διαμόρφωση του εαυτού, επαγγελματική ηθική

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

***Des mots à la chair: discours philosophique, enseignement
et art de vivre chez les stoïciens***

Comment faire passer dans un enseignement le système stoïcien, que l'on a opportunément qualifié de «philosophie-bloc³⁶» et dont tous les éléments, interdépendants, se fondent réciproquement? Comment faire passer ce qui relève d'une totalité immédiate (tota simul³⁷) dans la temporalité de l'apprentissage? Les Stoïciens opéraient³⁸ très nettement une distinction entre discours philosophique (ὁ κατὰ φιλοσοφίαν λόγος) et philosophie (ἡ φιλοσοφία). Le premier constituait l'instrument privilégié pour l'enseignement avec ses exigences logiques et pédagogiques, tandis que «la philosophie» désignait une «vie philosophique» incarnée, de manière excellente pour le sage³⁹. De fait, la philosophie, en tant qu'art de la vie, τέχνη τοῦ βίου, déborde la visée d'explication et cherche à atteindre la conversion et le bonheur de l'homme: en somme, la totalité effective de la sagesse, incarnée. Comment passer des mots à la chair? Il doit être possible de transmettre le système, et donc d'adopter un ordre des raisons pour l'exposer mais surtout aussi lui donner une effectivité pratique.

Il faut alors faire droit à une autre distinction, cette fois entre le «le discours philosophique» et l'enseignement (παράδοσις). Lorsque le premier pourrait très bien suffire pour exposer le système, le second se fait toujours aussi éducation, où il s'agit certes de transmettre des contenus, mais où cette transmission a aussi en vue une transformation de celui qui est enseigné. Cette transformation, pour les

³⁶E. Bréhier, *Histoire de la Philosophie I*, Paris: PUF, 1985, p. 300.

³⁷Victor Goldschmidt, *Le système stoïcien et l'idée de temps*, Paris: Vrin, 1989, p. 63.

³⁸Diogène Laërce, *Vies et opinions des philosophes illustres* 7, 40.

³⁹Pierre Hadot, «Les divisions des parties de la philosophie dans l'antiquité », *Museum Helveticum*, vol 36, 1979, p. 201-223. Voir aussi K. Ierodiakonou, «The Stoic Division of Philosophy», *Phronêsis*, 38/1, 1993, p. 57-74.

stoïciens, est toujours en même temps une guérison spirituelle: l'enseignement se fait clinique, la psychagogie (l'art de mener les âmes) se fait psychothérapie. Dès lors, les modèles scolaires ne sont jamais loin des modèles thérapeutiques et l'enseignement déborde les mots pour s'incarner dans des exercices (de l'âme, mais aussi, chez certains auteurs, du corps et de l'âme), mais également dans une relation intersubjective tout à fait particulière.

Mots-clés: stoïcisme, système, enseignement, éducation, clinique, psychothérapie, art de la vie

From words to flesh: philosophical discourse, teaching and art of life in Stoicism

How to teach the Stoic system, which has opportunely been qualified (by Emile Bréhier) as a «block-philosophy⁴⁰» and whose all elements, interdependent, rely upon each other? How to transmit what could be considered as an immediate totality (tota simul⁴¹) within the temporality of a learning process? Stoic philosophers drew a clear distinction⁴² between «Philosophical discourse» (ὁ κατὰ φιλοσοφίαν λόγος) and «Philosophy» (ἡ φιλοσοφία). The former was the privileged instrument for learning, with its logical and pedagogical requirements, while the latter referred to an embodied «philosophical life», in an excellent way for the Sage⁴³. Indeed, Philosophy, as art of live, τέχνη τοῦ βίου, transcends explanatory aims to pursue human being's conversion and happiness: in other words, the actual, efficient, totality of embodied sagehood. How to turn words into flesh? It must be possible to convey the system et then adopt an order of reasons in order to set it out, but also, more acutely, to confer a practical effectivity to it.

⁴⁰ E. Bréhier, *Histoire de la Philosophie I*, Paris: PUF, 1985, p. 300.

⁴¹ Victor Goldschmidt, *le système stoïcien et l'idée de temps*, Paris: Vrin, 1989, p. 63.

⁴² Diogène Laërce, *Vies et opinions des philosophes illustres* 7, 40.

⁴³ Pierre Hadot, «Les divisions des parties de la philosophie dans l'antiquité», *Museum Helveticum*, vol 36, 1979, p. 201-223. Voir aussi K. Ierodiakonou, «The Stoic Division of Philosophy», *Phronêsis*, 38/1, 1993, p. 57-74.

We must then comply with another distinction, now between «Philosophical discours» and, strictly speaking, «Teaching» (παράδοσις). While the former might well be sufficient to lay the system out, the latter must always turn to education, since it can not be reduced to a transmission of contents: that transmission also aims to transformation of he who is instructed. That transformation, for the Stoics, is always also a spiritual healing: the teaching turns into a clinical way, psychagogia (the art of leading souls) turns into psychotherapy. Then, school models are very close to therapeutical ones and teaching overruns words to exercises (of soul, but also, for any authors, of body and soul), where it finds its embodiment, and also a very peculiar intersubjective relationship.

Keywords: stoicism, system, teaching, education, clinic, psychotherapy, art of life

Από τις λέξεις προς τη σάρκα: φιλοσοφικός λόγος, διδασκαλία και τέχνη ζωής στους στωικούς

Πώς μπορούμε να περάσουμε σε μια διδασκαλία το στωικό σύστημα, το οποίο εύστοχα έχει περιγραφεί ως «φιλοσοφία- βλος⁴⁴» και του οποίου όλα τα στοιχεία, αλληλεξαρτώμενα, θεμελιώνουν το ένα το άλλο; Πώς να περάσουμε αυτό το οποίο ανάγεται σε μια άμεση ολότητα (tota simul⁴⁵) στη χρονικότητα της μάθησης; Οι στωικοί φιλόσοφοι έκαναν σαφή διάκριση⁴⁶ μεταξύ του «φιλοσοφικού λόγου» (ὁ κατὰ φιλοσοφίαν λόγος) και της «φιλοσοφίας». Ο «φιλοσοφικός λόγος» ήταν το προνομιούχο όργανο για τη διδασκαλία με τις λογικές και παιδαγωγικές του απαιτήσεις, ενώ «η φιλοσοφία» σήμαινε μια «φιλοσοφική ζωή» ενσαρκωμένη, με εξαιρετικό τρόπο για το σοφό άνθρωπο⁴⁷. Στην πραγματικότητα, η Φιλοσοφία, ως τέχνη τοῦ βίου, υπερβαίνει τους

⁴⁴ E. Bréhier, *Histoire de la Philosophie I*, Paris: PUF, 1985, p. 300.

⁴⁵ Victor Goldschmidt, *le système stoïcien et l'idée de temps*, Paris: Vrin, 1989, p. 63.

⁴⁶ Diogène Laërce, *Vies et opinions des philosophes illustres* 7, 40.

⁴⁷ Pierre Hadot, «Les divisions des parties de la philosophie dans l'antiquité», *Museum Helveticum*, vol 36, 1979, p. 201-223. Voir aussi K. Ierodiakonou, «The Stoic Division of Philosophy», *Phronêsis*, 38/1, 1993, p. 57-74.

επεξηγηματικούς στόχους, για να επιδιώξει την επίτευξη της μεταστροφής και την ευτυχία του ανθρώπου: συνοπτικά, την πραγματική, αποτελεσματική ολότητα της ενσωματωμένης σοφίας. Πώς μπορείς να περάσεις από τις λέξεις στη σάρκα; Πρέπει να είναι δυνατή η μεταφορά του συστήματος και, ως εκ τούτου, η υιοθέτηση μιας τάξης λόγων οι οποίοι να το εκθέτουν, αλλά και να προσδίδουν σ' αυτό μια πρακτική αποτελεσματικότητα.

Πρέπει λοιπόν να δώσουμε δίκιο σε μια άλλη διάκριση, αυτή τη φορά μεταξύ του «φιλοσοφικού λόγου» και της «διδασκαλίας» (παράδοσις). Ενώ το πρώτο θα μπορούσε να είναι αρκετό για να εκθέσει το σύστημα, το δεύτερο στρέφεται πάντα προς την εκπαίδευση, όπου σίγουρα πρόκειται για μεταβίβαση περιεχομένων, αλλά όπου αυτή η μεταβίβαση έχει επίσης ως στόχο μια μεταμόρφωση του διδασκόμενου. Αυτή η μεταμόρφωση, για τους Στωικούς, είναι πάντα ταυτόχρονα μια πνευματική θεραπεία: η διδασκαλία γίνεται κλινική, η ψυχαγωγία (η τέχνη αγωγής των ψυχών) μετατρέπεται σε ψυχοθεραπεία. Έκτοτε, τα σχολικά μοντέλα είναι πολύ κοντά στα θεραπευτικά μοντέλα και η διδασκαλία υπερβαίνει τις λέξεις για να ενσαρκωθεί στις ασκήσεις (της ψυχής, αλλά, επίσης, σε ορισμένους συγγραφείς, σώματος και ψυχής), αλλά επίσης σε μια πολύ ιδιαίτερη διϋποκειμενική σχέση.

Λέξεις-κλειδιά: στωικισμός, σύστημα, διδασκαλία, εκπαίδευση, κλινική, ψυχοθεραπεία, τέχνη της ζωής

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Θεωρία του ορίζοντα πράξης· άνω τελεία

Σε αυτό το φιλοσοφικό εργαστήριο θα επιχειρήσω να προσεγγίσω την δυνατότητα να λειτουργήσει η φιλοσοφία ως performance αναδεικνύοντας τον πρακτικό χαρακτήρα της φιλοσοφίας μέσα απο φιλοσοφικές και καλλιτεχνικές χειρονομίες. Χρησιμοποιώ την άνω τελεία ως εργαλείο για να συνδέσω λόγους εικόνες και δράσεις. Η άνω τελεία συμβολίζει την πορεία απο την θεωρία στη πράξη· πορεία που δεν σταματάει σε καμιά πρόταση και σε κανένα έργο, αλλά συνεχίζεται όπως η ζωή που περνάει από υποκείμενο σε υποκείμενο. Η ζωή των φίλων είναι «σοφία των φίλων», φιλοσοφία. Η πρότασή μου, ως προσπάθεια να καταδειχθεί η φιλοσοφία ως τέχνη της ζωής, εντάσσεται στον καλλιτεχνικό άξονα.

Παραδείγματα του κειμενικού υλικού που χρησιμοποιώ είναι ο πλατωνικός διάλογος «Θεαίτητος», ένα έργο του Richard Dadd, ένα ορφανό παράδειγμα του Φουκώ, και δικά μου κείμενα. Η μορφή της εργασίας μου είναι ένας διάλογος διαλόγων των κειμένων με εικόνες και δράσεις. («δια-λόγων»).

Στο «Θεαίτητο| ο Πλάτων αφηγείται με τη μορφή ενός διαλόγου τη διαδικασία γένεσης της «φιλοσοφίας στην πράξη», ανοίγοντας έτσι για τη θεωρία έναν ορίζοντα πράξης, όπως μια μαία ανοίγει τον κόσμο στο παιδί. Η διαλογική μορφή του κειμένου καθιστά τη φιλοσοφία μία πράξη επικοινωνίας σε εξέλιξη και όχι μια συστηματική ανάπτυξη ή δογματική διατύπωση των θέσεων ενός υποκειμένου. Συμπλέκοντας στο κείμενο τη μορφή με τη δομή, το περιεχόμενο και τη λειτουργία του λόγου ο Πλάτων περνάει από το διάλογο για τη ζωή του Θεαίτητου στο διάλογο για τη θεωρητική αναζήτηση της γνώσης, και καταλήγει στην απόφαση του φιλοσόφου να συνεχίσει τη δράση του γνωρίζοντας ότι το τίμημα είναι η ζωή ή ο θάνατος. Μορφοποιεί έτσι μία

φιλοσοφική χειρονομία που δείχνει ότι ο φιλόσοφος επιλέγει τη ζωή της φιλοσοφίας στην πράξη αντί του θανάτου της θεωρίας, και μετατρέπει την ιδέα της «φιλοσοφίας στην πράξη» σε πράξη, πρόκληση για την εργασία μας σ αυτό το φιλοσοφικό εργαστήριο.

Ο ζωγράφος Richard Dadd, έγκλειστος σε μία κλινική λόγω μιας ασθένειας που τον οδήγησε στην πατροκτονία, «ολοκληρώνει» το 1865 έναν «σχεδόν ημιτελή» πίνακα (The Fairy Feller's Master-Stroke) που αναπαριστά την αιώνια αναβολή του εγκλήματός του. Ενώ (ή επειδή) εργαζόταν για τον πίνακα εννέα χρόνια, τον συνοδεύει με ένα ποίημα που τιτλοφορεί «Απαλοιφή της εικόνας και του αντικειμένου της» («Elimination of a Picture and its Subject - called The Feller's Master Stroke»). Αυτή η σύνδεση πίνακα και κειμένου λειτουργεί ως χειρονομία που προβληματοποιεί τη σημασία της τέχνης ως πράξης.

Στο τέλος ενός βιβλίου ο συγγραφέας σωπαίνει. Μια άνω τελεία αιωρείται σαν σπόρος μιας «δημιουργικής ανάγνωσης». Η «Αρχαιολογία της Γνώσης» του Foucault τελιώνει αρθρώνοντας με άνω τελείες ένα παράθεμα ορφανό, χειρονομία που προσδίδει στη «φιλοσοφία στην πράξη» έναν αινιγματικό χαρακτήρα υπό διερεύνηση: «Ο λόγος δεν είναι η ζωή· ο χρόνος του δεν είναι ο δικός σας χρόνος· μέσα του δεν θα συμφιλιωθείτε με το θάνατο· ενδέχεται να σκοτώσατε το θεό με το βάρος των όσων είπατε· αλλά μη νομίζετε ότι με τα όσα είπατε θα κάνετε έναν άνθρωπο να ζήσει περισσότερο από αυτόν!»⁴⁸

«άνω τελεία·
είναι αρχή ή είναι τέλος;
στο χαρτί ένα σημάδι, μαγεία·
είναι τώρα ή μετά;
σ άλλη πρόταση ή σ αυτή; στο
μυαλό μας ένα χάνδι, αβία· δεν
περπατάει ούτε πετάει
σαν μέλισσα στέκεται ακίνητη και πάει

⁴⁸Foucault, M., *Η Αρχαιολογία της γνώσης*, μτφρ. Παπαγιώργης, Κ., Αθήνα: Εξάντας, 1989, σ. 317.

από λέξη σε λέξη φαντάσου

να

είχε

η

κάθε

η

λέξη

μια

άνω

τελεία

έως

κι

η

τελευταία

η

λέξη

να

είχε

μια

άνω

τελεία

βεβαίως»

Λέξεις-κλειδιά: άνω τελεία, δημιουργική ανάγνωση, ορίζοντας πράξης, '»διά-λογων», Πλάτων, Θεαίτητος, Foucault, Dadd

Theory of praxis horizon

In this philosophical workshop, I will try to examine whether philosophy can function as a performance, by exhibiting philosophy's practical nature through philosophical and artistic gestures. I use the notion of semicolon as a tool that

relates discourses to pictures and actions. The semicolon symbolizes the movement from theory to practice; a movement that does not stop in any proposal and in any work, but keeps on going like the life that passes from a subject to a subject. Friends' lives are «friends' wisdom», philo-sophy. My proposal, as an attempt to show philosophy as an art of life, is part of the artistic axis.

My textual examples are the Platonic dialogue «Theaetetus», a Richard Dadd's work, an «orphan» example of Foucault, and my own texts. The form of my final presentation work is a dialogue of dialogues of texts, images and actions.

In «Theaetetus», Plato unfolds the process of generating a philosophy-in-praxis, thus opening up theory to a horizon of action, in the same way that a midwife opens up the world to a child. The text is structured by two dialogues, having the form of a dialogue of dialogues («dia-lōgues»), and indicating, in this way, philosophy as an act of communication in progress, and not as a systematic development or dogmatic formulation of a subject's points of view. By connecting the discourse's form, structure, and content to its function, Plato goes from the dialogue on Theaetetus' life to the dialogue on the theoretical quest for knowledge, and then to the philosopher's decision to continue his philosophical activity, even at the price of life or death. In this way, a philosophical gesture, which negates the death of theory and works towards the life of an active philosophy, is performed, making the idea of the philosophy-in-praxis actual.

Richard Dadd, the painter, being confined in Bethlem asylum due to an illness which led him to parricide, he «completes», in 1865, a «half-finished» drawing (The Fairy Feller's Master Stroke), which allegorically represents the eternal postponement of his crime. Whilst –or just because– he was working on this drawing for nine years, he wrote a poem («Elimination of a picture and its subject –called The Fellers's Master Stroke») which removes the obviousness of the picture and the ambiguity of its subject, thus making a gesture that points at the problem of art as praxis and not as a representation of life.

Author's absence marks the end of a book. A semicolon floats like a «seed of creative reading». Foucault's *Archaeology of Knowledge* ends forming, by using semicolons, an «orphan» discourse, thus making an enigmatic gesture about the essence of philosophy in praxis: «Discourse is not life; its time is not your time; in it, you will not be reconciled to death; you may have killed God beneath the weight of all that you have said; but don't imagine that, with all that you are saying, you will make a man that will live longer than he»⁴⁹.

«Semicolon; both semi and colon, a puzzle

Semicolon; now or after?

in this sentence or in the next one?

A soft touch of the mind; a dazzle

it neither walks nor flies;

it stands still

like a margin

among words...

imagine

every

word

having

a

semicolon

until

the

last

word ...]»

Keywords: *semicolon, creative reading, «dia-lōgues», praxis horizon, Plato, Theaetetus, Foucault, Dadd*

⁴⁹Foucault, M., *The archaeology of knowledge*, trans. by Sheridan-Smith, A.M., New York, NY: Pantheon Books, p. 218.

Théorie de l'horizon de praxis

Dans cet atelier philosophique, j'essayerai d'examiner si la philosophie peut fonctionner comme une performance, en révélant sa nature pratique à travers des gestes philosophiques et artistiques. J'utilise la notion du point-virgule en guise d'outil qui connecte discours, images actions. Le point-virgule symbolise le mouvement de la théorie à la praxis, un mouvement qui ne s'arrête pas à aucune proposition et à aucune œuvre, mais il continue comme la vie qui passe d'un sujet à un autre. La vie des amis est la «sagesse des amis», philo-sophie (σοφία en grec. Ma proposition, comme une tentative de présenter la philosophie comme un art de vie, elle fait partie de l'axe artistique.

Les exemples textuels sur lesquels je suis basé sont le dialogue platonicien «Théétète», une oeuvre de Richard Dadd, un exemple «orphelin» de Foucault, et mes propres textes. La forme de ma présentation est un dialogue des dialogues textuels, plein d'images et d'actions.

Dans le dialogue de «Théétète», Platon raconte le processus de naissance de « la philosophie en praxis ». La forme dialoguée («dia-lōgues»), ouvrant ainsi pour la théorie un horizon de praxis, tout comme une sage-femme ouvre le monde pour l'enfant. La forme dialogique du texte rend la philosophie un acte de communication en évolution et non pas comme un développement systématique ou une formulation dogmatique des positions d'un sujet. En combinant dans le texte la forme et la structure, le contenu et la fonction du discours, Platon passe du dialogue sur la vie de Théétète au dialogue sur la quête théorique du savoir en concluant à la décision du philosophe de continuer son activité philosophique même au prix de sa vie où mort. De cette façon, un geste philosophique est créé grâce montrant que le philosophe choisit la vie philosophique en praxis au lieu de la mort de la théorie en changeant ainsi l'idée de la «philosophie en praxis» en une praxis, un défi pour notre travail pendant cet atelier.

L'artiste Richard Dadd, enfermé dans l'asile de Bethléem, à cause d'une maladie qui l'a conduit au parricide, «complète» en 1865 un tableau «à moitié terminé» (*The Fairy Feller's Master-stroke*) représentant l'ajournement éternel de son crime. Au fur et à mesure qu' (ou parce que) il travaillait sur ce tableau pendant neuf années, il l'a accompagné d'un poème avec le titre *Effacement de l'image et de son objet-* («Elimination of a picture and its subject –called The Fellers's Master Stroke»). Cette liaison entre le tableau et le poème fonctionne en guise de geste qui problématise la signification de l'art en tant que praxis.

Dans les derniers pages d'un livre l'auteur fait silence. Un point-virgule oscille comme une graine «de lecture créative». *L'Archéologie du savoir* de Foucault se termine, en articulant avec des points-virgules une citation «orpheline», un geste qui attribue à la philosophie un caractère énigmatique sous enquête; «Le discours n'est pas la vie: son temps n'est pas le vôtre; en lui, vous ne vous réconciliez pas avec la mort; il se peut bien que vous ayez tué Dieu sous le poids de tout ce que vous avez dit; mais ne pensez pas que vous ferez, de tout ce que vous dites, un homme qui vivra plus que lui»⁵⁰.

«Point-virgule; est –ce le début ou est-ce la fin?

Sur le papier un signe, magie

Est-ce maintenant ou après?

dans une autre phrase ou dans celle-ci?

A notre esprit, une caresse, un

éblouissement il ne marche ni ne vole;

il reste immobile

comme une abeille se tient immobile et se meut d'un mot à l'autre

imagine

chaque mot ayant un point-virgule

jusqu'à ce que le dernier mot eût un point-virgule certainement»

⁵⁰ Foucault, M., *L'Archéologie du savoir*, Paris: Gallimard, 1969, p. 275, https://monoskop.org/images/b/b7/Foucault_Michel_L_archeologie_du_savoir.

Mots-clés: point-virgule, lecture créative, «dia-lōgues», praxis horizon, Platon, Théétète, Foucault, Dadd

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Prof. **Elena K. Theodoropoulou**

Director of the L.R.P.A.Ph..

University of the Aegean, Greece

**Participants-Collaborators of the
Laboratory of Research on Practical & Applied Philosophy (L.R.P.A.Ph.):**

Evi Dimitropoulou

Stage director / Teacher of Theater & Film Direction

Mania Monioudi

PhD(c)

University of the Aegean, Greece

Elena Nikolakopoulou

PhD(c)

University of the Aegean, Greece

Dr. **Juan José Martínez Olguín**

Université de Buenos Aires / Université Paris VIII, Argentine, France

Eugenia Patta

PhD(c)

University of the Aegean, Greece

Katerina Renti

PhD(c)

University of the Aegean, Greece

Camille Roelens

PhD(c)

Université Jean Monnet de Saint-Etienne, France

Philosophie pratique comme extravagance & lacune.

Fils & traces en laboratoire

Le travail du *Laboratoire de Recherche en Philosophie Pratique et Appliquée* navigue le long de la question sur la philosophie pratique, quelque fois même il reste perplexe, à la limite de l'auto-réfutation, au fur et à mesure qu'il s'agit d'une question soit se déployant incontrôlablement – réagissant à des poussées extérieures- soit s'immobilisant sur une pente auto-référentielle. Un travail par ailleurs surpris, s'il est appelé à s'évoluer et se former à l'égard de l'éducation (dans ses formes diverses), un interlocuteur institutionnel ou quasi-institutionnel à des réflexes forts de formalisation. Des mouvements d'encerclement et de dépistage d'un vouloir pratique sarcastique qui, dès l'intérieur, condense et fait exploser la philosophie, à la fois dépassant ce-que-chaque-fois la philosophie-est et ouvrant en elle une lacune de sens. La référence à la philosophie pratique est presque cannibale, une extravagance béante. Parce que la praxis elle-même, philosophiquement conçue, est [(comme) une expérience] extravagante et infime: un geste ironisant illusions endogames. Le symposium va rapporter et discuter certains aspects de l'effort du L.R.Ph.P.A. à affronter systématiquement le but de son propre existence en posant toujours d'emblée la question de la raison de sa référence fondamentale à l'affaire de la philosophie pratique.

Elena K. Theodoropoulou

Mots-clès: *philosophie pratique, Laboratoire, geste [de levée]*

Η πρακτική φιλοσοφία ως υπερβολή & χάσμα.

Νήματα & ίχνη στο εργαστήριο

Η εργασία του Εργαστηρίου Έρευνας στην Πρακτική & Εφαρμοσμένη Φιλοσοφία παραπλέει το ερώτημα περί πρακτικής φιλοσοφίας, ενίοτε δε στέκει αμήχανη, καθώς το ερώτημα είτε εκτυλίσσεται ανεξέλεγκτα – ανταποκρινόμενο σε

εξωτερικές ώσεις- είτε καθλώνεται σε μία αυτοαναφορική κλίση. Εκπλήσσεται δε συχνά η λειτουργία αυτή, εάν καλείται να εξελιχθεί & να διαμορφωθεί απέναντι σε έναν θεσμικό ή οιονεί θεσμικό συνομιλητή με ισχυρά αντανεκλαστικά τυποποίησης, όπως είναι η εκπαίδευση στις διαφορετικές μορφές της. Κυκλωτικές & ανιχνευτικές κινήσεις μιας σαρκαστικής πρακτικής θέλησης που εκ των έσω, συμπυκνώνει & «ανατινάζει» τη φιλοσοφία, την ίδια στιγμή υπερβαίνοντας αυτό-που-κάθε φορά η φιλοσοφία-είναι & ανοίγοντας μέσα της ένα χάσμα νοήματος. Η ίδια η αναφορά στην πρακτική φιλοσοφία είναι κανιβαλική, μια χαινουσα υπερβολή. Διότι η ίδια η πράξη, φιλοσοφικά ιδωμένη, είναι [(όπως μία) εμπειρία] υπερβολική & ελάχιστη: μια χειρονομία που ειρωνεύεται ενδογαμικές αυταπάτες. Το συμπόσιο θα μεταφέρει & θα συζητήσει ορισμένες εκφάνσεις της προσπάθειας του Εργαστηρίου να αντιπαρατίθεται συστηματικά με το σκοπό ύπαρξης του θέτοντας κάθε φορά εξαρχής το ερώτημα περί του λόγου της θεμελιώδους αναφοράς του στο ζήτημα της πρακτικής φιλοσοφίας.

Έλενα Κ. Θεοδωροπούλου

Λέξεις-κλειδιά: πρακτική φιλοσοφία, Εργαστήριο, χειρονομία [άρσης]

Practical philosophy as extravagance & gap. Threads & traces in laboratory

The function of Laboratory of Research in Practical & Applied Philosophy sails along the question about practical philosophy and sometimes stands embarrassed, as the question either unfolds uncontrollably– responding to external thrusts – or fixed to a self-referential tendency. This very function remains often surprised, if it is invited to evolve & be shaped over an institutional or a quasi-institutional interlocutor with powerful reflexes of formalization, as education is in its different forms. Surrounding & detecting movements of a sarcastic practical will which from within, condenses & blow up philosophy, but in the same time transcends that-which-philosophy-is-at any time & opens in it a

meaning gap. The same reference to practical philosophy is cannibalistic, a gaping extravagance. Because praxis itself, philosophically understood, is (as an) an experience] excessive & slightest: a gesture ironizing endogamic fallacies. The symposium will convey & discuss some aspects of the Laboratory's effort to be confronted systematically with the purpose of its existence by posing ab initio the question about the reason of its fundamental reference to the issue of practical philosophy.

Elena K. Theodoropoulou

Keywords: *practical philosophy, Laboratory, [upbeat] gesture*

Chara Chrysanthaki

Painter & Art teacher, Greece

**Κόκκινη κλωστή: Χάρτης διαδρομών από το παρελθόν
στο παρόν και στο μέλλον**

*Απόπειρα ενίσχυσης του φιλοσοφικού προβληματισμού για το ζήτημα της
αφύπνισης/αποδοχής της μνήμης μέσα από την οπτική της τέχνης*

Σκοπός του εργαστηρίου είναι η απόπειρα ενίσχυσης του φιλοσοφικού προβληματισμού της ανάκλησης και αποδοχής της μνήμης μέσα από την οπτική της τέχνης, ξετυλίγοντας το κουβάρι της φαντασιακής Κόκκινης κλωστής. Επιπλέον στόχος είναι η συνειδητοποίηση του κοινού στο ζήτημα αναθεώρησης της διαχείρισης τόπων με βαρύ φορτίο μνήμης, ώστε από εγκαταλειμμένους, περιθωριοποιημένους τόπους να αναδειχθούν και διαμορφωθούν σε κέντρα κατανόησης και αποδοχής της διαφορετικότητας, δράσεων, ανταλλαγής ιδεών, συμφιλίωσης, συνάντησης πολιτισμών, φιλοσοφίας και τεχνών. Διαφορετικές ψηφίδες/νησίδες συναντώνται σε ένα νησιωτικό αρχιπέλαγος με κοινή προέλευση της τέχνης και φιλοσοφίας (Kerlan,

υπό έκδοση, 2018), επικοινωνούν, αλληλεπιδρούν, συνεργάζονται και δημιουργούν κοινό έργο.

Ένα μείζον ερώτημα και πρόκληση είναι κατά πόσον το θεμελιώδες ζήτημα της αφύπνισης/αποδοχής της μνήμης επιτυγχάνεται να διατυπωθεί μέσα από το ίδιο το καλλιτεχνικό εργαστήριο, με τέτοιο τρόπο ώστε να δημιουργεί φιλοσοφικό προβληματισμό; Το εργαστήριο εγείρει επί μέρους ερωτήματα, όπως:

1. Πως μπορεί το παρελθόν του ατόμου μέσω της αφύπνισης της συλλογικής και αυτοβιογραφικής μνήμης (Halbwachs, μετφ. Πλυτά, 2013) να επηρεάσει το παρόν και το μέλλον του; Σε τι ωφελεί η ανάκληση των αναμνήσεων; Μήπως κάποιες φορές η λήθη είναι προτιμότερη από την υπερβολική μνήμη (Ricoeur, μετφ. Κομνηνού, 2013);

2. Τι θυμάται κάποιος/α όταν θυμάται; Θυμάται το πραγματικό αντικείμενο ή μήπως εντυπώσεις και συναισθήματα συνδεδεμένα με αυτό (Kerlan, υπό έκδοση, 2018);

3. Μπορεί το ανθρώπινο σώμα/εγκέφαλος να συνδέσει την καλλιτεχνική χειρονομία με το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον και με ποιο τρόπο;

Αν και υπάρχουν αναφορές στο νησί της Λέρου, από όπου αντλείται η κεντρική ιδέα του εργαστηρίου, η μυθοπλασία κινείται σε ένα φαντασιακό ακαθόριστο νησιωτικό πλαίσιο, εκεί όπου οι αναμνήσεις δεν συνδέονται με τη φυσική παρουσία των άλλων, αλλά «παραμένουν συλλογικές και μας τις θυμίζουν οι άλλοι» (Halbwachs, μετφ. Πλυτά, 2013, σ. 48). Ο άνθρωπος είναι παρών μέσα από τα ίδια του τα ίχνη, όπως συμβαίνει και με τους πίνακες του Ιταλού ζωγράφου Giorgio de Chiriko.

Ο/η κάθε ένας/μία, με πρώτο ερέθισμα μία έκθεση φωτογραφίας τόπων από το νησί της Λέρου, βιώνει την προσωπική διαδρομή του/της σε ένα εργαστήριο που αποπειράται να συνδεθεί με τη φιλοσοφική διάσταση της μνήμης, όπως τη θέτει ο Halbwachs, (μετφ. Πλυτά, 2013), εκεί όπου τα πάντα υπαινίσσονται και είναι ανοιχτά σε ερμηνείες. Το σώμα του/της λειτουργώντας στην απτή του

πραγματικότητα ως ζωντανό αρχείο της χρήσιμης μνήμης του παρελθόντος (Bergson, μετφ. Ζινδριλή & Υφαντής, 2013) διαπράττει καλλιτεχνική χειρονομία επιχειρώντας τη σύνδεση μεταξύ παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος, σύμφωνα με την επινοημένη από εμένα, μυθοπλασία της Κόκκινης κλωστής⁵¹. Με αφετηρία τη Λέρο, το εργαστήριο καταλήγει και παρουσιάζεται στη Ρόδο, με τη σύνδεση όλων των έργων, από εμένα, ενώπιον του κοινού, σε ένα συλλογικό μεγάλο πρωτότυπο έργο, τον Χάρτη διαδρομών, διαφορετικό κάθε φορά όπου η διαδικασία επαναλαμβάνεται.

Το βιωματικό εργαστήριο κινείται στα χνάρια του φιλοσοφικού/καλλιτεχνικού σχεδίου εργασίας του Πλοίου Φαντάσματος της Λέρου (2016). Την πορεία της Κόκκινης κλωστής καθορίζουν τα τέσσερα πρωταρχικά στοιχεία της προέλευσης του κόσμου σύμφωνα με τον Πλάτωνα, τα οποία οδηγούν στις ρίζες, στο αρχαϊκό στοιχείο και στην κάθαρση (Kerlan, υπό έκδοση 2018), παράλληλα με τα φιλοσοφικά/καλλιτεχνικά στοιχεία της τριλογίας του Gadamer, (Gadamer, στο Kerlan, υπό έκδοση, 2018).

Λέξεις-κλειδιά: Μνήμη, αφύπνιση, σώμα, κόκκινη κλωστή, χάρτης διαδρομών, φιλοσοφία, τέχνη

Red thread: Path map from past to present and future

Attempt to enhance the philosophical reflection on the issue of the awakening / acceptance of memory through the perspective of art

The purpose of the workshop is to attempt to reinforce the philosophical reflection of the recall and acceptance of memory through the art perspective, unwinding the skein of the imaginary *Red thread*⁵². Another goal is to raise

⁵¹ Η ιδέα της Κόκκινης κλωστής γεννήθηκε με αφορμή τον αρχαίο ελληνικό μύθο του Θησέα, σύμφωνα με τον οποίο ο ήρωας είχε καταφέρει να βρει την έξοδο από τον δαιδαλώδη Λαβύρινθο ξετυλίγοντας ένα κουβάρι κλωστή, τον μίτο της Αριάδνης.

⁵² The idea of the *Red Thread* was born on the occasion of the ancient Greek legend of Theseus, according to which the hero had managed to find the exit from the labyrinthial Labyrinth by unrolling a ball of threads, the Ariadne mite.

awareness of the issue of reviewing the management of places with a heavy load of memory so that from abandoned, marginalized sites, they can be emerging and formed into centers of understanding and acceptance of diversity, actions, exchange of ideas, reconciliation, and meeting of cultures, philosophy and arts. Different tesserae / islets meet in an island archipelago with a common origin of art and philosophy (Kerlan, 2018), communicate, interact, collaborate, and create collective work.

A major emerging question and challenge is whether the fundamental issue of awakening / acceptance of memory is achieved through the art workshop itself, in such a way as to create a philosophical reflection? The workshop raises particular questions, such as:

1. How can the past of the individual through the awakening of collective and autobiographical memory (Halbwachs, trad. Plita, 2013) affect his present and future? What is the benefit of recalling memories? Does oblivion sometimes be preferable to excessive memory (Ricoeur, trad. Komnenos, 2013)?

2. What remembers somebody when he remembers? Does he remember the real object, or impressions and feelings associated with it (Kerlan, forthcoming 2018)?

3. Can the human body / brain link the art gesture to the past, present and future and how?

Although there are references to the island of Leros, from which the central idea of the workshop is drawn, fiction moves into a fantasy undefined island context, where memories are not linked to the physical presence of others but "*remain collective and are reminded by others*" (Halbwachs, trad. Plita, 2013, p. 48). The man is present through his own traces, as in the paintings of Italian painter Giorgio de Chiriko.

Each one, with a first stimulus, a photo exhibition of places from the island of Leros, experiences his / her personal journey to a workshop that attempts to

connect with the philosophical dimension of memory as Halbwachs (Halbwachs, trad. Plita, 2013) puts it, where everything hints and is open to interpretation. His/her body working in its tangible reality as a living record of the useful memory of the past (Bergson, trad. Zindrili & Yfantis, 2013) engages in artistic gesture committing an attempt to link past, present and future, according to my invented fiction of the *Red thread*. From Leros, the workshop ends up in Rhodes with the presentation of the process and the connection of all works by myself to the public in a collective great original work, *Path map*, different each time the process is repeated.

The experiential workshop moves in the footsteps of the philosophy / art project of *Leros Ghost Ship* (2016). The course of the *Red thread* is defined by the four primary elements of the world's origin, according to Plato, which lead to the roots, archaic element and purge (Kerlan, 2018), along with the philosophy/art elements of the Gadamer trilogy, (Gadamer, in Kerlan, forthcoming, 2018).

Keywords: *Memory, awakening, body, red thread, path map, philosophy, art*

Βιβλιογραφία

Bergson, H., *Ύλη και μνήμη*. Μετφ. Π. Ζινδριλή, . Υφαντής, Αθήνα: Ροές, 2013.

Halbwachs, M., *Η συλλογική μνήμη*. Μετφ. Τ. Πλυτά, επιμ. Α. Μαντόγλου, Αθήνα: Παπαζήσης, 2013.

Το «πλοίο-φάντασμα» στη Λέρο (2016). Σχέδιο έρευνας «Οι Καλλιτεχνικές & Φιλοσοφικές Πρακτικές για να αλλάξουμε το σχολείο;» (PHILARPE). Φορείς: Εργαστήριο «Εκπαίδευση, Πολιτισμοί, Πολιτικές» (ΕΠΠ, Παν/μιο Lumière Lyon2) και «Εργαστήριο Έρευνας στην Πρακτική & Εφαρμοσμένη Φιλοσοφία» (Ε.Ε.Π.Ε.Φ.)/Παν/μιο Αιγαίου. Επιστημονικά και οργανωτικά υπεύθυνοι: Ομότ. Καθ. Alain Kerlan & Καθ. Έλενα Κ. Θεοδωροπούλου. Συνεργάτης: prof. Dirk Dehouck, Académie Royale des Beaux-Arts de Bruxelles, (<http://www.pse.aegean.gr/labs/eerpreff/default.aspx?Submenu=63&Show=list>).

Kerlan, A., "De l'art de la philosophie et de l'éducation comme performance. Le vaisseau fantôme de Leros, 17 octobre – 6 novembre 2016. Chronique d'une 230

expérimentation artistique philosophique et pédagogique, *Αμήχανον*, 1, Revue du Laboratoire de Recherche en Philosophie Pratique et Appliquée (L.R.Ph.P.A.), 2018 (υπό έκδοση).

Ricoeur, P., *Η μνήμη, η ιστορία και η λήθη*. Μετφ. Ξ. Κομνηνός, Αθήνα: Ίνδικτος, 2013.

Le fil rouge; Carte des trajets du passé jusqu'au présent et futur

Une tentative de renforcement de la réflexion philosophique sur le sujet du réveil / de l'acceptation de la mémoire à travers la perspective de l'art

Le but de l'atelier est d'essayer de renforcer la réflexion philosophique par rapport au rappel et l'acceptation de la mémoire à travers la perspective de l'art, en déroulant l'écheveau du Fil Rouge imaginaire. Un autre but est de sensibiliser à la question du réexamen de la gestion des endroits avec des charges lourdes de mémoire, afin qu'elles puissent transformées des sites abandonnés et marginalisés en centres de compréhension et d'acceptation de la diversité, des actions, d'échange d'idées, de réconciliation et de rencontre des cultures, de la philosophie et de l'art. Des tesselles et îlots différentes se rencontrent sur une île de l'archipel ayant une origine commune d'art et de philosophie (Kerlan, 2018). Elles peuvent communiquer, interagir, collaborer et faire de travail collectif.

Une question cruciale et un défi à la fois est si le problème fondamental du réveil/acceptation de la mémoire arrive à être formulé à travers le travail de l'atelier, de sorte qu'une réflexion philosophique soit créée. L'atelier pose des questions spécifiques, telles que :

1. Comment le passé d'un individu peut, par le réveil de la mémoire collective et autobiographique, influencer son présent? Quels est le profit du rappel des souvenirs? Est-ce que quelques fois l'oubli est préférable de la mémoire excessive (Ricoeur, trad. Komnenos, 2013)?

2. De quoi se souvient-on quand on se souvient? Est-ce que nous nous souvenons l'objet réel, ou juste l'impression et les sentiments liées à cet objet (Kerlan, à paraître 2018)?

3. Est-il possible pour le corps/ cerveau humains de lier le geste artistique avec le passé, le présent et le futur et de quelle manière?

Bien qu'il existe des références qui concernent l'île de Leros, d'où l'idée centrale de l'atelier est émergée, la fiction s'oriente vers un contexte imaginaire îlien indéfini, là où les souvenirs ne sont pas associés avec la présence physique des autres mais «demeurent collectifs, rappelés par les autres» (Halbwachs, 2013, 48). L'individu est présent à travers ses propres traces, comme dans les tableaux du peintre italien Giorgio de Chirico.

Chaque personne, avec un stimulus premier, étant une exposition photographique qui montre des lieux de l'île de Leros, fait l'expérience de son trajet personnel dans un atelier qui essaye d'établir une connexion avec la dimension philosophique de mémoire, comme établie par Halbwachs (Halbwachs, 2013), là où tout est suggestif est ouvert à l'interprétation. Son corps fonctionnant dans sa réalité tangible comme une archive vivante de la mémoire utile du passé (Bergson, 2013) s'engage dans un geste artistique en essayant de lier le passé, le présent, et le futur, selon ma fiction de *Fil Rouge*⁵³. En ayant comme départ l'île de Leros, l'atelier arrive et se présente à Rhodes, au fur et à mesure que moi, je vais associer, devant le public, au sein d'une oeuvre collective et originale, *La Carte des Trajets*, à chaque fois différent, quand le processus est répété.

L'atelier expérientiel suit la trace du projet philosophique et artistique nommé *Le Bateau fantôme de Leros* (2016). La route du *Fil Rouge* est précisée par les quatre éléments primaires de l'origine du monde, selon Platon, qui mènent aux racines, à

⁵³ L'idée du Fil Rouge est née grâce à la légende grecque de Thésée, selon laquelle le héros a pu finalement en sortir du Labyrinthe dédaléen en déroulant la pelote, le fil d'Ariadne.

l'élément archaïque et à la catharsis (Kerlan, à paraître 2018), parallèlement aux éléments philosophiques/artistiques de la trilogie de Gadamer, (Gadamer, in Kerlan, forthcoming, 2018).

Mots-clés: Mémoire, réveil, corps, fil rouge, carte de trajets, philosophie, art

[trad.L.R.Ph.P.A.]

Prof. **Mohamed Miliani**

Université d'Oranz, Algeria

***Teachers' disengagement:
professional dissatisfaction or construction of personal self?***

Lack of professionalism and disengagement from pedagogical matters are recurrent blames put on some Algerian university teachers. The latter characteristic is not unusual but its justification is hard to sustain. However, a provisional response to such an issue considers disengagement as a gesture that makes sense to the issuer who executes it, but not necessarily to his interlocutor who will have to try to decipher it and interpret it. The same gesture can be a way of thinking (Roy), or an avoidance of being at the service of someone else (*le Geste de transmettre*, Sarthou-Lahus) in the teacher-student relation. Any educational gesture of such a nature is above all relational. Our hypothesis is that disengagement can be located between professional withdrawal and the construction of the personal self. This equation can also be put in antagonistic terms: i.e., between Plato's «care for the self» and the teachers' «positive regard» (Rogers).

If one accepts teachers' disengagement as a possibility, one can take it as customary that gestures such as «undoing» are part and parcel of teachers' real

being conveying negative feelings and intentionality (Guérin). But why is it that a teacher averts the pedagogical engagement to go into a relation with a person who needs him, and a profession that is based on commitment and «care»? Self-identity cannot systematically match teachers' professional ethos. The identity of such a person, his «self» one assumes to be, is often called into question. What is at stake is in the teacher's personal development and self-actualisation (Maslow), his self-determination, and the meaning he gives to his own experience and identity. Identity gestures are performed in acts and perceptions that can escape the teachers' awareness and his environment's sagacity. This gesture-stance informs us about the teachers we are or profess to be.

Furthermore, one can look at the gesture of disengagement as the story of teachers' anxiety, hopelessness, loneliness, or despondency, since it is a way to refuse to be. It can also be understood as an indication of the teachers' intention: to look for an authentic selfhood no pre/in-service teacher training can achieve, except self-reflection for the «structure of self» (Rogers) and the enhancement of his professional ethos.

Keywords: *disengagement, professional ethos, professionalism, self-identity, gesture, intention*

Le désengagement des enseignants: insatisfaction professionnelle ou construction du moi personnel?

Le manque de professionnalisme et le désengagement des questions pédagogiques sont des reproches récurrents faits à certains professeurs d'université algériens. La dernière caractéristique n'est pas rare mais sa justification est difficile à soutenir et expliciter. Cependant, une réponse provisoire à une telle question considère le désengagement comme un geste (le faire) qui fait sens pour l'émetteur qui l'exécute, mais pas nécessairement à son interlocuteur qui doit tenter de le déchiffrer et de l'interpréter. Le même geste

peut être une façon de penser (Roy), ou un évitement d'être au service d'une autre personne (le Geste de transmettre, Sarthou-Lahus) comme dans la relation enseignant-étudiant. Tout geste éducatif d'une telle nature est avant tout relationnel. Notre hypothèse est que le désengagement peut être situé entre retrait professionnel et construction du soi personnel. Cette équation peut aussi être mise en termes antagonistes: c'est-à-dire entre «soin de soi» de Platon et la 'considération positive' des enseignants (Rogers).

Si l'on accepte le désengagement des enseignants comme une possibilité, on peut considérer comme normal que les gestes tels que «dé-faire» sont partie intégrante du soi réel des enseignants, communicant des sentiments et une intentionnalité négatifs (Guérin). Mais comment se fait-il qu'un enseignant détourne l'engagement pédagogique d'entrer dans une relation avec une personne qui a besoin de lui et une profession qui repose sur l'engagement et le «care/soin»? L'identité du soi ne peut pas correspondre systématiquement à l'éthos professionnel des enseignants. L'identité de cette personne, l'individualité que l'on croit être, est souvent remise en question. Ce qui est en jeu est le développement personnel de l'enseignant et la réalisation de soi (Maslow), son autodétermination et le sens qu'il donne à sa propre expérience et son identité. Les gestes d'identité sont effectués dans les actes et les perceptions qui peuvent échapper à la conscience des enseignants et la sagacité de leur environnement. Ce geste-posture nous informe sur les enseignants que nous sommes ou prétendons être.

En outre, on peut regarder le geste de désengagement comme l'histoire de l'anxiété des enseignants, leur solitude, de leur découragement ou de leur désespoir puisque c'est une manière de refuser d'être. Il peut également être interprété comme une indication de l'intention des enseignants: rechercher une ipséité authentique aucune formation des enseignants initiale ou en cours d'emploi peut atteindre, sauf la réflexion personnelle pour la «structure de soi» (Rogers) et l'amélioration de son ethos professionnel.

Mots-clés: *désengagement, ethos professionnel, professionalism, ide*

Bibliography:

Guérin Michel (2011) Philosophie du geste. Actes Sud.

Roy Philippe Des gestes pas des idées. Réseau de philosophie plébéienne.

Sarthou-Lahus Nathalie (2017) Le geste de transmettre. Bayard.

**Αποδέσμευση των εκπαιδευτικών: επαγγελματική δυσαρέσκεια ή
κατασκευή προσωπικού εαυτού;**

Η έλλειψη επαγγελματισμού και η αποσύνδεση από τα παιδαγωγικά ζητήματα είναι επαναλαμβανόμενες επικρίσεις ; οι οποίες απευθύνθηκαν σε καθηγητές πανεπιστημίων της Αλγερίας. Το τελευταίο αυτό χαρακτηριστικό δεν είναι σπάνιο, αλλά η αιτιολόγησή του είναι δύσκολο να υποστηριχθεί και να αποσαφηνιστεί. Ωστόσο, μια προσωρινή απάντηση σε ένα τέτοιο ερώτημα θεωρεί την αποδέσμευση ως χειρονομία (το πράττειν) η οποία έχει νόημα σε σχέση με τον εντολέα ο οποίος την εκτελεί, αλλά όχι απαραίτητα με τον συνομιλητή του, ο οποίος πρέπει να την αποκρυπτογραφήσει και να την ερμηνεύσει. Η ίδια χειρονομία μπορεί να είναι ένας τρόπος σκέψης (Roy), ή η αποφυγή του να είσαι στην υπηρεσία κάποιου άλλου προσώπου (η Χειρονομία της μεταβίβασης, Sarthou-Lahus) όπως στη σχέση δασκάλου-φοιτητή. Κάθε εκπαιδευτική χειρονομία αυτού του είδους είναι πάνω απ' όλα σχεσιακή. Η υπόθεσή μας είναι ότι η αποδέσμευση μπορεί να βρίσκεται μεταξύ της επαγγελματικής απόσυρσης και της κατασκευής του εαυτού. Αυτή η εξίσωση μπορεί επίσης να τεθεί με ανταγωνιστικούς όρους: δηλαδή, μεταξύ της «φροντίδας του εαυτού» του Πλάτωνα και της «θετικής στάσης» των δασκάλων (Rogerso :

Αλλά αν δεχτούμε την αποδέσμευση των εκπαιδευτικών ως πιθανότητα, μπορούμε να θεωρήσουμε φυσιολογικό ότι χειρονομίες όπως η «αντιστροφή του πράττειν» αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του πραγματικού εαυτού των

δασκάλων, μεταδίδοντας αρνητικά συναισθήματα και προθέσεις (Guérin). Αλλά πώς γίνεται κι ένας δάσκαλος αποτρέπει την παιδαγωγική δέσμευση της σύναψης σχέσης με ένα άτομο το οποίο τον χρειάζεται και ένα επάγγελμα βασισμένο στη δέσμευση και τη «φροντίδα»; Η ταυτότητα του εαυτού δεν μπορεί να συσχετιστεί συστηματικά με το επαγγελματικό ήθος των εκπαιδευτικών. Η ταυτότητα ενός τέτοιου προσώπου, η ατομικότητα η οποία υποτίθεται ότι είναι, τίθεται συχνά υπό αμφισβήτηση. Αυτό το οποίο διακυβεύεται είναι η προσωπική ανάπτυξη και η αυτοπραγμάτωση του δασκάλου (Maslow), ο αυτοπροσδιορισμός του και το νόημα το οποίο δίνει στην δική του εμπειρία και ταυτότητα. Οι χειρονομίες ταυτότητας εκτελούνται στις πράξεις και τις αντιλήψεις οι οποίες μπορεί να ξεφύγουν από την επίγνωση των δασκάλων και την οξύνοια του περιβάλλοντός τους. Αυτή η στάση - χειρονομία μας ενημερώνει για τους δασκάλους που είμαστε ή ισχυριζόμαστε ότι είμαστε.

Επιπλέον, μπορούμε να δούμε την πράξη της χειρονομίας της αποδέσμευσης ως την ιστορία του άγχους, της μοναξιάς, της αποθάρρυνσης ή της απόγνωσης των δασκάλων, καθώς είναι ένας τρόπος άρνησης όλων αυτών. Μπορεί επίσης να ερμηνευτεί ως ένδειξη της πρόθεσης των δασκάλων: να επιδιώξουν την αυθεντική εαυτότητα, την οποία δεν μπορεί να επιτύχει καμία αρχική κατάρτιση ή μετέπειτα επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, εκτός από τον προσωπικό αναστοχασμό για την «δομή του εαυτού» (Rogers) και την βελτίωση του επαγγελματικού ήθους.

Λέξεις – κλειδιά: αποδέσμευση, επαγγελματικό ήθος, επαγγελματισμός

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

L'école de l'invention?

Est-ce que l'école aurait la possibilité d'inventer d'autres manières de vie? La question se configure comme le point de départ de cet article. Pour faire penser à la question on va utiliser trois auteurs: Rodriguez, Masschelein e Simons. Rodriguez, éducateur et philosophe vénézuélien du dix-neuvième siècle, nous donne la possibilité de penser une vie capable d'ouvrir chemin pour que d'autres puissent inventer à soi-même. C'est-à-dire, Rodriguez comme professeur et penseur de l'éducation a fait des écoles autres que du temps dans lequel il est habité, il a été contre le système politique et social de son époque, comme on peut voir chez son texte *Sociedades Americanas* (2016). Ce que nous intéresse demander c'est, comment on peut penser une éducation à partir de la vie de Rodriguez, quels sont les gestes de Rodriguez qui peuvent être considérés philosophiques et quoi dans son philosophie nous permet de dire que la philosophie de Rodriguez n'est seulement théorique, mais aussi une praxis philosophique et une philosophie pratique, pour que ainsi on puisse penser une éducation philosophique à partir de sa vie. C'est-à-dire, comment on peut pratiquer une éducation capable d'ouvrir chemin pour que les autres puissent inventer à soi-même et le monde qu'ils habitent? Pour penser la première partie de cet article on va utiliser son livre *Inventamos ou Erramos* (2016) et *Cartas* (2001).

Dans la deuxième partie de cet article on va penser l'éducation à partir de ce que la vie de Rodriguez nous fait penser, pour cela il faut partir de deux auteurs belges, Masschelein et Simons, dans son livre *In defense of school: a public issue* (2013). Chez Masschelein et Simons deux concepts nous semblent les plus intéressants pour faire penser la possibilité d'une école capable d'inventer un monde autre, la suspension et la profanation. Enfin, la dernière partie de cet

article consiste de penser la possibilité d'une approximation entre la vie de Simón Rodríguez e le scolaire, concept explicité par Masschelein et Simons, c'est-à-dire, on propose de penser la question: est-ce qu'il est possible d'affirmer, de certaine manière, que Rodriguez avec son pratique philosophique a eu une vie scolaire, qu'il a recrée, qu'il a anticipé certains des concepts chez les auteurs belges?

Mots-clés: *École, Simon Rodriguez, Invention*

The school of invention?

Can school invent other ways of life? This question is the starting point of this presentation. We aim at discussing these considering three thinkers Rodriguez, Masschelein, and Simons. Rodriguez, educator and philosopher of nineteenth century, allows us to think about the possibility of a life able to open ways to invent yourself. That is, Rodriguez as a teacher and thinker of education set up a different school from his time contrasting with the major social and political ideas, as we can see in *Sociedades Americanas* (2016). What we want to consider is that how can we think about an education according to his life, which Rodriguez's gesture can be considered as a philosophical gesture and what in his philosophy make us able to say that Rodriguez's philosophy is not only theoretical, but also philosophical praxis and a practical philosophy. So that we can think of a philosophical education from his life. Meaning how can we practise an education able to open ways to make possible others to invent themselves and the world where they live? In the first part of this paper, we will use his book *Inventamos ou Erramos* (2016) and *Cartas* (2001).

The second part consists of thinking about the concept of education starting from what Rodriguez's life makes us reflect, to make that possible we will start from two Belgian authors Masschelein and Simons using their book *In defense of school: a public issue* (2013). Among their concepts two of them seem to us the

most interesting to think about the possibility of a school able to invent another world, they are suspension and profanation. Finally, we will consider the possibility of an approach between Rodriguez's life and scholastic, a concept explained by Masschelein and Simons, that is, we propose to think about the following question: is it possible to affirm, somehow, that Rodriguez with his practical philosophy lived a scholastic life, recreating, in advance some concepts presented by the Belgians authors?

Keywords: *Invention, School, Simons Rodriguez*

Bibliography

AGAMBEN, Giorgio. Notas sobre o gesto. *Artefilosofia*, Ouro Preto, n.4, p. 09-14, jan. 2008.

BUARQUE, Luiza. *Gesto e filosofia*. Disponível em:

<https://www.youtube.com/watch?v=Vhmiold4iDo> Acesso em: 30 de dez. de 2017.

DURÁN, Maximiliano. *Simón Rodríguez: una filosofía de la radical novedad*. Caracas: Ediciones del solar, 2016.

GONZÁLEZ, Afonso Rumazo. Caracas: Ministério del poder popular para la educación, 2008.

KOHAN, Walter Omar. Em torno ao pensamento como nomadismo e a vida como errância: entre Deleuze, Maffesoli e Rodríguez. In: KOHAN, Walter Omar; Oliveira, Paula Ramos de. *Biopolítica, escola e resistência: infâncias para a formação de professores*. Campinas: Alínea, 2012.

KOHAN, Walter Omar. *O mestre inventor: relatos de um viajante educador*. Belo Horizonte: Autentica, 2013.

MASSCHELEIN, Jan; SIMONS, Marteen. *A pedagogia, a democracia, a escola*. Belo Horizonte: Autentica, 2014.

MASSCHELEIN, Jan; SIMONS, Marteen. *In Defence Of The School: A Public Issue*. Leuven: E-ducation, Culture & Society Publishers, 2013.

RODRIGUEZ, Simón. *Inventamos ou erramos*. Belo Horizonte: Autentica, 2016.

RODRIGUEZ, Simón. *Cartas*. Caracas: UNERS, 2001.

Το σχολείο της επινόησης;

Μπορεί το σχολείο να επινοήσει άλλους τρόπους ζωής; Αυτό είναι το εναρκτήριο ερώτημα της παρουσίασης αυτής. Στοχεύουμε να συζητήσουμε το ερώτημα αυτό εξετάζοντας τρεις στοχαστές, τους Rodriguez, Masschellein και Simons. Ο Rodriguez, εκπαιδευτής και φιλόσοφος του δέκατου ένατου αιώνα, μας επιτρέπει να σκεφτούμε σχετικά με την πιθανότητα μίας ζωής ικανής να ανοίξει δρόμους για την ανακάλυψη του εαυτού. Με άλλα λόγια, ο Rodriguez ως δάσκαλος και στοχαστής της εκπαίδευσης έστησε ένα διαφορετικό σχολείο από εκείνα της εποχής του ερχόμενος σε αντίθεση με τις σημαντικότερες κοινωνικές και πολιτικές ιδέες, όπως μπορούμε να δούμε στο *Sociedades Americanas* (2016). In the first part of this article, we will use his book *Inventamos ou Erramos* (2016) and *Cartas* (2001). Αυτό που θέλουμε να ερευνήσουμε είναι το πώς μπορούμε να σκεφτούμε σχετικά με μια εκπαίδευση σύμφωνα με τη ζωή του, ποια χειρονομία του Rodriguez μπορεί να θεωρηθεί ως μία φιλοσοφική χειρονομία και τί ακριβώς στη φιλοσοφία του μας δίνει τη δυνατότητα να πούμε ότι η φιλοσοφία του Rodriguez δεν είναι μόνο θεωρητική, αλλά επίσης μία φιλοσοφική πράξη και μία πρακτική φιλοσοφία. Μ' αυτόν τον τρόπο, λοιπόν, να μπορέσουμε να σκεφτούμε μία φιλοσοφική εκπαίδευση προερχόμενη από τη ζωή του. Εννοώντας το πώς μπορούμε να ασκήσουμε μία εκπαίδευση ικανή να ανοίγει δρόμους σε πιθανούς άλλους να ανακαλύψουν τους εαυτούς τους και τον κόσμο όπου ζουν. Στο πρώτο μέρος της παρούσας ανακοίνωσης, θα αξιοποιήσουμε τα βιβλία *Inventamos ou Erramos* (2016) και *Cartas* (2001).

Το δεύτερο μέρος αποτελείται από τη σκέψη σχετικά με την ιδέα της έναρξης της εκπαίδευσης από αυτό που μας κάνει να σκεφτούμε η ζωή του Rodriguez, & για να γίνει κάτι τέτοιο εφικτό θα ξεκινήσουμε από δύο Βέλγους συγγραφείς, τον Masschellein και τον Simons χρησιμοποιώντας το βιβλίο τους *In defense of school: a public issue* (2013). Ανάμεσα στις ιδέες τους, δύο από αυτές μας φαίνονται οι πιο ενδιαφέρουσες για να σκεφτούμε σχετικά με την πιθανότητα

ενός σχολείου ικανού να επινοήσει έναν άλλον κόσμο, αυτές είναι η έννοια της αναστολής και η έννοια της βεβήλωσης. Τελικά, θα σκεφτούμε την πιθανότητα μίας προσέγγισης μεταξύ της ζωής του Rodriguez και της σχολαστικής, μίας έννοιας που διασαφηνίζεται από τους Masschellein και Simons, με άλλα λόγια, προτείνουμε τη σκέψη επάνω στο ακόλουθο ερώτημα: είναι πιθανό να επιβεβαιωθεί με κάποιον τρόπο, ότι ο Rodriguez με την πρακτική του φιλοσοφία έζησε μία σχολαστική ζωή, επαναδημιουργώντας εκ των προτέρων μερικές έννοιες που παρουσιάζονται από τους δύο Βέλγους συγγραφείς;

Λέξεις –κλειδιά: *Επινόηση, Σχολείο, Simons Rodriguez*

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Prof. Jair Miranda de Paiva

Federal University of Espírito Santo, Brazil

Mauro de Britto Cunha

M.Ed.Federal University of Espírito Santo, Brazil

Affirmative gestures of childhood: thinking practices with children in a school in the interior of Brazil

This work investigates philosophy teaching for children in a public school in a city in the interior of Brazil. He argues that an important gesture in philosophy with children is in the affirmation of free school time (*skholé*), according to Masschelein and Simons, in addition to moral education, skills or neoliberal entrepreneurship. It recovers notions of aionic time in Heraclitus and the Brazilian philosopher W. Kohan, literature and minor education from S. Gallo, Deleuze-Guattari, childhood and novelty in H. Arendt, poetry as creation of childhood in the Brazilian poet M. de Barros. We make use of bibliographic research and participant observation in school spaces, in an open and dialogical way. As results, we maintain that the philosophy in the education of the children must put itself to

the listens of the childhood, like novelty that arrives at the world. We have reports that demonstrate the affirmative power of childhood, the irruption of the new and the unusual.

Keywords: *Childhood, Philosophy, Skholé, Thought, Dialogue*

Gestes affirmatifs de l'enfance: pratiques de réflexion avec les enfants dans une école à l'intérieur du Brésil

Ce travail étudie l'enseignement de la philosophie pour les enfants dans une école publique dans une ville de l'intérieur du Brésil. Soutient qu'un geste important dans la philosophie avec les enfants est l'affirmation du temps libre scolaire (skholè) selon Masschelein et Simons, en plus de l'éducation morale, les compétences ou les capacités ou l'esprit d'entreprise néo-libérale. Restaure la notion de temps «aionique» à Héraclite et chez le philosophe W. Kohan, le concept d'éducation mineure, selon la notion de littérature mineure dans Deleuze-Guattari, l'enfance et la nouveauté chez H. Arendt, la poésie comme la création d'enfances dans le poète brésilien M. de Barros. Nous utilisons de la recherche bibliographique et l'observation participante de l'espace scolaire, de manière ouverte et dialogique. En conséquence, nous maintenons que la philosophie dans l'éducation des enfants devrait mettre à l'écoute de l'enfance, comme une nouveauté qui vient dans le monde. Nous apportons des rapports montrant la puissance positive de l'enfance, explosion de nouveau et inhabituel.

Mots-clés: *Enfance, Philosophie, Skholé, Pensée, Dialogue*

Bibliography

Agamben, G., *Childhood and history, destruction of experience and origin of history*, Belo Horizonte: UFMG Publishing House, 2005.

Arendt, H., *The crisis of culture*, Paris: Éditions Gallimard, 1972.

- Barros, M. Expository grammar of the floor, almost all poetry, Rio de Janeiro: Brazilian Civilization, 1990.
- Barros, M. Exercises of being a child, Rio de Janeiro: Salamandra, 1999.
- Deleuze, G., Guattari, F., A thousand plateaus, capitalism and schizophrenia, Paris: Les Éditions de Minuit, 1980.
- Deleuze, G., Guattari, F., Kafka, for a minor literature, Paris: Les Éditions de Minuit, 1975.
- Kohan, W., Childhood, between education and philosophy, Belo Horizonte: Autêntica, 2005.
- Kohan, W., Childhood, foreignness and ignorance, Essays on philosophy and education, Belo Horizonte: Authentic, 2007.
- Larrosa, J. Profane pedagogy, dances, pirouettes and masquerades, Belo Horizonte: Autêntica, 2001.
- Masschelein, J., Simons, M., In Defense of the School, a public issue, E-ducation, Culture & Society Publishers, Leuven, 2013.
- Rancière, J., The ignorant teacher, five lessons on intellectual emancipation, Belo Horizonte: Autêntica, 2004.

Οι θετικές χειρονομίες της παιδικής ηλικίας: πρακτικές σκέψης με παιδιά σε ένα σχολείο στο εσωτερικό της Βραζιλίας

Το έργο αυτό διερευνά τη φιλοσοφία διδασκαλίας για παιδιά σε ένα δημόσιο σχολείο σε μια πόλη στο εσωτερικό της Βραζιλίας. Υποστηρίζει ότι μια σημαντική χειρονομία στη φιλοσοφία με τα παιδιά είναι η επιβεβαίωση του ελεύθερου χρόνου σχολείο (skholé) ως Masschelein και Simons, εκτός από την ηθική εκπαίδευση, τις δεξιότητες και τις ικανότητες ή την νεοφιλελεύθερη επιχειρηματικότητα. Ανακτά αἰονίκο έννοιες του χρόνου στον Ηράκλειτο και της Βραζιλίας φιλόσοφο W. Kohan, τη λογοτεχνία και λιγότερο εκπαίδευσης από S. Gallo, ο Ντελέζ-Γκουαταρί, την παιδική ηλικία και την καινοτομία Η Arendt, την ποίηση και τη δημιουργία παιδική ηλικία της Βραζιλίας ποιητή M. de Barros. Χρησιμοποιούμε τη βιβλιογραφική έρευνα και την παρακολούθηση

συμμετεχόντων σε σχολικούς χώρους, με ανοικτό και διαλογικό τρόπο. Ως αποτέλεσμα, υποστηρίζουμε ότι η φιλοσοφία στην εκπαίδευση των παιδιών πρέπει να βρεθεί στην ακρόαση της παιδικής ηλικίας, όπως η καινοτομία που φτάνει στον κόσμο. Έχουμε αναφορές που καταδεικνύουν τη θετική δύναμη της παιδικής ηλικίας, την παραβίαση του νέου και του ασυνήθιστου.

Λέξεις-κλειδιά: Παιδική ηλικία, Φιλοσοφία, *Skholé*, Σκέψου, Διάλογος

Stéphanie Péraud-Puigségur

PhD(c)

Université Paris Nanterre, France

***Gestes, figures et écritures de maîtres ignorants chez Platon,
Montaigne et Rancière***

Comment la lecture des textes philosophiques nous transforme-t-elle? Comment modèle-t-elle nos formes de vie singulières? Si l'on admet que cet enseignement philosophique tient pour une part essentielle à la transmission de gestes philosophiques via des écrits, la question se pose de savoir comment ces gestes eux-mêmes s'y manifestent. Quel est leur statut et comment se matérialisent-ils pour le «suffisant lecteur»⁵⁴, celui qui saura retrouver les dynamiques de pensée sous-jacentes au texte consigné sur la page et qui pourra déployer une véritable pratique de la philosophie à partir de celui-ci.

Pour répondre à ces questions, nous prendrons l'exemple des oeuvres de Platon, Montaigne et Rancière. Chacune mobilise des figures et écritures spécifiques pour donner accès aux gestes caractéristiques de ceux que nous nommerons ici les

⁵⁴Montaigne, *Les Essais*, Paris: PUF, Quadrige, 2004, livre I, chapitre 24, p. 127.

«maîtres ignorants». Ces «personnages conceptuels»⁵⁵ permettent au philosophe d'élaborer progressivement ses concepts et son geste philosophique original. Ainsi, le geste dialectique platonicien nécessite-t-il la figure socratique mais aussi l'invention de la forme écrite dialogique pour prendre corps. Elles permettent une mise en scène de l'âme dialoguant avec elle-même, pour reprendre les termes mêmes de Platon⁵⁶. Montaigne mobilise également la figure socratique d'une façon singulière pour représenter la «geste» du docte ignorant, celui qui enquête sans cesse et prévient tout assoupissement dogmatique de son interlocuteur, l'obligeant à exercer son jugement sur tous les sujets. Ce récit restituant sélectivement certains aspects de la vie et des discours du «maître des maîtres» entre en résonance avec la forme même des *Essais*. Par leur caractère systématiquement paradoxal et structurellement ouvert du fait de leurs *allongements* successifs, ils interdisent toute clôture de la recherche et constituent une forme en écho au geste socratique. L'œuvre de Jacques Rancière nous permettra enfin de montrer pourquoi sa réflexion stylistique, indissociable de son projet philosophique, ne peut se saisir qu'en référence au geste philosophique du «maître ignorant»⁵⁷ incarné par Joseph Jacotot. Il s'agit pour le penseur d'écrire en s'appuyant sur le principe de l'égalité des intelligences et de refuser en conséquence toute position de surplomb par rapport à ceux dont on parle habituellement sans leur donner jamais la parole, les «sans voix». Ces trois références nous montreront la fécondité de la notion de «geste philosophique» pour comprendre la puissance de formation de ces textes et leur efficacité philosophique. Celle-ci tiennent au nouage intime entre figures et écritures au cœur de l'œuvre. En effet, le rapport du maître ignorant à son disciple est dans chaque cas analogue au rapport que le texte philosophique établit avec son lecteur puisqu'ils visent à transmettre, chacun à sa façon, le même geste philosophique original.

Mots-clés: geste philosophique, figures, écritures, maître ignorant

⁵⁵ Deleuze G., Guattari F. *Qu'est-ce que la philosophie?*, chapitre 3, Paris: Minuit, 1991,.

⁵⁶ Platon, *Théétète*, Paris, Flammarion, 1994, 189 e.

⁵⁷ Rancière J., *Le maître ignorant*, Paris, Fayard, 1987.

Philosophical gestures, figures and writings of ignorant schoolmasters in the works of Plato, Montaigne and Rancière

How does the reading of philosophical texts transform us and how does it shape our own unique way of life? If we accept that philosophical teaching is in part essential in order to convey philosophical gestures through the written word, the question arises as to how those gestures present themselves. What is the precise status of such gestures and how do they emerge for the competent reader («suffisant lecteur»⁵⁸) who wants to know how to discover the dynamics of thought underlying the text recorded on the page and who will then truly be able to practise philosophy?

In order to answer these questions, we will consider works by Plato, Montaigne and Rancière. Each deploys specific figures and writings in order to make the «unique gestures» accessible to those whom we will call here the ignorant schoolmasters. These conceptual personae⁵⁹ enable the philosopher to gradually develop his ideas and his own unique and original philosophical gesture.

Thus, in order for the Platonic dialectical gesture to take shape, not only is the Socratic figure called for but also the invention of the written dialogical form; both of which allow for a staging of the soul in dialogue with itself, to use Plato's terminology⁶⁰.

Montaigne also uses the Socratic figure in a particular way to represent the gesture of the «learned ignorant»; who constantly questions and thereby forestalls any dogmatic somnolence of his interlocutor, forcing him to exercise his judgment on all subjects. This account selectively reconstructs certain aspects of the life and discourses of the master of masters and echoes the form itself of Montaigne's «*Essais*». The «*Essais*» prevent any conclusion to research and

⁵⁸ Montaigne, *Les Essais*, Paris, PUF, Quadrige, 2004, livre I, chapitre 24, p. 127.

⁵⁹ Deleuze G., Guattari F. *Qu'est-ce que la philosophie?*, Paris, Minuit, 1991, chapitre 3.

⁶⁰ Platon, *Théétète*, Paris, Flammarion, 1994, 189 e.

constitute a form echoing the Socratic gesture because of their character, systematically paradoxal and structurally open to successive textual developments («*allongeoils*»).

The works of Jacques Rancière enable us, in short, to show why his stylistic thinking, which is inseparable from his philosophical project, can only be understood by reference to the philosophical gesture of the ignorant schoolmaster⁶¹ personified by Joseph Jactotot. Rancière's writing applies the principle of intellectual equality and accordingly rejects the idea of imposing himself on those who are usually the subject of discussion but have never been given the chance to speak («*sans voix*»).

The three examples given above will show us the fecundity of the concept of the «*philosophical gesture*» in order to understand the power of the development of these texts and their philosophical efficacy due to the tight knotting of figures and writings at the heart of each work.

The relationship between the ignorant schoolmaster and his disciple is in fact analogous to the relationship that the philosophical text establishes with the reader; both intend, in their own way, to convey the same original philosophical gesture.

Keywords: *philosophical gesture, figures, writings, ignorant schoolmaster*

Φιλοσοφικές χειρονομίες, μορφές και γραφές αδαών δασκάλων στο έργο του Πλάτωνα, του Montaigne και του Rancière

Πώς μας μεταβάλλει η ανάγνωση των φιλοσοφικών κειμένων και πώς μας μεταμορφώνει; Πώς διαμορφώνει τον δικό μας μοναδικό τρόπο ζωής; Εάν

⁶¹Rancière J., *Le maître ignorant*, Paris, Fayard, 1987.

δεχτούμε ότι αυτή η διδασκαλία της φιλοσοφίας είναι εν μέρει ουσιώδης για τη μεταβίβαση φιλοσοφικών χειρονομιών μέσω των γραπτών, τίθεται το ερώτημα σχετικά με το πώς αυτές οι ίδιες οι χειρονομίες παρουσιάζονται. Ποια είναι η ακριβής κατάστασή τους και πώς υλοποιούνται για τον «επαρκή αναγνώστη» («*suffisant lecteur*»⁶²), εκείνον που θα ξέρει πώς να βρει εκ νέου τις δυναμικές σκέψης υποκείμενες στο κείμενο που καταγράφεται στη σελίδα και ποιος θα μπορέσει να ξεδιπλώσει μία πραγματική πρακτική φιλοσοφίας στη βάση αυτού του κειμένου.

Για να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα, θα αξιοποιήσουμε το παράδειγμα των έργων του Πλάτωνα, του Montaigne και του Rancière. Καθένας κινητοποιεί ειδικές μορφές & γραφές για να δώσει πρόσβαση στις χαρακτηριστικές εκείνων που εδώ θα ονομάσουμε «αδαιείς δάσκαλοι». Αυτά τα «εννοιολογικά πρόσωπα»⁶³ επιτρέπουν στο φιλόσοφο να επεξεργαστεί προοδευτικά τις έννοιες και τη δική του μοναδική και πρωτότυπη φιλοσοφική χειρονομία. Έτσι, για να λάβει υπόσταση, η πλατωνική διαλεκτική χειρονομία, δεν χρειάζεται μόνο την σωκρατική φιγούρα αλλά και εξίσου την εφεύρεση της γραπτής διαλογικής μορφής. Και οι δύο επιτρέπουν μία σκηνοθεσία της ψυχής σε διάλογο με τον ίδιο τον εαυτό της, για να χρησιμοποιήσουμε την πλατωνική ορολογία⁶⁴.

Ο Montaigne κινητοποιεί επίσης τη σωκρατική μορφή με έναν συγκεκριμένο τρόπο για να αναπαραστήσει τη «χειρονομία» του αδαούς μαθητή, ο οποίος συνεχώς ερευνά και ως εκ τούτου παρεμποδίζει οποιαδήποτε δογματική υπνηλία του συνομιλητή του, αναγκάζοντάς τον να ασκήσει την κρίση του σε όλα τα θέματα. Αυτή η αφήγηση ανασυνθέτοντας επιλεκτικά ορισμένες πτυχές της ζωής και των λόγων του «δασκάλου των δασκάλων» έρχεται σε αντήχηση με την ίδια τη μορφή των *Δοκιμίων* [*Essais*], που με τον συστηματικά παράδοξο & δομικά ανοιχτό χαρακτήρα τους, λόγω των διαδοχικών κειμενικών

⁶² Montaigne, *Les Essais*, Paris, PUF, Quadrige, 2004, livre I, chapitre 24, p. 127.

⁶³ Deleuze G., Guattari F. *Qu'est-ce que la philosophie?*, Paris, Minuit, 1991, chapitre 3.

⁶⁴ Platon, *Théétète*, Paris, Flammarion, 1994, 189 e.

προεκτάσεων (*allongeoils*), απαγορεύουν οποιαδήποτε λήξη της έρευνας και δομούν μια μορφή που απηχεί τη σωκρατική χειρονομία... Τα έργα του Jacques Rancière μας επιτρέπουν να δείξουμε γιατί ο στυλιστικός του στοχασμός, άρρηκτα συνδεδεμένος με το φιλοσοφικό του σχέδιο, δεν μπορεί να γίνει κατανοητός, παρά μόνο μέσω της αναφοράς στη φιλοσοφική χειρονομία του «αδαούς δασκάλου»⁶⁵, ενσαρκωμένου από τον Joseph Jacotot. Η γραφή του Rancière βασίζεται στην αρχή της ισότητας διανοιών και, ως εκ τούτου, της άρνησης κάθε επιβεβλημένης θέσης σε σχέση με όσους συνήθως γίνονται αντικείμενο συζήτησης, δίχως όμως να τους δίνεται ποτέ ο λόγος τους «δίχως φωνή» (*sans voix*). Τα τρία παραπάνω παραδείγματα θα μας δείξουν τη γονιμότητα της έννοιας της «φιλοσοφικής χειρονομίας» για να κατανοήσουμε την επιμορφωτική δύναμη αυτών των κειμένων και τη φιλοσοφική τους αποτελεσματικότητά τους λόγω της στενής σύζευξης μορφών και γραφών στην καρδιά κάθε έργου. Στην πραγματικότητα, η σχέση μεταξύ του αδαούς δασκάλου και του μαθητή του είναι σε κάθε περίπτωση ανάλογη της σχέσης που το φιλοσοφικό κείμενο εγκαθιστά με τον αναγνώστη του, εφόσον & οι δύο σκοπεύουν, με τον δικό του τρόπο ο καθένας, να μεταφέρουν την ίδια πρωτότυπη φιλοσοφική χειρονομία.

Λέξεις-κλειδιά: φιλοσοφική χειρονομία, μορφές, γραφές, αδαής δάσκαλος

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

⁶⁵Rancière J., *Le maître ignorant*, Paris, Fayard, 1987.

L'autorité bienveillante: individualisme et légitimité

«Celui qui 'reconnaît' une Autorité (...) reconnaît par cela même sa 'légitimité'. Nier la légitimité de l'Autorité, c'est ne pas la reconnaître, c'est-à-dire - par cela même - la détruire» (Kojève, 2004, p.62).

Pour M. Gauchet (2017), dans le «nouveau monde» démocratique, aucune légitimité n'est imaginable qui ne dérive des droits fondamentaux d'individus également libres. Simple principe en 1789, cela irrigue désormais l'ensemble des rapports sociaux et délégitime ainsi toutes les institutions prétendant avoir de la légitimité par elles-mêmes, telles que l'Etat, la famille, l'école. Cet enjeu interroge les philosophies politique et de l'éducation. S'il paraît problématique à l'auteur d'en rester à cet individualisme émancipé, on ne peut pas refuser d'en partir pour penser un mode de structuration des rapports interindividuels. Des différents modes possibles («puissance», «pouvoir», «formalisme juridique»), l'autorité lui paraît le plus souhaitable (2008, p.160-161). Comment sera-t-elle reconnue légitime?

L'autorité est doublement indispensable en éducation. L'obéissance permet la «transmission du monde» (Arendt, 1972). Elle rend l'Autre auteur de ses choix, capable de commencements (Revault d'Allonnes, 2006). Elle concerne aussi la politique.

L'émancipation ouvre le champ des permis. Quand ceux-ci sont acquis, l'enjeu du devenir autonome (Foray, 2016) est de cultiver le champ des possibles. L'autorité peut être légitime si elle y concourt (p.100). Pour être autonome, il faut être accompagné et protégé, sans quoi la «possession» de droits ne peut se traduire

par l'expression des libertés acquises. Estime de soi et apaisement sont également indispensables à l'initiative.

L'autorité bienveillante doit se déployer comme un système dynamique d'autorisations et de protections. L'exercer, c'est accepter une asymétrie non plus de droits, mais de devoirs et de responsabilités, dont la fin est de donner à un être vulnérable (Jonas, 1990) les moyens de son propre bien-être et du choix autonome d'une «vie bonne». Sa pratique implique mille gestes quotidiens manifestant sollicitude, empathie, soutien, étayage, mais aussi la conscience claire qu'accompagner le mouvement sans prétendre le diriger implique une constante réévaluation éthique de son action. Elle est une humilité en actes.

Etre bienveillant, c'est veiller au bien-être, sur le bien-être, et dans le bien-être. L'autorité peut être reconnue légitime si elle permet les «vies bonnes», protège, autorise. Partant d'un monothéisme de valeurs (individualisme institutionnalisé), l'autorité éducative permet la coexistence durable de la pluralité des jugements autonomes (Gauchet, 2017). L'exercer est donc bien un geste philosophique.

Mots-clés: *autorité, politique, éducation, bienveillance, légitimité, individualisme*

Benevolent authority: individualism and legitimacy

«The one who admits an Authority (...) hence admits also the legitimacy of this authority. Negating the legitimacy of Authority means not admitting the later, and thus destroying it».

For Mr Gauchet (2017), in the “new world” of democracy, no legitimacy can be considered if not deriving from the fundamental rights of equally free persons. From a simple principle in 1789, this concept became a key idea inherent to all

social relations, and delegitimizes all the institutions pretending to be legitimate by themselves, such as the State, the family and the school. Though, as far as the author is concerned, not going beyond this emancipated individualism is problematic, it must be considered as starting point to think of a structuring mode of inter-individual relationships. From his point of view, among the different possible modes (forcefulness, power, legal formalism), authority seems the most desirable one. How will this authority be recognized as legitimate?

When dealing with education, authority is doubly indispensable. First, obedience allows the «transmission of the world» (Arendt, 1972). Then, authority makes the Other author of his choices. Finally, it also touches the politician.

Emancipation opens the field of what is permitted. When those permits are acquired, the challenge for becoming autonomous (Foray, 2016) is to cultivate the field of possibilities. Authority can be legitimate provided it contributes to this achievement (p. 100). So as to be autonomous, one needs accompaniment and protection, otherwise the «possession» of rights cannot be turned into the expression of acquired freedoms. Self-esteem and appeasement are also necessary to this enterprise.

Benevolent authority should be used as a dynamical permissions and protections system. Wielding authority implies to accept an asymmetry no longer regarding rights, but as concerns duties and responsibilities, whose aim is to enable a vulnerable being to reach his own well-being and choose autonomously a «good life». Practicing benevolent authority implies a thousand daily actions proving solicitude, empathy, support and shoring. It also requires being aware that accompanying the movement without leading it implies a constant re-assessment of our action. Benevolent authority does humility in deed.

Being benevolent means caring for well-being, within well-being. Authority can be considered as legitimate provided it enables «good lives», protects and allows. Starting from monotheism of values (institutionalized individualism), educational

authority permits a durable coexistence of multiple autonomous judgments (Gauchet, 2017). Hence, exerting authority is a philosophical gesture.

Keywords: *authority, politics, education, kindness, legitimacy, individualism*

Bibliographie

Arendt, H. (1972). *La crise de la culture*. Gallimard.

Blais, M., Gauchet, M., & Ottavi, D. (2008). *Conditions de l'éducation*. Stock.

Foray, P. (2016). *Devenir autonome, apprendre à se diriger soi-même*. Paris : ESF.

Gauchet, M. (2017). *Le nouveau monde*. Gallimard.

Jonas, H. (1990). *Le Principe responsabilité*. Les Editions du cerf.

Kojève, A. (2004). *La notion de l'autorité*. Gallimard.

Revault d'Allonnes, M. (2006). *Le pouvoir des commencements, essai sur l'autorité*. Seuil.

Καλοπροαίρετη Αρχή: Ατομικισμός και Νομιμότητα

«Αυτός ο οποίος 'αναγνωρίζει' μια Αρχή [...] αναγνωρίζει με αυτό ακριβώς το γεγονός τη νομιμότητά της. Άρνηση της νομιμότητας της Αρχής σημαίνει τη μη αναγνώρισή της αργότερα, δηλαδή, με αυτόν τον τρόπο την καταστροφή της» (Kojève, 2004, p.62).

Για τον Mr. Gauchet (2017), στον δημοκρατικό «νέο κόσμο», καμία νομιμότητα δεν μπορεί να νοηθεί, εάν δεν απορρέει από τα θεμελιώδη δικαιώματα εξίσου ελεύθερων προσώπων. Από μια απλή αρχή το 1789, αυτή η έννοια αρδεύει έκτοτε το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων και απονομιμοποιεί έτσι όλα τα θεσμικά όργανα, όπως το κράτος, η οικογένεια και το σχολείο, τα οποία ισχυρίζονται ότι έχουν νομιμότητα από μόνα τους. Αυτό το διακύβευμα επερωτά την πολιτική φιλοσοφία & τη φιλοσοφία της παιδείας. Αν και σε ό,τι αφορά στον συγγραφέα, το να παραμείνει σε αυτόν το χειραφετημένο

ατομικισμό είναι προβληματικό, δεν μπορούμε να αρνηθούμε να τον θεωρήσουμε ως σημείο εκκίνησης για να σκεφτούμε έναν τρόπο δόμησης των διαπροσωπικών σχέσεων. Σύμφωνα με την άποψή του, μεταξύ των διαφόρων δυνατών τρόπων «(ισχύς», «εξουσία», νομικός φορμαλισμός), η αρχή μοιάζει η πιο επιθυμητή. (2008, σ.160-161). Πώς θα αναγνωριστεί αυτή η αρχή ως νόμιμη;

Η αρχή αυτή είναι διπλά απαραίτητη στην εκπαίδευση. Η υπακοή επιτρέπει τη «μεταβίβαση του κόσμου» (Arendt, 1972). Κάνει τον Άλλον φορέα των επιλογών του, ικανό για ξεκινήματα (Revault d'Allonnes, 2006). Αφορά επίσης το πολιτικό.

Η χειραφέτηση ανοίγει το πεδίο του επιτρεπτού. Όταν τα επιτρεπτά αποκτηθούν, το διακύβευμα της αυτονομίας (Foray, 2016) αφορά στην καλλιέργεια του πεδίου των δυνατοτήτων. Η Αρχή μπορεί να είναι νόμιμη, εφόσον συμβάλλει σε αυτό το επίτευγμα (σελ. 100). Για να είναι κανείς αυτόνομος, πρέπει να συνοδεύεται και να προστατεύεται, αλλιώς η «κατοχή» των δικαιωμάτων δεν μπορεί να μεταφραστεί σε έκφραση των κερτημένων ελευθεριών. Αυτοεκτίμηση και καθησυχασμός είναι επίσης απαραίτητα στην πρωτοβουλία.

Η καλοπροαίρετη αρχή θα πρέπει να ξεδιπλώνεται ως ένα δυναμικό σύστημα εξουσιοδοτήσεων και προστασιών. Προκειμένου να το ασκήσουμε οφείλουμε να αποδεχτούμε μια ασυμμετρία που δεν αφορά πλέον στα δικαιώματα, αλλά στα καθήκοντα και στις ευθύνες, σκοπός των οποίων είναι να δώσουν σε ένα ευάλωτο είναι (Jonas, 1990) τα μέσα να φτάσει στο δικό του ευ-ζην και να επιλέξει αυτόνομα μια «καλή ζωή». Η άσκησή της περιλαμβάνει χίλιες καθημερινές πράξεις, οι οποίες δηλώνουν φροντίδα, ενσυναίσθηση,, συμπάρασταση και υποστήριξη αλλά επίσης σαφή συνείδηση ότι η συνοδεία της κίνησης χωρίς καθ-οδήγηση συνεπάγεται συνεχή ηθική επανεκτίμηση της δράσης μας. Η καλοπροαίρετη εξουσία είναι η ταπεινοφροσύνη με πράξεις.

Το να είσαι καλοπροαίρετος σημαίνει να επαγρυπνείς για το ευ ζην μέσα στο ευ ζην. Η Αρχή μπορεί να αναγνωριστεί ως νόμιμη, υπό τον όρο ότι επιτρέπει την

«καλή ζωή», προστατεύει και εξουσιοδοτεί. Ξεκινώντας από το μονοθεϊσμό των αξιών (θεσμοποιημένος ατομικισμός), η εκπαιδευτική Αρχή επιτρέπει μια βιώσιμη συνύπαρξη πολλαπλών αυτόνομων κρίσεων (Gauchet, 2017). Ως εκ τούτου, η άσκησή της είναι μια φιλοσοφική χειρονομία.

Λέξεις-κλειδιά: αρχή, πολιτική, εκπαίδευση, αγαθότητα, νομιμότητα, ατομικισμός

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Caner Ceran

Postgraduate student

Hacettepe University in Ankara, Turkey

“Riding the Donkey Backwards” As a Philosophical Gesture

It is often reasonably argued that there is a growing «desire for philosophy» linked to widespread existential crisis of modern societies; at the same time modern human is receding from this desire while trying to establish the vital-philosophical attitudes which are considered as «remedies» by separating them in pieces and analysing them. Thus, they come up against a brick wall while experimenting new ways of social and individual transformation because they reductionise, ideologize, professionalize and sometimes commercialise the ways of «escaping» and in this manner «miss» them, nevertheless still kneeling down in front of the «crisis».

On the other hand, folklore, as an «actualized philosophy», has always been a provider of non-formulaic philosophical attitudes despite the pressure of civilisation. Nasreddin Hodja, a popular figure, can be described as a verbal artist, a philosophical performer or just as a style creator. His famous representations depict him as someone «riding his donkey backwards» and this gesture can be

thought as a «pure philosophical gesture», at least for those who perceives the modern philosophical crisis. Instead of standing apart, or «getting under the wings of professionalism» or being a «good man», he chose to get on his donkey like «others» but riding it backwards. His ability of sharp but non-offending irony, his smiling loathing, his self-deprecation, his Nietzschean joy and toughness, his «moral-immorality», his non-conformism and anti-authoritarianism, his constant «indirectness» and briefly, his cynical attitude towards «decadance»; all of this means that he also managed to ride the society and even himself «backwards» like his donkey.

This presentation aims to create a contagion effect based on Nasreddin Hodja's symbolic heritage through any environment but especially through classrooms which are supposed to be conceived as a «micro-cultural habitat» instead of a «learning space»; in an opposite, uncertain, unprofessional, incomplete, non-educational, open-ended and kaleidoscopic way; in a way that is not turned into exercises and put out of action.

Keywords: folklore, «riding his donkey backwards», Philosophical Gesture

Ανεβαίνοντας στον γάιδαρο ανάποδα» ως φιλοσοφική Χειρονομία

Εύλογα συνήθως υποστηρίζεται, ότι υπάρχει μία ολοένα αυξανόμενη «επιθυμία για φιλοσοφία», η οποία συνδέεται με τη διαδεδομένη υπαρξιακή κρίση των σύγχρονων κοινωνιών · την ίδια στιγμή, ο σύγχρονος άνθρωπος απομακρύνεται από αυτήν την επιθυμία, καθώς προσπαθεί να εδραιώσει αυτές τις ζωτικής σημασίας – φιλοσοφικές στάσεις που θεωρούνται ως «θεραπείες», με το να τις τεμαχίζει και να τις αναλύει. Συνεπώς, φτάνουν σε αδιέξοδο, καθώς πειραματίζονται με νέους τρόπους κοινωνικής και ατομικής μεταμόρφωσης επειδή, ακριβώς, ως μορφές αναγωγισμού ιδεολογικοποίησης, επαγγελματοποίησης και μερικές φορές εμπορευματοποίησης των τρόπων «απόδρασης», χάνουν τον στόχο και παρόλη την προσπάθεια γονατίζουν ενώπιον της «κρίσης».

Από την άλλη μεριά, η λαογραφία, ως «ενεργοποιημένη φιλοσοφία», έχει πάντοτε προμηθεύσει μη τυποποιημένες φιλοσοφικές στάσεις παρά την πίεση του πολιτισμού. Ο Νασρεντίν Χότζας (Nasreddin Hodja), μία δημοφιλής προσωπικότητα, μπορεί να περιγραφεί ως ένας καλλιτέχνης του λόγου, ως ένας φιλοσοφικός επιτελεστής ή απλά ως ένας δημιουργός ύφους. Οι διάσημες αναπαραστάσεις του των απεικονίζουν ως κάποιον που «ανεβαίνει ανάποδα στο γάιδαρό του» και αυτή η χειρονομία μπορεί να θεωρηθεί ως μία «καθαρή φιλοσοφική χειρονομία», τουλάχιστον από εκείνους που συνειδητοποιούν τη σύγχρονη φιλοσοφική κρίση. Αντί να στέκεται χώρια ή να «μπαίνει κάτω από τις φτερούγες του επαγγελματισμού» ή να είναι ο «καλός άνθρωπος», διάλεξε να ανέβει στον γάιδαρό του όπως κάνουν και οι «άλλοι», αλλά ανάποδα. Η ικανότητά του για λεπτή αλλά μη προσβλητική ειρωνεία, η χαμογελαστή του αποστροφή, η αυτοϋποτίμησή του, η νιτσεϊκή του χαρά και σκληρότητα, η «ηθική ανηθικότητά του», ο αντι-συμβατισμός του και η αντι-αυταρχικότητά του, η σταθερή «εμμεσότητά» του και εν συντομία, η κυνική του στάση απέναντι στην «παρακμή» · όλο αυτό σημαίνει ότι επίσης κατάφερε να οδηγήσει την κοινωνία και ακόμη τον ίδιο του τον εαυτό «ανάποδα», όπως τον γάιδαρό του.

Αυτή η παρουσίαση στοχεύει στο να δημιουργήσει ένα μεταδοτικό αποτέλεσμα βασισμένο στην συμβολική κληρονομιά του Νασρεντίν Χότζα, μέσα από οποιοδήποτε περιβάλλον αλλά ιδιαίτερα μέσα από τις σχολικές αίθουσες, οι οποίες υποτίθεται ότι νοούνται ως ένα «μικρο-πολιτισμικό περιβάλλον» αντί ως ένας «χώρος μάθησης»: με έναν τρόπο αντίθετο, αβέβαιο, μη επαγγελματικό, ημιτελή, μη εκπαιδευτικό, ανοιχτό και καλειδοσκοπικό · με έναν τρόπο που δεν θα μετατρέπεται σε ασκήσεις και δεν θα τίθεται εκτός πράξης.

Λέξεις-κλειδιά: *folklor, «Ανεβαίνοντας στον γάιδαρο ανάποδα», Φιλοσοφική Χειρονομία*

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

En montant l'âne à l'envers» comme un geste philosophique

On peut raisonnablement soutenir qu'il existe un «désir de philosophie» en croissance constante, désir associé à la crise existentielle généralisée des sociétés modernes; en même temps, l'homme moderne s'éloigne de ce désir au fur et à mesure qu'il essaye de consolider ces attitudes philosophiques vitales - considérées comme des «traitements»- justement en les découpant et en les analysant. En conséquence, elles atteignent une impasse au fur et à mesure qu'elles expérimentent nouvelles voies de transformation sociale et individuelle, car justement en tant que formes d'idéologisation, de professionnalisation et, parfois, de commercialisation des échappatoires, elles manquent le but et, malgré leurs efforts, elles se sont agenouillées devant la «crise».

D'un autre côté, le folklore, en tant que «philosophie activée», peut toujours fournir des attitudes philosophiques non standardisées, malgré la pression de la culture. Nasreddin Hodja, une personnalité populaire, peut être décrit comme un artiste de la parole, comme un performateur philosophique ou simplement comme un créateur de style. Ses représentations célèbres le présentent comme quelqu'un qui «va à l'envers sur l'âne» et ce geste peut être vu comme un «geste philosophique pur», du moins de la part de ceux qui réalisent la crise philosophique moderne. Au lieu de se tenir à l'écart ou se placer «sous l'aile protectrice du professionnalisme» ou être «un homme bon», il a choisi de monter l'âne comme le font tous les «autres», mais à l'envers. Sa capacité d'ironie délicate mais non insultante, son aversion souriante, sa manière de se dévaluer, sa joie nietzschéenne et sa dureté, son «immoralité morale», son anti-conformisme et son anti-autoritarisme, son «mediateté» et, en un mot, son attitude cynique à l'égard de la «décadence», tout cela signifie qu'il a également réussi à mener la société et lui-même «à l'envers», comme son âne.

Cette présentation vise à créer un effet contagieux basé sur l'héritage symbolique de Nasreddin Hodja, à travers tout environnement mais surtout à travers les salles scolaires, supposées d'être considérées comme un «environnement micro-

culturel» plutôt qu'un «espace d'apprentissage»: d'une manière opposée, incertaine, non professionnelle, inachevée, non éducative, ouverte et kaléidoscopique, d'une manière qui ne se transformera pas en exercices et ne se placerait pas hors de l'action.

Mots-clès : folklore, «En montant l'âne à l'envers», geste philosophique

[trad. L .R.Ph.P.A.]

Christos Chondros

PhD(c)

National Technical University Of Athens, Greece

Χώρος, σχεδιασμός, πρακτική (της υποκειμενικότητας)

Αντικείμενο του άρθρου αποτελεί η απόπειρα ανίχνευση όρων συγκρότησης μιας νέας μορφής υποκειμενικότητας, σε συνάρτηση με την παραγωγή [των υποκειμένων (από αυτά), αλλά και νέων θεσμίσεων]. Μια πιθανή πρόκληση ίσως να αφορούσε στην ανάδειξη της (μικρο-φυσικής) μορφής της επιθυμίας, όπως εμφανίζεται στο έργο του Gilles Deleuze, ως ευρισκόμενη σε επικοινωνία και αντίστιξη με την έννοια της απόλαυσης, με τον τρόπο που τη χρησιμοποιεί ο Michel Foucault. Στο πλαίσιο αυτό, το ενδιαμέσο των δύο εννοιολογικών προσεγγίσεων, περί της εξάσκησης πρακτικών από τα υποκείμενα, μα και των εαυτών τους, προτείνεται η συγκρότηση και η εκδίπλωση της υποκειμενικότητας να γίνουν αντιληπτές, μέσα από το πρίσμα των τεχνολογιών του εαυτού. Την ίδια στιγμή, και ως μορφές συσχέτισης, διατομικές και επηρεαστικές.

Ως παράδειγμα εφαρμογής, το άρθρο επιχειρεί μια συγκριτική συνδιαλλαγή δυό παράλληλων λόγων γύρω από τον σχεδιασμό, την παραγωγή και την

κατασκευή, εντός του πεδίου ενός σε εξέλιξη διαμάχης, στο εσωτερικό της άυλης οικονομίας:

- από τη μία πλευρά, τεχνικές των σχεδιαστικών πειθαρχιών, όπως παρουσιάζονται με όρους ενός τυπικού, κυρίαρχου λόγου, επί της αρχιτεκτονικής τεχνολογίας, προστατεύοντας μια περιοχή τυποποιημένης και θεσμοποιημένης εξειδίκευσης.
- από την άλλη, τεχνικές υιοθετημένες από diy κοινότητες, εμφανιζόμενες σε μια, λιγότερο, κατά μία έννοια, τυπικό σύνολο λόγων, από μανιφέστα και κουτιά εργαλείων, προωθώντας μια αυτο-οργανωμένη, χαμηλής έντασης και επί-τόπου προσέγγιση στην εργασία, τη δημιουργία και την πραγμάτωση.

Η διερεύνηση παράλληλων, μα διαπλεκόμενων και διασταυρούμενων, λόγων, γίνεται ως μέθοδος εξέτασης, του εάν σύγχρονα, ως προς την ανάπτυξη και τη χρήση τους, τεχνολογικά εργαλεία σχεδιασμού και κατασκευής προτείνουν μια υιοθέτηση και ενσωμάτωση ζητήματα κοινής παραγωγής εντός μιας ηγεμονικής και ομοιογενούς πρακτικής, ή την πιθανή ανάδυση μιας εναλλακτικής σχεδιαστικής παραγωγής και της υποκειμενικότητας, εκείνης των κοινών και της ομότιμης παραγωγής. Το άρθρο εστιάζει στο κατά πόσο τέτοιες μέθοδοι και εργαλεία επιμένουν στη διατύπωση διαχωριστικών γραμμών, προ-διαγεγραμμένων λύσεων σε προ-διατυπωμένα προβλήματα, ή δίνουν χώρο σε μια νέα αντίληψη θέσης προβλημάτων, διαπραγμάτευσης και συμμετοχής σε διαδικασίες σχεδιασμού και εκτέλεσης, σε τοπική και παγκόσμια, αστική και φυσική κλίμακα.

Η καταληκτική πρόταση του άρθρου συνηγορεί υπέρ ενός εναλλακτικού μοντέλου διατομεακότητας, και με αυτή εννοείται διαεπιστημονικής επικοινωνίας και συνεργασίας, βασισμένη στις προτάσεις της διαθεματικότητας. Επεξηγηματικά, προωθώντας μοντέλα μειονοτικών γίνεσθαι και μοτίβων επικοινωνίας, επί της αποδοχής και της θετικής άρθρωσης της διαφοράς. Επιπρόσθετα, αποσταθεροποιώντας κατεστημένες κατανοήσεις και ρεπερτόρια σχεδιαστικών διαδικασιών, μέσα από τον

επαναπροσδιορισμό, τόσο των ορίων, όσο και των περιορισμών της σχεδιαστικής γνώσης, με μια διάνοιξη της μεθοδολογίας και της εξειδίκευσής της. Μια τέτοια προσέγγιση θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μετασχηματισμός των σχεδιαστικών πειθαρχιών, ενημερώνοντας και μεταμορφώνοντάς τις, πέρα από την απλή ενορχήστρωση καινοτόμων εργαλείων, αλλά ως διαδικασία μορφοποίησης, επαναπροσέγγισης καθιερωμένων σχεδιαστικών μεθοδολογιών και διατύπωσης καινούριων.

Λέξεις-κλειδιά: διατομεακότητα, σχεδιαστικά εργαλεία, αρχιτεκτονική, τεχνολογία, συμμετοχή, πρακτική / εξάσκηση

Space, design, practice (of subjectivity)

Subject matter of this paper is an attempt to trace constitutional conditions of a new form of subjectivity, relative to the production [of subjects (*by themselves*) as well as new institutions]. A possible challenge could be involving the emergence of (*micro-physical*) mode of desire, as appearing in the work of Gilles Deleuze, being in correspondence to and counterpointing the notion of pleasure, as used by Michel Foucault. Within this framework, the in-between of those conceptual approaches, about the deployment of practices by subjects, themselves included, what is being proposed is that they are being comprehended through the prism of technologies of the self. At the same time, as modes of relationality, transindividual and affective.

As an implementational example, the article is attempting a comparative discussion of two parallel discourses over design, production and manufacturing, within the realm of an ongoing struggle, within the (*immaterial*) economy:

- on one hand, design discipline techniques, as presented in terms of a formal dominant discourse, on architectural technology, legitimizing, protecting an area of standardized and institutionalized expertise.

- on the other, techniques adopted by diy communities and the makers movement, appearing in a lesser, in a sense, formal discourse of manifestos and toolkits, advocating a self-organized, all-around, low-key and ad-hoc approach to working, creating and realizing.

This investigation of two parallel, yet interlocking and intertwining, discourses, is made in an attempt of an exploration, of whether currently developed and exercised technological tools of design and manufacturing suggest an adaptation and incorporation of communal production themes into a hegemonic and homogenic practice, or the potential emergence a commons' and peer-to-peer alternative of design production and subjectivity. The article is focusing on whether these methods and tools are persisting the establishment of boundaries, pre-conceived solutions to pre-set problems, or making way for a new attitude of problem-setting, negotiation and participation to the procedures of decision-making and execution, at a local and global, urban and rural scale.

The concluding proposal of the article is advocating for an alternative model of transdisciplinarity, and by that meaning transdisciplinary communication and collaboration, based on the propositions of intersectionality. Namely, by promoting models of minoritarian becomings and communicative patterns, on the acceptance and positive articulation of difference. Additionally, by destabilizing cultivated understandings and repertoires of design procedures, through a redefinition of both the limits and limitations of design knowledge and an opening up of its methodology and expertise. Such an approach could serve the continuation of design disciplines, by informing and transforming them, beyond the mere instrumentation of new tools, but in formatting processes of revisiting the established design methodologies and formulating new ones.

Keywords: *transdisciplinarity, design tools, architecture, technology, participation, democracy, practice*

Βιβλιογραφία:

_ Gilles Deleuze, Logic of Sense, Constantin V. Boundas, Mark Lester, Charles J. Sivale (transl.), Bloomsbury: London, New York, (2015 (1990), original in french 1969).

_ Michel Foucault, the History of Sexuality 2: the Use of Pleasure, Robert Hurley (transl.), Penguin: London, (1992 (1985), original in french 1984).

_ Between Deleuze and Foucault, Nicolae Monar, Thomas Nail, Daniel W. Smith (eds.), Edinburgh University Press: Edinburgh, 2016.

_ Antoine Picon, Smart Cities, A Spatialized Intelligence, Wiley: West Sussex, 2015.

_ The Politics of Parametricism, Digital Technologies in Architecture, Matthew Poole, Manuel Shvartzberg (eds.), Bloomsbury: London, New York, 2015.

Espace, design, pratique (de subjectivité)

L'objet de cette communication est la tentative de détecter les conditions de constitution d'une nouvelle forme de subjectivité, en fonction de la production [des sujets (par eux-mêmes) ainsi que des nouvelles institutions]. Un défi possible serait la mise au clair (microphysique) de la forme du désir, comme elle se manifeste dans l'ouvrage de Gilles Deleuze, en communication et en contrepoint à la notion de plaisir, comme définie par Michel Foucault. Dans ce cadre, dans l'intervalle entre ces deux approches conceptuelles, en ce qui concerne l'exercice des pratiques par les sujets, mais aussi d'eux-mêmes, ce qui est proposé est de concevoir la constitution et le déploiement de la subjectivité, en tant modes de corrélation interindividuels, modes d'impact.

Comme un exemple d'application, cette communication essaye de faire un échange comparatif de deux discours parallèles sur la conception, la production et la construction dans le cadre d'un conflit en cours, au sein d'une économie immatérielle:

- d'une part des techniques des disciplines d'ingénierie, comme elles sont présentées en termes d'un discours formel dominant sur la technologie

architecturale, protégeant une région d'une expertise standardisée et institutionnalisée.

- d'autre part, des techniques adoptées par des communautés apparaissant dans un ensemble de discours moins, dans un certain sens, formel, à partir de manifestes et de boîtes à outils, promouvant une approche sur place au travail, la création et la réalisation, une approche auto-organisée et de faible intensité.

L'investigation des discours parallèles, entrecroisés et entremêlés, se fait en tant que méthode d'examiner si des outils technologiques contemporains (en ce qui concerne leur développement et utilisation) d'ingénierie et de construction proposent l'adoption et intégration de problématiques de coproduction dans une pratique hégémonique et homogène, ou d'autre part l'émergence possible d'une production alternative d'ingénierie et de subjectivité. Notre proposition s'interroge si de telles méthodes et outils insistent à la création des lignes de démarcation, des solutions préconçues à des problèmes préétablis-ou elles peuvent ouvrir d'espace pour une nouvelle conception de la position de problèmes, de la négociation et de la participation aux procédures d'ingénierie et d'exécution, sur une échelle locale, mondiale, urbaine et naturelle.

La suggestion finale de cette présentation professe un modèle alternatif de transdisciplinarité, à savoir de communication et de collaboration

transdisciplinaires, basée sur les propositions d'intégration des matières. Plus spécifiquement, en promouvant des modèles de devenir minoritaires et des motifs communicatifs sur l'acceptation et l'articulation positive des différences. En plus, en déstabilisant des compréhensions établies et des répertoires de procédure d'ingénierie à travers la redéfinition tant des limites que des restrictions du savoir d'ingénierie par l'ouverture de sa méthodologie et de sa spécification. Une telle approche pourrait fonctionner en tant que transformation des disciplines d'ingénierie, en les informant et en les transformant au-delà d'une simple orchestration d'outils innovateurs vers un processus de formation et d'approche renouvelée des méthodologies d'ingénierie établies (ainsi que de formulation des nouvelles)

Mots-clés: *transdisciplinarité, outils de dessin, architecture, technologie, participation, démocratie, pratique*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Konstantina Gavala

MPhil

Panteion University of Social and Political Sciences, Greece

Η εγγραφή της φιλοσοφικής χειρονομίας στην αρεντιανή πράξη

Η Γερμανοεβραία θεωρητικός της κοινωνίας και της πολιτικής Χάννα Άρεντ (Hannah Arendt, 1906-1975) αποπειράθηκε να ανασυγκροτήσει τη φύση της πολιτικής ύπαρξης με όρους φαινομενολογικούς. Την απασχόλησε το ζήτημα της ανθρώπινης παρουσίας μέσα στον κόσμο, το πολιτικώς-Είναι-στον-κόσμο, το οποίο υποστήριζε ότι δύναται να πραγματοποιηθεί μόνο σε κατάσταση ανθρώπινης συνύπαρξης. Στο έργο της *Η Ανθρώπινη Κατάσταση (Vita Activa)* (1958) εκθέτει τα διαρκή χαρακτηριστικά της ανθρώπινης κατάστασης, τα οποία αποτελούν οι τρεις θεμελιώδεις ανθρώπινες δραστηριότητες: α) η δραστηριότητα του μόχθου, δηλαδή η επαναληπτική, αδιάκοπη ενασχόληση του ιδιωτικού βίου που σχετίζεται με τις ζωτικές ανάγκες, β) η δραστηριότητα της εργασίας (ποίησις), η οποία «κατασκευάζει» τον ανθρώπινο κόσμο και η διαδικασία πραγματοποίησής του καθορίζεται από τις κατηγορίες τού μέσου και του σκοπού, και γ) η δραστηριότητα της πράξης, που αφορά τον πολιτικό, δηλαδή τον δημόσιο βίο, αφού προϋποθέτει την οντολογική συνθήκη της πολλότητας (ανθρώπινος όρος του πλήθους, με την έννοια της ποικιλίας ύπαρξης, και, όχι μόνο αριθμητικά ορισμένο) και επιτελείται άμεσα μεταξύ των ανθρώπων. Η πράξη διαδραματίζεται εντός του δημόσιου χώρου, ανάμεσα σε

ανθρώπους που εκφράζουν τη δική τους οπτική σχετικά με τον τρόπο παρέμβασης στα τεκταινόμενα, στα πλαίσια της ενεργούς συνύπαρξης. Κάθε πράξη είναι «πράξη σε συμφωνία» (action in concert). Η συμμετοχή των πολλών είναι απαραίτητη για την εκκίνηση μιας σειράς εγχειρημάτων, τα οποία συγκροτούν το δημόσιο πεδίο διαβούλευσης των ανθρωπίνων υποθέσεων. Πράξη και πολιτική δεν νοούνται χωρίς ελευθερία. Η αρεντιανή ελευθερία της ενεργούς συμμετοχής στα δημόσια πράγματα είναι η «raison d'être» (λόγος ύπαρξης) της πολιτικής και το πεδίο της εμπειρίας της είναι η πράξη. Με την πράξη αποκαλύπτεται η μοναδικότητα του δρώντος, το «ποιος» της αυθεντικής, ατομικής του ταυτότητας, ενώ η φυσική ταυτότητα αποκαλύπτεται χωρίς καμιά ανθρώπινη δραστηριότητα, με την απλή σωματική ύπαρξη. Η ελευθερία για την Άρεντ συνεπάγεται την ελευθερία της διαφωνίας, και προϋποθέτει την ύπαρξη ενός χώρου συντροφικότητας και διαφορετικότητας με χαρακτήρα συνεργατικής πολιτικής δραστηριότητας, εντός του οποίου οι άνθρωποι ιδρύουν σχέσεις ισοτιμίας. Η αρεντιανή φιλοσοφία εμφανίζεται πρακτικά μέσα σε αυτόν το χώρο. Η εμφάνισή της είναι ένα νεύμα στον κόσμο, στην πραγματικότητα της κοινής λογικής.

Λέξεις-κλειδιά: Άρεντ, πολλότητα, πράξη, δημόσιος χώρος, ελευθερία, πολιτική

The record of the philosophical gesture in Hannah Arendt's notion of action

The German-Jewish philosopher of the society and politics, Hannah Arendt (1906-1975), tried to reconstruct the nature of political existence in phenomenological terms. She was occupied with the matter of human presence in the world, the political-Being-in-the-world, which, as she thought was only possible under the condition of human coexistence. In her work *The Human Condition* (1958) she states the constant characteristics of the human condition, which are the three fundamental human activities: a) the activity of labour, which is the repetitive, unending activity of the private life which is related with the

basic necessities of living, b) the activity of work (ποίησις), which «constructs» the human world and the process of reification which is defined by the categories of means and purposes and c) the activity of action which concerns the political, which means the public life, since it presupposes the ontological condition of «plurality» (human term of the crowd, in the sense of variety of existence and not only in numerical sense) and is achieved in immediate sense in between humans. The action takes in the public realm, between humans which express their own views in relation with the manner of intervention, in the context of active coexistence. Every action is an «action in concert». The involvement of the many is necessary for the beginning of series of arguments, which constitute the public realm of consultation of the human affairs. Action and politics can't be thought without freedom. The sense of freedom in Hannah Arendt, of active involvement in public matters is the «raison d'etre» (reason of being) of politics and the field of its experience, is the action. It's with the action that the uniqueness of the acting one, is revealed, the «who» of his authentic, personal identity, whereas the natural identity is revealed without any human action, with the pure physical existence. The freedom, for Arendt, means the freedom of disagreement and presupposes the existence of a space of companionship and differentiability with the characteristic of collaborative political action, in which the humans establish relations of equality. The philosophy of Hannah Arendt is developed in action, in this kind of space. It's development is a nod to the world, to the reality of common reason.

Keywords: *Arendt, plurality, action, public realm, freedom, politics*

Βιβλιογραφία

Χ. Άρεντ, Η ανθρώπινη κατάσταση (vita activa), μτφρ. Γ. Λυκιαρδόπουλος – Σ. Ροζάνης, Γνώση, Αθήνα 2008.

H. Arendt, Was ist Politik? Fragmente aus dem Nachlass, hrsg. v. U. Ludz, Piper, München – Zürich 2005.

H. Arendt, Ελευθερία, αλήθεια και πολιτική, μτφρ. Γ. Ν. Μερτίκας, Στάσει Εκπύπτοντες, Αθήνα 2012.

H. Arendt, Σκέψεις για την Πολιτική και την Επανάσταση, μτφρ. Σ. Ροζάκη, Έρασμος, Αθήνα, ψηφ. αναπαραγωγή Α΄ έκδ. 1987.

H. Arendt, Μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος, μτφρ. Γ. Ν. Μερτίκας, επιλεγ. Ρ. Ricoeur, μτφρ. Φ. Σιατίτσας, Λεβιάθαν, Αθήνα 1996.

L'enregistrement du geste philosophique dans l'acte Arendien

Hannah Arendt, la théoricienne juive allemande de la société et de la politique (1906-1975), a tenté de reconstruire la nature de l'existence politique en termes phénoménologiques. Elle fût préoccupée avec la question de la présence humaine dans le monde, l'Être-dans-le-monde, qu'il ne peut, elle prétendait, se réaliser que dans un état de coexistence humaine. Son œuvre *La condition humaine (Vita Activa, 1958)* expose les caractéristiques permanentes de la condition humaine, que constituent les trois activités humaines fondamentales: a) l'activité de la labour, à savoir est la préoccupation répétitive, incessante de la vie privée associée à des besoins vitaux, b) l'activité du travail (ποίησις), qui «construit» le monde humain, le processus de sa réification étant déterminé par les catégories de moyen et de but et c) l'activité de l'acte, concernant le politique, à savoir la vie publique, puisqu'elle assume la condition ontologique de la mutliplicité (terme humain de la multitude, dans le sens de la variété de l'existence, et non pas seulement arithmétiquement déterminé) et elle est réalisée directement entre les personnes. L'acte se déroule dans l'espace public, parmi des personnes exprimant leur propre point de vue sur la façon d'intervenir dans le contexte de la coexistence active. Chaque acte est un « acte en concert » (action in concert). La participation de nombreuses personnes est essentielle pour lancer une série de démarches, qui constituent le domaine public de délibération sur les affaires humaines. Acte et politique ne sont pas compris sans liberté. La liberté arendtienne de la participation active aux affaires publiques est la «raison d'être» de la politique et la portée de son expérience est l'acte. L'acte révèle la singularité du sujet agissant, le «qui» de l'identité authentique, individuelle, alors que l'identité physique est révélée sans aucune activité humaine, par la simple

existence corporelle. La liberté pour Arendt implique la liberté de la dissidence et suppose l'existence d'un espace de fraternité et de différence dont le caractère est celui de l'activité politique collaborative, dans le cadre duquel les gens établissent des relations d'équivalence. La philosophie arendtienne se manifeste pratiquement dans cet espace. Sa manifestation est un clin d'œil au monde, à la réalité du bon sens.

Mots-clés: *Arendt, multiplicité, pratique, espace public, liberté, politique*

[trad. L.R.P.A.Ph.]

Dr. **Sofia Nikolidaki**

ASPETE, Greece

Teacher's philosophical gestures that enable emerging philosophizing with children in a Greek Nursery

This paper aims at depicting practically teacher's philosophical gestures that possibly enable children philosophize and apply meaning into their everyday life. There is an attempt to reflect on and investigate what a teacher's «philosophical gesture» could be and if there is a connection with what might be understood as philosophical gesture from the children's point of view. What makes a gesture philosophical and is it acknowledged or sensed by both teachers and children? Do children reflect on their activities the way that teachers might expect? And what is considered as a meaningful experience in children's everyday praxis?

Focusing on the idea of philosophizing that emerges mostly from children's everyday activities, this paper offers concrete examples that illustrate aspects of philosophy in the school praxis. As part from an ongoing case study experiment in

a Greek nursery, there is an attempt to particularly shed light on how: a) philosophizing emerges during children's play and activities, b) children's everyday routines and activities in the classroom can acquire a philosophical spin with the appropriate gestures of the teacher which can highlight children's philosophical thoughts and, c) teachers' reflection upon children's thoughts and what children consider as meaningful can modify their philosophical gestures and their attitude towards teaching. The author acknowledges possible biases and restrictions on her research as being simultaneously the teacher and the researcher of the case study experiment.

Keywords: *emerging philosophizing/ philosophy with children/ reflection/ teaching/ philosophy as a way of life/ philosophical gesture*

Οι φιλοσοφικές χειρονομίες του εκπαιδευτικού που διευκολύνουν την ανάδυση της φιλοσοφίας με παιδιά σε ένα ελληνικό νηπιαγωγείο

Η παρούσα εργασία στοχεύει στην περιγραφή φιλοσοφικών χειρονομιών-ενεργειών του εκπαιδευτικού οι οποίες, πιθανών, διευκολύνουν τα παιδιά να φιλοσοφούν και να δίνουν νόημα στην καθημερινή ζωή τους. Γίνεται μια προσπάθεια εξερεύνησης και αναστοχασμού πάνω στην έννοια της φιλοσοφικής χειρονομίας και της συσχέτισης με το πώς θα μπορούσε να είναι η έννοια αυτή αντιληπτή από τα παιδιά. Τι κάνει μια χειρονομία να είναι φιλοσοφική και για ποιον έχει νόημα; Αναστοχάζονται τα παιδιά πάνω στις δραστηριότητες τους με τον τρόπο που οι εκπαιδευτικοί θα περίμεναν; Τι αποτελεί εμπειρία με νόημα στην καθημερινή πράξη των παιδιών;

Δίνοντας έμφαση στη φιλοσοφία που αναδύεται κυρίως από τις δραστηριότητες των παιδιών στην καθημερινή ζωή τους στο σχολείο, η εργασία αυτή προσφέρει συγκεκριμένα παραδείγματα φιλοσοφίας μέσα στη σχολική πράξη. Αποτελεί δε τμήμα μελέτης περίπτωσης σε ένα ελληνικό νηπιαγωγείο και στοχεύει στο να ρίξει φως στο πως: α) το φιλοσοφείν

αναδύεται κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού και των δραστηριοτήτων των παιδιών, β) οι καθημερινές ρουτίνες και δραστηριότητες των παιδιών στην τάξη μπορούν να αποκτήσουν χρώμα φιλοσοφικό με ευέλικτες χειρονομίες του εκπαιδευτικού που αναδεικνύουν τα ψήγματα φιλοσοφικής σκέψης των παιδιών και γ) ο αναστοχασμός του εκπαιδευτικού πάνω στις σκέψεις των παιδιών και στο τι εκείνα θεωρούν σημαντικό μπορεί να τροποποιήσει τις φιλοσοφικές του χειρονομίες αλλά και τη στάση του ως εκπαιδευτικός. Η συγγραφέας αναγνωρίζει τις πιθανές προκαταλήψεις και περιορισμούς που διέπουν την έρευνά της όντας ταυτόχρονα εκπαιδευτικός και ερευνητής της μελέτης περίπτωσης που περιγράφει.

Λέξεις-κλειδιά: Αναδυόμενη φιλοσοφία, φιλοσοφείν, φιλοσοφία με παιδιά, αναστοχασμός, διδασκαλία, φιλοσοφία ως τρόπος ζωής, φιλοσοφική χειρονομία

Bibliography

DEWEY, J. (1965). *Experience and education*. New York; London: Collier Macmillan.

DEWEY, J. (1966). *Democracy and education*. New York; London: Free Press

HADOT, P. (1995). *Philosophy as a Way of Life: Spiritual Exercises from Socrates to Foucault*. Blackwell

NIKOLIDAKI, S. (2013). The importance of listening to the philosophy that comes from children, paper presented at the 23rd World Congress of Philosophy (WCP 2013), Athens 4-10 August, 2013, School of Philosophy, National and Kapodistrian University of Athens, Greece.

NIKOLIDAKI, S. (2011). *The role of stimuli when doing philosophy with children and adults*, Ph.D. Dissertation, Newport: University of Wales, Newport.

THEODOROPOULOU, E., NIKOLIDAKI, S. 2017 The emergence of emerging philosophical moments and the emerging philosophizing (emphil): preliminary notes, *Childhood and Philosophy*, 13 (26), <http://www.e-publicacoes.uerj.br/index.php/childhood/article/view/26646>

***Les gestes philosophiques que l'enseignant doit faire afin que l'émergence
de la philosophie soit facilitée parmi les enfants
de l'école maternelle grecque***

Ce travail décrit les gestes-actions philosophiques de l'enseignant, des gestes qui, probablement facilitent les enfants à philosopher et donner de sens à leur vie quotidienne. Il s'agit d'une tentative de recherche et réflexion sur le concept de geste philosophique et sur la manière avec laquelle il peut être perçu par les enfants. Qu'est-ce qui rend un geste philosophique et pour qui il a de sens? Est-ce que les enfants réfléchissent sur leurs activités selon les attentes de leurs enseignants? Qu'est-ce qu'il peut être considéré comme une expérience significative dans l'activité quotidienne des enfants?

En mettant l'accent sur philosophie émergeant des activités des enfants dans leur vie quotidienne dans l'école, cette communication offre des exemples de philosophie concrets dans le cadre de la pratique scolaire. Il s'agit d'une partie d'une étude de cas dans une école maternelle grecque, qui vise à éclaircir la manière avec laquelle : a) le philosophe émerge pendant le jeu et les activités enfantines b) les routines quotidiennes et les activités des enfants dans la classe peuvent obtenir une couleur philosophique par des gestes flexibles de la part de l'enseignant qui peuvent mettre en valeur les paillettes de pensée philosophique des enfants c) la réflexion de l'enseignant sur les pensées des enfants et sur ce que les enfants perçoivent comme un geste significatif, peut changer ses gestes philosophiques et son attitude d'enseignant. L'auteure connaît très bien qu'il y a des préjugés possibles et des restrictions à sa recherche puisque elle est à la fois enseignante et chercheuse de cette étude de cas qu'elle décrit.

Mots-clés: *philosophie émergeant, philosopher, philosophie avec les enfants, réflexion, enseignement. philosophie comme un mode de vivre, geste philosophique*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Towards Actualization: Gestures devouring their own Images

«...un individu acquiert un véritable nom propre, à l'issue du plus sévère exercice de dépersonnalisation, quand il s'ouvre aux multiplicités qui le traversent de part en part, aux intensités qui le parcourent.»

[...an individual acquires a real proper name, at the end of the harshest exercise in depersonalization, by opening himself up to the multiplicities that cross him from one side to the other, to the intensities that run through him.]

– Gilles Deleuze 1973: «Lettre à Un Critique Sévère»

Aspiring to eliminate modern man's alienation from his/her city and space, the architect Aldo van Eyck stressed, in 1960, our need to return to the «meanin» of space and time, by initially making «a welcome of each door, a face of each window»: a simple but essential urging, which indicates the act of gesture as the primary means of producing meaning. We should admit, after all, that meaning – the ontological significance of things– is not founded on the area of the intellect: the intellect approaches things according to a priori criteria, giving them extrinsic and basically probabilistic interpretations, whereas the production of meaning is mainly a poetic act (an act in becoming), since it tends to articulate a discourse that is unequivocal and, at the same time, open to its internal multiplicities and intensities. Therefore, every (philosophical, artistic, or other) work that is active, as well as every action or gesture that does not serve foreign purposes but only fulfills its own «image» (i.e., what constitutes, illuminates and expresses the action itself), produces meaning. Referring to verbal gestures –such as the joke, the insult, and the misunderstanding– Walter Benjamin notes: «where an action puts forth its own image and exists, dragging it in and devouring it, where nearness sees itself with its own eyes, the long-sought image-space [Bildraum] is opened, the world of all-sided and integral actuality [Aktualität], in which the 'good room' is missing» («Der Surrealismus», 1929). And if the mind finds it

difficult to grasp how is it possible for a single act (i.e., an aspect of Being) to open up, through its concurrent self-fulfillment and self-exhaustion, the indisputable non-Being of the (totally virtual) image-space, connecting us, thus, with all actual existence [Aktualität], Benjamin warns us: «This image space can no longer be measured out by contemplation». For him, after all, the idea of the image-space is not theoretical or abstract, but of vital importance in «the area of political action»: unlike «moral metaphor» –the (usual in political discourse) utopian visions that tend to direct action toward distant and reassuring goals– the image gives space to the action itself, allowing it to fulfil its actual image, which lacks any optimism. And as the renowned abstract painter Jules Olitski used to say, «Expect nothing, Do your work, Celebrate».

Keywords: *Image-space, Body-space, Actuality, Actualization, Walter Benjamin, Aldo van Eyck*

Προς ένα Καίριο Ποιείν: Χειρονομίες που καταβροχθίζουν τις Εικόνες τους

«...ένα άτομο αποκτά ένα αληθινό κύριο όνομα, στο τέλος της πιο σοβαρής άσκησης αποπροσωποποίησης, όταν ανοίγεται στις πολλαπλότητες που το διαπερνούν απ' το ένα άκρο στο άλλο, στις εντάσεις που το διατρέχουν».

– Gilles Deleuze 1973: «Lettre à Un Critique Sévère»

Φιλοδοξώντας να εξαλείψει την αποξένωση του μοντέρνου ανθρώπου από την πόλη και το χώρο του, ο αρχιτέκτονας Aldo van Eyck τόνιζε, το 1960, την ανάγκη να επιστρέψουμε στη «σημασία» του χώρου και του χρόνου, κάνοντας αρχικά «κάθε πόρτα κι ένα καλωσόρισμα, κάθε παράθυρο κι ένα νεύμα»: μια απλή μα ουσιώδης παραίνεση, που υποδεικνύει την πράξη της χειρονομίας ως το πρωταρχικό μέσο παραγωγής νοήματος. Θα πρέπει να παραδεχτούμε, άλλωστε, πως το νόημα –η οντολογική σημασία των πραγμάτων– δεν εδράζεται στην περιοχή της νόησης: ενώ η νόηση προσεγγίζει τα πράγματα βάσει a priori κρίσεων, προσδίδοντας σε αυτά εξωγενείς και κατά βάση πιθανολογικές ερμηνείες, η παραγωγή νοήματος είναι μία εν πολλοίς ποιητική (εν τω γίνεσθαι) πράξη, καθώς τείνει να αρθρώνει ένα λόγο αποφαντικό μα

και συνάμα ανοιχτό στις εσωτερικές του πολλαπλότητες κι εντάσεις. Κάθε λοιπόν (φιλοσοφικό, καλλιτεχνικό, ή άλλο) έργο που είναι ενεργό, καθώς και κάθε πράξη ή χειρονομία που δεν υπηρετεί αλλότριους σκοπούς αλλά εκπληρώνει μόνο τη δική της «εικόνα» (δηλαδή αυτό που συνιστά, φωτίζει και εκφράζει την ίδια την πράξη), παράγει νόημα. Αναφερόμενος σε λεκτικές πράξεις και χειρονομίες –όπως είναι ο αστεϊσμός, η βρισιά, η παρεξήγηση– ο Walter Benjamin σημειώνει: «όπου μια πράξη αναδεικνύει τη δική της εικόνα και υπάρχει, τραβώντας την εντός και καταβροχθίζοντας την, όπου η εγγύτητα θωρεί με τα μάτια της τον ίδιο της τον εαυτό, ο ζητούμενος Χώρος της Εικόνας ανοίγει, ο κόσμος της ολόπλευρης και ακέραιης επικαιρότητας [Aktualität], από τον οποίον το «καλό δωμάτιο» εκλείπει» («Der Surrealismus», 1929). Κι αν ο νους δυσκολεύεται να συλλάβει το πώς μία πράξη (ήτοι, μια έκφανση του Είναι) δύναται να ανοίγει, κατά την ταυτόχρονη αυτο-εκπλήρωση και αυτο-ανάλωσή της, το αδιαμφισβήτητο μη-Είναι του (απόλυτα εικονικού) Χώρου της Εικόνας, συνδέοντάς μας έτσι με όλο το εν ενεργεία υπάρχουν [Aktualität], ο Benjamin προειδοποιεί: «Ο χώρος της εικόνας δεν μπορεί πια να οριοθετηθεί με το συλλογισμό». Γι' αυτόν, άλλωστε, η ιδέα περί του Χώρου της Εικόνας δεν είναι θεωρητική ή αφηρημένη, αλλά έχει ζωτική σημασία στο «χώρο της πολιτικής δράσης»: σε αντίθεση με την «ηθική μεταφορά», δηλαδή τα (προσφιλή στον πολιτικό λόγο) ουτοπικά οράματα, που τείνουν να κατευθύνουν τη δράση προς στόχους απόμακρους και καθησυχαστικούς, η εικόνα δίνει χώρο στην ίδια την πράξη, έτσι ώστε αυτή να πραγματώσει την επίκαιρη και άνευ αισιοδοξίας εικόνα της. Κι όπως έλεγε κι ο γνωστός ζωγράφος της αφαίρεσης Jules Olitski, «Μην περιμένεις τίποτε, κάνε τη δουλειά σου, γιόρτασε».

Λέξεις-κλειδιά: Εικόνα-Χώρος, Σώμα-Χώρος, Επικαιρότητα, Ενεργοποίηση, Walter Benjamin, Aldo van Eyck

Vers une actualisation; Des Gestes qui dévorent leur propre Images

«...un individu acquiert un véritable nom propre, à l'issue du plus sévère exercice de dépersonnalisation, quand il s'ouvre aux multiplicités qui le traversent de part en part, aux intensités qui le parcourent».

– Gilles Deleuze 1973: «Lettre à Un Critique Sévère»

Ayant l'ambition d'éliminer l'aliénation de l'homme moderne par rapport à sa ville et son espace, l'architecte Aldo van Eyck en 1960 a mis l'accent sur notre nécessité de revenir au «sens» de l'espace et du temps, en faisant initialement «[...]de chaque porte un signe de bienvenue et de chaque fenêtre un visage»: une poussée simple mais substantielle qui indique l'acte de geste comme le moyen principal de produire de sens. Il faut admettre d'ailleurs, que le sens- la signification ontologique des choses - n'est pas fondée sur l'intellect: l'intellect aborde les choses selon des critères a priori en leur donnant des interprétations extrinsèques et essentiellement probabilistes tandis que la production du sens est plutôt un acte poétique (un acte en devenir), au fur et à mesure qu'elle tend à articuler un discours qui est univoque et en même temps ouvert à ses multiplicités et intensités internes. Or, chaque travail (philosophique, artistique ou autre) qui est active, ainsi que chaque action ou geste qui ne sert pas des finalités extérieures mais n'accomplit que son propre «image» (c'est-à-dire ce que constitue, illumine et présente l'action elle-même) produit de sens. En parlant de gestes verbaux – comme les drôleries, les insultes et les malentendus- Walter Benjamin souligne que: «La où une action met en valeur sa propre image et elle existe, en la traînant dedans et la dévorant, là où la contiguïté se voit de ses propres yeux, l'espace-image longtemps recherché [Bildraum] est ouvert, le monde de l'Actualité intacte [Aktualität] et globale, dans laquelle la 'bonne pièce' manque» («Der Surrealismus», 1929). Et si l'esprit trouve difficile de saisir comment est-il possible pour un seul acte (c'est-à-dire, un aspect de l'Être) de s'ouvrir à travers son auto-épanouissement et son auto-épuisement simultanés, le non-Être indiscutable de l'espace-image (totalement virtuel) nous reliant, de cette manière, avec toute existence actuelle [Aktualität], Benjamin nous prévient; «l'espace d'images ne peut plus être exploré sur le mode de la contemplation».

Pour lui d'ailleurs, l'idée de l'espace-image n'est pas théorique ou abstraite, mais d'une importance vitale dans «le domaine de l'action politique»: contrairement à la «métaphore morale»- les visions utopiques (fréquentes dans les discours politiques) qui tendent à diriger l'action vers des objectifs éloignés et rassurants – l'image fait place à l'action elle-même en lui permettant de réaliser son image actuelle, qui manque de tout optimisme. Et comme Jules Olitski, le très connu peintre de l'art abstrait disait, «Expect nothing, Do your work, Celebrate».

Mots-clés: *Image-espace, Corps-espace, Actualité, Actualisation, Walter Benjamin, Aldo van Eyck*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

María José Carrasco

Doctorante Paris VIII Vincennes Saint-Denis, France

Oscar Lorca

Doctorant École des hautes études en sciences sociales (EHESS), Paris, France

Education et démocratie à l'époque du paradigme financier

Il est incontestable que, ces dernières décennies, un grand intérêt a été porté sur les recherches qui mesurent les résultats dans le domaine de l'éducation. Ce phénomène est mondial et nous remarquons surtout son existence dans les évaluations comparatives au niveau international (TIMSS, PIRLS, PISA). Les résultats de ces évaluations ont, en même temps, des conséquences au niveau particulier de chaque pays. Les responsables des politiques éducatives réagissent en essayant de modifier les institutions afin de s'ajuster aux standards exigés par ces évaluations.

On constate qu'une telle exigence à l'égard des obligations de résultats et de la distribution efficace des moyens, sont des notions toutes deux propres à la

gestion des entreprises et du commerce. L'une des justifications avancées pour utiliser ces critères d'ordre économique dans le terrain de l'école signale que l'éducation représente un investissement financé par des ressources des contribuables qu'il convient de bien gérer; d'où l'appel à optimiser le développement des systèmes éducatifs (Jean Jacques, 2008), qui repose également sur l'impératif de la justice sociale pour assurer à chaque individu l'accès à une éducation de qualité, accès qui bien évidemment nécessite des ressources.

Sans nul doute, cette manière de mesurer et concevoir les systèmes éducatifs soulève de nombreuses questions, nous voudrions néanmoins nous concentrer sur ses implications d'ordre philosophique, plus spécifiquement sur la façon d'envisager le rapport entre la démocratie et l'éducation dans un contexte d'évaluations et d'une nécessité de rendre des comptes. Dans la perspective d'accomplir cette tâche, nous allons voir, en suivant Gert Biesta, (2017), que l'inquiétude croissante pour que l'éducation soit solide et prévisible, au nom de la viabilité financière, conduit à perdre de vue, voire à effacer, ce qui constitue, selon lui, la caractéristique fondamentale du processus éducatif, à savoir, le risque de l'acte éducatif. En partant du fait que l'éducation est une rencontre d'êtres humains, il y a toujours une marge d'imprévisibilité, un risque qui empêche d'anticiper et de prévoir avec une totale certitude les résultats de l'éducation, hormis si l'on oublie que les élèves ne sont pas des objets à modeler ou à discipliner mais des sujets d'action et de responsabilité.

Par ailleurs, l'on peut constater que l'évaluation des acquis des élèves par le biais de tests standardisés s'accompagne d'une forte croyance en la laïcité et la neutralité libérale du mode de vie démocratique, ce qui semble entrer facilement en conflit avec la question consistant à savoir « comment vivre ». Afin de susciter une discussion à ce sujet, nous verrons qu'à la lumière du perfectionnisme moral de Stanley Cavell, l'école est le lieu le plus pertinent pour que les élèves puissent trouver leurs propres voix, ce qui signifie le commencement de la tâche consistant à définir leur propre individualité. De prime abord, cela évoque un individualisme

radical, mais, comme nous le verrons, non la revendication d'un égoïsme fruit de l'intérêt privé. Au contraire, l'intérêt qui guide cette recherche de soi-même est le public et la construction d'une démocratie en tant qu'une question de la vie ordinaire.

Mots-clés: *Evaluation, Education, Démocratie, Vie Ordinaire*

Education and democracy in the financial paradigm

There has been significant interest, in recent decades, in research aimed at measuring results in the domain of education. This is a global phenomenon evidenced by the exponential increase in the number of international comparative evaluations such as Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS), Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS), and Programme for International Student Assessment (PISA). The results of these evaluations, however, have had different consequences in different countries. Educational policy makers have tried to modify educational institutions in order to make them fit with the standards required by these evaluations.

The requirements in use by these evaluations, with respect to effective results and the efficient distribution of resources, are concepts mainly in use in the fields of business management and commerce. One of the justifications advanced for using these economic criteria in the field of education is that education represents an investment financed by taxpayer resources so that it must be well managed. Hence the call to optimize the development of education systems (Jean Jacques, 2005), which is also based on the imperative of social justice to ensure that every individual has access to quality schooling. The provision of quality schooling, obviously, also requires resources.

These approaches to measuring and designing education systems raise many questions, but this work focuses on their philosophical implications and, more specifically, on how to envisage the relationship between democracy and

education in the context of assessments and the need to be accountable. This study considers Gert Biesta's (2017) contention that the growing concern for education to be strong and predictable in the name of financial viability leads to a loss of focus on - or even the deletion of - what he argues to be the fundamental trait of the educational process, namely, the risk of the educational act. Education is a meeting of human beings and there is always a margin of unpredictability, a risk, which prevents the anticipation and prediction of the results of education with complete certainty. Students are not objects to model or discipline but subjects of action and responsibility.

Moreover, it can be observed that the use of standard tests is a phenomenon accompanied by a strong belief in the secular, neutral character of the democratic way of life, which may produce conflict with the question of «how to live». This research reflects on Stanley Cavell's notion of «moral perfectionism» and argues that school is the most significant place where students can start to «find their own voices», to set about the task of defining their own individuality. At first glance, this might seem to evoke a radical individualism, but an argument is developed that this is not a claim for selfishness or simply private interests. On the contrary, it is argued that the interest that guides this search for oneself is the public good and the construction of democracy as a matter of ordinary life.

Keywords: *Measurement, Education, Democracy, Ordinary life*

Bibliographie

BIESTA G., 2017, *El bello riesgo de educar*, España, SM.

CAVELL S., 1993, *Conditions Nobles et ignobles. La constitution du perfectionnisme moral émersonien*, Paris, Éditions de L'Éclat.

JEAN-JAQUES P., 2008, «L'économie de l'éducation permet-elle de légitimer l'obligation de résultats?» dans Claude Lessard, Philippe Meirieu (Éds), *L'obligation de résultats en éducation. Évolution, perspectives et enjeux internationaux*, Bruxelles, Groupe de Boeck.

LAUGIER S., 2010, «Emerson, l'éducation et la démocratie», *Ethics & Politics*, XII, 1

p 157-180.

SAITO N., 2005, *The gleam of light. Moral perfectionism and education in Dewey and Emerson*. New York, Fordham University Press.

Εκπαίδευση & δημοκρατία στην εποχή του οικονομικού παραδείγματος

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει υπάρξει ένα αξιοσημείωτο ενδιαφέρον για την έρευνα που στοχεύει στη μέτρηση των αποτελεσμάτων στον τομέα της εκπαίδευσης. Αυτό είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο που γίνεται φανερό από την κατά γεωμετρική πρόοδο αύξηση στον αριθμό των διεθνών συγκριτικών αξιολογήσεων όπως της *Trends in mathematics and Science Study (TIMSS)*, της *Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS)* και του *Programme for International Student Assessment (PISA)*. Ωστόσο, τα αποτελέσματα αυτών των αξιολογήσεων είχαν διαφορετικές συνέπειες σε διαφορετικές χώρες. Εκείνοι που χαράσσουν εκπαιδευτική πολιτική έχουν προσπαθήσει να τροποποιήσουν τους εκπαιδευτικούς θεσμούς προκειμένου να τους κάνουν να ταιριάζουν στις προδιαγραφές που απαιτούνται από τις αξιολογήσεις αυτές.

Οι προδιαγραφές που βρίσκονται σε χρήση από αυτές τις αξιολογήσεις, με σεβασμό στα πραγματικά αποτελέσματα και στην αποδοτική διανομή των πόρων, είναι κυρίως έννοιες που χρησιμοποιούνται στα πεδία της επιχειρησιακής διοίκησης & του εμπορίου. Μία από τις δικαιολογίες που προτάθηκαν προκειμένου να χρησιμοποιηθούν αυτά τα οικονομικά κριτήρια στον τομέα της εκπαίδευσης είναι ότι η εκπαίδευση αντιπροσωπεύει μία επένδυση που χρηματοδοτείται από πόρους που προέρχονται από τη φορολογία, οπότε πρέπει να γίνει μία σωστή διαχείριση της. Γι' αυτό και το κάλεσμα για βελτιστοποίηση της ανάπτυξης των εκπαιδευτικών συστημάτων (Jean Jacques, 2005), το οποίο επίσης βασίζεται στην επιταγή για κοινωνική δικαιοσύνη προκειμένου να διασφαλιστεί ότι κάθε άτομο έχει πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση. Η παροχή ποιοτικής εκπαίδευσης, προφανώς, απαιτεί πόρους επίσης.

Αυτές οι προσεγγίσεις για τη μέτρηση και τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών συστημάτων εγείρουν πολλά ερωτήματα, αλλά αυτή η εργασία εστιάζει στις

φιλοσοφικές τους συνέπειες και πιο συγκεκριμένα, στο πώς να οραματιστούμε τη σχέση μεταξύ δημοκρατίας και εκπαίδευσης στο πλαίσιο των αξιολογήσεων και της ανάγκης του να λογοδοτούμε. Αυτή η μελέτη στοχάζεται τον ισχυρισμό του Gert Biesta (2017) ότι το αυξανόμενο ενδιαφέρον για ισχυρή και προβλέψιμη εκπαίδευση στο όνομα μίας οικονομικής βιωσιμότητας οδηγεί σε μία απώλεια εστίασης επάνω σε –ή ακόμη στη διαγραφή– αυτού που ισχυρίζεται ότι είναι το θεμελιώδες χαρακτηριστικό της εκπαιδευτικής διαδικασίας, ειδικότερα το ρίσκο της εκπαιδευτικής πράξης. Η εκπαίδευση είναι μία συνάντηση ανθρώπινων όντων και πάντα υπάρχει ένα περιθώριο μη προβλεψιμότητας, ένα ρίσκο το οποίο αποτρέπει την προσδοκία και την πρόβλεψη των αποτελεσμάτων της εκπαίδευσης με απόλυτη βεβαιότητα. Οι μαθητές δεν είναι αντικείμενα για διαμόρφωση ή για πειθάρχηση, αλλά υποκείμενα δράσης και ευθύνης.

Επιπλέον, μπορεί να παρατηρηθεί ότι η χρήση των συμβατικών εξετάσεων είναι ένα φαινόμενο που συνοδεύεται από μία ισχυρή πίστη στον κοσμικό, ουδέτερο χαρακτήρα του δημοκρατικού τρόπου ζωής, που μπορεί να δημιουργήσει σύγκρουση με το ερώτημα του «πώς να ζει κανείς». Η παρούσα έρευνα στοχάζεται επάνω στην έννοια της «ηθικής τελειοποίησης» του Stanley Cavell και υποστηρίζει ότι το σχολείο αποτελεί τον πιο σημαντικό χώρο όπου οι μαθητές μπορούν να ξεκινήσουν να «βρίσκουν τη δική τους φωνή», να ξεκινήσουν να ορίζουν την ατομικότητά τους. Με μια πρώτη ματιά, αυτό ίσως να φαίνεται ότι προκαλεί έναν ακραίο ατομικισμό, όμως αναπτύσσεται ένα επιχείρημα ότι αυτό δεν αποτελεί τη διεκδίκηση ενός εγωκεντρισμού ή απλώς ιδιωτικών συμφερόντων. Αντιθέτως, υποστηρίζεται ότι το ενδιαφέρον που οδηγεί αυτήν την προσωπική αναζήτηση είναι το κοινό καλό και οι οικοδόμηση της δημοκρατίας ως ζήτημα της καθημερινής ζωής.

Λέξεις – κλειδιά: Μέτρηση, Εκπαίδευση, Δημοκρατία, Καθημερινή ζωή

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Philosophical education as shelf writing

This article aims to present philosophical discussions and pedagogical proposals in the context of philosophical education. It is the report of a research that links philosophical concepts and educational actions, which links the philosophical problematization and the pedagogical experience lived in classes of Philosophy, in order that teachers and students can philosophize on a living basis, by building together ethical, political and pedagogical postures in the process of teaching and learning Philosophy. This is a discussion about educational engagement. We used (for appropriation) the philosophical concepts of Michel Foucault (1926-1984) and Gilles Deleuze (1925-1995), who have constructed very important thoughts, either for the amplitude or for the impact of their ideas about many problems of the contemporary world. We understand the meeting with their concepts is very timely in the context of philosophical education, by dealing the propagation of information and cultural indoctrination, in the various moments of the teaching and learning process. This meeting may create opportunities for revisions and modifications. In other words, according to our opinion, the teaching of Philosophy can be developed by giving priority to the content of philosophical information to the detriment of philosophical experience. These modes of understanding and working manifest a specific relationship between power and knowledge that will lead to the choice of materials and disciplinary mechanisms, such as textbooks and evaluation exercises. In the face of this situation, we are committed to propose certain theoretical and procedural alternatives in order to ensure the philosophical education is not reduced to the reproduction of information and doctrines. We recognize the deleuzian concept of «creative repetition» and the foucaultian understanding of «function-author» as possibilities for constructing these alternatives. The role of the author in the teaching and learning process goes beyond the capacity to absorb the content of philosophical

information, it requires a mode of engagement between the pedagogical subjects (teachers and students) and the educational activities, it allows possibilities that the knowledge is apprehended, internalized and integrated in their historical and social experience, by leading to the development of an intense and lively knowledge, a magmatic mixture between the pedagogical subject and the philosophical studies. Therefore the exercise of repetition in the educational context implies that the action of teachers or students is not limited to the repetition of the content. It is necessary that the discourse (writing) of these pedagogical actors shows an experience of appropriation by the subject on the knowledge, by resulting in an individual and engaged writing in the socio-historical reality (self writing).

Keywords: *Philosophical education, self writing, function-author, creative repetition, Deleuze, Foucault*

L'éducation philosophique comme écriture de soi

Cet article vise à présenter des discussions philosophiques et des propositions pédagogiques dans le cadre de l'éducation philosophique. C'est le rapport d'une recherche qui relie les concepts philosophiques et les actions éducatives, qui relie la problématisation philosophique et l'expérience pédagogique vécue dans les classes de philosophie, de sorte que les professeurs et les étudiants puissent philosopher sur une base vivante, en construisant ensembles des postures éthique, politique et pédagogique dans le processus d'enseignement et d'apprentissage. Il s'agit d'une discussion sur l'engagement éducatif. Nous avons utilisé (pour appropriation) les concepts philosophiques de Michel Foucault (1926-1984) et Gilles Deleuze (1925-1995), qui dans le contexte de la philosophie contemporaine Michel Foucault (1926-1984) et Gilles Deleuze (1925-1995) ont construit des pensées très importantes, ou bien pour l'amplitude ou bien pour l'impact de leurs idées en vue des problèmes du monde contemporain. Nous comprenons que la rencontre avec leurs concepts est très opportune dans le

contexte de l'éducation philosophique, en traitant de diffusion des informations et d'endoctrinement culturel, dans les divers moments du processus d'enseignement et d'apprentissage. Cette rencontre peut opportuniser des révisions et des modifications. Autrement dit, à notre avis, l'enseignement de la Philosophie ne peut se développer en donnant des priorité sur le contenu des informations philosophique au détriment de l'expérience philosophique. Ces modes de comprendre et de travailler manifestent une relation spécifique entre le pouvoir et la connaissance ce qui entraîneront sur le choix des matériaux et des mécanismes disciplinaires, tels que les manuels et les exercices d'évaluation. En face de cette situation, nous sommes engagés de proposer certaines alternatives théoriques et de procédure en vue de que l'éducation philosophique ne soit pas réduite à la reproduction des informations et de doctrines. Nous reconnaissons le concept deleuzien de «répétition créatrice» et le compréhension foucauldienne de «fonction-auteur» comme des possibilités pour construire ces alternatives. Le rôle de l'auteur dans le processus d'enseignement et d'apprentissage va au-delà de la capacité d'absorber le contenu des informations philosophiques, il exige un mode d'engagement des sujets pédagogiques (enseignants et étudiants) avec des activités éducatives, il permet des possibilités que les connaissances soit appréhendées, intériorisées et intégrées dans leur expérience historique et sociale, en aboutissant à l'élaboration d'une connaissance intense et vivante, un mélange magmatique entre le sujet pédagogique et les études philosophiques. L'exercice de répétition dans le contexte éducatif implique donc que l'action des enseignants ou des étudiants ne se limite pas à la répétition du contenu. Il faut que le discours (écriture) de ces acteurs pédagogiques montrent une expérience d'appropriation du sujet sur la connaissance, en aboutissant une écriture individuelle et engagée dans la réalité socio-historique (écriture de soi).

Mots-clés: *éducation philosophique, écriture de soi, fonction-auteur, répétition créatrice, Deleuze, Foucault*

Bibliography

Gilles Deleuze, *Différence et Repetition*, PUF, Paris, 2011.

Gilles Deleuze, Felix Guattari, *Qu'est-ce que c'est la philosophie?*, Editions des Minuit, 2005.

Michel Foucault, *L'hermeneutique du sujet*, Gallimard, Paris, 2001.

Η φιλοσοφική εκπαίδευση ως γραφή του εαυτού

Η παρούσα ανακοίνωση στοχεύει να παρουσιάσει φιλοσοφικές συζητήσεις και παιδαγωγικές προτάσεις στο πλαίσιο της φιλοσοφικής εκπαίδευσης. Είναι η έκθεση μίας έρευνας, η οποία συνδέει φιλοσοφικές έννοιες με εκπαιδευτικές πράξεις, το φιλοσοφικό προβληματισμό και τη βιωμένη παιδαγωγική εμπειρία μέσα σε τάξεις φιλοσοφίας, προκειμένου οι καθηγητές και οι φοιτητές να φιλοσοφήσουν σε μία ζωντανή βάση οικοδομώντας μαζί ηθικές, πολιτικές και παιδαγωγικές στάσεις κατά τη διαδικασία της διδασκαλίας και της μάθησης. Αυτή είναι μία συζήτηση αναφορικά με την εκπαιδευτική δέσμευση. Χρησιμοποιήσαμε (για ιδιοποίηση) τις φιλοσοφικές έννοιες των Michel Foucault (1926-1984) και Gilles Deleuze (1925-1995), είτε για το εύρος είτε για την επίδραση των ιδεών τους σε σχέση με πολλά προβλήματα του σύγχρονου κόσμου. Κατανοούμε ότι η συνάντηση με τις ιδέες τους είναι επίκαιρη στο πλαίσιο της φιλοσοφικής εκπαίδευσης στις διάφορες στιγμές της διδασκαλίας και της μαθησιακής διαδικασίας. Αυτή η συνάντηση ενδεχομένως να δημιουργήσει ευκαιρίες για αναθεωρήσεις και τροποποιήσεις. Με άλλα λόγια, κατά τη γνώμη μας, η διδασκαλία της Φιλοσοφίας δεν μπορεί να αναπτυχθεί δίνοντας προτεραιότητα στο περιεχόμενο των φιλοσοφικών πληροφοριών σε βάρος της φιλοσοφικής εμπειρίας. Αυτοί οι τρόποι κατανόησης και εργασίας εκδηλώνουν μία συγκεκριμένη σχέση μεταξύ εξουσίας και γνώσης, η οποία θα οδηγήσει στην επιλογή υλικών και πειθαρχικών μηχανισμών, όπως τα διδακτικά βιβλία και οι ασκήσεις αξιολόγησης. Εν όψει αυτής της κατάστασης, δεσμευόμαστε να προτείνουμε ορισμένες θεωρητικές και διαδικαστικές εναλλακτικές προκειμένου να διασφαλίσουμε ότι η φιλοσοφική εκπαίδευση δεν θα υποβαθμιστεί στην αναπαραγωγή πληροφοριών και θεωριών. Αναγνωρίζουμε τη ντελεζιανή έννοια της «δημιουργικής επανάληψης» και τη φουκωϊκή κατανόηση της έννοιας «λειτουργία- συγγραφέας» ως δυνατότητες

για τη δόμηση αυτών των εναλλακτικών. Ο ρόλος του συγγραφέα στη διδακτική και μαθησιακή διαδικασία εκτείνεται πέραν της ικανότητας απορρόφησης του περιεχομένου των φιλοσοφικών πληροφοριών, απαιτεί έναν τρόπο εμπλοκής παιδαγωγικών υποκειμένων (διδασκόντων και φοιτητών) με τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες, επιτρέπει δυνατότητες κατανόησης, εσωτερίκευσης και ενσωμάτωσης των γνώσεων στην ιστορική και κοινωνική τους εμπειρία καταλήγοντας στην επεξεργασία μίας πυκνής και ζωνηρής γνώσης ένα μαγματικό μείγμα μεταξύ φιλοσοφικού υποκειμένου και φιλοσοφικών σπουδών. Για το λόγο αυτό, η άσκηση της επανάληψης στο εκπαιδευτικό πλαίσιο προϋποθέτει ότι η δράση των διδασκόντων ή των φοιτητών δεν περιορίζεται στην επανάληψη του περιεχομένου. Είναι απαραίτητο, ο λόγος (γραφή) αυτών των παιδαγωγικών φορέων, να επιδεικνύει μια εμπειρία ιδιοποίησης της γνώσης εκ μέρους του υποκειμένου καταλήγοντας σε μία ατομική και δεσμευμένη στην κοινωνικο-ιστορική πραγματικότητα γραφή (self writing).

Λέξεις-κλειδιά: Φιλοσοφική εκπαίδευση, γραφή του εαυτού, λειτουργία-συγγραφέας, δημιουργική επανάληψη, Deleuze, Foucault

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Une plate-forme anthropophagique à l'école sous les tropiques

L'idée de l'anthropophagie à l'école c'est l'idée de créer un environnement pédagogique que prenne en compte les débats culturels, philosophiques et anthropologiques sur les cultures amérindiennes visant à réévaluer les buts, les valeurs et les moyens de l'éducation «occidentale» sous les tropiques, au Brésil en particulier. Nous proposons d'extraire de l'anthropophagie une plate-forme pédagogique et philosophique concernant divers aspects d'une formation émancipatoire, libératrice. Dans un premier moment, nous proposons de présenter quelques principes généraux de l'anthropophagie, en tant que pratique rituel amérindienne et quelques débats philosophiques qu'ils ont rendu possible au XXe siècle. Des auteurs comme Oswald de Andrade, Pierre Clastres, Lévi-Strauss, Viveiros de Castro, Jean-Claude Milner, George Bataille, Jacques Derrida, Hilan Bensusan, Gilles Deleuze et Félix Guattari nous aident à réévaluer la question de l'anthropophagie comme une question centrale dans le débat sur un «autre de l'Occident» et ce qu'il a à nous dire dans le sens d'une critique radicale de nos modes de vie urbains naturalisés, apparemment insurmontables. Dans un deuxième moment, nous présenterons quelques conséquences de ce débat dans le cadre d'une «pédagogie anthropophagique». Il s'agit d'examiner quelques initiatives pratiques possibles à l'école en introduisant la sensibilisation et une approximation aux cosmovisions Amérindiennes ainsi qu'à son débat philosophique, à la fois avec les étudiants et pour un examen des pratiques et des contenus curriculaires dans les disciplines les plus diverses.

Mots- clés: *anthropophagie, éducation, émancipation*

An anthropophagic platform at school in the tropics

The idea of anthropophagy at school is the idea of creating a pedagogical environment that takes into account the cultural, philosophical and anthropological debates on Amerindian cultures in order to reassess the goals, values and means of «western» education in the tropics, especially in Brazil. We propose to extract from the debate about anthropophagy a pedagogical and philosophical platform concerning various aspects of an emancipatory education. In a first moment, we propose to present some general principles of anthropophagy, as a ritual Amerindian practice and some philosophical debates they made possible in the twentieth century. Authors such as Oswald de Andrade, Pierre Clastres, Lévi-Strauss, Viveiros de Castro, Jean-Claude Milner, George Bataille, Jacques Derrida, Hilan Bensusan, Gilles Deleuze and Felix Guattari help us to reassess the question of anthropophagy as a central question in the debate on «otherness of the West» and what it has to say in the sense of a radical critique of our naturalized urban lifestyles, apparently insurmountable. In a second moment, we will present some consequences of this debate within the framework of an «anthropophagic pedagogy». Our aim is to examine some practical initiatives at school by introducing an approximation to Amerindian cosmologies as well as its philosophical debate, both with students and for a review of curricular practices and curricular content in schools in diverse disciplines.

Keywords: *anthropophagy, education, emancipation*

Μία ανθρωποφαγική σχολική πλατφόρμα στις τροπικές χώρες

Η ιδέα της ανθρωποφαγίας στο σχολείο είναι η ιδέα της δημιουργίας ενός παιδαγωγικού περιβάλλοντος, το οποίο λαμβάνει υπόψη του τους πολιτισμικούς, φιλοσοφικούς και ανθρωπολογικούς διαλόγους αναφορικά με

τους ινδιάνικους πολιτισμούς της Αμερικής, προκειμένου να αξιολογήσει εκ νέου τους στόχους, τις αξίες και τα μέσα της «δυτικής» εκπαίδευσης στις τροπικές χώρες και ιδιαίτερα στη Βραζιλία. Προτείνουμε την εξαγωγή από τον διάλογο, τον σχετικό με την ανθρωποφαγία, μία παιδαγωγική και φιλοσοφική πλατφόρμα που θα αφορά στις διάφορες πτυχές μίας χειραφετητικής, απελευθερωτικής εκπαίδευσης.

Σε μία πρώτη φάση, προτείνουμε να παρουσιάσουμε μερικές γενικές αρχές της ανθρωποφαγίας, ως τελετουργικής πρακτικής των ινδιάνικων πολιτισμών της Αμερικής και μερικούς φιλοσοφικούς διαλόγους που έγιναν εφικτοί κατά τον εικοστό αιώνα. Συγγραφείς όπως ο Oswald de Andrade, ο Pierre Clastres, ο Levi-Strauss, ο Viveiros de Castro, ο Jean-Claude Milner, ο Georges Bataille, ο Jacques Derrida, ο Hilan Bensusan, ο Gilles Deleuze και ο Felix Guattari, μας βοηθούν να επαναξιολογήσουμε το ερώτημα της ανθρωποφαγίας ως κεντρικό ερώτημα του διαλόγου περί του «άλλου έναντι της Δύσης» και του τι έχει να πει υπό την έννοια μίας ακραίας κριτικής των φυσικοποιημένων αστικών τρόπων ζωής μας, προφανώς ανυπέρβλητων. Σε μία δεύτερη φάση, θα παρουσιάσουμε μερικές συνέπειες αυτού του διαλόγου εντός του πλαισίου μίας «ανθρωποφαγικής παιδαγωγικής». Στόχος μας είναι να εξετάσουμε μερικές πιθανές πρακτικές πρωτοβουλίες στο σχολείο εισάγοντας μία ευαισθητοποίηση & μια προσέγγιση στις ινδιάνικες κοσμοθεωρήσεις, καθώς επίσης & στον σχετικό φιλοσοφικό διάλογο τόσο με τους μαθητές όσο και για μια εξέταση των πρακτικών και του περιεχομένου των αναλυτικών προγραμμάτων σε σχολεία σε ποικίλους επιστημονικούς κλάδους.

Λέξεις- κλειδιά: ανθρωποφαγία, εκπαίδευση, χειραφέτηση

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Le geste utopique comme geste philosophique et politique. Quelques exemples issus des théorisations féministes de l'éducation

L'espace éducatif est toujours appréhendé comme étant en décalage avec le monde, comme suspendant les normes et pratiques coutumières: la «rationalité pédagogique» consiste en effet à s'éloigner de l'éloignement du vrai ou du bon, à diverger par rapport à ce qui serait déjà une divergence (Moreau 1975, Le Dœuff 1983).

C'est en ce sens qu'on peut avancer qu'il y a une part d'utopie dans toute éducation, en tant qu'elle s'élabore dans un écart au réel pour penser l'action sur ce réel. Une fiction du hors-lieu (*ou-topos*) sous-tendrait ainsi le projet éducatif – *skholè* signifie bien «loisir» –, fiction qui suspendrait un temps certaines réalités psychologiques et sociales. À partir de trois exemples issus de la littérature féministe, je voudrais montrer en quoi le fait d'imaginer des institutions alternatives pour l'éducation peut nourrir la critique féministe qui prend pour objets la division et la hiérarchisation entre privé et public ainsi qu'entre travail «reproductif» et travail productif. La *Hull House* de Jane Addams (Addams, 1990[1910]), les *kitchenless houses* de Charlotte Perkins Gilman (Gilman 1998 [1898]) et la *Schoolhome* de Jane Roland Martin (Martin 1992) sont ainsi trois projets qui mettent en question une certaine division du travail éducatif entre École et Famille, et qui, par ce biais, ouvrent plus largement la possibilité d'une redistribution du travail dit «reproductif» et du travail de *care*. Ils exemplifient l'«optimisme méthodique» (Drouin-Hans 2004) qui caractérise le geste utopique, dans lequel la projection est toujours en même temps perspective analytique et critique.

Mots-clés: Utopie, éducation, féminisme, institutions

The Political and Philosophical Dimensions of Utopian Gestures. Some examples in Feminist Theories of Education

It can be said that the space of education is «out of sync» since it suspends usual norms, «pedagogic rationality» being the effort to take one away from a place that is already away from what is true and good (Moreau 1975, Le Dœuff 1983).

In this sense, all education is partly utopian, because the gap between its construction and reality is precisely used to transform this reality. Every educational project is, in a way, founded on a fiction of a place of nowhere in which psychological and social rules don't apply for a while – «*skholè*» means «leisure». Drawing from three examples taken from feminist literature, I will show how imagining alternative educational institutions can provide tools for a feminist critique of the hierarchical division between productive and reproductive labor. Jane Addams' Hull House (Addams, 1990[1910]), Charlotte Perkins Gilman's kitchenless houses (Gilman 1998 [1898]) and Jane Roland Martin's Schoolhome (Martin 1992) are projects that challenge the traditional division of education between School and Family. From there, they provide a glimpse of another distribution of reproductive and care labor. They exemplify the «methodical optimism» (Drouin-Hans 2004) that characterizes the utopian gesture, in which projection is synonymous with analysis and critique.

Keywords: *Utopia, education, feminism, institutions*

Bibliographie

ADDAMS J., *Twenty years at Hull House*, Urbana, États-Unis, University of Illinois Press, 1990.

DROUIN-HANS A.-M., *Éducation et utopie*, Paris, France, Vrin, 2004.

GILMAN C.P., *Women and Economics*, Mineola, États-Unis, Dover Publications, 1998.

LE DŒUFF M., «Utopies: scolaires», *Revue de métaphysique et de morale*, 1983, n° 2, p. 199-217.

MARTIN J.R., *The Schoolhome: Rethinking Schools for Changing Families*, Cambridge, États-Unis, Harvard University Press, 1992.

MOREAU P.-F., «Utopie et sociabilité dans le “Code de la nature”», *Revue Internationale de Philosophie*, 1975, vol. 29, 113 (3), p. 332-347.

Η ουτοπική χειρονομία ως φιλοσοφική & πολιτική χειρονομία. Ορισμένα παραδείγματα από τις φεμινιστικές θεωρητικοποιήσεις της εκπαίδευσης

Ο χώρος της εκπαίδευσης γίνεται πάντα αντιληπτός ως ασυγχρόνιστος με τον κόσμο, αφού αναστέλλει τις συνήθειες νόρμες και πρακτικές: ο «παιδαγωγικός ορθολογισμός» συνίσταται στην απομάκρυνση από την απομάκρυνση από το αληθινό ή το καλό (Moreau 1975, Le Dœuff 1983), στην απόκλιση σε σχέση με αυτό που θα συνιστούσε ήδη μία απόκλιση.

Κατ’ αυτήν την έννοια, όλη η εκπαίδευση είναι μερικώς ουτοπική στο βαθμό κατά τον οποίο διαμορφώνεται σε μία απόσταση από την πραγματικότητα για να σκεφτεί ακριβώς την πράξη επί αυτής της πραγματικότητας. Κάθε εκπαιδευτικό ερευνητικό σχέδιο είναι κατά κάποιον τρόπο βασισμένο επάνω στη μυθοπλασία του εκτός-τόπου (ου-τόπος), όπου οι ψυχολογικοί και κοινωνικοί κανόνες αναστέλλονται για λίγο- «σχόλη» σημαίνει «ελεύθερος χρόνος». Επικαλούμενη τρία παραδείγματα προερχόμενα από τη φεμινιστική λογοτεχνία, θα δείξω πως το να φαντάζεται κανείς εναλλακτικούς εκπαιδευτικούς θεσμούς μπορεί να τροφοδοτήσει μια φεμινιστική κριτική του ιεραρχικού διαχωρισμού μεταξύ δημόσιου & ιδιωτικού καθώς & ανάμεσα σε παραγωγική και «αναπαραγωγική» εργασία. Το *Hull House* της Jane Addams, 1990 [1910]), το *Kitchenless Houses* της Charlotte Perkins Gilman 1998 [1898]) και το *Schoolhome* της Jane Roland Martin (1992) είναι έργα, τα οποία αμφισβητούν τον παραδοσιακό διαχωρισμό της εκπαίδευσης μεταξύ Σχολείου και Οικογένειας και που ξεκινώντας από αυτό το σημείο, ανοίγουν ευρέως στη δυνατότητα μίας ανακατανομής της εργασίας, λεγόμενης «αναπαραγωγικής»

και της εργασίας της φροντίδας. Αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα «του μεθοδικού οπτιμισμού» (Drouin-Hans 2004), ο οποίος χαρακτηρίζει την ουτοπική χειρονομία κατά την οποία η πρόβλεψη αποτελεί πάντα συγχρόνως προοπτική αναλυτική και κριτική.

Λέξεις-κλειδιά: Ουτοπία, εκπαίδευση, φεμινισμός, θεσμοί

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Christophe Point

PhD(c), Université de Lorraine, France

Relire Dewey: éduquer les enfants pour les rendre ingouvernables?

Notre proposition souhaite interroger l'idée suivante: l'idéologie de l'éducation qui rend nécessaire l'éducation des enfants par des adultes repose sur deux postulats: 1/ éduquer et gouverner sont des actes parallèles, car 2/ ils reposent sur le même constat de l'insuffisance d'une intelligence privée.

En effet, gouverner et éduquer sont des actions supposant un rapport entre au moins deux individus. Ceux-ci sont considérés selon une inégalité structurelle entre celui qui dirige l'action et celui qui la subit. Inégalité naturelle d'un puissant sur un faible, inégalité sociale d'un savant sur un ignorant⁶⁶, bref, inégalité fondamentale d'un «majeur» sur un «mineur». De plus, depuis les Lumières, cette inégalité implique nécessairement une transformation de l'individu faisant l'objet de ces deux actes de gouverner et d'éduquer. Un processus est demandé, revendiqué par celui qui l'opère et qui entend bousculer et réorganiser parfois radicalement la nature ou la personnalité de celui qui subit ce même processus. L'éducation et le gouvernement sont alors considérés comme des transferts d'informations, de compétences ou de valeurs d'une intelligence privée à une autre intelligence privée. Mais le plus troublant dans cette proximité entre

⁶⁶ GRIGNON Claude et PASSERON Jean-Claude (1989), *Le Savant et le Populaire. Misérabilisme et populisme en sociologie et en littérature*, Ed. Sciences humaines, Paris, 2015.

éduquer et gouverner est leur codépendance rarement réfutée dans l'histoire des hommes. Celui qui gouverne a besoin d'être celui qui éduque et imposer son gouvernement est également indispensable à celui qui éduque. L'histoire de la pédagogie et de la politique crient les mêmes avertissements: Malheur au professeur qui renonce à gouverner ses élèves! Malheur au gouvernement qui renonce à administrer l'éducation de ses gouvernés!

Nous souhaitons montrer ici que John Dewey, par sa philosophie de l'éducation et politique⁶⁷, est conscient de ce parallèle fondateur de l'idéologie de l'éducation. Il cherchera à rompre avec celui-ci en donnant dans ses écrits une finalité commune paradoxale à ces deux actes: celle d'en finir avec cette relation de codépendance de la politique et de l'éducation par la construction d'une intelligence collective. Ainsi il s'agit de dépasser la finalité commune de la pédagogie et de la politique pensée par les Lumières, c'est-à-dire de faire en sorte que cesse l'implication réciproque entre éducation et gouvernement dès lors que le sujet s'éduque et se gouverne seul, pour proposer, avec John Dewey, un dépassement de cette finalité commune en opposant les deux actes. Si l'on ne peut s'éduquer seul soi-même, éduquer n'a-t-il alors pas pour but de ne plus laisser les élèves se laisser gouverner par autrui mais bien d'être capables de se gouverner collectivement par eux-mêmes? De même, gouverner n'a-t-il pas aussi pour objectif de laisser les citoyens décider peu à peu, par eux-mêmes, le genre de savoir qu'ils désirent collectivement acquérir pour mener ensemble leur vie comme ils le souhaitent?

C'est pourquoi, nous voulons, avec Dewey, faire le pari suivant: on ne peut répondre aux questions «Qu'est-ce qui rend gouvernable?» et «Qu'est-ce qui rend éduicable?» sans leur apporter des réponses diamétralement opposées. Réponses qui nous font passer du paradigme de l'intelligence privée des Lumières au paradigme contemporain de l'intelligence collective. Ainsi, en renversant l'idéologie de l'éducation qui les associait, Dewey cherche à nous montrer qu'il

⁶⁷ DEWEY John (1916), *Democracy and Education. An Introduction to the Philosophy of Education*. The Middle Works, 1899-1924, 15 volumes, Boydston Jo Ann (Ed.), Carbondale Southern Illinois University Press, 1976-1983.

faut éduquer les enfants pour les rendre ingouvernables par autrui et qu'ils ne puissent se gouverner eux-mêmes qu'en s'éduquant mutuellement.

Mots-clés: John Dewey, éducation, politique, intelligence collective, idéologie de l'éducation, pragmatisme

Reread Dewey: educating children to make them ungovernable?

Our proposal seeks to question the following idea: the ideology of education which makes it necessary for children to be educated by adults is based on two assumptions: 1/ Educating and governing are parallel acts, because 2/ they are based on the same observation of the inadequacy of a private intelligence. Indeed, governing and educating are actions involving a relationship between at least two individuals. These are considered according to a structural inequality between the one who directs the action and the one who suffers it. Natural inequality of a powerful on a weak one, social inequality of a scholar on a ignorant one¹, in short, fundamental inequality of a «major» on a «minor». Moreover, since the Enlightenment, this inequality necessarily implies a transformation of the individual who is the subject of these two acts of governing and educating. A process is demanded, claimed by the one who operates it and who intends to shake up and sometimes radically reorganize the nature or personality of the one who undergoes the same process. Education and government are then seen as transfers of information, skills or values from one private intelligence to another private intelligence. But the most troubling aspect of this proximity between educating and governing is their codependence, rarely refuted in human history. The one who governs needs to be the one who educates and imposes his government is also indispensable to the one who educates. The history of pedagogy and politics cries out the same warnings: Woe to the teacher who renounces to govern his students! Woe to the government that renounces to administer the education of its rulers!

We wish to show here that John Dewey, through his philosophy of education and politics², is aware of this parallel foundational of the ideology of education. He will seek to break with this one by giving in his writings a paradoxical common purpose to these two acts: that of ending this relationship of co-dependence of politics and education by the construction of a collective intelligence. Thus it is a question of going beyond the common purpose of pedagogy and politics thought by the Enlightenment, i. e. to ensure that the reciprocal involvement between education and government ceases when the subject educates and governs itself alone, to propose, with John Dewey, an overcoming of this common purpose by opposing the two acts.

If one cannot educate oneself, then is it not the purpose of educating one's own self not to allow students to let themselves be governed by others, but rather to be able to govern themselves collectively ? Similarly, is it not also the aim of government not to let citizens decide, little by little, by themselves, what kind of knowledge they collectively want to acquire in order to lead their lives together as they wish? That's why, with Dewey, we want to make the following bet: you can't answer the questions «What makes governable?» and «What makes it educable?» without giving them diametrically opposed answers. Responses that take us from the paradigm of the private intelligence of the Enlightenment to the contemporary paradigm of collective intelligence. Thus, by reversing the ideology of education that associated them, Dewey seeks to show us that children must be educated to make them ungovernable by others and that they can only govern themselves by educating each other.

Keywords: *John Dewey, education, politics, collective intelligence, educational ideology, pragmatism*

Bibliographie

GRIGNON Claude et PASSERON Jean-Claude (1989), *Le Savant et le Populaire. Misérabilisme et populisme en sociologie et en littérature*, Ed. Sciences humaines, Paris, 2015.

DEWEY John (1916), *Democracy and Education. An Introduction to the Philosophy of Education. The Middle Works, 1899-1924, 15 volumes*, Boydston Jo Ann (Ed.), Carbondale Southern Illinois University Press, 1976-1983.

Ξαναδιαβάζοντας τον Dewey :
εκπαιδεύοντας τα παιδιά για να τα κάνουμε μη κυβερνήσιμα;

Η πρότασή μας επιδιώκει να αμφισβητήσει την ακόλουθη ιδέα: η ιδεολογία της εκπαίδευσης που καθιστά αναγκαία την εκπαίδευση των παιδιών από ενήλικες βασίζεται σε δύο αξιώματα: πρώτον, η εκπαίδευση και η διακυβέρνηση θεωρούνται παράλληλες πράξεις, διότι, δεύτερον, βασίζονται στην ίδια διαπίστωση, δηλ. την ανεπάρκεια της ατομικής νοημοσύνης.

Πράγματι, η διακυβέρνηση και η εκπαίδευση αποτελούν ενέργειες που υποθέτουν μια σχέση μεταξύ τουλάχιστον δύο ατόμων. Αυτά θεωρούνται σύμφωνα με μια δομική ανισότητα μεταξύ εκείνου που κατευθύνει τη δράση και εκείνου που την υφίσταται. Πρόκειται για την φυσική ανισότητα ενός ισχυρού απέναντι σε ένα αδύναμο, την κοινωνική ανισότητα ενός μελετητή απέναντι σε κάποιον που αγνοεί⁶⁸, με λίγα λόγια, η συγκεκριμένη θεώρηση αφορά στη θεμελιώδη ανισότητα ενός "μείζονος" απέναντι σε έναν «ελάσσονα». Επιπλέον, από την εποχή του Διαφωτισμού, αυτή η ανισότητα συνεπάγεται αναγκαστικά μία μεταμόρφωση του ατόμου που αποτελεί το αντικείμενο αυτών των δύο πράξεων, της διακυβέρνησης και εκπαίδευσης. Απαιτείται μια διαδικασία, που διεκδικείται από εκείνον που τη διενεργεί και που σκοπεύει να ταρακουνήσει και μερικές φορές να αναδιοργανώσει ριζικά τη φύση ή την προσωπικότητα εκείνου που υφίσταται αυτήν την ίδια διαδικασία. Σε αυτή την περίπτωση, η εκπαίδευση και η διακυβέρνηση εκλαμβάνονται ως δίαυλοι μεταφοράς πληροφοριών, δεξιοτήτων ή αξιών από μια ατομική νοημοσύνη σε μια άλλη ατομική νοημοσύνη. Αλλά η πιο ανησυχητική πτυχή

⁶⁸ GRIGNON Claude et PASSERON Jean-Claude (1989), *Le Savant et le Populaire. Misérabilisme et populisme en sociologie et en littérature*, Ed. Sciences humaines, Paris, 2015.

αυτής της εγγύτητας, μεταξύ εκπαίδευσης και διακυβέρνησης, είναι η αλληλεξάρτησή τους, η οποία σπάνια αντικρούεται στην ανθρώπινη ιστορία. Αυτός που κυβερνά, έχει ανάγκη να είναι και αυτός που εκπαιδεύει και το να επιβάλλει κανείς την πολιτική του διακυβέρνηση, είναι, επίσης, απαραίτητο για εκείνον που εκπαιδεύει. Η ιστορία της παιδαγωγικής και της πολιτικής κραυγάζει τις ίδιες προειδοποιήσεις: Αλίμονο στον δάσκαλο που παραιτείται από τη διακυβέρνηση των μαθητών του! Αλίμονο στην κυβέρνηση που παραιτείται από το να διαχειρίζεται την εκπαίδευση των διακυβερνούμενων!

Θέλουμε να δείξουμε ότι ο John Dewey, μέσω των θέσεών του για τη φιλοσοφία της παιδείας και της πολιτικής⁶⁹, έχει συνείδηση αυτού του παράλληλου θεμελιωτή που είναι η ιδεολογία της εκπαίδευσης. Επιδιώκει να διαρρήξει αυτήν την παραλληλία, δίνοντας στα γραπτά του έναν κοινό σκοπό παράδοξο ως προς αυτές τις δύο ενέργειες: τον τερματισμό αυτής της σχέσης συν-εξάρτησης της πολιτικής με την εκπαίδευση μέσω της οικοδόμησης μιας συλλογικής νοημοσύνης. Αποτελεί, λοιπόν, ζήτημα να υπερβούμε τον κοινό σκοπό της παιδαγωγικής και της πολιτικής όπως τον σκέφτεται ο Διαφωτισμός, δηλ. τη διασφάλιση ότι η αμοιβαία συνέργεια μεταξύ εκπαίδευσης και διακυβέρνησης θα σταματήσει, από τη στιγμή που το υποκείμενο θα εκπαιδεύεται και θα κυβερνάται μόνο του, για να προτείνει, μαζί με τον John Dewey, μια υπέρβαση αυτού του κοινού σκοπού φέρνοντας σε αντιπαράθεση αυτές τις δύο ενέργειες.

Εάν κάποιος δεν μπορεί να εκπαιδεύσει μόνος του τον εαυτό του, τότε δεν θα πρέπει να αποτελεί σκοπό της εκπαίδευσης του να μην επιτρέπει στους μαθητές να αφήνουν τους εαυτούς τους να κυβερνώνται από άλλους, αλλά να είναι σε θέση να κυβερνηθούν συλλογικά από τους ίδιους τους εαυτούς; Ομοίως, δεν θα πρέπει στόχο της διακυβέρνησης να αποτελεί να αφήνονται οι πολίτες να αποφασίζουν, λίγο-λίγο μόνοι τους τι είδους γνώση επιθυμούν

⁶⁹ DEWEY John (1916), *Democracy and Education. An Introduction to the Philosophy of Education*. The Middle Works, 1899-1924, 15 volumes, Boydston Jo Ann (Ed.), Carbondale Southern Illinois University Press, 1976-1983.

συλλογικά να αποκτήσουν για να οδηγήσουν τη ζωή τους μαζί όπως επιθυμούν;

Γι' αυτό, με τον Dewey, θέλουμε να βάλουμε το εξής στοίχημα: δεν μπορεί κάποιος να απαντήσει στις ερωτήσεις "Τι είναι αυτό που κάνει κάποιον διακυβερνήσιμο;" και "Τι είναι αυτό που καθιστά κάποιον εκπαιδεύσιμο;" χωρίς να δώσει διαμετρικά αντίθετες απαντήσεις. Απαντήσεις που μας μεταφέρουν από το πρότυπο της ατομικής νοημοσύνης του Διαφωτισμού στο σύγχρονο παράδειγμα της συλλογικής νοημοσύνης. Έτσι, αντιστρέφοντας την ιδεολογία της εκπαίδευσης η οποία συσχετίζει τις δύο αυτές απόψεις, ο Dewey επιδιώκει να μας δείξει ότι τα παιδιά πρέπει να εκπαιδεύονται με σκοπό να μην χειραγωγούνται από τους άλλους και ότι δεν μπορούν να κυβερνούν τον εαυτό τους παρά εκπαιδευόμενα αμοιβαία.

Λέξεις κλειδιά: John Dewey, εκπαίδευση, πολιτική, συλλογική νοημοσύνη, εκπαιδευτική ιδεολογία, πραγματισμός

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Prof. Xenofon Bitsikas

School of Fine Arts, University of Ioannina, Greece

Polyxeni Mantzou

Associate Professor Department of Architecture and Engineering, University of Thrace, Greece

Strange things

Πολλές φορές τα πράγματα είναι συνέχεια των ατόμων που τα χρησιμοποιούν. Παρόλα αυτά, οι χρήστες συχνά αγνοούν την περίεργη αυτή συνθήκη. Θέλοντας να εξερευνήσει ζητήματα που άπτονται αυτής της σχέσης, ιδίως τυπα φιλοσοφικής, η ερευνητική ομάδα Sindefin διοργάνωσε το εργαστήρι Strange

Things (<http://arts.uoi.gr/web/events/ergastiri-strange-things/>). Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν ευρήματα από το Εργαστήριο.

Λέξεις-κλειδιά: χρήστες-χρήσεις, πράγματα

Strange Things

Things and users become inseparable, at times. Still, users often ignore this strange occurrence. In order to explore this extraordinary condition, idiotypically philosophical, Sindefin Research Group hosted the Strange Things Workshop (<http://arts.uoi.gr/web/events/ergastiri-strange-things/>)

Keaywords: *users-usage, things*

Choses Etranges

Objets & utilisateurs sont souvent devenus inséparables - les objets étant ainsi la continuité de ceux qui l'utilisent. Néanmoins, les utilisateurs souvent ignorent cette condition/relation étrange. Voulant explorer de questions touchant cette sorte de relation, singulièrement philosophique, le groupe de recherche Sindefin organisa l'atelier sous le titre «Choses Etranges» (<http://arts.uoi.gr/web/events/ergastiri-strange-things/>). La communication présentera les conclusions à partir de cet atelier.

Mots-clés : *usages-utilisateurs, choses*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Parole de spectateur et voix de citoyen: la démocratie au bord du plateau?

Pour marquer la rentrée culturelle 2017, *Le Monde*, quotidien français de référence, avait choisi de consacrer son festival d'automne à la question des «exclus de la culture», ces quelques 50% (Source: *Le Monde*) qui boudent inévitablement les salles de spectacles contemporains. Quelques mois plus tôt, dans le même pays, la classe politique se posait peu ou prou la même question, béate encore devant l'incroyable taux d'abstention aux élections présidentielles. De part et d'autre pourtant, on cherche désespérément à provoquer l'intérêt du grand public pour sa condition en multipliant les médiations et les encadrements, entre concertation citoyenne et médiation culturelle. Et si, finalement, c'était la forme même de ces accompagnements qui entretenait l'exclusion posée en ligne de mire?

À la lumière des réflexions de Jacques Rancière sur la question esthétique, mais également à partir des écrits plus proprement politiques du philosophe, notre exposé se propose d'explorer les proximités, parentés et distinctions fondamentales entre les deux régimes d'une «crise de la représentation» qui n'épargne pas moins le spectateur de théâtre que le citoyen européen. Partant des «mouvements des places», et plus spécifiquement de Nuit Debout, l'enjeu serait ici de proposer une analyse pragmatique de ces soulèvements populaires, en accordant une attention spécifique et *in situ* au concept même d'acte de parole, tout en s'appliquant non seulement à éviter, mais aussi à déconstruire le reproche tronqué et pourtant bien en vogue d'un populisme facile. En quoi, sur les places d'Europe et du monde, les différents rassemblements populaires obligent à repenser non seulement les régimes politiques représentatifs, mais également la notion de communauté, de décision, et même de parole? Et

comment les pratiques et dispositifs développés à même le sol des grandes places peuvent nous permettre d'esquisser, et peut-être de dépasser une certaine forme d'exclusion culturelle?

Dans une perspective à la fois politique et artistique, et en nous appuyant tout autant sur une méthode philosophique et un matériau empirique fraîchement laissé par l'histoire récente, nous voudrions ici explorer ce qui, dans l'organisation même d'une parole populaire et spontanée, incarne un dispositif apte à permettre une véritable émancipation des sujets comme individus et comme groupes. Dans le même temps, l'enjeu serait également de mettre en évidence les similitudes entre les actes de parole sur les places et dans les espaces dédiés à la culture, profitant du premier sursaut pour en imaginer un second dans l'espace artistique, et réaffirmer ainsi pleinement la philosophie comme geste.

Mots-clés: *parole, démocratie, spectateur, attention, nuitdebout, populisme*

Spectator words and citizen vote: speech and democracy?

To mark the cultural comeback on 2017, *Le Monde*, French reference daily paper, had chosen to dedicate its autumn festival to the issue of «excluded from the culture», these few 50 % (Source: *Le Monde*) who stay inevitably away from the rooms of contemporary shows. A few months earlier, in the same country, the settled political class asked more or less the same question, still stunned at the incredible abstention rate in the presidential elections. On both sides of the public space nevertheless, cultural and political actors try desperately to provoke the interest of the general public for its own condition by multiplying mediations and public management, as shown by citizen dialogue and cultural mediation. What if it was finally the shape of these accompaniments that maintains the exclusion we pretend to fight against?

In the light of Jacques Rancière's thinking on the esthetic topic, but also from more cleanly politics papers of the philosopher, our presentation offers to explore

the proximity, kinships and fundamental distinctions between both diets of a «crisis of the representation» which does not save less than the theatre spectator and the European citizen. Starting from the «Movement» and more specifically of Nuit Debout, the stake would be here to suggest a pragmatic analysis of these popular uprisings, by giving a specific *in situ* attention to the concept of speech act, while applying not only to avoid, but also to deconstruct the truncated reproach and nevertheless very fashionable of an easy populism. In what, in the squares across Europe and in the world, the various popular gatherings force to rethink not only the representative political systems, but also the notion of Community, Decision, and even of Speech? And how can the practices and the devices developed on the floor on squares allow us to sketch, and maybe to overcome a certain shape of cultural exclusion?

From a political and artistic perspective, and by using just as much as a philosophic method and an empirical material just left by the recent history, we would here like to explore the point which, in the organization of a popular and spontaneous speech, embodies a device capable of allowing a real emancipation of the subjects as individuals and as groups. At the same time, the stake would be also to highlight the similarities between speech acts on squares and in spaces dedicated to the culture, taking advantage of the first surge to imagine the second in the artistic space, and thereby reaffirm completely Philosophy as a *gesture*.

Keywords: *speech, democracy, spectator, attention, nuit debout, populism*

Bibliographie

Rancière, Jacques (1995). *La Méésentente*. Paris, Galilée.

Rancière, Jacques (2008). *Le Spectateur émancipé*. Paris, La Fabrique.

Butler Judith (2016). *Rassemblement*. Paris, Fayard.

Citton Yves (2014). *Pour une écologie de l'attention*. Paris, Seuil.

Otero Mariana (2017). *L'Assemblée*. Paris, Buddy Movies.

Butler Judith, Laclau Ernesto, Žižek Slavoj (2017). *Après l'émancipation. Trois voix pour penser la gauche*. Paris, Seuil.

Οι λέξεις των θεατών και η ψήφος του πολίτη: ομιλία και δημοκρατία;

Η καθημερινή εφημερίδα παγκόσμιας επικαιρότητας Le Monde, προκειμένου να επισημάνει την πολιτιστική επιστροφή του 2017, είχε επιλέξει να αφιερώσει το φθινοπωρινό της φεστιβάλ στο ζήτημα των «αποκλειόμενων από τον πολιτισμό», σ' αυτούς τους λίγους του 50% (Πηγή: Le Monde) που μένουν αναπόφευκτα μακριά από τις αίθουσες των σύγχρονων θεαμάτων. Λίγους μήνες νωρίτερα, στην ίδια χώρα, η εδραιωμένη πολιτική τάξη έθεσε λίγο πολύ το ίδιο ερώτημα παραμένοντας έκπληκτη από το απίστευτο ποσοστό αποχής στις προεδρικές εκλογές. Παρ' όλα αυτά, και στις δύο πλευρές της δημόσιας σφαίρας, οι φορείς του πολιτισμού και της πολιτικής, προσπαθούν απεγνωσμένα να προκαλέσουν το ενδιαφέρον του κοινού για την ίδια του την κατάσταση μέσω του πολλαπλασιασμού των διαμεσολαβήσεων και της κοινωνικής διαχείρισης, όπως παρουσιάζονται μέσω του διαλόγου των πολιτών και της πολιτισμικής διαμεσολάβησης. Κι αν τελικά είναι η ίδια η μορφή αυτών των υποστηρικτικών μέσων που συντηρεί τον αποκλεισμό, τον οποίο προσποιούμαστε ότι αντιπαλεύουμε;

Υπό το φως της σκέψης του Jacques Rancière ως προς το αισθητικό ζήτημα, αλλά και από περισσότερο ξεκάθαρα πολιτικά γραπτά του φιλοσόφου, η παρουσίασή μας προτείνει μια εξερεύνηση της εγγύτητας, των συγγενειών και των θεμελιωδών διακρίσεων μεταξύ των δύο συστημάτων, της «κρίσης στην εκπροσώπηση» που δεν σώζει τίποτα λιγότερα παρά έναν θεατή θεάτρου & του Ευρωπαίου πολίτη. Ξεκινώντας από το «Κίνημα» και πιο συγκεκριμένα από τη «Νύχτα Ξεσηκωμού» («Nuit Debout»), το διακύβευμα εδώ θα ήταν να προταθεί μία πραγματιστική ανάλυση αυτών των λαϊκών εξεγέρσεων δίνοντας μία συγκεκριμένη *in situ* προσοχή στην έννοια του ομιλιακού ενεργήματος, προχωρώντας ταυτόχρονα σε εφαρμογή, προκειμένου όχι μόνο να αποφευχθεί, αλλά επίσης και για να αποδομηθεί η ανολοκλήρωτη αποδοκιμασία ενός παρόλα αυτά πολύ διαδεδομένου εύκολου λαϊκισμού. Κατά ποιον τρόπο μας αναγκάζουν, οι διάφορες δημοφιλείς συναθροίσεις στις πλατείες της Ευρώπης και του κόσμου, να αναθεωρήσουμε όχι μόνο τα

αντιπροσωπευτικά πολιτικά συστήματα, αλλά επίσης την έννοια της Κοινότητας, της Απόφασης και ακόμη και του Λόγου; Και πώς μπορούν οι πρακτικές και οι μηχανισμοί που αναπτύσσονται στα πεδία των πλατειών να μας επιτρέψουν να σκιαγραφήσουμε και πιθανώς να ξεπεράσουμε μία συγκεκριμένη μορφή πολιτισμικού αποκλεισμού;

Από μία πολιτική και καλλιτεχνική προοπτική, και με τη χρήση τόσο μίας φιλοσοφικής μεθόδου όσο και ενός νωπού εμπειρικού υλικού που άφησε η πρόσφατη ιστορία, θα θέλαμε εδώ να εξερευνήσουμε το σημείο το οποίο, στην οργάνωση ενός λαϊκού και αυθόρμητου διαλόγου, ενσωματώνει έναν μηχανισμό ικανό να επιτρέψει μία αυθεντική χειραφέτηση των υποκειμένων ως ατόμων και ως ομάδων. Ταυτόχρονα, το διακύβευμα θα ήταν επίσης να επισημανθούν οι ομοιότητες μεταξύ ομιλιακών ενεργημάτων στις πλατείες και σε χώρους αφιερωμένους στον πολιτισμό κρατώντας το πλεονέκτημα κανείς το πρώτο κύμα προκειμένου να φανταστεί το δεύτερο στην καλλιτεχνική σφαίρα και με αυτόν τον τρόπο να επανεπιβεβαιώσει πλήρως τη Φιλοσοφία ως μία χειρονομία.

Λέξεις-κλειδιά: ομιλία, δημοκρατία, θεατής, προσοχή, nuitdebout, λαϊκισμός

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

**Γέφυρες φωτός: Η performance, η δημιουργική γραφή, η φωτογραφία
συναντούν τη φιλοσοφία**

Στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται η δυνατότητα σχεδιασμού και υλοποίησης Προγραμμάτων Πολιτιστικών Σχολικών Δραστηριοτήτων, κατά τη διάρκεια των οποίων θα διερευνώνται φιλοσοφικές έννοιες, ενώ συνδυάζονται με καλλιτεχνικές δράσεις. Πρόκειται για μία απόπειρα τόσο βιωματικής, όσο και ολιστικής προσέγγισης της σχολικής γνώσης, καθώς οι επιμέρους στόχοι που τίθενται – σε επίπεδα γνώσεων, στάσεων και δεξιοτήτων - συνδυάζονται με τη βιωματική εμπειρία ομάδας, την παραγωγή πρωτότυπου καλλιτεχνικού έργου, την αξιοποίηση των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας, τη συνεργασία με την οικογένεια και τη διάχυση της εμπειρίας στην κοινότητα.

Η παράδοση της φιλοσοφίας των Κυνικών αποτελεί μία πρώιμη απόπειρα να διδάξουν τη φιλοσοφία τους τόσο με παραστατικότητα, όσο και να την τοποθετήσουν εντός της Πόλης, καταργώντας τα στεγανά που οι φιλοσοφικές σχολές, αναγκαστικά έθεταν. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η στάση τους εμπίπτει στην έννοια της φιλοσοφικής χειρονομίας, πως πρόκειται για μία επικοινωνιακή τεχνική ανάλογη της performance και της απελευθερωτικής της δύναμης. Με την έννοια της φιλοσοφικής χειρονομίας, όπως διαμορφώνεται από την αρχαιότητα και τους Κυνικούς έως την νεωτερικότητα και τους Έλληνες performers, ερευνάται η δυνατότητα διδασκαλίας της φιλοσοφίας με παράλληλες καλλιτεχνικές δράσεις.

Με βάση αυτή την ερευνητική υπόθεση λειτουργεί εδώ και τέσσερα χρόνια η πολιτιστική λέσχη του 3ου Γενικού Λυκείου Γλυφάδας (<http://zlyk-glyfad.att.sch.gr/photos/>). Πρόκειται για μία δράση σε εξέλιξη, η οποία

χρησιμοποιεί ως εκφραστικά μέσα τη φωτογραφία, την performance και τη δημιουργική γραφή. Τα παραπάνω εμπλουτίζονται με επισκέψεις σε μέρη ιδιαίτερου πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Τα τέσσερα μέχρι στιγμής προγράμματα με θεματικές: Μεταφυσική (σχολικό έτος 2014-2015), Ηθική (σχολικό έτος 2015-2016), Γνωσιολογία (σχολικό έτος 2016-2017), και Αισθητική (σχολικό έτος 2017-2018) παρουσιάζονται εν συντομία εδώ και αποτιμάται η δυνατότητα ενός πρώτου συμπεράσματος της εκπαιδευτικής αξιοποίησής τους, τόσο ως προς την πρόσληψη των φιλοσοφικών εννοιών, όσο και ως προς την διαμόρφωση μιας στάσης ζωής εμποτισμένης από την ταυτόχρονη εκπαιδευτική και καλλιτεχνική χειρονομία στα πλαίσια της διδασκαλίας της φιλοσοφίας.

Λέξεις-κλειδιά: Κυνικοί, Performance, Έλληνες performers, Σχολικά Προγράμματα, Καλλιτεχνική Χειρονομία, Εκπαιδευτική Χειρονομία

Light bridges: performance, creative writing and photography meet philosophy

In this paper, the possibility of planning and realization of Programs of Cultural School Activities is presented, during which philosophical concepts will be investigated combined with artistic activities. An attempt of both experiential and holistic approach of school knowledge, as the special goals - knowledge, attitudes and skills- are combined with team experience, original artistic creation, use of information and communication technologies, family collaboration and the diffusion of experience in the community.

The Cynic philosophy tradition consists an early attempt to teach philosophy performing but also placing it in the life of the city, abolishing the limits that the philosophical schools had placed. We could say that their attitude falls in the concept of philosophical gesture, that it consists a communication technique

proportionate to performance and its liberating power. Using the concept of philosophical gesture, as it is formed from antiquity and the Cynics to modernity and the Greek performers, the possibility of teaching philosophy with parallel artistic activities is investigated.

On the base of this research assumption, operates the Cultural Club of the Third High School of Glyfada (<http://3lyk-glyfad.att.sch.gr/photos/>). It is a still evolving activity, that uses as expressive tools performance, photography and creative writing. All the above are enriched by visiting sights of special cultural interest. The four till now annual programs, on the subjects of, Metaphysics (school year 2014-2015), Ethics (2015-2016), Gnosiology (2016-2017) and Aesthetics (2017-2018) are presented here and the possibility of a first conclusion of their educational usefulness is investigated, in facilitating understanding of philosophical concepts, and also cultivating a life attitude impregnated by both educational and artistic gestures, in the context of teaching philosophy.

Keywords: *Cynics, Performance, Greek performers, School Programs, Artistic gesture, Educational gesture*

Βιβλιογραφία

Αρχοντάκη, Ζάνα & Φιλίππου, Δάφνη, 205 Βιωματικές Ασκήσεις για εμπύχωση ομάδων: ψυχοθεραπείας, κοινωνικής εργασίας, εκπαίδευσης, Αθήνα: Καστανιώτης, 2003.

Λεοπούλου, Αρετή, *Ευεργετικά Παράσιτα*, Αθήνα: Futura, 2017.

Μπαγιόνας, Αύγουστος, *Η Πολιτική Φιλοσοφία των Κυνικών*, Αθήνα: Παπαζήσης, 1970.

Μπαμπούσης, Μανόλης, *Η φωτογραφική διαδικασία -Θεωρητικές σημειώσεις*, Αθήνα: ΑΣΚΤ, 2013.

Μπαμπούσης, Μανόλης, *Οι Διαδρομές της Φωτογραφίας στην Τέχνη -Θεωρητικές σημειώσεις*, Αθήνα: ΑΣΚΤ, 2013.

Μπαρτ, Ρολάν, Ο φωτεινός θάλαμος, μετάφραση Γιάννης Κρητικός, Αθήνα: Κέδρος, 1983.

Berne, Eric, Παιχνίδια που παίζουν οι άνθρωποι, Η Ψυχολογία των Ανθρώπινων Σχέσεων, Αθήνα: Δίοδος, 1999.

Desmond, William, *Cynics (Ancient Philosophies)*, Stocksfield England: Acumen, 2006.

Πόππερ, Καρλ, Όλοι οι άνθρωποι είναι φιλόσοφοι, μετάφραση Μιχάλης Παπανικολάου, Αθήνα: Μελάι, 2004.

Συλλογικό έργο, Αξιοποίηση των τεχνών στην εκπαίδευση, Βασικό επιμορφωτικό υλικό, τόμος Γ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Μείζον πρόγραμμα επιμόρφωσης εκπαιδευτικών, Δεκέμβριος 2011.

Φάλκνερ, Γκέρχαρντ, Πόλη αμφίδρομης επικοινωνίας- ground zero, μετάφραση Μαρίνα Αγαθαγγελίδου, Αθήνα: Γαβριηλίδης, 2011.

Χάρις, Τόμας, Είμαι Ο' key Είσαι Ο' Key : η ψυχολογία της διαπροσωπικής σχέσης με τη γλώσσα της συναισθηματικής ανάλυσης, Αθήνα: Καστανιώτης, 2002.

***Ponts de lumière: la performance, l'écriture créative, la photographie
rencontrent la philosophie***

Ce travail présente la possibilité de conception et de mise en œuvre des Programmes Scolaires d'Activités Culturelles, au cours desquelles des concepts philosophiques seront explorés tandis que combinés avec des actions artistiques. Il s'agit d'une tentative d'approche du savoir scolaire à la fois expérientielle et holistique, étant donné que les objectifs particuliers – tant au niveau de connaissances, que celui d'attitudes et compétences - sont combinés avec l'expérience vécue de groupe, la production d'une œuvre d'art originale, la mise en valeur des technologies d'information et de communication, la collaboration avec la famille et la diffusion de l'expérience dans la communauté.

La tradition de la philosophie des Cyniques constitue une tentative précoce d'enseigner leur philosophie d'une manière circonstanciée et de la placer dans la Polis, en éliminant le cloisonnement produit nécessairement par les écoles philosophiques. On pourrait dire que leur attitude relève du concept de geste philosophique, qu'il s'agit d'une technique communicative à la mesure de la performance et de sa puissance libératrice. Dans le sens du geste philosophique, comme formé de l'antiquité et les cyniques jusqu' à la modernité, et les performers grecs, la possibilité d'enseigner la philosophie par des actions artistiques parallèles est explorée.

Sur la base de cette hypothèse de recherche fonctionne depuis quatre ans, le club culturel du 3ème école de Glyfada (<http://3lyk-glyfad.att.sch.gr/photos/>). C'est une activité en cours qui utilise comme moyens expressifs la photographie, la performance et l'écriture créative. Ceux-ci sont enrichis par des visites à des lieux d'intérêt culturel particulier. Les quatre programmes jusqu'ici réalisés présentent les thématiques suivantes: Métaphysique (année scolaire 2014-2015), Éthique (année scolaire 2015-2016), Épistémologie (année scolaire 2016-2017), et Esthétique (année scolaire 2017-2018) sont présentés brièvement ici et est évaluée la possibilité d'une première conclusion de leur exploitation éducative, tant par rapport à la saisie des concepts philosophiques, qu'au développement d'une attitude de vie imprégnée par le geste éducatif et artistique à la fois dans le cadre de l'enseignement de la philosophie.

Mots-clés: *Cyniques, Performance, Artistes grecs, Programmes scolaires, Geste artistique, Geste éducatif*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Maria Argyriou

Postdoctoral researcher

Laboratory Staff Research Scientist for Applied Music Pedagogy,

University of the Aegean, Greece

**Διδασκαλία και απεικόνιση της πραξιακής μουσικής φιλοσοφίας σε μια
πολυτροπική ηλεκτρονική κοινότητα**

Με αφορμή τις σκέψεις του David Elliott ότι «η πραξιακή φιλοσοφία της μουσικής εκπαίδευσης βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη», θα προσπαθήσουμε να συζητήσουμε πάνω σε ιδέες για την ανάπτυξη φιλοσοφικού πλαισίου μιας πολυτροπικής κοινότητας για τους εκπαιδευτικούς μουσικής και να διερευνήσουμε εάν και με ποιον τρόπο η ιδιαίτερη δυναμική ενός φιλοσοφικού πλαισίου της σκέψης αγκαλιάζει τη μουσική διδασκαλία. Πώς η πραξιακή φιλοσοφία της μουσικής επηρεάζει τις μουσικές πρακτικές των εκπαιδευτικών εκτός της παραδοσιακής τάξης ή έξω από ένα «κουτί σκέψης»;

Ανάλογες απόπειρες για την επανεξέταση των εργαλείων της πραξιακής φιλοσοφίας της μουσικής θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε διαφορετικές διαδικτυακές προσεγγίσεις αναφορικά με τη διδασκαλία της εντός μιας πολυτροπικής κοινότητας μάθησης, οι οποίες αφορούν εξίσου στην υποκειμενική παρουσίαση της μουσικής ως ενός είδους ειδικής πολιτισμικής φιλοσοφίας. Διαπιστώνεται ότι η διαμόρφωση ενός φιλοσοφικού πλαισίου της μουσικής διδασκαλίας έχει νόημα για τους εκπαιδευτικούς της μουσικής, ωστόσο η διαμόρφωση αυτή θα πρέπει να απορρέει & από τους/τις ίδιους/ες τους μαθητές/τριές τους, αποτυπώνοντας τις μαθησιακές ανάγκες τους.

Ένας τρόπος μίας τέτοιας προσέγγισης της διδασκαλίας τους, είναι η δυνατότητα να παρέχουν ευκαιρίες μουσικής δραστηριοποίησης και εμπειρίες ανοικτού τύπου που να επιτρέπουν τη χρήση της φαντασίας και της εμπειρικής γνώσης των συμμετεχόντων/ουσών σε ηλεκτρονικά περιβάλλοντα. Έτσι, οι

μαθητές/τριες θα έχουν τη δυνατότητα να εξερευνήσουν και να πειραματιστούν με τέτοιες δυνατότητες, να αντλήσουν προσωπικές πληροφορίες και εμπειρία καθώς και να χρησιμοποιήσουν μια ποικιλία μέσων για να επεκτείνουν τις μουσικές ιδέες. Αξιοποιώντας την πραξιακή φιλοσοφία της μουσικής για τη μουσική εκπαίδευση σε πολυτροπικό διαδικτυακό περιβάλλον, αλλά και διαμορφώνοντας εκ νέου τόσο το μαθησιακό περιεχόμενο όσο και τον τρόπο αξιολόγησης της μουσικής μάθησης, προκύπτουν νέα ερευνητικά δεδομένα αλλά, ταυτόχρονα, ενθαρρύνονται ποικιλώτροπες μαθησιακές διαδικασίες. Παράλληλα, προκύπτουν εύλογα ερωτήματα για την επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών μουσικής σε πολυτροπικές κοινότητες μάθησης.

Λέξεις-κλειδιά: πολυτροπική ηλεκτρονική κοινότητα, πραξιακή φιλοσοφία της μουσικής, επαγγελματική ανάπτυξη

Teaching and reflecting praxial philosophy of music in a polytropic e-community

Based on David Elliott's thoughts that «praxial philosophy of music education is a work in progress», I will attempt to debate ideas of settling the philosophical context of a polytropic community for music educators and explore if and how the potential of a philosophical frame of thinking could embrace music teaching. How does praxial philosophy influence educators' musical practices outside of a classroom tradition or out of a box?

Such attempts to retool praxial philosophy of music education could lead to different e-approaches to teaching that are just as concerning in their completely subjective presentation of music as the culturally specific philosophy that came before them. The formation of a philosophical framework of musical teaching would still make sense for music teachers, however this formation should stem

from and rely on their students' needs. One way, that music educators might change, is to provide open-ended activities and experiences that allow the use of imagination and empathic knowledge in e-environments. Thus, students would be allowed to explore and experiment with such possibilities, draw on personal information and experience, and use a variety of media to extend music ideas. From this praxial philosophical view of music teaching, curriculum, and assessment, multiple truths are possible, and multiple ways of knowing are encouraged. At the same time, reasonable questions arise for the professional development of music educators in multimodal learning communities.

Keywords: *multimodal learning communities, paraxial philosophy, professional development*

Enseignement et représentation de la philosophie musicale en praxis dans une communauté électronique multimodale

A partir des pensées de David Elliott selon lequel «la philosophie en praxis de l'éducation musicale est en constante évolution», nous essaierons de discuter des idées sur le développement d'un cadre philosophique pour une communauté multimodale pour les enseignants de musique et d'explorer si et de quelle manière la dynamique particulière d'un cadre philosophique de la pensée peut embrasser l'enseignement musical. Comment la philosophie pratique de la musique affecte-t-elle les pratiques musicales des enseignants en dehors de la classe traditionnelle ou en dehors d'une «boîte à idées»?

Des tentatives similaires de révision des outils de la philosophie musicale pratique pourraient conduire à des différentes approches en ligne de l'enseignement au sein d'une communauté d'apprentissage multimodale impliquant également la présentation subjective de la musique comme une sorte de philosophie culturelle spéciale. Il est constaté que le développement d'un cadre philosophique de l'enseignement musical aurait un sens pour les enseignants de musique, mais cela

devrait également découler de leurs propres élèves représentant ainsi leurs propres besoins d'apprentissage.

Une manière d'une telle approche de leur enseignement est la possibilité réelle d'offrir des opportunités d'activation musicale et des expériences ouvertes qui permettraient l'utilisation de l'imagination et du savoir empirique des participants dans les environnements électroniques. Ainsi, les étudiants auront l'opportunité d'explorer cette sorte de capacité mais aussi s'expérimenter, en plus d'acquérir des informations personnelles et de l'expérience, et d'utiliser une variété de moyens pour développer leurs idées musicales. En exploitant la philosophie pratique de la musique pour l'éducation musicale dans un environnement multimodal en ligne et en redéfinissant tant le contenu d'apprentissage que le mode d'évaluation de l'apprentissage musical, de nouvelles données de recherche apparaissent mais, en même temps, de divers processus d'apprentissage sont encouragés. En même temps, des questions raisonnables se posent pour le développement professionnel des enseignants de musique dans les communautés d'apprentissage multimodales.

Mots-clès : *communautés d'apprentissage multimodales, philosophie pratique, développement professionnel*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Symposium

The challenge of musical experience: Processes and Products in Contexts

Seeking answers to the issue of philosophical gestures and the culture of mankind, praxial philosophy of music education requires grasping the sweep of philosophical discourse. What a philosophical gesture could be/mean for music education philosophy? How difficult is to get a solid grasp on musical conception of a gesture and how it relates to a praxial account of synthetic/performing

reasoning? Taking into account the fact that when we perform a complete music gesture, we embody a vague possibility that we receive into a determinate action with a philosophical purpose, what this could mean for a music philosopher for striking out on a new path?

This symposium will bring together a diverse array of international philosophers and academics interested in engaging in philosophical research concerning music education. The session encompasses perspectives from music education, music aesthetics, praxial music philosophy and early childhood education. The content of the symposium has relevance for those engaged in education, practice and research in music philosophy and early childhood education provides opportunity for interactive discussion.

**Η πρόκληση της μουσικής εμπειρίας:
Διαδικασίες και παράγωγα σε πλαίσια**

Αναζητώντας απαντήσεις στο ερευνητικό ερώτημα που θέτει η 1^η Διεθνής Μπιενάλε 2018 αναφορικά με τις φιλοσοφικές χειρονομίες και την κουλτούρα της ανθρωπότητας, η πρακτική φιλοσοφία της μουσικής παιδείας απαιτεί την βαθύτερη κατανόηση του φιλοσοφικού λόγου. Ποια φιλοσοφική χειρονομία θα μπορούσε να αξιοποιηθεί φιλοσοφικά στη μουσική εκπαίδευση; Τι θα μπορούσε να σημαίνει; Πόσο δύσκολο είναι να νοηματοδοθεί η μουσική αντίληψη μιας χειρονομίας και πώς σχετίζεται με μία ευρύτερη πρακτική εκτίμηση της συνθετικής / εκτελεστικής συλλογιστικής; Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι όταν εκτελούμε μια ολοκληρωμένη μουσική χειρονομία, ενσωματώνουμε την αόριστη πιθανότητα να προσ-λάβουμε μια συγκεκριμένη δράση με φιλοσοφικό σκοπό, τι θα μπορούσε να σημαίνει για έναν μουσικό φιλόσοφο η ανίχνευση μιας καινούργιας πορείας;

Το συμπόσιο θα αποτελέσει κοινό τόπο διεθνών ερευνητών και ακαδημαϊκών που ενδιαφέρονται να συμμετάσχουν στη φιλοσοφική έρευνα σχετικά με τη

μουσική εκπαίδευση. Η συνεδρία περιλαμβάνει συζητήσεις για την φιλοσοφική προοπτική της μουσικής παιδείας και της μουσικής αισθητικής, όπως επίσης και για την μουσική προσχολική αγωγή με έμφαση στην πραξιακή φιλοσοφία της μουσικής εκπαίδευσης. Το περιεχόμενο του συμποσίου είναι συναφές με όσους ασχολούνται με την εκπαίδευση, την πρακτική και την έρευνα στη μουσική φιλοσοφία και την προσχολική εκπαίδευση παρέχοντας ευκαιρίες για διαδραστική συζήτηση.

La provocation de l'expérience musicale:

Processus eets produits dans des contextes

En cherchant des réponses à la question de recherche posée par la Biennale, la philosophie pratique de l'éducation musicale requiert la compréhension plus profonde de la parole philosophique. Quel geste philosophique pourrait être mise en valeur à l'éducation musicale ? Qu'est-ce que cela pourrait signifier ? Combien difficile est de donner sens à la perception musicale d'un geste et quelle est sa relation avec une évaluation plus large d'un raisonnement synthétique /performatif ? Tenant compte du fait que quand on performe un acte musical, on intègre la probabilité vague de saisir une activité dans un but philosophique, quel serait le sens d'une recherche d'une nouvelle voie pour un musicien ?

Le symposium constituera le lieu commun pour des chercheurs et académiciens s'intéressant à participer à la recherche philosophique relativement à l'éducation musicale. Il contient des discussions pour la perspective philosophique de l'éducation et esthétique musicale, comme par ailleurs pour l'éducation musicale préscolaire avec emphase sur la philosophie pratique de l'éducation musicale. Le contenu du symposium intéresse tous ceux qui s'occupent avec l'éducation, la pratique et la recherche en musique.

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Symmetry of Ignorance: A constructive force in teaching and learning

Classroom teaching is very complex and contains a multitude of personal experiences, dreams, hopes, and fears as well. In the same time every musical activity is a multidimensional display of fireworks - be it listening, keeping a rhythm, singing a melody, composing, playing an instrument, dancing or speaking. People respond differently to these activities in the dimensions that resonate for them as individuals or as a group. To deal with the challenge of musical experience in a constructive way, it is crucial to respect the fact of symmetry of ignorance (Fischer 1999). Nonetheless the art of education in every classroom consists in relating the world and the people involved, and not being ignorant. Music hereby can work as a most wonderful catalyst. In this sense it is crucial to make the most of the full potential of music from the very beginning of schooling and hence as well in the professional development of educators. But for that, we have to deeply understand the functioning of sound as a means of learning, without of course forgetting the beauty of art. Based on the challenges of integrated teaching and learning (Cslovjecsek & Zulauf 2018) and John Dewey's advice (Democracy and Education; 1916) to relate acting and thinking, we will practice a tiny mutual activity. Individual experiences and insights regarding this this shared activity are from major interest for the discussion.

Keywords: *Symmetry of Ignorance, musical experience, sounds*

La symétrie de l'ignorance: une force constructive dans l'enseignement et l'apprentissage

L'enseignement en classe est très complexe car il implique un ensemble d'expériences personnelles, de rêves, d'espoirs, de peurs. En même temps, chaque activité musicale n'est qu'une représentation multidimensionnelle de «feux d'artifice»: écouter, garder la cadence, chanter la mélodie, composer, jouer un instrument, danser ou parler. Les gens réagissent différemment à ces activités résonnant en eux soit individuellement soit collectivement. Pour relever le défi de l'expérience musicale de manière constructive, il est important de respecter la symétrie de l'ignorance (Fischer, 1999). Néanmoins, l'art de l'éducation dans chaque classe consiste dans le fait qu'il relie le monde plus large avec les personnes impliquées, et n'est donc pas basé sur l'ignorance. De toute façon, l'art de la musique dans chaque classe consiste à relier le monde et les personnes concernées et donc il n'est pas basé sur l'ignorance. Or la musique peut agir comme un catalyseur magnifique. Dans ce sens, nous considérons qu'il est vital d'exploiter tout le potentiel de la musique dès le début de la scolarité de l'enfant et, par conséquent, dans le développement professionnel des enseignants. Mais pour ce faire, il faut comprendre profondément la fonction du son comme moyen d'apprentissage, sans oublier bien sûr la beauté de l'art. Basé sur les défis de l'enseignement et de l'apprentissage interdisciplinaires (Cslovjecsek & Zulauf, 2018) et sur le conseil de John Dewey (Démocratie et éducation, 1916) de relier l'action et la pensée, nous allons pratiquer une petite activité mutuelle. Des expériences individuelles et des idées plus profondes sur cette activité conjointe susciteront notre grand intérêt pour le débat qui suivra.

Mots-clès : *La symétrie de l'ignorance, expérience musicale, sons*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Η Συμμετρία της Άγνοιας:

Μια εποικοδομητική δυναμική στη διδασκαλία και τη μάθηση

Η διδασκαλία στην τάξη είναι περίπλοκη, καθώς εμπεριέχει ένα σύνολο από προσωπικές εμπειρίες, όνειρα, ελπίδες και φόβους. Την ίδια στιγμή κάθε μουσική δραστηριότητα δεν είναι παρά μια πολυδιάστατη απεικόνιση «πυροτεχνημάτων»: ακροάται, κρατά ρυθμό, τραγουδά μελωδία, συνθέτει, παίζει ένα όργανο, χορεύει ή μιλά. Οι άνθρωποι αντιδρούν διαφορετικά σε αυτές τις δραστηριότητες που απηχούν σε αυτούς είτε μεμονωμένα είτε ομαδικά. Για να αντιμετωπίσουμε με εποικοδομητικό τρόπο την πρόκληση της μουσικής εμπειρίας, είναι σημαντικό να σεβαστούμε τη συμμετρία της άγνοιας (Fischer, 1999). Παρ'όλα ταύτα, η τέχνη της εκπαίδευσης σε κάθε τάξη συνίσταται στο γεγονός ότι συνδέει τον ευρύτερο κόσμο με τα εμπλεκόμενα άτομα, και ως εκ τούτου δεν βασίζεται στην άγνοια. Η μουσική μπορεί να λειτουργήσει ως υπέροχος καταλύτης. Υπό αυτή την έννοια, θεωρούμε ζωτικής σημασίας την αξιοποίηση του πλήρους δυναμικού της μουσικής από την αρχή της σχολικής φοίτησης του παιδιού και, ως εκ τούτου, στην επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών. Για να συμβεί όμως κάτι τέτοιο, πρέπει να κατανοήσουμε βαθιά τη λειτουργία του ήχου ως μέσου μάθησης, χωρίς φυσικά να ξεχνάμε την ομορφιά της τέχνης. Με βάση τις προκλήσεις της διαθεματικής διδασκαλίας και εκμάθησης (Cslovjecssek & Zulauf, 2018) αλλά και της συμβουλής του John Dewey (Δημοκρατία και Εκπαίδευση, 1916) για τη συσχέτιση δράσης και σκέψης, θα ασκηθούμε σε μια μικρή δραστηριότητα με κοινό στόχο. Τόσο οι μεμονωμένες εμπειρίες όσο και οι βαθύτερες ιδέες, σχετικά με αυτήν την κοινή δραστηριότητα, θα αποτελέσουν και θα προκαλέσουν το ενδιαφέρον μας για τη συζήτηση που θα ακολουθήσει.

Λέξεις-κλειδιά : Η Συμμετρία της Άγνοιας, μουσική εμπειρία, ήχοι

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Kaarina Marjanen

Senior lecturer

Laurea UAS, Southern Finland

***Civilization & culture from music and tacit knowledge, starting from
the very earliest sound experiences***

Prenatal development is strongly affected by sounds: sounds of the mother's body, the uterus, and the external sounds, comprehended as messages from the surrounding life circumstances for the baby to be born, preparing him or her soon to face the postnatal world. The mother and baby learn to interact, sharing experiences together, with multimodal experiences of sounds, but even without a single whisper. Step by step the child starts to define music and language expression out of the holistic feeling of sounds. These earliest processes teach us about the human connectedness at an ultimate level. To experience musical sounds, also an experience of silence is required. People need to communicate in holistic ways, to feel connectedness and social interaction, to keep them healthy. This kind of human sensitivity can later be returned to and gained through the experiences of music, to transmit the cultural inheritance and general life rules, in a dialogue with the civilization supported by the arts, starting from music. Especially through musical experiences we own the keys to understand each other. The core for civilization is grounded on Tacit Knowledge through music.

Keywords: *tacit knowledge, sound experiences, civilization*

Culture et civilisation à travers la Musique et le savoir tacite dès les premières expériences sonores

Le développement prénatal est fortement influencé par les sons: les sons du corps de la mère, l'utérus et les sons externes (qui sont perçus comme des messages des conditions de vie environnantes pour donner naissance au bébé, le préparant ainsi immédiatement à affronter le monde post-natal). Mère et bébé apprennent à interagir, à partager de différentes manières des expériences sonores, même sans un murmure. Étape par étape, l'enfant commence à séparer la musique et l'expression linguistique de la sensation holistique des sons. Ces processus empiriques précoces nous enseignent comment l'homme relie les situations à un degré absolu. L'expérimentation par ailleurs des sons musicaux présuppose et requiert une expérience de silence. Les gens ont besoin de communiquer de manière holistique à travers les sons, de ressentir leur lien et leur interaction sociale, et de les mettre en valeur d'une manière saine. Ce genre de sensibilité humaine peut ensuite être retourné et acquis à travers des expériences musicales, pour transmettre le patrimoine culturel et les règles générales de la vie, exerçant un dialogue avec la culture à travers le soutien des Arts et en commençant par la musique. Surtout à travers les expériences musicales, nous avons les clés pour comprendre les uns les autres. Le noyau de la culture est basé sur la connaissance silencieuse à travers la musique.

Mots-clès : *savoir tacite, expériences musicales, civilization*

[trad.L.R.Ph.P.A.]

Κουλτούρα και πολιτισμός μέσω της Μουσικής και της σιωπηρής γνώσης από τις πρώιμες ηχητικές εμπειρίες

Η προγεννητική ανάπτυξη επηρεάζεται έντονα από τους ήχους: οι ήχοι του σώματος της μητέρας, η μήτρα και οι εξωτερικοί ήχοι (οι οποίοι εκλαμβάνονται ως μηνύματα από τις περιβάλλουσες συνθήκες ζωής για να γεννηθεί το μωρό, προετοιμάζοντάς το αμέσως να αντιμετωπίσει τον μετα-γεννητικό κόσμο). Η μητέρα και το μωρό μαθαίνουν να αλληλεπιδρούν, να μοιράζονται ηχητικές εμπειρίες με ποικίλους τρόπους, ακόμα & χωρίς έναν μόνο ψίθυρο. Βήμα προς βήμα, το παιδί αρχίζει να διαχωρίζει τη μουσική και τη γλωσσική έκφραση από το ολιστικό αίσθημα των ήχων. Αυτές οι πρώιμες εμπειρικές διαδικασίες μας διδάσκουν για τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος συνδέει τις καταστάσεις σε έναν απόλυτο βαθμό. Ο πειραματισμός, επίσης, μουσικών ήχων, προϋποθέτει και απαιτεί μια εμπειρία σιωπής. Οι άνθρωποι έχουν ανάγκη να επικοινωνούν με ολιστικούς τρόπους μέσω των ήχων, να αισθάνονται τη σύνδεσή αλλά και την κοινωνική αλληλεπίδραση τους, να τους αξιοποιούν με υγιή τρόπο. Αυτού του είδους η ανθρώπινη ευαισθησία μπορεί αργότερα να επιστραφεί και να αποκτηθεί μέσω των μουσικών εμπειριών, να μεταδώσει την πολιτιστική κληρονομιά και τους γενικούς κανόνες της ζωής, ασκώντας διάλογο με τον πολιτισμό με την υποστήριξη των Τεχνών και με αφετηρία τη μουσική. Ειδικά μέσα από μουσικές εμπειρίες έχουμε τα κλειδιά για να καταλάβουμε ο ένας τον άλλον. Ο πυρήνας για τον πολιτισμό στηρίζεται στη Σιωπηρή Γνώση μέσω της Μουσικής.

Λέξεις-κλειδιά: σιωπηρή γνώση, μουσική εμπειρία, πολιτισμός

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

Music as a «language of emotions» in individual and collective life

Music has been playing an important role in individual and collective human life, especially on occasions of emotionally intense events and social relevant activities. Such social context embedded in music as praxis is an important reason for including her in an educational system; in this way, music education can be the perfect means to introduce to us the deeper meaning of belonging in a community of human beings. In other words, the power of music as a language of emotions makes her a perfect tool to help us reveal and built a healthy emotional self through appropriate educational methods. It is the purpose of this paper to discuss about music's emotional power by focusing on certain cases.

Keywords: *language of emotions, music as praxis*

Η μουσική ως «γλώσσα των συναισθημάτων» στην ατομική και συλλογική ζωή

Η μουσική παίζει σημαντικό ρόλο στην ατομική και τη συλλογική ανθρώπινη ζωή, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που χαρακτηρίζονται από έντονα συναισθηματικά γεγονότα και σχετικές κοινωνικές δραστηριότητες. Ένα τέτοιο κοινωνικό πλαίσιο, ενσωματωμένο στη Μουσική ως Πράξη, αποτελεί σημαντικό λόγο για την ένταξή της στο εκπαιδευτικό σύστημα. Υπό αυτό το πρίσμα, η μουσική εκπαίδευση μπορεί να αποτελέσει το τέλειο μέσο για να μας παρουσιάσει το βαθύτερο νόημα της συμμετοχής σε μια κοινότητα ανθρώπων. Με άλλα λόγια, η δύναμη της μουσικής ως γλώσσας συναισθημάτων την τελειοποιεί ως εργαλείο, με σκοπό να μας βοηθήσει να αποκαλύψουμε και να οικοδομήσουμε τον υγιή συναισθηματικό εαυτό μας μέσω κατάλληλων

εκπαιδευτικών μεθόδων. Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να συζητήσουμε για τη συναισθηματική δύναμη της μουσικής αξιοποιώντας συγκεκριμένα παραδείγματα.

Λέξεις-κλειδιά: γλώσσα συναισθημάτων, μουσική ως πράξη

[μτφρ. Ε.Ε.Π.Ε.Φ.]

***La musique comme «langage des émotions»
dans la vie individuelle et collective***

La musique joue un rôle important dans la vie humaine individuelle et collective, en particulier dans des situations caractérisées par des événements émotionnels intenses et des activités sociales analogues. Un tel cadre social, intégré dans la musique comme praxis, constitue une raison importante pour rejoindre le système éducatif. De ce point de vue, l'éducation musicale peut être le moyen idéal pour nous montrer le sens profond de la participation à une communauté. En d'autres termes, le pouvoir de la musique comme langue d'émotions la perfectionne comme outil pour nous aider à découvrir et à construire notre moi émotif sain par des méthodes éducatives appropriées. Le but de ce travail est de discuter du pouvoir émotionnel de la musique à l'aide d'exemples concrets.

Mots-clès : *langage des émotions, musique en tant que praxis*

[trad. L.R.Ph.P.A.]

Laia Viladot Vallverdú

Albert Casals Ibáñez

Senior Lecturers, Department of Music Education,
Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), Catalonia

Kaarina Marjanen

Senior LecturerLaurea UAS, Southern Finland

Prof. Markus Cslovjecssek

University of Applied Sciences and Arts, Northwestern Switzerland

**«Παίζοντας» με «χειρονομίες»: Πτυχές και προβληματισμοί της Πραξιακής
Φιλοσοφίας της Μουσικής Εκπαίδευσης στην τάξη**

Το μετα-συνεδριακό διεθνές σεμινάριο επαγγελματικής ανάπτυξης (με τίτλο «Παίζοντας» με «χειρονομίες»: Πτυχές και προβληματισμοί της Πραξιακής Φιλοσοφίας της Μουσικής Εκπαίδευσης στην τάξη), στηρίζεται στη θεματική της 1ης Διεθνούς Biennale Πρακτικής Φιλοσοφίας 2018 «Φιλοσοφία στην Πράξη. Η φιλοσοφική χειρονομία: ενεργήματα πολιτικά, ηθικά, εκπαιδευτικά, καλλιτεχνικά» (<http://practphil-biennale.aegean.gr/>). Επιπλέον έρχεται ως συνέχεια σειράς σεμιναρίων που αφορούν στην Επαγγελματική Ανάπτυξη των Εκπαιδευτικών με τον τίτλο «Ενσωμάτωση της Φιλοσοφίας στη Μουσική», τα οποία εγκαινίασε το Εργαστήριο Έρευνας στην Πρακτική και Εφαρμοσμένη Φιλοσοφία (Μάρτιος 9 – 11, 2017). Η θεματική του διεθνούς σεμιναρίου επιχειρεί για πρώτη φορά την πραγμάτευση της έννοιας της χειρονομίας στη Μουσική Πράξη.

Στο πλαίσιο του μετα-συνεδριακού Διεθνούς Σεμιναρίου Επαγγελματικής Ανάπτυξης (CPD) θα να τεθεί στο κέντρο της προσοχής των συμμετεχόντων/ουσών η χειρονομία ως απελευθερωτικό μέσο απαλλαγής από επιβεβλημένες ιδέες, σκέψεις και καθορισμούς, συμβάλλοντας στην αλλαγή του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβάνονται την μουσική πράξη, ενθαρρύνοντας «απρόβλεπτες», από το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα, εμφανίσεις &

αξιοποιήσεις της. Οι συμμετέχοντες/ουσες θα έχουν την ευκαιρία να συζητήσουν φιλοσοφικές και / ή μεθοδολογικές ανησυχίες / πρακτικές με εισηγητές/τριες από διαφορετικές χώρες (Αμερική, Ελβετία, Φινλανδία, Ισπανία, Ελλάδα) θέτοντας τα ακόλουθα ερωτήματα:

Σε ποιο βαθμό η Πραξιακή Φιλοσοφία είναι δεκτική απέναντι στην πρόκληση της «χειρονομίας» που εμπεριέχει την κατανόηση, τη διεύρυνση και τη βελτίωση της μουσικής εμπειρίας εντός της δικής της ιδιαιτερότητας;

Σε ποιο βαθμό μπορεί να συμμετέχει «η χειρονομία» σε αυτή τη διεύρυνση της εμπειρίας;

Η φιλοσοφική εμπειρία και η μουσική εμπειρία μπορούν να τροφοδοτήσουν η μία την άλλη, να συνεργαστούν;

Ποιοι τύποι μουσικών στόχων θα μπορούσαν να επιτευχθούν σε μια ανάλογη κατάσταση;

Ποια θα ήταν η αξία της ενσωμάτωσης της μουσικής στο πρόγραμμα σπουδών;

Πώς μπορούμε να επικοινωνήσουμε μουσικά τις πολιτισμικές προκλήσεις; Αυτά τα ερωτήματα και οι πρακτικές, κοινές τόσο στη μουσική όσο και τη φιλοσοφία της, βρίσκουν ως τόπο συνάντησης τους, την εκπαίδευση. Αυτό, ίσως, είναι και ο λόγος για τον οποίο αναφορές στη μουσική τέχνη, εκπαιδευτικές εναλλακτικές λύσεις, καθώς και εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες προσπαθούν να συνδυάσουν την καλλιτεχνική αλλά και τη φιλοσοφική παρέμβαση. Πιο συγκεκριμένα, η συζήτησή μας θα περιλαμβάνει / επικεντρώνεται σε συγκεκριμένα στοιχεία όπως: Φιλοσοφία και Μουσική Εκπαίδευση, Μουσική αντίληψη, Μουσική και ακρόαση σε περιβάλλοντα, Ηθικές διαστάσεις της Μουσικής και της Ακρόασης εντός πλαισίου, μουσικά παράγωγα, μουσική ταυτότητα, μουσική έκφραση, Μουσικο-συναισθηματικές εμπειρίες, Μουσικές αξίες.

**«Playing» with «gestures»: Aspects and reflections of Praxial Music
Philosophy in Classroom**

This International Post Conference CPD is leaning on the theme of the 1st Biennale in Practical Philosophy: Philosophy in Praxis. The philosophical gesture: political, ethical, educational, artistic engagements (<http://practphil-biennale.aegean.gr/>) and follows a Seminar Series under the title «Integrating Philosophy into Music» (inaugurated by the Laboratory of Research in Practical & Applied Philosophy at March 9 – 11, 2017) . CPD's thematic attempts for the first time to explore «gesture» in Musical Praxis and emphasizes the meaning of «gesture» as a way of emancipation from fixed definitions by contributing to the change of perception of musical praxis itself.

CPD's philosophy

Gestures and bodily expressions of any kind are the expression of the inner self and the art of living incorporates an art of gestures which culminates in an artful and purposeful performance of «being». Gestures express, on a conscious as well as sub-conscious level, our emotions and, to some extent, our state of mind; furthermore, some gestures may be sub-conscious expressions of our inner self, and they may express our values and beliefs. This demonstrates that the way we use space, facial expressions and other gestures impacts on the people around us. For an art of living, one has to consciously reflect on one's habitual gestures to discern if one is acting according to one's values and beliefs, or contrary to them. This reflection and the active and conscious labour of shaping and modelling one's gestures create an artful performance which allows an individual to act in an authentic manner.

It is claimed here that it is beneficial for music teachers to create space in the classroom for children to explore and experiment with gestures using techniques such as improvisation, mime and dramatic re-enactment. By acting out various

diverse characters even through sound stories, students are given the opportunity to see which musical actions best fit with their own individual character. Here, the student truly becomes the artist of his or her own life and shapes it into a work of art, a conscious performance of interaction with others.

In this particular CPD students are seen as lifelong learners who need to develop musical skills and knowledge that supports the development of a beautiful life. Teachers utilizing praxial music philosophy may further enhance their classroom praxis by incorporating elements of music education in the classroom. Participants will have the opportunity to discuss philosophical and/or methodological concerns with leading presenters on the following issues:

To what extent Praxial Philosophy can accept a challenge that as a stake has the understanding, widening and improvement of experience in the bay of its own action in its particularity?

To what extent can «gesture» participate in this enlargement of experience?
Philosophical experience and musical experience can feed one another, co-work?

Which types of musical goals could be met in a situation of integration?

What could be the value of integrating music across the curriculum?

How can we communicate in music across different cultural barriers?

These questions and these practices, common in music and philosophy, however, find their end in education. Not only references to art and artists are multiplied as educational alternatives, but increasingly educational initiatives attempt to combine artistic and philosophical intervention. Our discussion will include/focus on specific elements / implications such as: Philosophy and Music Education, Musical Understanding, Ethical Musical Thinking and Knowing, Musicing and Listening in Contexts, Ethics of Musicing and Listening in Context, Musical Expression, Ethical Dimensions, Musical-Emotional Experiences, Musical Values.

«En jouant» avec de «gestes»: Aspects et réflexions de la Philosophie

Praxique de l'Éducation Musicale dans la classe

Le séminaire post-conférence international du développement professionnel (intitulé «En jouant» avec de «gestes»: Aspects et réflexions de la philosophie Praxique de l'éducation musicale dans la classe»), à partir du thème de la 1ère Biennale internationale de la Philosophie pratique 2018, «“Philosophie en praxis. Le geste philosophique: engagements politiques, éthiques, éducatifs, artistiques” (<http://practphil-biennale.aegean.gr/>). Il fait suite à une série de séminaires sur le développement professionnel des enseignants intitulé «Intégration de la philosophie en musique» (9 à 11 Mars 2017), organisé par le «Laboratoire de recherche de la philosophie pratique et appliquée» (L.R.Ph.P.A.).

La thématique du séminaire international essaye pour la première fois de traiter le concept de geste dans la pratique de la musique.

Philosophie

Nous allons essayer de placer au centre d'attention des participants/es le geste comme un moyen d'émancipation par rapport aux idées imposées, aux pensées et déterminations, en contribuant au changement de la façon dont ils/elles conçoivent la pratique de la musique et en encourageant ses usages «imprévisibles» par le programme officiel. Les participants / es auront l'occasion de discuter sur des préoccupations / pratiques philosophiques et / ou méthodologiques avec des rapporteurs internationaux sur les questions suivantes:

Dans quelle mesure la philosophie Praxique est ouverte au défi du «geste» impliquant la compréhension, l'élargissement et l'amélioration de l'expérience musicale dans sa propre spécificité?

Dans quelle mesure le «geste» peut-il participer à cet élargissement de l'expérience?

L'expérience philosophique et l'expérience musicale peuvent-elles nourrir l'une l'autre, coopérer?

Quels types d'objectifs musicaux pourraient être atteints dans une situation similaire?

Quelle serait la valeur de l'intégration de la musique dans le programme d'études?

Comment pouvons-nous communiquer les défis culturels?

Ces questions et pratiques, communes à la fois à la musique et à sa philosophie, trouvent comme lieu de rencontre l'éducation. Ceci, peut-être, est la raison pour laquelle des références à l'art de la musique, des options éducatives et des initiatives éducatives tentent de combiner l'intervention artistique et celle philosophique. Plus précisément, notre discussion comprendra des éléments particuliers, tels que: Philosophie et l'éducation musicale, Perception Musicale, Musique et audition dans des environnements, dimensions éthiques situées de la musique et de l'audition, identité musicale, expression musicale, expériences musicales émotionnelles, valeurs musicales.

[trad.L.R.Ph.P.A.]

UNIVERSITY OF THE AEGEAN
Department of Preschool
Education Sciences
and Educational Design
(D.P.E.S.E.D)
Faculty of Humanities (F.H)

Laboratory of
 Research on
 Practical and
 Applied
PHilosophy

 University of the Aegean
 School of Humanities (S.H.)
 Department of Preschool Education Sciences
 & Educational Design (D.P.E.S.E.D.) <http://www.pse.aegean.gr/labs/eeprph>

<http://practphil-biennale.aegean.gr>

1st International Biennale on
Practical Philosophy

Philosophy in Praxis
The philosophical gesture:
political, ethical, educational,
artistic engagements

Rhodes, 2018

27
 28
 29
 A
 P
 R
 I
 L

Notices Biographiques
Curruculi Vitae
Βιογραφικά σημειώματα

Adalberto Dias de Carvalho

adalberto.carvalho@iscet.pt

<http://ifilosofia.up.pt/gfe/?p=members&a=ver&id=21rephedeprax@gmail.com>

<http://rephedenprax.blogspot.gr>

<http://rephedenprax.blogspot.gr>

<http://www.pse.aegean.gr/labs/eerpreff>

Professeur des universités et président de la SOFELP – Société de Philosophie de l'Éducation de Langue Portugaise, Directeur des Ecoles Supérieures d'Education ISCET et Paula Frassinetti. Il est le responsable du Centre de Philosophie de l'Éducation de l'Université de Porto où il dirige des projets de recherche sur la contemporanéité éducative et sur le statut de la notion de limite en éducation. Il est membre co-fondateur de la SOFPHIED, membre de la Philosophy of Education Society of Great Britain, intègre le réseau Problema et l'European Social Ethics Project et il est associé au Laboratoire de Recherche en Philosophie Pratique et Appliquée (LR.Ph.P.A./Université d'Égée). Il est auteur et co-auteur de plusieurs ouvrages individuels et collectifs sur l'anthropologie de l'éducation, l'épistémologie et l'herméneutique éducationnelles. Il est l'organisateur d'un Dictionnaire de Philosophie de l'Éducation (en langue portugaise et bientôt en langue française) qui regroupe les collaborations sur les principales thématiques dans ce domaine signées par les plus importants spécialistes contemporains de tout le monde.

Professor of Philosophy of Education and Chair of S.O.F.E.L.P. (Society of Philosophy of Education of Portuguese Language). Director of the Superior Schools of Education ISCET & Paula Frassinetti. Responsible for the Centre of Philosophy of Education in the University of Porto (which incorporates the networks Problema and European Social Ethics Project and is researching on educational contemporaneity and the meaning of limit in education). Founder member of SOFPHIED & associated to the Laboratory of Research in Practical & Applied Philosophy (L.R.P.A.Ph./University of the Aegean). Author of many books in the field of anthropology of education, epistemology and educational research. Editor of the Dictionary of Philosophy of Education (in Portuguese and soon in French) with the participation of important experts from all over the world.

Parmi ses publications les plus récentes sont:

Among his recent publications are:

- Carvalho, A., D., *Expérience et problématisation en éducation. Aspects philosophiques, sociologiques et didactiques*, (coord.), Porto: Afrontamento, 2010.
- Carvalho, A., D., *Contemporaneidade educativa e interpelação filosófica*, (coord. e co-autoria), Porto: Afrontamento, 2010.
- Carvalho, A., D., *Limiars Críticos da Educação Contemporânea*, (coord. e co-autoria). Porto: Afrontamento, 2010.

- Carvalho, A., D., *Solidão, educação e condição humana* (coord.), Porto: Afrontamento, 2011.
- Carvalho, A., D., «Solidão e solidariedade: olhares, sentimentos e perspectivas», in: *Solidão e solidariedade: entre os laços e as fracturas sociais* (coord.), Porto: Afrontamento, 2011.
- Carvalho, A., D., *Solidão: nos limiares da pessoa e da solidariedade* (org.), Porto: Afrontamento, 2012.
- Carvalho, A., D., «Dilemmas in working with a gipsy family: a story from a portuguese social educator» (em col.), in: Banks, S.,- Nohr, K, *Practising social work ethics around the world*, Londres/Nova Iorque: Routledge, 2012.
- Carvalho, A., D., *A Educação como Projecto Antropologia da Exclusão ou o exílio da condição hum*
- Carvalho, A., *Anthropologie de l'exclusion ou l'exil de la condition humaine*, Paris: L'Harmattan, 2014

Andre Duhamel

andre.duhamel@usherbrooke.ca

Andre Duhamel is professor of ethics and political philosophy at the Département de philosophie, Université de Sherbrooke. He graduated from the Université du Québec à Montréal and has been Fellow of the Chaire Hoover (Belgium) and the University of Chicago. His research interests cover citizenship education, rhetorics and democracy, ethics and emotions, and the philosophy of tragedy and evil. Author of «Le 'vivre-ensemble'», in F. Jutras, (ed.), *L'éducation à la citoyenneté*, Presses de l'Université du Québec, 2010, p. 111-130; Editor, with F. Jutras (eds.), *Enseigner et éduquer à la citoyenneté*, Presses de l'Université Laval, 2005; and with A. Lacroix (eds.), *Éthique et politique en contexte global*, Liber, 2004.

André Duhamel est professeur d'éthique et de philosophie politique au Département de philosophie et d'éthique appliquée de l'Université de Sherbrooke. Il a obtenu un doctorat en philosophie morale de l'Université du Québec à Montréal et a fait des séjours postdoctoraux à la Chaire Hoover (Belgique) et à l'Université de Chicago. Ses recherches portent sur l'éducation à la citoyenneté, la rhétorique et la démocratie délibérative, l'éthique et les émotions, ainsi que la philosophie du tragique et du mal.

Jean-François Dupeyron

j-f.dupeyron@wanadoo.fr

<http://jfdupeyron.over-blog.com/>

Associate Professor of Philosophy at the University of Montesquieu Bordeaux. Since 1998 he trains teachers and staff associated with education. He is scientific director of the graduate program «Encadrement éducatif» and a member of the research team SPH (EA 4574). His philosophical works are in three areas of research: 1. childhood and the elements of education, 2. pain and well-being at school, in the light of a phenomenological and interpretive approach, and 3. the moral and ethical issues in the context of teaching, education and training.

Ex-instituteur public, est agrégé de philosophie et maître de conférences HDR en philosophie à l'Université de Bordeaux. Il est impliqué depuis 1998 dans la formation des enseignants et des personnels d'éducation. Il y assume la responsabilité du master "Encadrement éducatif" et dirige le site de formation des Landes. Il est membre de l'équipe de recherche SPH (EA 4574). Ses travaux philosophiques empruntent trois axes de recherche: l'enfance et les éléments de l'éducation; la souffrance et le bien-être à l'école, dans une approche phénoménologique et herméneutique; les questions d'éthique et de déontologie dans les métiers de l'enseignement, de l'éducation et de la formation.

Indicative Publications:

Parmi se publications:

Foucault et la forme scolaire, in Prairat, E. (dir.). A l'école de Foucault. Nancy, Presses Universitaires, 2014. Montaigne et les Amérindiens. Bordeaux, Le Bord de l'Eau, 2013. Ethique et déontologie dans l'Education Nationale. Paris, Armand Colin, 2013. L'enfance de l'hypermodernité. Le problème de l'autorité, in Kerlan, A. & Loeffel, L. (dir.), Repenser l'enfance. Paris, Hermann, 2012. Nos idées sur l'enfance. Paris, L'Harmattan, 2010.

Christophe Miqueu

cmiqueu@yahoo.fr

Christophe Miqueu est maître de conférences en philosophie politique à l'Université de Bordeaux (ESPE d'Aquitaine), membre du laboratoire SPH (EA 4574) et membre associé du Cevipof (CNRS - Sciences Po). Il travaille sur l'histoire et l'actualité de la pensée républicaine et est notamment l'auteur de Spinoza, Locke et l'idée de citoyenneté. Une génération républicaine à l'aube des Lumières (Classiques Garnier, 2012), de Comprendre la laïcité (Max Milo, 2017), et avec Gabriel Galice de Penser la République, la guerre et la paix sur les traces de Jean-Jacques Rousseau

(Slatkine, 2012, prix de l'Académie des sciences, arts et belles-lettres de Dijon).

Christophe Miqueu is associate professor in political philosophy at the University of Bordeaux (ESPE Aquitaine), member of the SPH laboratory (EA 4574) and associate member of Cevipof (CNRS - Sciences Po). He works on the history and theory of republicanism and has published in particular: Spinoza, Locke et l'idée de citoyenneté. Une génération républicaine à l'aube des Lumières (Classiques Garnier, 2012), Comprendre la laïcité (Max Milo, 2017), and with Gabriel Galice Penser la République, la guerre et la paix sur les traces de Jean-Jacques Rousseau (Slatkine, 2012, prix de l'Académie des sciences, arts et belles-lettres de Dijon).

Didier Moreau

moreaudi@wanadoo.fr

<http://rephedenprax.blogspot.gr>

<http://www.pse.aegean.gr/labs/eerpreff>

Professeur des Universités en philosophie de l'éducation à Paris VIII Vincennes Saint-Denis, rattaché au Laboratoire d'études des Logiques Contemporaines de la Philosophie (EA4008), associé au Laboratoire Experice (EA3971) et au Laboratoire de Recherche en Philosophie Pratique et Appliquée (L.R.Ph.P.A./Univ /té d'Egée). Agrégé de philosophie, après avoir enseigné dans le second degré, a rejoint la formation des maîtres à Nantes, dès la création des IUFM. Il y a ouvert un champ de recherches sur l'éthique professionnelle des enseignants, entendue comme construction éthique de soi (« L'éthique professionnelle des enseignants, enjeux, structures et méthodes» (dir.), Paris, L'Harmattan, 2012). Ses travaux ont ensuite porté sur la réappropriation du champ philosophique par la question éducative («Éducation et Théorie morale», Paris, Vrin, 2011) dans la perspective de dégager la philosophie de l'éducation de toute hégémonie prescriptive. Il développe parallèlement des recherches sur les pédagogies de l'émancipation, dans le cadre d'une éducation tout au long de la vie («L'étrangeté de la formation de soi», Le Télémaque, n° 41, p. 115-132, 2012). Ses travaux s'orientent vers le paradigme d'une éducation métamorphique, comme antidote aux perspectives métaphysiques de la conversion éducative. Membre des comités de rédaction du Télémaque, de Penser l'éducation.

Professor at the University Paris 8 Vincennes Saint-Denis, specializing its research in the field of lifelong learning. Ph.D in educational sciences and philosophy, originally taught in the area of teacher training and later at the University of Nantes. Researcher at the Laboratory of Studies and Research in Contemporary Logic of Education (Laboratoire d'études et de recherches sur les Logiques Contemporaines de la Philosophie / Paris 8); the Laboratoire Experice (Paris 8-Paris 13) & associated to the Laboratory of Research in Practical & Applied Philosophy (L.R.P.A.Ph./Univ/th of

the Aegean). Research areas: Philosophy of Education, Morals of Education, History of pedagogical ideas, Political Philosophy of emancipation. Member of scientific board of *Télémaque* and *enser l'éducation*. He has inaugurated the field of professional ethics for educators held as moral construction of the self («L'éthique professionnelle des enseignants enjeux, structures et methods» (dir.), Paris, L'Harmattan, 2012). His works and researches are interested in the paradigm of a metamorphic education as an antidote to the metaphysical perspectives of the educational conversion.

Parmi ses publications les plus récentes sont:

Among his recent publications are:

- Moreau, D., «L'atténuation de soi et la tâche de l'insertion dans le monde: Michel Meyer et la question de l'éthique», dans: n° spécial: «Questionnement et historicité: à propos de la problématologie de Michel Meyer», *Revue Internationale de Philosophie*, 2011, pp. 75-95
- Moreau, D., «Le "génie" de Pestalozzi et la méthode pédagogique: l'art de la métamorphose selon Dilthey», dans: Soëtdard, M., (coord.), *Méthode et philosophie. la descendance éducative de l'Émile*, Paris: L'Harmattan, 2012, pp. 131-151.
- Moreau, D., «La poésie de l'enfance: qui est le Gustav de Jean-Paul Richter?», dans: Kerlan, A., - Loeffel, L., (dir.), *Repenser l'enfance?*, Paris: Hermann, 2012.
- Moreau, D., «L'éducation, l'État et la poésie, une controverse à Weimar entre Schiller et Herder», dans: Vergnioux, A., (éd.), *Grandes controverses en éducation*, Bern: Peter Lang, 2013, pp. 53-73.
- Moreau, D., «D'un mauvais traitement infligé à (l') Émile: la figure du pédagogue selon René Schérer», dans: Cany, B., - Robveille, Y., René, Schérer ou la parole hospitalière, Paris: L'Harmattan, 2013, pp. 75-95.
- Moreau, D., *Logique de la métamorphose morale: la valeur de l'enseignement philosophique à travers le Traité de logique et de morale (1939) de G. Canguilhem et C. Planet*, Louise Ferté, Aurore Jacquard et Patrice Vermeren, *La formation de Georges Canguilhem. Un entre-deux-guerres philosophique*, Paris: Hermann, 2013, pp. 123-141.
- Moreau, D., «Les paradoxes d'une éducation métamorphique: l'Émile de Jean-Jacques Rousseau», dans: Drouin-Hans, A., M., et al., *L'Émile de Rousseau: regards d'aujourd'hui*, Paris: Hermann, 2013, pp. 443-462.
- Moreau, D., «La citoyenneté comme éducation de soi-même: les enjeux contemporains d'un enseignement de la morale à l'école», dans: Dupeyron J., F., - Miqueu, C., *Éthique et déontologie dans l'Éducation Nationale*, Paris: Colin, A., 2013, pp. 113-128.
- Moreau, D., «L'utopie de la Spectralité: le problème de la transmission des savoirs chez Jules Verne», dans: Mustière, P., - Fabre, M., (coord.), *Jules Verne, Science, crises et utopies Rencontres Jules Verne*, Nantes: Coiffard éditions, 2013, pp. 77-84.
- Moreau, D., «De la critique de l'aliénation à la critique de l'irresponsabilité comme source des concepts éthiques d'une éducation à la consommation», dans: Jutras, F., - Agundez

- Rodriguez, A., (dir.), Enseigner et penser l'éducation à la consommation, Québec: PU Laval, 2013, pp. 41-59.
- Moreau, D., «La formation universitaire à l'éthique de l'enseignement: Peut-on former à l'éducation tout au long de la vie?», dans: Poulain, G., (coord.), Éducation en Afrique et en Europe, Paris: L'Harmattan, coll. Philosophe en Afrique, 2014.
 - Moreau, D., «Éthique et pédagogie: entre l'institution de moralité et le désengagement éthique, comment ouvrir le champ d'un perfectionnement moral à l'école?», Recherches en éducation, CREN, HS n°6, Mars, 2014, pp. 62-67.

Paula Linhares Angerami

paula.angerami@ufabc.edu.br

Paula Linhares Angerami, is currently a visiting professor at Universidade Federal do ABC in Sao Paulo, Brazil. She received her PHD degree in Education from the Universidade Estadual Paulista Júlio de Mesquita Filho. She has a master's degree in Education from Montclair State University in the United States where she studied at The Institute of Advancement of Philosophy for Children. She has experience as a teacher and as a coordinator in both public and private schools and teaching and supervising teachers in utilizing a philosophy-based approach to education. She has experience working with children and adults with disabilities and has performed research in this field. Her current major areas of interest include the philosophy of education, the use of photography and cinema to teach philosophy to children, teenagers and adults.

Η Paula Linhares Angerami είναι επισκέπτρια καθηγήτρια στο Εθνικό Ομοσπονδιακό Πανεπιστήμιο do ABC στο Sao Paulo της Βραζιλίας. Έλαβε το διδακτορικό της στα παιδαγωγικά από το Πανεπιστήμιο Estadual Paulista Julio de Mesquita Filho. Πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές (μαστερς) παιδαγωγικών στο Πανεπιστήμιο Montclair State University στις Η.Π.Α. στο Ινστιτούτο προώθησης-ανάπτυξης της φιλοσοφίας των παιδιών. Έχει εμπειρία ως δασκάλα και ως συντονίστρια σε ιδιωτικά και δημοσιά σχολεία. Επιπλέον, έχει ασχοληθεί και έχει οργανώσει μια προσέγγιση στην εκπαίδευση με βάση την φιλοσοφία. Έχει δουλέψει με παιδιά και ενήλικες με ειδικές ανάγκες και έχει κάνει και ερευνά στον ίδιο τομέα. Συγκεκριμένα, την ενδιαφέρει η φιλοσοφία της εκπαίδευσης και η χρήση της φωτογραφίας και του κινηματογράφου ως μέσα εκπαίδευσης για παιδιά, εφήβους και ενήλικες.

Renata Aspis

renatalimaaspis@gmail.com

Renata Aspis, graduée en philosophie. Docteure en éducation par l'Université d'État de Campinas - UNICAMP. Professeur de philosophie à la Faculté d'éducation de l'Université fédérale du Minas Gerais - UFMG. Lié au programme d'études supérieures en éducation et au programme de maîtrise professionnelle, tous les deux de l'UFMG. Actuellement c'est coordinatrice du groupe de recherche – grupelho: groupe d'études et d'actions en philosophie et éducation. La recherche actuelle c'est a propos de la possibilité d'actions qui se déroulent dans la limite entre la philosophie, l'éducation et l'art, avant la ville. Il s'intéresse également à la philosophie de l'enseignement de la philosophie, toujours dans la perspective des philosophies de la différence.

Renata Aspis, graduate in philosophy. PhD in Education from Universidade Estadual de Campinas – UNICAMP. Philosophy professor at Faculdade de Educação in Universidade Federal de Minas Gerais – UFMG. Connected to the Postgraduate Program in Education and to the Professional Master's Degree Program, both from UFMG. Coordinator of the grupelho – group of studies and actions in philosophy and education. Currently she researchs the possibility of actions that would unfold in the limit between philosophy, education and art, before the city. She is also interested in the philosophy of philosophy teaching, always from the perspective of the philosophies of difference.

Wagner Nascimento

peligero150@hotmail.com

Wagner Nascimento, gradué en philosophie par l'Université Fédérale de Minas Gerais - UFMG. Actuellement il fait master à la Faculté d'éducation - UFMG. Il est enseignant de philosophie dans l'éducation de base depuis quatre ans. Membre du groupe d'études et d'actions en philosophie et éducation - grupelho. Ses recherches portent sur l'enseignement de la philosophie dans l'école et au-delà. Il parie sur le contact et fruition des étudiants avec les événements artistiques et culturels de la ville.

Wagner Nascimento, graduate in philosophy from Universidade Federal de Minas Gerais – UFMG. Presently He studies the professional master's degree in Faculdade de Educação – UFMG, and work as a philosophy teacher in secondary school in the state network of education for four years. He is a member of the group of studies and actions in philosophy and education - grupelho. His research focuses on the philosophy teaching inside the school and outside it, betting on the contact and enjoyment of the students with the artistic and cultural events in the city.

Júlia Vieira

juliaadav@gmail.com

Júlia Vieira, graduée en philosophie par l'Université Fédérale de Minas Gerais - UFMG. Actuellement faire son máster à la Faculté de philosophie et des sciences humaines - UFMG, dans la ligne de l'esthétique et de la philosophie de l'art; Faire aussi diplôme en Arts Plastiques à la Guignard - Université d'Etat du Minas Gerais - UEMG. Actuellement fait partie du groupe d'études et d'actions en philosophie et éducation – grupelho.

Júlia Vieira, graduate in philosophy from Universidade Federal de Minas Gerais – UFMG. Presently She studies the master's degree in aesthetic and philosophy of art in Faculdade de Filosofia e Ciências Humanas – UFMG. Undergraduate in plastic arts from Guignard, Universidade Estadual de Minas Gerais – UEMG. Member of the group of studies and actions in philosophy and education - grupelho.

Βασιλική Καραβάκου

Vasiliki Karavakou

vkm@uom.edu.gr

Η Βασιλική Καραβάκου είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια της Φιλοσοφίας της Εκπαίδευσης, Διευθύντρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών *Επιστήμες της Εκπαίδευσης και της Διά Βίου Μάθησης* και Αναπληρώτρια Πρόεδρος του Τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Είναι κάτοχος Διδακτορικού Διπλώματος στη Φιλοσοφία από το Πανεπιστήμιο του Λονδίνου και υπήρξε Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου. Έχει τιμηθεί με υποτροφία της Βρετανικής Ακαδημίας και έχει διδάξει στα πανεπιστήμια του Λονδίνου, του Εδιμβούργου, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Έχει δημοσιεύσει άρθρα, ερευνητικές μονογραφίες και συλλογικούς τόμους σε ελληνικούς και διεθνείς εκδοτικούς οίκους και περιοδικά. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν τα πεδία: φιλοσοφία της εκπαίδευσης, ηθική και πολιτική, φαινομενολογία, διά βίου μάθηση και εκπαιδευτική ηγεσία.

Vasiliki Karavakou is Associate Professor of Philosophy of Education and Director of the Post Graduate Research Program *Sciences of Education and Lifelong Learning* (University of Macedonia, Greece). She holds a Ph.D. in Philosophy from the University of London and a Post-Doctoral Research Fellowship in Philosophy from the University of Edinburgh. She has been awarded with a British Academy Scholarship and has taught in the Universities of London, Edinburgh, the

Aristotelian University of Thessaloniki and The Hellenic Open University. She has published several papers and research monographs in Greek and international philosophical and educational journals and editions. Her research interests include the fields of philosophy of education, ethics and politics, phenomenology, adult education/lifelong learning and educational leadership.

Arie Kizel

ak@akizel.net

<http://www.pse.aegean.gr/labs/eerpreff>

Arie Kizel (Ph.D) est Président du Conseil International de la Recherche Philosophique avec des Enfants (ICPIC) et Chef du Département d'Apprentissage, Education et Formation de Enseignants / Faculté d'Education/ Université de Haïfa, Israël. Il est associé au *Laboratoire de Recherche en Philosophie Pratique et Appliquée* (LR.Ph.P.A./Université d'Egée). Ses champs de recherche sont: philosophie de l'éducation, philosophie pour/avec des enfants, curriculum et manuels et étude des récits des groupes sociaux. Il fût Chef de la commission Israélite-Allemande pour la recherche des sources écrites (2010 – 2015). Il a publié des articles sur les Curricula et le Manuels, la Philosophie de l'éducation et la philosophie avec les enfants.

Arie Kizel (Ph.D) is the president of *The International Council of Philosophical Inquiry with Children* (ICPIC) & Head of the Department of learning, instruction and teacher education at the faculty of education, university of Haïfa, Israel. He is associated researcher of the *Laboratory of Research in Practical & Applied Philosophy* (L.R.P.A.Ph./University of the Aegean). His research areas are: philosophy of education, philosophy with (and for) children, research of curriculum and textbooks and study of social groups' narrative. He was the head of the Israeli-German commission for textbooks research (2010 – 2015). He has pulished articles on Textbooks and Curricula and Philosophy of Education/Philosophy with Children.

Valter Ferreira Rodrigues

e-mail: valterfilosofia@superig.com.br

Ph.D. in Education (2014) and Master's degree in Philosophy (2007) at Federal University of Paraiba and Graduation in Philosophy (2003) at Jesuit's Faculty of Theology and Philosophy. Professor at Center of Teacher's Training from Federal University of Campina Grande and Vice Coordinator of Professional MPhil Program that is dedicated to the Teaching Philosophy. He teaches different philosophical introduction subjects in the undergraduate courses and works with the Laboratory of Teaching Philosophy and Researches in Philosophy and its teaching in the post-graduation program. Nowadays he investigates the importance and contributions of philosophical

studies in the university and for 'non-philosophers' students. Main research areas: Philosophy of Education, Teaching Philosophy, Ethics and Education.

Docteur en Éducation (2014), Mastère en Philosophie (2007) par l'Université Fédérale de Paraíba, Diplômé en Philosophie (2003) par la Faculté de Théologie et de Philosophie des Jésuites. Professeur au Centre de Formation de Professeurs de l'Université Fédérale de Campina Grande et vice-coordonateur du Mastère Professionnel en Philosophie, dédié à l'Enseignement de la Philosophie. Il enseigne différentes disciplines d'introduction à la philosophie dans les cours de premier cycle et travaille avec le Laboratoire de philosophie de l'enseignement et de recherche en philosophie et son enseignement dans le programme d'études supérieures. Il étudie actuellement l'importance et les contributions des études philosophiques à l'université et pour les étudiants «non philosophiques». Principaux domaines de recherche: Philosophie de l'éducation, philosophie de l'enseignement, éthique et éducation.

Αλέξανδρος Θεοδωρίδης

Alexandros Theodoridis

atheodor@psed.duth.gr

Ο Αλέξανδρος Θεοδωρίδης είναι Αναπληρωτής Καθηγητής της Φιλοσοφίας στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Το ερευνητικό και συγγραφικό του ενδιαφέρον στρέφεται στις εξής περιοχές: φιλοσοφική ανθρωπολογία, φιλοσοφία και ψυχανάλυση, φιλοσοφία της παιδείας, πολιτική φιλοσοφία, πολιτική-ηθική-αισθητική αγωγή, φιλοσοφία του περιβάλλοντος, περιβαλλοντική ηθική, διαπολιτισμική ηθική. Συμμετέχει σε ερευνητικά προγράμματα και είναι μέλος φιλοσοφικών και ψυχαναλυτικών εργαστηρίων και εταιριών.

Alexandros Theodoridis is an Assistant Professor in Philosophy at the Democritus University of Thrace. His research and writing work revolves around the following areas: Philosophical Anthropology, Philosophy and Psychoanalysis, Philosophy of Education, Political Philosophy, Political-moral-aesthetic education, Philosophy of the environment, Environmental ethics, Intercultural ethics. He participates in research projects and he is a member of Philosophy and Psychoanalysis workshops and societies.

Ενδεικτικές δημοσιεύσεις:

Indicative publications

- Theodoridis, A. (2007). Social imaginary meanings and the question of the institution of society. In the Collective volume *Psyche, Logos, Polis. Tribute to Cornelius Castoriadis*. Athens: Ypsilon/books, p.175-191.

- Theodoridis A. (2008). The ethos of mortality as the foundation of democratic education. In Boudouris K. & Knežević M. (eds.) *Paideia: Education in the Global Era*. Vol. I, Athens: Ionia Publication, p. 238-249.
- Theodoridis A. (2008). The retreat of the individual into private life, the decline of public life and the role of education. *Phronimon*, Vol. 9 (2), p. 49-63.
- Theodoridis A. (2009). Humanization through liberation from the cycle of hubris: The purpose of education. In Boudouris K. & Adam M. (eds.) *Greek Philosophy and the issues of our age*. Vol. II, Athens: Ionia Publication, p. 218-233.
- Theodoridis, A. (2010). The liberating power of art and the ascendance of nihilistic education. In Theodoropoulou, E. (Ed.-trans.-intro.), *Philosophy of Education: discourses, aspects, journeys*, Athens: Pedio, p. 159-184.
- Theodoridis, A. (2012). The scars suffered by democracy in the name of “democracy”: Democratic education in name only and the re-emerging face of totalitarianism in the contemporary western world. *Skepsis*, t. XII / IV, p. 125-134.
- Theodoridis, A. (2015). The contribution of Castoriadean thought to the understanding of mortality and the question of the individualisation of the human being. *Papyri – Scientific Journal*, Vol. 4, p. 113-126.
- Theodoridis, A. (2016). The Radical Character of Art and the Pedagogical and Political Value of the ‘Sublime’ in Adorno’s Aesthetic Theory. *Philosophy Study*, Vol. 6 (1), p. 1-18.
- Theodoridis, A. (2017). Educating children for a humanized future. The culture of the love of truth. In Dimitriou, A., Sakonidis, Ch., Malkopoulou, E., Mpoutziloudi, Ch. & Tebridou, A-E., *Educating citizens for a sustainable future: The role of early childhood and elementary education*, Vol A': Conference proceedings of 10th Panhellenic conference, World Organisation for Early Childhood Education, Democritus University of Thrace, p. 127-139.
- Theodoridis, A. (2017). Nietzsche’s concept of self-overcoming as pedagogical theory: An exit perspective from the dominance of irresponsibility» (in collaboration with E. Tziora), in Dimitriou, A., Sakonidis, Ch., Malkopoulou, E., Mpoutziloudi, Ch. & Tebridou, A-E., *Educating citizens for a sustainable future: The role of childhood and elementary education*, Vol A': Conference proceedings of 10th Panhellenic conference, World Organisation for Early Childhood Education, Democritus University of Thrace, p. 140-150.
- Theodoridis, A. (2018). The phantoms of the omnipotence, the absence of the moral of mortality and the necessity that the environmental movement meets the democratic one. *Signum. Annual Review for the Social Science and Humanities*, 2-3, Athens, N.T.U.A publications, p. 151-173.

Alain Kerlan

alain.kerlan@orange.fr

Alain Kerlan est philosophe, professeur émérite à l'université Lumière Lyon2. Membre du laboratoire *Education Cultures Politiques*, il y a créé l'axe « Politiques de l'art et de la culture en éducation ». Son travail et ses publications se situent aux carrefours de la philosophie, de l'art et de l'éducation. Il a publié plusieurs ouvrages, dont notamment : *L'art pour éduquer ? La tentation esthétique* (PUL, 2004), *Paul Ricoeur et la question éducative* PUL, 2011, co-direction D. Simard), *Repenser l'enfance ?* (Hermann, 2012, co-direction L. Loeffel), *Un collège saisi par les arts* (l'Attribut, 2015), *Cet art qui éduque* (Fabert, 2016, avec Samia Langar), *Enfants et artistes ensemble* (Presses universitaires de Lorraine, 2016, avec A. D. Robert). En complicité avec l'artiste Yves Henri, il est engagé aujourd'hui dans une expérience de résidences et de « performances » à la croisée de l'art, de la philosophie et de la pédagogie.

Alain Kerlan is a philosopher and professor emeritus at the Lumière Lyon2 University. Member of the Education Cultures Politiques laboratory, he created the axis "Policies of art and culture in education". His work and publications are at the crossroads of philosophy, art and education. He has published several books, including : *L'art pour éduquer ? La tentation esthétique* (PUL, 2004), *Paul Ricoeur et la question éducative* PUL, 2011, co-direction D. Simard), *Repenser l'enfance ?* (Hermann, 2012, co-direction L. Loeffel), *Un collège saisi par les arts* (l'Attribut, 2015), *Cet art qui éduque* (Fabert, 2016, avec Samia Langar), *Enfants et artistes ensemble* (Presses universitaires de Lorraine, 2016, avec A. D. Robert). In complicity with the artist Yves Henri, he is now engaged in an experience of residencies and "performances" at the crossroads of art, philosophy and pedagogy.

Yves Henri

Sculpteur- installateur- performeur

yves.henri@hotmail.fr

L'artiste n'a pas peur de la destruction initiale, fondatrice de nouvelles formes dans lesquelles d'autres peuvent se retrouver et interagir. On ce doit d'évoquer l'esthétique relationnelle, de l'inter-humain, de la rencontre, de la proximité, de la résistance au formatage social chère à Nicolas Bourriaud, rappelant ainsi que l'Art est une activité qui consiste à produire un rapport au monde. Dans sa pratique, Yves Henri aborde l'Art comme une « création partagée », telle « Le petit peuple des guetteurs » ou, actuellement, avec le compagnonnage du philosophe Alain Kerlan l'aventure des « Naufragés éphémères ».

The artist is not afraid of the initial destruction, founder of new forms in which others can meet and interact. We must evoke the relational aesthetics, inter-human, encounter, proximity, resistance to social formatting dear to Nicolas Bourriaud, recalling that Art is an activity that consists in producing a relationship to the world. In his practice, Yves Henri approaches Art as a «shared creation», such as «Le petit peuple des guetteurs» or, currently, with the companionship of the philosopher Alain Kerlan the adventure of «Shipwrecked Ephemeral».

Αλεξάνδρα Μουρίκη

Alexandra Mouriki

mouriki@upatras.gr

Η Αλεξάνδρα Μουρίκη είναι Αναπληρώτρια καθηγήτρια στο Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του Πανεπιστημίου Πατρών, όπου διδάσκει Αισθητικές Θεωρίες, Αισθητική Αγωγή και Ιστορία της Τέχνης. Διδάσκει επίσης 'Ιστορία των Τεχνών' στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Η επιστημονική και ερευνητική της δραστηριότητα στρέφεται στους τομείς της φιλοσοφικής αισθητικής και της φιλοσοφίας της τέχνης, της αισθητικής αγωγής, της θεωρίας και φιλοσοφίας της αισθητικής αγωγής.

Είναι συγγραφέας του βιβλίου *Μεταμορφώσεις της αισθητικής* (Αθήνα, Νεφέλη, 2005), καθώς και πολλών άρθρων και κειμένων σε συλλογικούς τόμους σχετικά με την αισθητική θεωρία και τη φιλοσοφία της τέχνης, την αισθητική και καλλιτεχνική αγωγή.

Στη συγγραφική της δραστηριότητα περιλαμβάνεται και η μετάφραση και επιμέλεια δύο τόμων με δοκίμια των M. Merleau-Ponty και P. Ricoeur.

Alexandra Mouriki (Dipl. of Philosophy, University of Athens. D.E.A. and Ph.D. in Philosophy of Art, University Paris I - Panthéon - Sorbonne) is Associate Professor at the University of Patras, where she teaches Aesthetics, Art History and Art Pedagogies. She also teaches in the Faculty of Humanities of the Hellenic Open University (module "History of Arts in Europe"). She is a member of The International Society for Education through Art (INSEA), The International Association for Aesthetics, (IAA), The American Society for Aesthetics (ASA) The European Society for Aesthetics, (ESA) and the Hellenic Society for Aesthetics.

Her fields of interest and research lie in philosophy of art, aesthetics, aesthetic education and theory and philosophy of aesthetic education. She authored books (including *Transformations of Aesthetics* (Nefeli, 2003) and articles on art

theory, aesthetics and aesthetic education and translated and edited two volumes of essays by Merleau-Ponty and Paul Ricœur.

Παύλος Νταλιάνης

Pavlos Ntalianis

pkdalianis@hotmail.com

Ο Παύλος Νταλιάνης είναι απόφοιτος του τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας (κατεύθυνσης Φιλοσοφίας) καθώς και του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Ηθικής Φιλοσοφίας του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ) και Υποψήφιος διδάκτορας του Πανεπιστημίου του Stirling της Σκωτίας στο τμήμα Μέσων, Επικοινωνίας και Κουλτούρας από το 2018. Εργάζεται ως εκπαιδευτικός στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση και τα ενδιαφέροντα του επικεντρώνονται σε φιλοσοφικά ρεύματα όπως η Φαινομενολογία και ο Μεταδομισμός.

Pavlos Ntalianis is a graduate from the faculty of Philosophy, Pedagogy & Psychology (Major in Philosophy) of the National Kapodistrian University of Athens (NKUoA), holds a Master in Moral Philosophy from the same University and is also a Phd candidate of the University of Stirling Scotland, in the faculty of Media, Communication and Culture. He is working as a secondary education teacher and his interests in philosophy involve Philosophical currents such as Phenomenology and Post-structuralism.

Μαρία Πουρνάρη

Maria Pournari

mpournari@uoi.gr

Η Μαρία Πουρνάρη είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια φιλοσοφίας στο Παιδαγωγικό Τμήμα .Ε. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Η ερευνητική δραστηριότητά της εμπίπτει στη διακλαδικότητα της Επιστημολογίας, της Φιλοσοφίας των Γνωσιακών Επιστημών, της Νεότερης Φιλοσοφίας και της Φιλοσοφίας της Παιδείας. Είναι συγγραφέας των βιβλίων: *D. Hume: Η Κριτική της Αιτιότητας ως Απόπειρα Θεμελίωσης μιας «Αληθούς Μεταφυσικής»*, . . , Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 1994, Ντ. Χιουμ, *Πραγματεία για την Ανθρώπινη Φύση, Για τη Νόηση*, εισ.-μτφρ. Μ. Πουρνάρη, Αθήνα: Πατάκης 2005, Ντ. Χιουμ, *Κείμενα, Αυτοβιογραφικά, Γνωσιολογικά, Ηθικά*, εισ.-επιμ. Μ. Πουρνάρη: Εκκρεμές 2006, *Επιστημική δικαιολόγηση. Μια γνωσιοθεωρητική προσέγγιση*, Αθήνα: Νήσος 2013, Kouzelis, M. Pournari, M. Stöppler, V. Tselfes (eds.), *Knowledge in the New Technologies*, Frankfurt: Peter Lang 2005. Έχει δημοσιεύσει πλήθος άρθρων σχετικά με ζητήματα της επιστημολογίας.

Maria Pournari is Associate Professor of Philosophy in Department of Primary Education, School of Education, University of Ioannina. Her research activity is focused on the interplay between Epistemology, Philosophy of Cognitive Sciences, Modern Philosophy, and Philosophy of Education.

She is the author of *David Hume: Critique of Causation as an Attempt towards a “True Metaphysics”*, Ph. D. Thesis, University of Ioannina 1994, *David Hume, A Treatise of Human Nature. Of the Understanding*, intro./transl. in Greek by M. Pournari, Patakis, Athens 2005, *David Hume, Writings: Autobiographical, Gnosiological, Morals*, intro./ed. by M. Pournari, Ekkremes, Athens 2006, G. Kouzelis, M. Pournari, M. Stöppler, V. Tselfes (eds.), *Knowledge in the New Technologies*, Peter Lang, Frankfurt 2005, *Epistemic Justification. An Epistemological Approach*, Nissos, Athens 2013. She has published numerous articles on epistemology issues.

Vasiliki Tzibazi

Βασιλική Τζιμπάζη

vasiliki.tzibazi@winchester.ac.uk

I am interested in exploring museum experiences and on how museums and galleries communicate with visitors. My research has focused on the experiencing of various interpretive mediums including drama and theatre and is participatory in its stance. I have been teaching at the University of Winchester for almost ten years now various modules including aesthetic education, research methods and museum learning.

Στα ερευνητικά ενδιαφέροντα μου βρίσκεται η εμπειρία του επισκέπτη στα μουσεία και στον τρόπο που αυτά επικοινωνούν με το κοινό. Η ερευνά μου είναι συμμετοχική στη δυναμική της και έχει εστιάσει σε ερμηνευτικές μουσειολογικές πρακτικές όπως αυτές του μουσειακού θεάτρου. Εχω διδάξει στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο της Αγγλίας και εργάζομαι εδώ και δέκα χρόνια στο Πανεπιστήμιο του Γουίντσεστερ διδάσκοντας κύριως αισθητική αγωγή, μεθοδολογία έρευνας και μουσειακή μάθηση.

Θάλεια Καντεράκη

Thalia Kanteraki

thalikanter@yahoo.gr

Thalia Kanteraki, docteur en philosophie de l'université Lille 3 (France) et de l'université de Ioannina (Grèce) (2014), est chercheuse postdoctorale à l'université de Ioannina. Sa thèse de doctorat était consacrée à la question de l'effort volontaire chez H. Bergson, chez ses prédécesseurs et ses contemporains. Ses recherches en cours portent sur l'immanence de la vie et la production de différence chez H. Bergson, G. Canguilhem et G. Deleuze.

Η Θάλεια Καντεράκη, διδάκτωρ φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Lille 3 (Γαλλία) και Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (2014), είναι μεταδιδακτορική ερευνήτρια (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων). Η διδακτορική

της διατριβή πραγματοποιήσαν το ζήτημα της βουλητικής προσπάθειας στον H. Bergson, στους προγενέστερους και σύγχρονους του. Η τρέχουσα έρευνά της αφορά την εμμένεια της ζωής και την παραγωγή διαφοράς στους H. Bergson, G. Canguilhem και G. Deleuze.

Mireille Kerlan

mireille.kerlan@wanadoo.fr

mireille.kerlan@orange.fr

Orthophoniste française depuis plusieurs dizaines d'années auprès de patients de tous âges et de multiples pathologies du langage, de la communication et des problèmes de déglutition.

Travaille particulièrement avec des patients adultes. Enseignante au Centre de formation des orthophonistes de Franche-Comté durant 15 ans. Formatrice (voix, maladies neurologiques, éthique..). S'intéresse particulièrement à la relation thérapeutique et à l'éthique. Auteur du premier livre francophone sur l'éthique appliquée à l'orthophonie.

French speech language therapist for several decades with patients of all ages and multiple pathologies of language, communication and swallowing problems. Works especially with adult patients. Teacher at the Training Center for Speech-Language therapists of Franche-Comté for 15 years. Trainer (voice, neurological diseases, ethics ..). Particularly interested in the therapeutic relationship and ethics. Author of the first French-language book on ethics applied to speech language therapy.

Juan José Martínez Olguín

jjmartinezolguin@gmail.com

Doctorant en Philosophie à l'Université Paris 8 et doctorant en Sciences Sociales à l'Université de Buenos Aires. Rattaché au Laboratoire d'études des Logiques Contemporaines de la Philosophie (EA4008) et à l'Instituto de Investigaciones Gino Germani (IIGG – UBA), il est collaborateur extérieur du *Laboratoire de Recherche en Philosophie Pratique et Appliquée* (LR.Ph.P.A./Université d'Égée. Il enseigne à l'Université de Buenos Aires depuis 2015. Il a obtenu des bourses de recherche de l'Ambassade de France en Argentine (Bourse «Saint-Exupéry»), de l'Université de Buenos Aires (Bourse «UBACyT») et du CONICET (Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas). Ses travaux portent surtout sur le rapport entre écriture, politique, philosophie et éthique. Principales domaines de recherche: philosophie politique, philosophie de l'éducation, philosophie argentine et philosophie française contemporaine.

PhD holder of Philosophy (Université Paris 8) and Social Sciences (Université de Buenos Aires). New Researcher at the «Laboratory of Contemporary Logic Studies of Philosophy»(Université Paris 8) and at the Research Institute Gino Germani (Université de Buenos Aires). External

collaborator of the «Laboratory of Research on Practical and Applied Philosophy» (L.R.P.A.Ph. University of the Aegean). He teaches at the University of Buenos Aires since 2015. His research work is mainly about the relationship between writing, politics, education & ethics. Basic field of research: political philosophy, philosophy of education, contemporary Argentinean and French philosophy.

Jacques Quintin

Jacques.Quintin@usherbrooke.ca

Jacques Quintin, professeur agrégé, a fait ses études doctorales en philosophie à l'Université Laval après des études de philosophie à l'Université de Montréal. Il est aussi professeur associé au département de psychologie de l'Université du Québec à Montréal (UQAM). Depuis 2006, il enseigne l'éthique clinique à la faculté de médecine et des sciences de la santé de l'Université de Sherbrooke. Il s'intéresse aux questions du bien-agir en vue du bien-être et de l'accomplissement de soi en regard d'une réflexion sur la vie humaine dans des contextes de relation d'aide. Il a publié aux éditions Liber, Herméneutique et psychiatrie. Pouvoirs et limites du dialogue (2005) et Éthique et toxicomanie. Les conduites addictives au cœur de la condition humaine (2013). Il a aussi édité plusieurs livres et publié plusieurs articles. En 2015, il a fondé l'Association francophone internationale d'éthique de la relation d'aide et de la santé mentale.

Jacques Quintin, associate professor, made his doctoral studies in philosophy at the Université Laval after studies in philosophy at the University of Montréal. He is also adjunct professor in the Department of Psychology at the Université du Québec à Montréal (UQAM). Since 2006, he teaches clinical ethics in the Faculty of Medicine and Health Sciences at University of Sherbrooke. His interests are issues concerning good action with the aim of the well-being and the self-fulfilment of human beings according to a reflection on human life in a context of helping relationships. He published Herméneutique et psychiatrie. Pouvoirs et limites du dialogue (2005) and Éthique et toxicomanie. Les conduites addictives au coeur de la condition humaine (2013). He edited many books and published many articles. In 2015, he founded the Association francophone internationale d'éthique de la relation d'aide et de la santé mentale.

Janner Raimondi Martine

martine.janner@gmail.com

Professeur des universités, Sciences de l'éducation, Université de Paris 13, Laboratoire EXPERICE. Thèmes de recherche: Education à la démocratie, accompagnement d'équipes d'enseignants en démarche d'innovation, accueil de jeunes enfants en situation de handicap en dispositifs et structures «ordinaire», empathie, questionnement éthique, vécus de maladies

chroniques à l'adolescence.

Professor of the universities, Sciences of education, University of Paris 13, Laboratory EXPERICE
Research's objects: Education for democracy, accompaniment of teams of teachers in
innovation, inclusion of children with special needs, empathy, ethical's questions in research and
education, lived with chronic diseases to adolescence.

Dernières productions scientifiques:

Recent publications:

Janner-Raimondi, M. & Trouvé, A. (Dir., 2018). *Engagement éthiques et en éducation et en recherche*. Rouen: Presses Universitaires Rouen Le Havre., collection «Penser les valeurs en éducation et en formation».

Janner-Raimondi, M. & Ruolt, A. (Dir. 2017). *JE-TU-NOUS-VOUS... Apprendre à construire le vie ensemble*. Paris: L'Harmattan, collection: « Pédagogie: Crises, mémoire, repères».

Janner-Raimondi, M. (2017). *Visages de l'empathie*. Nîmes : éd. Champ Social, coll. «Besoins éducatifs particuliers».

Janner-Raimondi, M. & Wittorski, R. (2017). *Rhétorique de l'implicite en Education Formation: entre discours et pratiques*. Rouen: Presses Universitaires Rouen Le Havre.

Bedoin, D. & Janner-Raimondi, M. (2017). *Parcours d'inclusion en maternelle*. Nimes: Ed. Champs Social, coll. « Besoins éducatifs particuliers».

William Rowe

w.rowe@bbk.ac.uk

William Rowe is a poet and lives in Athens. He has been teaching cultural studies and poetry for 40 years. His *Collected Poems* were published last year by Crater Press. Part of this book was published in Greek translation as *Εθνος* by Marko Hatzipieras in Akhivasien Editions. Rowe has published translations of Raúl Zurita and other Latin American poets. His interests include relations between poetry and critical theory, ideas of composition in contemporary poetry, and the possibilities of political poetry. He has published critical work on Latin American and British poetry.

William Rowe est un poète et vit à Athènes. Il enseigne les études culturelles et la poésie depuis 40 ans. Ses poèmes rassemblés ont été publiés l'année dernière par Crater Press. Une partie de ce livre a été publiée en grec comme *Εθνος* par Marko Hatzipieras dans Editions Akhivasien. Rowe a publié des traductions de Raúl Zurita et d'autres poètes latino-américains. Ses intérêts incluent les relations entre la poésie et la théorie critique, les idées de composition dans la poésie

contemporaine et les possibilités de la poésie politique. Il a publié un ouvrage critique sur la poésie latino-américaine et britannique.

Helen Dimos

helendimos@gmail.com

Helen Dimos currently lives in Athens, Greece. Since 2014 she has co-organized the annual Paros Poetry & Translation Symposium, a week-long conversation between poets and languages. She produces an English-language radio show, *peopletalk*, at Beton7 Arts Center in Athens. She has taught at the University of Iowa, SUNY Buffalo, and CUNY and she translates between Greek and English. Her first poetry collection *No Realtor Was Compensated for This Sale* was published by The Elephants, a Vancouver press, in April 2017. One section of the book has been translated into Greek as *Αγαπητέ Κανένα*, a booklet available from Akhivasien Editions.

Helen Dimos habite à Athènes, en Grèce. Depuis 2014, elle a co-organisé le 'Paros Poetry & Translation Symposium', une conversation annuelle d'une semaine entre les poètes et les langues. Elle produit une émission de radio en anglais, 'peopletalk', au Beton7 Arts Centre à Athènes. Elle a enseigné à l'Université de l'Iowa, SUNY Buffalo et CUNY et elle traduit entre le grec et l'anglais. Sa première collection de poésie *No Realtor Was Compensated for This Sale* a été publiée par The Elephants, une presse de Vancouver, en Avril 2017. Une section du livre a été traduite en grec sous le nom de *Αγαπητέ Κανένα*, un livret disponible chez Akhivasien Editions.

Γιώργος Φιλippόπουλος

Yorgos Filippopoulos

yorgosfilippopoulos@yahoo.gr

Ο Γιώργος Φιλippόπουλος έχει σπουδάσει Ηχοληψία και Τεχνολογίες ήχου στην Κινηματογραφική Σχολή Σταυράκου της Αθήνας και Διεθνείς Σχέσεις, Πολιτικές Σπουδές και Διπλωματία στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας της Θεσσαλονίκης. Συνέχισε τις σπουδές του σε μεταπτυχιακό επίπεδο στις Διεθνείς Σχέσεις και τις Στρατηγικές Σπουδές στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, καθώς και στην Ιστορία και Φιλοσοφία των Επιστημών και της Τεχνολογίας με ειδίκευση στη Φιλοσοφία στο διαπανεπιστημιακό μεταπτυχιακό πρόγραμμα του Πανεπιστημίου Αθηνών και του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Είναι κάτοχος Διπλώματος Ανωτέρων Σπουδών στη Φιλοσοφία από το τμήμα Θεωρητικής Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Complutense της Μαδρίτης, από όπου και αναγορεύθηκε Διδάκτορας Φιλοσοφίας με θέμα διατριβής την ερμηνευτική οντολογία του Μάρτιν Χάιντεγκερ. Σήμερα ζει και εργάζεται στην Αθήνα όπου συνεχίζει να ερευνά ως ανεξάρτητος ερευνητής θέματα που άπτονται στη Μεταφυσική και την Οντολογία, τη Φαινομενολογία και την Ερμηνευτική.

Yorgos Filippopoulos has studied Sound Engineering and Sound Technologies in Athens and International Relations, Political Studies and Diplomacy at the University of Macedonia in Thessaloniki. He continued his studies at postgraduate level in International Relations and Strategic Studies at Panteion University, and in History and Philosophy of Science and Technology (field of specialization in Philosophy) at the postgraduate program of the University of Athens and the National Technical University of Athens. He holds an Advanced Studies Diploma in Philosophy from the department of Theoretical Philosophy of the University Complutense of Madrid, where he received the degree of Doctor of Philosophy with dissertation subject the hermeneutic ontology of Martin Heidegger. At present he lives and works in Athens where he continues to study as independent researcher issues related to metaphysics and ontology, phenomenology and hermeneutics.

Julia Naidin

jnaidin@gmail.com

Rua Julio Souza Vale Junior. Atafona, São João da Barra. Campos dos Goytacazes, Brasil.

- Co-conceptrice cofondatrice et éducatrice de la CasaDuna: Centre d'art, de recherche et de mémoire d'Atafona, 2017.
- Doctorat en philosophie. Université Fédérale de Rio de Janeiro, UFRJ, Rio de Janeiro, Brésil. Avec séjour de recherche à l'École des Hautes Études en Sciences Sociales (2016)
- Coordinatrice éditoriale du numéro «Marcações e Mobilizações em tempos de Biopoder», de la Revue latino-américaine du Collège International de Philosophie du CIPH- Paris (2018)
- Professeur de Philosophie: collectif d'éducation du mouvement social de travestis et transsexuels à Rio de Janeiro PreparaNem 2015-2017
- Professeur de philosophie - Université Fédérale de Rio de Janeiro, 2013 à 2016.

Rua Julio Souza Vale Junior. Atafona, São João da Barra. Campos dos Goytacazes, Brasil.

- Co-founder and co-designer of CasaDuna: Atafona Center for Art, Research and Memory, 2017.
- PhD in philosophy. Federal University of Rio de Janeiro, UFRJ, Rio de Janeiro, Brazil. With research residency at the École des Hautes Études en Sciences Sociales (2016)
- Editorial Coordinator of the issue "Marcações e Mobilizações em tempos de Biopoder", of the Latin American Review of the International College of Philosophy of the CIPH-Paris, (2018)
- Professor of Philosophy: education collective of the social movement of transvestites and transsexuals in Rio de Janeiro PreparaNem 2015-2017
- Professor of Philosophy - Federal University of Rio de Janeiro, 2013-2016.

Vangelis (Evangelos) Athanassopoulos

Βαγγέλης (Ευάγγελος) Αθανασόπουλος

evangelos.athanassopoulos@sfr.fr

Vangelis (Evangelos) Athanassopoulos est philosophe, historien et critique d'art. Docteur en Esthétique affilié à l'Institut ACTE (Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne & CNRS), il a publié deux livres sur le postmodernisme (L'Harmattan, 2009) et codirigé avec Marc Jimenez un ouvrage collectif sur l'esthétique de la déconstruction (Publications de la Sorbonne, 2016). Récemment, il a dirigé *Quand le discours se fait geste. Regards croisés sur la conférence-performance* (Les presses du réel, 2018). Ses champs de recherche comprennent l'esthétique de l'art contemporain, la philosophie de la culture et l'histoire des idées esthétiques.

Vangelis (Evangelos) Athanassopoulos, PhD in Aesthetics, is a philosopher, art historian and critic. Associate Researcher at the Institute ACTE (University Paris 1 Panthéon-Sorbonne & CNRS), he has published two books on postmodernism (L'Harmattan, 2009) and co-edited, with Marc Jimenez, a collective volume on the aesthetics of deconstruction (Publications de la Sorbonne, 2016). Recently, he has edited *Quand le discours se fait geste. Regards croisés sur la conférence-performance* (Les presses du réel, 2018), a collective volume on contemporary lecture-performance. His research fields include the theory of contemporary art, the philosophy of culture and the history of aesthetic ideas.

Laurence Cornu

l.cornu@wanadoo.fr

<http://www.filosofia.uchile.cl/noticias/90636/laurencelcornubernotprofesoravisitanteibjgm>

Professeure des Universités (Philosophie, Sciences de l'éducation) à l'Université François Rabelais de Tours. Directrice adjointe de l'Equipe émergente "Education Ethique Santé" – agir ensemble et prendre soin. Chercheur associé de l' EA 4008 (LLCP Laboratoire Logiques contemporaines de la philosophie), Université de Paris 8. Ancienne élève de l'ENS Fontenay aux roses. Agrégée de philosophie (1977), Docteur en Philosophie (1999) HDR en philosophie et en sciences de l'éducation (2005). Responsable de la Mention de Master «Sciences humaines et épistémologie de l'action» à l'université François Rabelais de Tours.

Dr in Philosophy (1999) & in Sciences of Education (2005), Professor of Philosophy and Science of Education at the University François Rabelais of Tours. Deputy Director of the emergent group "Education Ethique Santé" - agir ensemble et prendre soin". Associate researcher of the Laboratory of Modern Logics of Philosophy / Université de Paris 8. Scientific Director of the

Postgraduate Programme "Humanities and Epistemology of the Act" Member of the Editorial Team in magazines such as: le Télémaque, Revue Française de Pédagogie et Revue internationale de pédagogie de Sèvres (CIEP). Invited Professor in Argentina, Uruguay, Chile. Teaching subjects: Political and Moral Philosophy, Philosophical Anthropology, Modern Philosophy, Act issues and the practical dimension of philosophical activity, Contemporary writers.

Publications majeures:

Major publications:

Une autre république: 1791, l'occasion et le destin d'une initiative républicaine L'Harmattan, décembre 2004. - «La confiance comme relation émancipatrice», Colloque: La Structure cognitive de la confiance (EHESS, Paris), Actes: Les moments de la confiance, sous la direction de Albert Ogien, et Louis Quéré, Economica, 2006. - «Confiance, étrangeté, hospitalité», Revue Diogène, N° 220, La réinvention de la démocratie: diversité culturelle et cohésion sociale, Novembre 2007. Version en anglais: 2008. En Chinois: 2010. - "Diversité dans la diversité", Diversité culturelle et figures de l'hétérogénéité, sous la direction de Georges Navet - Paris 8 et Susana Villavicencio, UBA, L'Harmattan, 2013. - «Le parti pris humain», La formation de Georges Canguilhem, sous la direction de Louise Ferté, Autire Jacquard et Patrice Vermeren, Hermann, Philosophie, 2013.

Sandra Métaux

s.metaux_sandra@orange.fr

Responsable pédagogique et professeure en didactique des arts plastiques et visuels à l'ESPE d'Aquitaine (site de Mont de Marsan). Docteure en esthétique et théorie de l'art. Chercheuse associée au Laboratoire MICA – Axe 4 Art: Scénographie et Design: Figures de l'urbanité. Après une thèse effectuée en Italie, mes recherches portent principalement sur les liens entre éthique et esthétique dans le champ de l'art et du design.

In charge of pedagogic responsibilities and teacher in visual arts didactics at the ESPE of Aquitaine (Mont de Marsan site). Doctor in aesthetics and art theory. Associate Researcher at MICA Laboratory - Axis 4 Art: Scenography and Design: urbanity Figures. After a thesis in Italy, my research focuses on the links between ethics and aesthetics in the field of art and design.

Alain Patrick Olivier

alain-patrick.olivier@univ-nantes.fr

Alain Patrick Olivier est professeur de philosophie à l'université de Nantes (Centre de Recherches en Education de Nantes, CREN EA 2661). Ses domaines de recherche sont la philosophie allemande, la philosophie de l'art et la philosophie de l'éducation. Il s'intéresse en particulier à l'Idéalisme allemand et la Théorie critique de l'Ecole de Francfort. Il a publié récemment une

édition critique de la philosophie de l'art de Hegel (*Vorlesungen zur Ästhetik. Vorlesungsmitschrift Adolf Heimann (1828/1829)*). Hrsg. von A. P. Olivier & A. Gethmann-Siefert. Munich, Fink, 2017) et il est l'auteur de *Hegel, la genèse de l'esthétique*, Presses universitaires de Rennes, 2008.

Alain Patrick Olivier is professor of philosophy at the University of Nantes (Centre de Recherches en Education de Nantes, CREN EA 2661). His areas of specialization are History of Modern philosophy, Aesthetics and Philosophy of education. He is working on German Idealism, Critical Theory and Art Education. He recently published a critical edition of Hegel's Lectures on Philosophy of Art (*Vorlesungen zur Ästhetik. Vorlesungsmitschrift Adolf Heimann (1828/1829)*). Hrsg. von A. P. Olivier & A. Gethmann-Siefert. München, Fink, 2017). He also published a monograph on the Genesis of Aesthetics by Hegel and German Idealism (*Hegel, la genèse de l'esthétique*, Presses universitaires de Rennes, 2008).

Daniela G. Camhy

daniela.camhy@uni-graz.at

http://philosophie-gewi.uni-graz.at/de/forschen/philosophische_gesellschaften/oesterreichischegesellschaft-fuer-kinderphilosophie/

Ph.D en Philosophie, à Karl-Franzens-University/ Graz, Austria, Master en Littérature Allemande, Sciences de l'Éducation et Psychologie et Docteur Honoris à Montclair State University, New Jersey, USA (Doctor of Letters). Chercheuse au Département de Philosophie de Karl-Franzens-Universität Graz AUSTRIA (1990-2015), enseigne Philosophie Générale, Didactique de l'Enseignement de Philosophie, Philosophie de la Langue et Ethique, responsable du "Certified Programme Philosophy for Children and Youth". Le 2012 a reçu le Prix International de l'Humanisme Henri La Fontaine au Parlement Belge par le premier ministre Elio Di Rupo, par le président de la Fondation Henri La Fontaine Jean- Pol Baras et par Stéphane Hessel, membre de la résistance française, auteur du «Temps de l'outrage», diplomate, ambassadeur, survivant des champs de concentration et co-auteur de la Déclaration des Droits Humains Universels de Nations Unies. Présidente de Österreichische Gesellschaft für Kinderphilosophie et Directrice du Centre Autrichien de Philosophie avec les Enfants (ACPC), Graz, AUSTRIA, qu'elle a fondé en 1985. Membre fondateur et élue comme vice-présidente de ICPIC (International Council for Philosophical Inquiry with Children) et Membre fondateur de SOPHIA (the European Foundation for the Advancement of Doing Philosophy with Children). Depuis 1995 a organisé et réalisé plus que 25 EU-projets (European Netd@ys, Sokrates Comenius Action 1, Sokrates Comenius Action 2.1, Sokrates Comenius Action 3.1, Daphne Programme, KoKoLeLe, Sokrates Grundtvig Action 2, Sokrates Lingua 1, Lifelong Learning: Leonardo da Vinci Partnership, Comenius Partnerships, Erasmus Teaching Mobility) avec des partenaires de tout le monde. Elle organise, toutes les douze dernières années des Conférences internationales sur la Philosophie pour/avec les Enfants en

Autriche (www.kinderphilosophie.at). Champs de recherche: Philosophie de la Langue, Ethique, Philosophie de l'Éducation, Philosophie pour Enfants, Droits Humains, Démocratie. Elle a écrit plus que 60 articles.

Ph.D in Philosophy at the Karl-Franzens-University of Graz/Austria, Master's degree in German Literature, Education Sciences, Psychology as well as an Honorary Doctorate of Montclair State University, Montclair, New Jersey, USA (Doctor of Letters). Researcher at the Philosophy Department of Karl-Franzens-Universität Graz AUSTRIA (1990-2015), teaches General Philosophy, Didactics of Teaching Philosophy, Language Philosophy, and Ethics, responsible for the "Certified Programme Philosophy for Children and Youth". December 4, 2012 awarded with the Henri La Fontaine International Prize of Humanism at the Belgium parliament in Brussels by the prime minister Elio Di Rupo, president of the Henri La Fontaine Foundation Jean- Pol Baras and Stéphane Hessel, French Resistance member, writer of *Time of Outrage!*, diplomat, ambassador, concentration camp survivor, co-author of the UN's Universal Declaration of Human Rights. President of the Österreichische Gesellschaft für Kinderphilosophie and Director of the Austrian Center of Philosophy with Children (ACPC), Graz, AUSTRIA, that she founded in 1985. Founding member and elected vice president of ICPIC (International Council for Philosophical Inquiry with Children) and founding member of SOPHIA (the European Foundation for the Advancement of Doing Philosophy with Children). Since 1995 organized and realized more than 25 EU-projects (European Netd@ys, Socrates Comenius Action 1, Sokrates Comenius Action 2.1, Socrates Comenius Action 3.1, Daphne Programme, KoKoLeLe, Sokrates Grundtvig Action 2, Sokrates Lingua 1, Lifelong Learning: Leonardo da Vinci Partnership, Comenius Partnerships, Erasmus Teaching Mobility) with partners from Belgium, Bulgaria, Cyprus, Denmark, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Island, Israel, Italy, Ireland, Latvia, Malta, Netherlands, Norway, Rumania, Slovenia, Slovakia, Spain, Sweden, Turkey, Portugal, Poland, UK. Lecturing at Universities in Australia, Brazil, Belgium, Bulgaria, Canada, Croatia, Denmark, Germany, France, Greece, Hungary, Italy, Island, Israel, Japan, Korea, Liechtenstein, Malta, Mexico, Netherland, Portugal, Spain, Slovenia, Switzerland, UK, USA. Organizing international Conferences on Philosophy for/with Children in Austria every year for the last twelve years. www.kinderphilosophie.at Main fields: Language Philosophy, Ethics, Philosophy of Education, Philosophy for Children, Human Rights, Democracy. She is author of more than 60 articles.

Quelques unes de ses récentes publications:

Some of the recent publications:

- Lipman, Matthew; Sharp, Ann Margaret; Oscanyan, Frederick: *Harry Stottelmeiers Entdeckung – Handbuch für Eltern und Lehrende*, 2. Auflage, bearbeitet und herausgegeben von Daniela G. Camhy, Sankt Augustin 2014. - Camhy, Daniela G.: "Développer une Communauté de recherche internationale", In Grosjean, Marie-Pierre (eds.): *La Philosophie au Coeur de l'Éducation autour de*

Matthew Lipman, VRIN Paris 2014. - Camhy Daniela G., Garcia Moriyon F, Glaser J, Oliverio S, Striano M, (2013). Cosmopolitan Education within the EU Scenario. The Comenius Project PEACE. In: Gómez Chova L, López Martínez A, Candel Torres I (eds.), ICERI2013 Proceedings 6th International Conference of Education, Research and Innovation, p. 359-363, ISBN: 978-84-616-3847-5 [Details of the paper]; 2013. - Camhy D. /Teaching Thinking – The Practice of Philosophy with Children/Η Διδασκαλία της Σκέψης – Η Πρακτική της Φιλοσοφίας με τα Παιδιά. In E. Theodoropoulou. Philosophy, philosophy are you there? Doing philosophy with children. Series 'Philosophy & Children', dir.: E. Theodoropoulou & M. Gregory, pp.175-189. - Camhy Daniela G., Garcia Moryion F, Glaser J, Oliverio S, Striano M, (2013). Growing up Global through Cosmopolitanism as Education. In Proceedings of the International Conference "Intercultural Counselling and Education in the Global World", p. 621-629, ISBN: 9788864642147. CD Rom 2013. - Camhy, Daniela G., Global Consciousness, Complex thinking and the Concept of the Community of Inquiry. In: Educazone Democratica. Revista di pedagogica politica. 2013. <http://educacionedemocratica.org/?p=2321>

- Camhy, Daiela G., Philosophieren mit Kindern aus kosmopolitischer Perspektive. Komplexes Denken und das Konzept der Community of Inquiry, in: Pädagogische Rundschau (6/2013). - Camhy, Daniela G.: Global Consciousness, Complex thinking and the Concept of the Community of Inquiry. In: Educazone Democratica. Revista di pedagogica politica. 2013. <http://educacionedemocratica.org/?p=2321> - Camhy, Daniela G.: ePhilosophy with Children. In: Cosentino, A.; Santi, M., Striano, M. (Ed.): Education for Complex Thinking through Philosophical Inquiry. Models and Proposals for the Next Milenium. Impariamo A Pensare. Liguori Napoli. 2012. - Camhy, Daniela G.: Education for Democracy and Philosophy for Children. In: Proceedings of Athens ISUD 9th World Congress on Universal Dialogue Olympia and Ilida General Editors: L.C. Bargeliotis, Athens - K. Wang, Beijing Editorial Coordinators: G. Tsoukalas, Athens - A. Dimitrakopoulou Athens, Greece. 2012. - Camhy, Daniela G.: Das Staunen der Kinder über das Phänomen der Zeit. In: Dietmar Goltschnig (Ed.) Phänomen Zeit. Dimensionen und Strukturen in Kultur und Wissenschaft. Stauffenburg, Tübingen. 2011. - Kreativität und Wissenschaft. In: Holzer, Daniela / Schröttner, Barbara / Sprung, Annette (Hg.) Reflexionen und Perspektiven der Weiterbildungsforschung. Münster: Waxmann. 2011. - Das Staunen der Kinder über das Geheimnis der Zeit. In: Dietmar Goltschnigg (Hg.) Phänomen Zeit. Tuebingen. 2011. - Dialogue – Culture – Philosophy. Academia Verlag, St. Augustin/Deutschland. 2009. - Developing Intercultural Dialogue Through Philosophical In: Proceedings of the World Congress for Philosophy 2008. Seoul, Südkorea. 2009. - Childhood and Children's Rights. In: Eva Marsal, Takara Dobashi, Barbara Weber (Ed.): Children Philosophize Worldwide. Peter Lang, Frankfurt am Main/Deutschland. 2009.

Αναστάσιος Κοντάκος

Anastassios Kodakos

kodak@Rhodes.Aegean.gr

Καθηγητής ΤΕΠΑΕΣ του Πανεπιστημίου Αιγαίου, στο γνωστικό αντικείμενο: «Ιστορία και Θεωρία Σχολικής Ανάπτυξης» και Διευθυντής του Π.Μ.Σ. «Μοντέλα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Εκπαιδευτικών Μονάδων». Διδάσκει από το 1988 (στη Γερμανία) και από το 1995 στο ΤΕΠΑΕΣ και στα ερευνητικά του ενδιαφέροντα συμπεριλαμβάνονται μεταξύ άλλων: Σχολική Ανάπτυξη, Εκπαιδευτικός Σχεδιασμός, Θεωρία και Ιστορία της Εκπαίδευσης, Επικοινωνία, Παιδαγωγική των Μέσων Επικοινωνίας. Έχει πλούσιο διδακτικό, ερευνητικό και συγγραφικό έργο στη Γερμανία και την Ελλάδα και έχει συμμετάσχει με εισηγήσεις σε μεγάλο αριθμό διεθνών και ελληνικών συνεδρίων. Είναι επισκέπτης καθηγητής σε γερμανικά πανεπιστήμια (FU Berlin, Hamburg Universität, Potsdam Universität, Tübingen Universität). Το επίκαιρο ερευνητικό ενδιαφέρον του στρέφεται στην παιδαγωγική συστημική προσέγγιση εκπαιδευτικών φαινομένων, αξιοποιώντας, κυρίως, τη θεωρία των αυτοαναφορικών και αυτοποιητικών κοινωνικών συστημάτων του Ν. Λούμαν.

Professor TEPAES of the University of the Aegean, in the subject: «History and Theory of School Development» and Director of the Master «Models for Educational Design and Development».

He has been teaching since 1988 (in Germany) and since 1995 in TEPAES and his research interests include, among others: School Development, Educational Design, Theory and History of Education, Communication, Pedagogy of the Media. He has extensive teaching, research and writing work in Germany and Greece and has participated in numerous international and Greek conferences. He is a visiting professor at German universities (FU Berlin, Hamburg Universität, Potsdam Universität, Tübingen Universität). His current research interest is centered on the pedagogical system approach of educational phenomena, exploiting, mainly, the theory of self-referend and autopoietic social systems of N. Luhmann.

Φραγκίσκος Καλαβάσης

Fragkiskos Kalavasis

kalabas@aegean.gr

Καθηγητής Διδακτικής μαθηματικών και Εκπαιδευτικής Μηχανικής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου Αντιπρόεδρος Ελληνικής μαθηματικής Εταιρείας (ΕΜΕ)

Συνεργάτης Ερευνητής *Laboratoire de Management*, Université de Versailles St. Quentin en Yvelines

Μαθηματικός και Διδάκτωρ του Τμήματος Μαθηματικών του ΕΚΠΑ (1987), DEA στη Διδακτική των Επιστημών - Μαθηματικά στο Université Paris 7 (UER de Didactique de Mathematiques).

Το έργο του εστιάζει στην αλληλεπίδραση μεταξύ των αναπαραστάσεων και της κατανόησης των μαθηματικών εννοιών, καθώς και στους τρόπους με τους οποίους αυτή η αλληλεπίδραση μπορεί να ενταχθεί στον Εκπαιδευτικό Σχεδιασμό. Συνθέτοντας τα ερευνητικά του εργαλεία με τη διεπιστημονική προσέγγιση και τις θεωρίες της πολυπλοκότητας ανέπτυξε συστημικά μοντέλα των μαθησιακών δομών (νοητική οργάνωση και μαθησιακή δραστηριότητα ατόμων, συλλογικοτήτων, οργανισμών) και μελετάει την εφαρμογή τους στη διακυβέρνηση εκπαιδευτικών μονάδων.

Professor Didactics of Mathematics and Educational Engineering, University of the Aegean

- Vice President of The Hellenic Mathematical Society
- Chercheur Associé au Laboratoire de Management, Université de Versailles St. Quentin en Yvelines

He is a Greek Mathematician (DEA Didactics of Disciplines- Mathematics, University Paris 7, 1982, PhD, Department of Mathematics, University of Athens, 1987). His scientific work emphasise on the interaction between the representations and the comprehension of mathematics and which way this interaction can be integrate in the educational design to improve the construction of mathematical concepts and of learning models. He converged his approach with the interdisciplinarity and complexity studies so to approach the Systemic Models of the Learning Structures (noetic organisation and learning activity of individuals, collectivities and organisms) and their application in the governance of educational units.

Γεώργιος Κρητικός

Georgios Kritikos

gkritikos@aegean.gr

Ο Δρ. Γεώργιος Κρητικός είναι κάτοχος πτυχίου Φυσικής (2001) και μεταπτυχιακού διπλώματος «Ηλεκτρονικής Φυσικής και Ραδιοηλεκτρολογίας (Τηλεπικοινωνιών)» (2004) από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Επίσης, είναι κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος «Μοντέλα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Εκπαιδευτικών Μονάδων» (2006) και διδακτορικού διπλώματος στη διδακτική της Φυσικής με χρήση ΤΠΕ (2013) από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Υπήρξε Εκπαιδευτικός Φυσικών Επιστημών (2005-2017) και υπεύθυνος του "Εργαστηριακού Κέντρου Φυσικών Επιστημών Νότιας Δωδεκανήσου" (2014-2017) στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Είναι μεταδιδακτορικός ερευνητής (από το 2016) και εργάζεται ως μέλος του Εργαστηριακού Διδακτικού Προσωπικού (από το 2017) στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εκτείνονται στα πεδία της Διδακτικής Φυσικών Επιστημών, των

ΤΠΕ για τη μάθηση, της Μεταγνώσης, της Εκπαιδευτικής Μηχανικής, της Δυναμικής Συστημάτων κ.ά.

Dr. Georgios Kritikos holds a B.Sc. in Physics (2001) and a M.Sc. in "Electronic Physics and Radioelectrology (Telecommunications)" (2004) from Aristotle University of Thessaloniki. He also holds a M.Ed. in "Modeling Design and Development of Educational Units" (2006) and a Ph.D. in Didactics of Physics using ICT (2013) from University of the Aegean. He was Science Teacher (2005-2017) and director of the "Centre of Science Laboratory of Southern Dodecanese" (2014-2017) at the secondary education. He is a post-doc researcher (since 2016) and he works as member of Laboratory Teaching Staff (since 2017) at the University of the Aegean. His research interests lie on the fields of Science Education, ICT for learning, Metacognition, Educational Engineering, Systems' Dynamics in Education etc.

Ανδρέας Μούτσιος-Ρέντζος

Andreas Moutsios-Rentzos

amoutsiosrentzos@aegean.gr

Ο Ανδρέας Μούτσιος-Ρέντζος είναι μεταδιδακτορικός ερευνητής (Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Πανεπιστήμιο Αιγαίου), κάτοχος PhD και M.Sc. στη Διδακτική των Μαθηματικών (Πανεπιστήμιο του Warwick) και Πτυχίου Μαθηματικών (Ε.Κ.Π.Α.). Έχει διδάξει και διδάσκει μαθήματα σχετικά με την Διδακτική των Μαθηματικών και την Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθήνας, στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και στο Πανεπιστήμιο Πατρών. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εκτείνονται σε διάφορα επίπεδα της εκπαίδευσης επικεντρώνοντας στις αλληλεπιδράσεις και στις διασυνδέσεις γνωστικοθυμικών προδιαθέσεων και εμφανίσεων στα πολύπλοκα, διεπιστημονικά διδακτικομαθησιακά φαινόμενα (βλ. <https://sites.google.com/site/moutsiosrentzos/>)

Andreas Moutsios-Rentzos is a post-doctoral researcher (D.P.E.S.E.D., University of the Aegean), holds a PhD and MSc in Mathematics Education (University of Warwick) and Ptychio (4-year BSc) in Mathematics (National and Kapodestrian University of Athens). He has been teaching and taught Mathematics Education related courses in the University of the Aegean, the National and Kapodestrian University of Athens, the University of the Thessaly and the University of Patras. His research interests span across various educational levels focusing on the interactions and interlinkings of the cognitive-affective appearances and dispositions within the complex, interdisciplinary teaching-learning phenomena (see <https://sites.google.com/site/moutsiosrentzos/>).

Γιώργος Μπανιώκος

George Baniokos

peligero150@hotmail.com

Ο Γιώργος Μπανιώκος γεννήθηκε στην Αθήνα όπου και εργάζεται ως σύμβουλος ψυχικής υγείας και ψυχαναλυτής. Είναι απόφοιτος του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του ΕΚΠΑ και του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Κλινικής Συμβουλευτικής του Hellenic American University, ενώ για πολλά χρόνια εργάστηκε στη Διεύθυνση Πολιτιστικών της Ελληνοαμερικανικής Ένωσης. Πρόσφατα μετέφρασε στα ελληνικά για λογαριασμό του Ελληνικού Κέντρου Focusing το βιβλίο του Campbell Purton “Προσωποκεντρική θεραπεία - Η focusing-βιωματική προσέγγιση”. Είναι μέλος της Διεθνούς των Φόρουμ Ψυχανάλυσης του Λακανικού Πεδίου (L’ Internationale des Forums du Champ Lacanien) και τακτικό μέλος στην Ελληνική Εταιρεία Συμβουλευτικής. Τα δυο τελευταία χρόνια είναι σπουδαστής στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Ιστορία της Φιλοσοφίας» στο ΕΚΠΑ. Το 2015 δημιούργησε τη *Μέριμνα Εαυτού*, μια πρωτοβουλία κλινικού προβληματισμού που διερευνά και παρουσιάζει πρακτικές πάνω στη διαμόρφωση μιας τέχνης του βίου. (www.merimnaeaftou.blogspot.gr)

George Baniokos was born in Athens, where he works as a mental health counselor and psychoanalyst. He earned his undergraduate degree in Theater Studies at the National and Kapodistrian University of Athens, and an M.Sc. in Clinical Mental Health Counseling from the Hellenic American University, and worked for many years in the Division of Cultural Affairs at the Hellenic American Union. Recently, he translated Campbell Purton's book *Person-Centred Therapy, The Focusing-Oriented Approach* into Greek for Focusing Hellas. He is a member of the *L’ Internationale des Forums du Champ Lacanien* and the Hellenic Association for Counseling. Since 2016 he has been pursuing graduate studies in the History of Philosophy at the National and Kapodistrian University of Athens. In 2015, he launched *Care for One’s Self*, a clinically oriented initiative that explores and fosters practices for the art of living. (www.merimnaeaftou.blogspot.gr)

Olav Eikeland

olave@oslomet.no

oleik@online.no

Olav Eikeland (born 1955) has his PhD in ancient philosophy from 1993, University of Oslo with a dissertation on Aristotle, the dialogical-dialectical tradition, and its relevance for modern empirical social research. He is currently professor of educational and work life research at the Oslo

Metropolitan Universityt (OsloMet). From 1985 to 2008 he worked at the Work Research Institute (WRI) in Oslo as researcher, research director, and CEO. Besides ancient philosophy, his research centers on general theories of knowledge, philosophical and methodological aspects of social science and research, and learning in modern organizations.

Monsieur Olav Eikeland (né en 1955) est docteur en philosophie grecque ancienne depuis 1993. Il a notamment écrit un ouvrage sur l'Aristote, la tradition dialogique et dialectique, et le rapport qu'elle entretient avec la recherche empirique et sociale. Monsieur Eikeland est actuellement professeur à l'Université Métropolitaine d'Oslo (OsloMet). De 1985 jusqu'à 2008 il travaillait dans le Work Research Institut (Institut de la recherche sur le travail) à Oslo en tant que chercheur, chef de recherche, et CEO. En outre, à part la philosophie grecque ancienne, ses centres de recherche sont les théories générales de la connaissance, les aspects philosophiques et méthodologiques des sciences sociales, et la notion d'apprentissage dans l'organisation moderne.

Donaji López Guadarrama

donajilh@hotmail.com

Normalista Teacher graduated from Normal School N. 1 of Nezahualcóyotl Edomex. Master's and Doctorate in Education Sciences graduated from ISCEEM. Speaker at national conferences, in Latin America and Europe. Member of the laboratory of Recherche in Philosophie Pratique et Appliquée AEGEAN University, Greece. Member of the advisory committee of the trial and error journal, UNESR, Venezuela. Member of the academic committee of the international philosophy and education symposium, UNESR, Venezuela. Publications in various magazines and books. Chief editor of the institutional magazine of the Normal 1 of Nezahualcóyotl, state of México.

Normalista Enseignant diplômé de l'école normale N. 1 de Nezahualcóyotl Edomex. Maîtrise et doctorat en sciences de l'éducation diplômé de l'ISCEEM. Conférencier lors de conférences nationales, en Amérique latine et en Europe. Membre du laboratoire de Recherche en Philosophie Pratique et Appliquée Université AEGEAN, Grèce. Membre du comité consultatif du journal d'essais et erreurs, UNESR, Venezuela. Membre du comité académique du symposium international sur la philosophie et l'éducation, UNESR, Venezuela. Publications dans divers magazines et livres. Rédacteur en chef du magazine institutionnel du Normal 1 de Nezahualcóyotl, état de México.

Pablo Flores del Rosario

pablofloresdelrosario@hotmail.com

Professor at the Higher School of Education of Mexico state (public institution owned by the government of Mexico State). Doctor of Philosophy of Science in Philosophy Research Institute, UNAM. Teacher trainer in philosophy for children, with studies at Montclair State University, New Jersey, USA. Former president of the Mexican Association for the Philosophy for Children (FMFpN). Member of the Mexican Academy of Logic (AML). Member of the International Council for Philosophical Research with children (ICPIC). Researcher in Education at the Higher Institute of Education Sciences of the State of Mexico. Visiting Professor and speaker: Autonomous University of Bucaramanga in Colombia, University of Sto. Tomas and Serena in Chile, the University of Puerto and Simon Rodriguez Experimental University in Caracas, Venezuela. Evaluator for the logic program development for the Mexican diploma in Technological Education. His interests focus on research on education from the perspective of science education and teacher training at Master and PhD level. The main research axis: philosophy and theory of education, especially in the context of philosophy for children, the argumentation theory in teaching and interpretation of childhood.

Professor /Instituto Superior de Ciencias de la Educacion del Estado de Mexico/Institucion publica dependiente del Gobierno del Estado de Mexico. Profr. Normalista, Esc. Normal Rural, Teneira, Mexico. Doctor en Filosofia de la Ciencia por el Instituto de Investigaciones Filosoficas de la UNAM. Formador de Docentes en Filosofia para Ninos, con estudios realizados en el IAPC de MontClair State University, New Jersey, usa. ExPresidente de la Federacion Mexicana de Filosofia para Ninos, (FMFpN). Miembro de la Academia Mexicana de Logica (AML). Miembro del Consejo Internacional para la Investigacion Filosofica con Ninos (ICPIC). Investigador Educativo en el Instituto Superior de Ciencias de la Educacion del Estado de Mexico. Profesor visitante y Conferencista Magístral: en la Universidad Autonoma de Bucaramanga, Colombia, en la Universidad de Sto. Tomas y la Serena (Serena, Chile), en la Universidad de Puerto e en la Universidad Experimental Simon Rodriguez en Caracas, Venezuela. Asesor en la elaboracion del programa de Logica para el Bachillerato Tecnológico Mexicano. Su objetivo se enfoca a la investigacion en Educacion desde la perspectiva de las ciencias de la educacion y la formacion de profesores en el nivel de Maestria y Doctorado en Educacion.Linea de investigacion: Filosofia y teoria educativa, teoria de la argumentacion para la docencia, Hermeneutica de la ninez.

Books:

Libros:

Filosofía y docencia para profesores (2002). Pensamiento y razonamiento lógico (2005). Los sujetos de la educación. Una perspectiva filosófica (2015). La filosofía en el Aula. Una mirada desde

la filosofía para Niños (2016).

Marion Bourbon

marion.bourbon@free.fr

Je suis actuellement attachée temporaire d'enseignement et de recherche à l'Université de Rouen. Docteure en philosophie, j'ai consacré ma thèse à la question de la contribution stoïcienne au concept d'individu dans la philosophie stoïcienne, thèse dont la publication est prévue chez Brepols. Mes travaux de recherches portent sur l'histoire des problématisations de l'individualité, de la subjectivité et de la conflictualité psychique ainsi que sur les approches cliniques contemporaines du subjectif. Je m'intéresse aussi dans ce cadre aux usages philosophiques de la métaphore théâtrale.

Temporary Lecturer and Research Assistant at the Université Rouen Normandie. Phd in philosophy, my dissertation was devoted to the Stoic contribution to the concept of the individual and will be published by Brepols. My research interests focus on history of problematisations of individuality, subjectivity and psychic conflictiveness and contemporary clinic approaches of subjective. In this aspect, I'm interested too in philosophical uses of the metaphor of the theater.

Delphine Coquard

delphineco@yahoo.fr

Delphine Coquard est professeur de philosophie au Lycée Victor Louis de Talence et Docteur en Etudes Psychanalytiques (Laboratoire C.R.I.S.E.S/Université de Montpellier III). Elle intervient également en Licence de Philosophie / Université Bordeaux Montaigne sur *les Passions de l'âme* de Descartes. Ses travaux de recherche articulent un intérêt pour la psychanalyse à l'approfondissement des textes classiques de l'histoire de la philosophie, notamment cartésiens. Sa thèse, portant sur la correspondance entre Descartes et Elisabeth, a été publiée en 2015 sous le titre *Une philosophie à l'épreuve du transfert*. Elle a également publié dans la Revue *Psychanalyse*.

Delphine Coquard teaches philosophy in the Victor Louis High School of Talence, France and holds a Phd in psychoanalytic studies from Laboratoire C.R.I.S.E.S / University of Montpellier III. She also teaches courses on *Les passions de l'âme* by Descartes to undergraduate philosophy students at the University of Bordeaux Montaigne. Her research interests combine psychoanalysis and the history of philosophy with special emphasis on Cartesian texts. Her thesis - *Une philosophie à l'épreuve du transfert* - was published in 2015. Her previous writings have appeared in the French journal *Psychanalyse*.

Alfred Romuald Gambou

alfredgambou@yahoo.fr

Alfred Romuald Gambou, est détenteur d'un Diplôme d'Etudes Approfondies et d'un Master 2 en Philosophie, d'un Doctorat en Sciences de l'éducation (Philosophie de l'éducation), double qualification au grade de Maître de Conférences en Philosophie et en Sciences de l'éducation, Formateur à l'Ecole Supérieure du Professorat et de l'Education (ESPE) de Nantes, Collaborateur scientifique au laboratoire du CREN (Centre de Recherche en Education de Nantes).

Alfred Romuald Gambou, holds a Diploma of Advanced Studies and a Master 2 in Philosophy, a PhD in Educational Sciences (Philosophy of Education), double qualification as a Senior Lecturer in Philosophy and Education Sciences, Scientific Trainer at the Ecole Supérieure du Professorat et de l' Education (ESPE) in Nantes, Scientific collaborator at the CREN laboratory (Centre de Recherche en Education de Nantes).

Valéry Laurand

valery.laurand@u-bordeaux-montaigne.fr

Valéry Laurand is a Full Professor of Ancient Philosophy at Université Bordeaux-Montaigne. He is the Director of the Research Center "SPH" (Sciences, Philosophy, Humanities - EA 4574) and honorary Member of Institut Universitaire de France. Among his main publications : *La politique stoïcienne*, Paris, PUF 2005 ; *Stoïcisme et lien social*, Paris, Garnier, 2014.

Valéry Laurand est professeur en Philosophie Ancienne à l'Université Bordeaux-Montaigne. Il dirige le centre de recherches "SPH" (Sciences, Philosophie, Humanités - EA 4574). Il est membre honoraire de l'Institut Universitaire de France (promotion 2009). Parmi ses publications: *La politique stoïcienne*, Paris, PUF 2005 ; *Stoïcisme et lien social*, Paris, Garnier, 2014.

Panagiotis Knavas

Παναγιώτης Κνάβας

fasola2be@gmail.com

Panagiotis Knavas is a poet, a performer, and a teacher of Philosophy, Literature, and Ancient and Modern Greek language. MA in Systematic Philosophy (2002; MA Thesis: "The Theory of Forms in Paul Klee's painting"), and BA in Philosophy and Education (1997), School of Philosophy and Education, Aristotle University of Thessaloniki. Artistic and academic contributions: Lecture, titled

“The Grave of Idols: The construction of a narrative, the narrative of a construction” (School of Architecture, AUTh, 2013); Dramatization and theatrical adaptation of Edgar Allan Poe's “The Fall of the House of Usher” (Theater 104, Athens, 2012); Guest appearances in Direct Connection and other music groups’ concerts (2010-2016); Member of the theatrical group Mimou Aptou (Syros, 2001-2018).

Ο Παναγιώτης Κνάβας είναι ποιητής, performer και δάσκαλος Φιλοσοφίας, Λογοτεχνίας, και Αρχαίας και Νέας Ελληνικής γλώσσας. Μεταπτυχιακό Δίπλωμα στη Φιλοσοφία (2002, Μεταπτυχιακή εργασία: “Η Μορφοποιητική Θεωρία στη ζωγραφική του Paul Klee”) και Πτυχίο Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας (1997), Φιλοσοφική Σχολή, ΑΠΘ. Καλλιτεχνικές και ακαδημαϊκές δράσεις: Διάλεξη με τίτλο “Το Κενοτάφιο των Ειδώλων: Η αφήγηση μιας κατασκευής, η κατασκευή μιας αφήγησης” (Αρχιτεκτονική Σχολή, ΑΠΘ, 2013). Δραματοποίηση και θεατρική προσαρμογή του αφηγήματος “Η Πτώση του Οίκου των Άσερ” του Edgar Allan Poe (Θέατρο 104, Αθήνα, 2012). Guest εμφανίσεις σε συναυλίες των Direct Connection και άλλων μουσικών γκρουπ (2010-2016). Μέλος της θεατρικής ομάδας Μίμου Άπτου (Σύρος, 2001-2018).

Elena Théodoropoulou

Έλενα Κ. Θεοδωροπούλου

theod@rhodes.aegean.gr

<http://www.pse.aegean.gr/labs/eerpreff/bio.aspx>

<http://rephedenprax.blogspot.gr>

<http://www.pse.aegean.gr/labs/eerpreff>

Professeure de première classe en Philosophie de l'Éducation à l'Université d'Égée. Elle a fait ses études en Grèce et en France (Département de Philosophie de l'École Philosophique de l'Université Nationale et Capodistrienne d'Athènes, Université François Rabelais de Tours, Université René Descartes de Poitiers). Professeure invitée: Université de Paris 8 de Vincennes à Saint-Denis UFR SEPF, Université de Rouen, Laboratoire CiViC - Master Européen de Recherche en Sciences de l'Éducation (Merse), IF/GFE Université de Porto, Institut de Philosophie de l'Université de Porto, Escola Superior de Educação Paula Frassinetti-Portugal, Université Catholique de l'Ouest, Universidade do Estado do Rio de Janeiro, Instituto Superior de Ciências de la Educación del Estado del Mexico-Mexico, Département d'Apprentissage, Education et Formation de Enseignants / Faculté d'Éducation/ Université de Haifa, Israël. Membre des équipes de recherche dans le cadre de collaborations européennes et internationales, membre fondateur de la Société Francophone de Philosophie de l'Éducation (Sofphied), chercheure étrangère à FCT (Fundação para a Ciência e a Tecnologia- Ministério da Ciência, Tecnologia e ensino superior) et à National Foundation of Research of Brazil (CNPq - Conselho Nacional de Desenvolvimento Científico e Tecnológico), membre fondateur de l'«Association francophone internationale d'éthique de la relation d'aide et

de la santé mentale» (Afierasm) et membre du comité scientifique de la Chaire Unesco «Pratiques de philosophie avec les enfants: une base éducative pour le dialogue interculturel et la transformation sociale». Fondatrice et coordinatrice du réseau international Re.Phed.en.Prax. («Réseau de Philosophie de l'Education en Praxis») et de l'équipe de recherche Ou-tis (pour la pratique à l'école). Directrice du «Laboratoire de Recherche sur la Philosophie Pratique et Appliquée» (L.R.Ph.P.A) de l'Université d'Egée, elle mène ses recherches sur la philosophie pratique et ses formes polytropiques ainsi que sur l'éthique de l'éducation et ses formes appliquées. Directrice d'une série de volumes collectifs avec participation internationale sur la philosophie de l'éducation, elle a introduit en Grèce le dialogue concernant la philosophie avec les enfants et elle a organisé des conférences, colloques et nombreux ateliers internationaux sur les champs mentionnés ci-dessus. Elle a publié en grec, français, espagnol, anglais.

Full Professor of Philosophy of Education at the University of the Aegean. She has studied Philosophy in Greece and France (National and Kapodistrian University of Athens & Universities François Rabelais / Tours, René Descartes / Poitiers). She has been visiting or invites professor to: Université Paris 8 / Vincennes-St Denis and Université de Rouen Laboratoire CiViC - Master Européen de Recherche en Sciences de l'Education (Merse) & invited professor at the Universidad do Porto, Escola Superior de Educação Paula Frassinetti-Portugal, Université Catholique de l'Ouest; Universidade do Estado do Rio de Janeiro, - Brezil/ Instituto Superior de Ciencias de la Educacion del Estado del Mexico-Mexico, Department of learning, instruction and teacher education at the faculty of education, university of Haifa, Israel. Member of research groups in the frame of European and international collaborations, founding member of Sofphied / Francophone Society of Philosophy of Education), registered as a foreign researcher to FCT (Fundação para a Ciência ea Tecnologia- Ministério da Ciência, Tecnologia e ensino superior) of Portugal and to National Foundation of Research of Brazil (CNPq - Conselho Nacional de Desenvolvimento Científico e Tecnológico), founder member of the «Association francophone internationale d'éthique de la relation d'aide et de la santé mentale» (Afierasm) and member of the Scientific Committee of the Unesco Chair «Practices of philosophy with children: an educational basis for the intercultural dialogue & the social transformation. Founder & coordinator of the international network «Philosophy of Education in Praxis» (NePhEdinPrax) and of the research group Ou-tis (for the practice in school), she conducts research in the fields of practical philosophy and its polytropic forms and of ethics of education & its applied forms. Director of the Laboratory «Research on Practical and Applied Philosophy» (L.R.P.A.Ph.) of University of the Aegean & editor of a series of collective volumes with international participation on philosophy of education& on philosophy and children, she has introduced in Greece the thematics of philosophy with children and she has organized international conferences, symposiums and numerous workshops on the above fields. Member of the Scientific Committee and reviewer of international journals, she has published in Greek, French, Spanish and English.

Εύη Δημητροπούλου

Evi Dimitropoulou

evidimitropoulou1@yahoo.gr

Με σπουδές στη σκηνοθεσία, στον ευρωπαϊκό πολιτισμό και στα παιδαγωγικά, έχει συνεργαστεί με το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος και με Δημοτικά θέατρα, υπήρξε καλλιτεχνική υπεύθυνη του Μικρού θεάτρου στη Θεσσαλονίκη, έχει εργασθεί στη δημόσια και ιδιωτική εκπαίδευση ως εκπαιδευτικός Θεατρικής Αγωγής & είναι ειδική συνεργάτιδα του «Εργαστηρίου Έρευνας στην Πρακτική & Εφαρμοσμένη Φιλοσοφία» (Ε.Ε.Π.Ε.Φ.). Διδάσκει σκηνοθεσία στο Δημόσιο Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης ΙΕΚ Χαϊδαρίου και στην Ανώτερη σχολή Δραματικής Τέχνης «ΠΡΟΒΑ».

She has completed her studies in Direction, in European culture, and in Pedagogics, she has collaborated with the National Theatre of Northern Greece and municipal theaters, she was artistic director of MikroTheatro in Thessaloniki, she has worked in public and private education as a teacher of theater Education & she is specific collaborator of the «Laboratory in Practical & Applied Philosophy» (L.R.P.A.Ph.). She teaches Direction at the State Vocational Training Institute IEK Chaidari and at the Senior School Drama «REHEARSAL».

Μάνια Μονιούδη

Mania Monioudi

monioudim@gmail.com

Η Μάνια Μονιούδη είναι απόφοιτη του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, Ε.Κ.Π.Α & του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Παν/μίου, Mphil Ε.Κ.Π.Α., Υποψήφια Διδ/σα Παν/μίου Αιγαίου. Εκπαιδευτικός στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση από το 1999. Μέλος της Ομάδας Στήριξης του Εργαστηρίου Έρευνας στην Πρακτική και Εφαρμοσμένη Φιλοσοφία (Ε.Ε.Π.Ε.Φ.) & της ερευνητικής ομάδας στο Project «Ού-τις» (Ε.Ε.Π.Ε.Φ.). Ερευνητικό ενδιαφέρον: Κριτική σκέψη & η σχέση της με τη φιλοσοφία.

Mania Monioudi is graduate of Primary Education Department, of the National and Kapodistrian University of Athens & of Political Science and History Department of Panteion University, Mphil, N.K.U.A., PhD student of University of the Aegean. Teacher in primary education since 1999. Member of the Organization's Support Group of the Laboratory of Research on Practical and Applied Philosophy (L.R.P.A.Ph) & of the research team for the project «Ou-tis» of L.R.P.A.Ph. Research interest: Critical Thinking & its Relationship to Philosophy.

Elena Nikolakopoulou

Έλενα Νικολακοπούλου

elena_nikolakopoulou@hotmail.com

BA in Philosophy, from the University of Athens, Department of Philosophy, Pedagogy and Psychology, MPhil in Moral Philosophy of the N.K.U.A. and Phd (c) in philosophy, of University of the Aegean, under the supervision of Professor Elena K. Theodoropoulou. Participates as a researcher at the Network Philosophy of Education in Praxis (NePhedinPrax), in the project «Philosophical Objects» & in the action «Philosophical Lectern» of the *Laboratory of Research on Practical and Applied Philosophy* (L.R.P.A.Ph.), of University of the Aegean and she is a member of the organization's support group of the Laboratory. She has participated in the following conferences: 1st Panhellenic Conference of Graduate and Postgraduate Students of Philosophy, at the University of Patras, 2015; 23rd International Conference of Philosophy, at the University of Athens, 2013 and at the 9th International Conference of ISUD for Democratic Culture: Historical Reflections and Modern Transformations, 2012. Finally, her CV includes awards and electronic publications in poetry, translation, literary criticism and theatre.

Πτυχιούχος του Τμήματος Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής-Ψυχολογίας (κατεύθυνση Φιλοσοφίας), του Ε.Κ.Π.Α., MPhil Ηθικής Φιλοσοφίας του Ε.Κ.Π.Α. και υποψήφια διδ/σα φιλοσοφίας του Παν/μίου Αιγαίου, υπό την επίβλεψη της Καθηγήτριας Έλενας Κ. Θεοδωροπούλου. Συμμετέχει ως ερευνήτρια στο Δίκτυο Φιλοσοφία της Παιδείας στην Πράξη (ΔιΦιΠραξ), στο project «Φιλοσοφικά Αντικείμενα» & στη δράση «Φιλοσοφικό Αναλόγιο» του Εργαστηρίου Έρευνας στην Πρακτική και Εφαρμοσμένη Φιλοσοφία (Ε.Ε.Π.Ε.Φ.) του Παν/μίου Αιγαίου και είναι μέλος της ομάδας στήριξης του Εργαστηρίου. Έχει συμμετάσχει με αντίστοιχες ανακοινώσεις στο 10 Πανελλήνιο Συνέδριο Μεταπτυχιακών και Διδακτορικών Φοιτητών Φιλοσοφίας/Παν/μιο Πατρών, το 2015, στο 23^ο Παγκόσμιο Συνέδριο Φιλοσοφίας, το 2013 και στο 9^ο Παγκόσμιο Συνέδριο της ISUD (Δημοκρατική κουλτούρα: Ιστορικές Σκέψεις και Σύγχρονοι Μετασχηματισμοί), το 2012. Το βιογραφικό της περιλαμβάνει βραβεύσεις και ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις στον χώρο της ποίησης, της μετάφρασης, της κριτικής και του θεάτρου.

Χαρά Χρυσανθάκη

Chara Chrysanthaki

haragolden@gmail.com

Βασικές σπουδές: Πτυχίο Ζωγραφικής: Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών Αθήνας (ΑΣΚΤ). Μεταπτυχιακές Σπουδές: ΠΜΣ «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση», Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού (ΤΕΠΑΕΣ), Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος. Θέμα

διπλωματικής εργασίας: «Αισθητική αξία του αναβαθμιδωμένου τοπίου και αξιοποίησή της στο πλαίσιο της εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη» (2016). Ατομικές και ομαδικές εκθέσεις ζωγραφικής και φωτογραφίας σε Ελλάδα και εξωτερικό. Συγγραφή άρθρων σε επιστημονικούς τόμους. Συμμετοχή σε ελληνικά και διεθνή συνέδρια Συμμετοχή σε ελληνογαλλικό πρότζεκτ φιλοσοφίας, τέχνης και εκπαίδευσης στη Λέρο (2016), σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Αιγαίου και το Πανεπιστήμιο Lyon Lumiere 2. Δημιουργία του εκπαιδευτικού επιτραπέζιου περιβαλλοντικού παιχνιδιού «Ταξίδι στην Τέχνη της Ζωής» (2017) με θέμα την τέχνη κατασκευής της ξερολιθιάς. Μόνιμη εκπαιδευτικός Καλλιτεχνικών Μαθημάτων Β/θμιας Εκπαίδευσης, με απόσπαση στη Λέρο.

Basic Studies: Painting Degree: Athens University of Fine Arts (ASFA). Postgraduate Studies: MS «Environmental Education» of the Department of Sciences of Preschool Education and Educational Design (TEPAES), University of the Aegean, Rhodes. Diploma Thesis: «The Aesthetic Value of the Terraced Landscape and its use in the frame of Education for Sustainability» (2016). Individual and group exhibitions of painting and photography in Greece and abroad. Writing articles in scientific volumes. Participation in Greek and international conferences. Participation in Greek-French project of philosophy, art and education in Leros (2016), in collaboration with the University of the Aegean and Lyon Lumiere University 2. Creation of the educational environmental board game «Journey in the Art of Life» (2017) on the art of constructing the dry stone wall. Permanent teacher in Secondary Education, detached to island of Leros.

Mohamed Miliani

milianimoh@gmail.com

Dr. Mohamed Miliani is Professor of English at the University of Oran2. He holds a BA in English, a Diploma in TEFL, a M.Ed., and a Ph.D. from the University of Wales. He has been teaching at the University of Oran since 1974. He specializes in education, TEFL, and ESP. His research interests include sociolinguistics; Education/Training; TEFL; and languages in education. He has contributed to a number of book chapters (about preschooling, languages in education, education system, career guidance). He is research project leader in university ethics at the Centre de Recherche en *Anthropologie Sociale et Culturelle*, CRASC; Member of the scientific committee (National Institute for Research in Education, MNE); President of the Algerian Technical Committee for Education (Unesco). He is a HERE (Higher Education Reform Expert, Erasmus + programme).

Dr Mohamed Miliani est professeur à l'Université d'Oran2. Il détient une licence en anglais, un diplôme de didactique, un magister en éducation et un doctorat de l'Université du Pays de Galles. Il est professeur à l'Université d'Oran depuis 1974. Il s'est spécialisé en éducation, didactique et en anglais de spécialité. Ses intérêts de recherche incluent la sociolinguistique ; Éducation/formation;

la didactique de l'anglais ; et les langues en éducation. Il est chef de projet de recherche en éthique universitaire au Centre de Recherche en Anthropologie Sociale et Culturelle, CRASC; Membre du Comité scientifique de l'Institut National de recherche en éducation (éducation nationale); Président du Comité technique algérien pour l'éducation (Commission Algérienne de l'Unesco). Il est un HERE (Expert en réforme de l'enseignement supérieur, programme Erasmus +).

Alice Pessanha Souza de Oliveira

alicepessanha11@hotmail.com

Licence en philosophie par l'Université de l'État du Rio de Janeiro, actuellement fait le Master en éducation dans la même université.

Graduation in philosophy from the Rio de Janeiro State University, at the moment makes the Master's degree in education at the same university.

Jair Miranda de Paiva

jmipaiva@gmail.com

Diplômé en philosophie (1993), master en études littéraires (2000) et doctorat en éducation à l'Université fédérale d'Espírito Santo (2009), où il est professeur de premier cycle et une maîtrise en éducation de base. Membre du Noyau d'Études de Philosophie et Enfance (Nefi, UERJ), coordonné par le Prof. Dr. Walter Omar Kohan, au PropEd (Programme post-universitaire en éducation) de l'UERJ, où il suit une formation post-doctorale (PNPD-CAPES), depuis septembre 2017. Il a une expérience en philosophie dans l'éducation de base et l'enseignement supérieur, dans les domaines suivants: Philosophie de l'enseignement, Philosophie de l'éducation, Curricula, Vie quotidienne. Coordonne le projet de recherche: Enseignement des Philosophies, des Enfances et des Inventions à l'école publique.

Graduated in Philosophy (1993), Master in Literary Studies (2000) and PhD in Education at the Federal University of Espírito Santo (2009), where he is a professor at the undergraduate level and a Masters in Basic Education. Member of the Nucleus of Studies of Philosophy and Infancy (Nefi, UERJ), coordinated by Prof. Dr. Walter Omar Kohan, at the PropEd (Post-Graduate Program in Education) of UERJ, where he attends post-doctoral training (PNPD-CAPES), since September / 2017. Has experience in Philosophy in Basic Education and Higher Education, in the following areas: Teaching Philosophy, Philosophy of Education, Curricula, Daily life. Coordinates the research project: Teaching of Philosophies, Infants and Inventions in Public School.

Mauro Britto Cunha

maurobrittoc@gmail.com

Il est diplômé en Philosophie du Collège Catholique Salésien d'Espírito Santo (2011). Il est titulaire d'une maîtrise en enseignement de l'éducation de base de l'Université fédérale d'Espírito Santo (défense prévue pour février 2018). Spécialiste en Philosophie de la Religion de l'Université Fédérale d'Espírito Santo (UFES, 2013), spécialiste de l'éducation religieuse de la Faculté Brésilienne (FABRA, 2014). Il est professeur de philosophie dans l'éducation de base, avec une expérience dans l'enseignement de la philosophie à l'école primaire et secondaire.

He holds a degree in Philosophy from the Salesian Catholic College of Espírito Santo (2011). He holds a master's degree in Teaching in Basic Education from the Federal University of Espírito Santo (defense scheduled for February 2018). Specialist in Philosophy of Religion by the Federal University of Espírito Santo (UFES, 2013), specialist in Religious Education by the Brazilian Faculty (FABRA, 2014). He is a professor of philosophy in basic education, with experience in teaching philosophy in elementary and high school.

Stéphanie Péraud-Puigségur

spp3@orange.fr

Stéphanie Péraud-Puigségur, professeure agrégée de philosophie à École Supérieure du Professorat et de l'Éducation d'Aquitaine de l'Université de Bordeaux, doctorante au laboratoire SOPHIAPOL de l'Université Paris Nanterre. Ses recherches portent principalement sur les figures et écritures de maîtres ignorants chez Platon, Montaigne et Rancière. Elle a aussi publié sur diverses questions éducatives: le dialogue en éducation, les valeurs en éducation, l'apport de la philosophie de Martha Nussbaum pour penser l'éducation aujourd'hui.

Stéphanie Péraud-Puigségur, Professor of Philosophy at the « École Supérieure du Professorat et de l'Éducation d'Aquitaine » (University of Bordeaux), PhD student at the SOPHIAPOL laboratory of Paris Nanterre University. Her research focuses on the figures and writings of ignorant masters in Plato, Montaigne and Rancière. She also published on various educational issues: dialogue in education, values in education, the interest of Martha Nussbaum's philosophy to think education today.

Roelens Camille

roelens.camillejean@orange.fr

Roelens Camille, doctorant en Sciences de l'éducation sous la direction de Philippe Foray à l'Université Jean Monnet de Saint-Etienne, chargé de cours, professeur des écoles. Chercheur associé au Réseau de Philosophie de l'Éducation en Praxis (RePhEdenPrax) fondé par le Laboratoire de Recherche en Philosophie Pratique et Appliquée (L.R.Ph.P.A.), sous la direction de la professeure Elena K. Théodoropoulou. Mes recherches en philosophie de l'éducation interrogent particulièrement les notions d'autorité, de bienveillance, souhaitant participer à leur redéfinition dans le contexte démocratique contemporain à l'aune du concept d'autonomie. Je tente également d'inscrire ces réflexions dans une pensée du lien social et du lien historique, via les concepts de «connexions» et de «mémoriel».

Roelens Camille, PhD student in Science of Education at the Université Jean Monnet of Saint Etienne (France) under the supervision of Phillippe FORAY, lecturer, school teacher. Associated researcher at Network Philosophy of Education in Praxis (NePhedinPrax), founded by the Laboratory of Research on Practical and Applied Philosophy (L.R.P.A.Ph.), under the supervision of Professor Elena K. Théodoropoulou. My research in philosophy of education questions in particular the notions of authority and kindness, aiming to contribute to the redefinition of those concepts in the contemporary democratic context, in the light of the concept of autonomy. Moreover, I intend to place this thinking in the frame of thoughts on the social and historical link, through the concepts of «connexion» and «memorial».

Caner Ceran

canerceran@gmail.com

Caner Ceran is graduate of Preschool Education Department of the Gazi University, Ankara. Master Student of Department of Early Childhood Education Programme/ Institute of Educational Sciences and Turkology Programme/ Institute of Turkish Studies of Hacettepe University, Ankara. Preschool Teacher under Ministry of Education since 2008.

EXPERIENCE

2008 – TILL TODAY

PRESCHOOL TEACHER, MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION- ANKARA –
TURKEY EDUCATION

2004-2008

UNDERGRADUTE, GAZI UNIVERSITY - ANKARA

Pre-school Education

2013-Till Today

MASTER STUDENT, HACETTEPE UNIVERSITY

Institute of Educational Sciences - Department of Early Childhood Education

Programme 2013-Till Today

MASTER STUDENT, HACETTEPE UNIVERSITY

Institute of Turkish Studies – Turkology Programme

Χρήστος Χονδρός

Christos Chondros

hisdogschristy@hotmail.com

Ο Χρήστος Χονδρός είναι απόφοιτος της Αρχιτεκτονικής Σχολής ΕΜΠ, κάνοντας στη συνέχεια μεταπτυχιακές σπουδές στα ΠΜΣ: Σχεδιασμός, Χώρος Πολιτισμός ΕΜΠ και UCL/Bartlett Advanced Architecture And Computation, ενώ εργάστηκε ως αρχιτέκτονας. Είναι ΥΔ ΕΜΠ, διερευνώντας την έννοια της υποκειμενικότητας σε σύγχρονες σχεδιαστικές πρακτικές.

Christos Chondros graduated from the School of Architecture, NTUA, followed by postgraduate studies at the interdisciplinary program: Design, Space, Culture, NTUA and at UCL/Bartlett Advanced Architecture And Computation, while practicing architecture. He is currently an NTUA PhD candidate, investigating the notion of subjectivity in contemporary design practices.

Γαβαλά Κωνσταντίνα

Konstantina Gavala

ngavala@yahoo.gr

Η Γαβαλά Κωνσταντίνα σπούδασε Ελληνικό Πολιτισμό στο Ε.Α.Π. και ολοκλήρωσε με άριστα (9,78) Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, στην κατεύθυνση «Κοινωνική Θεωρία και Πολιτική Φιλοσοφία» (τμήμα Πολιτικής Επιστήμης). Θέμα της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας της ήταν: «Η έννοια του Πολιτικού στη θεμελιώδη οντολογία του Μάρτιν Χάιντεγκερ. Με αναφορά στην πολιτική θεωρία της Χάννα Άρεντ». Η εργασία δημοσιεύτηκε στην «Επετηρίδα» που εκδίδει ανά διετία το Πάντειο Πανεπιστήμιο. Επίσης, παρακολούθησε επιτυχώς το εκπαιδευτικό πρόγραμμα διά βίου μάθησης του Ε.Κ.Π.Α. με τίτλο «Philosophical Life Coaching» και πλήθος άλλων σεμιναρίων, ημερίδων και συνεδρίων. Συμμετείχε ως ομιλήτρια στο 2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Φιλοσοφίας (21-23/10/2016, Ε.Κ.Π.Α.) και έχει δημοσιεύσει δύο ποιητικές συλλογές.

Konstantina Gavala studied Greek Civilization at the Hellenic Open University. She completed with distinction an MA in «Social Theory and Political Philosophy» in the Department of Political Sciences at Panteion University of Social and Political Sciences (Athens). The title of her graduate thesis was: «The concept of the Political ontology in Martin Heidegger’s Fundamental Ontology, with reference to Hannah Arendt’s political theory». Her thesis was published in the «Annals», a journal published biennially by Panteion University. She has also attended the e-learning course «Philosophical Life Coaching» at the National and Kapodistrian University of Athens as well numerous other seminars, workshops and conferences. She participated as a speaker in the 2nd Panhellenic Congress of Philosophy (21-23/10/2016, National and Kapodistrian University of Athens). She has published two collections of poetry.

Sofia Nikolidaki

Σοφία Νικολιδάκη

sofia.nikolidaki@gmail.com

Sofia Nikolidaki was born in Athens but she is originally from Crete (Greece). She studied at the University of Crete from where she obtained two BA and two MA degrees with honours in education and philosophy respectively, funded by the national Greek scholarship institution. Funded by the Academy of Athens, she holds a Ph.D. in philosophy for children (P4C) from the University of Wales. During her doctoral studies she received SAPERE’s training in P4C and further philosophical training at the universities of Montclair (USA), Strathclyde (Scotland) and Oslo (Norway). Currently, she works as a teacher and she is a visiting lecturer of pedagogy and philosophy at ASPAITE in Heraklion. She publishes stories for children and adults some of which have been awarded. Her “Letters to Santa Claus” published in Greek by Itanos publications is her first picture book linked with P4C theory.

Η Σοφία Νικολιδάκη γεννήθηκε στην Αθήνα και κατάγεται από την Κρήτη. Έκανε προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές στα παιδαγωγικά και στη φιλοσοφία στο πανεπιστήμιο Κρήτης με υποτροφία του ΙΚΥ. Ως υπότροφος της Ακαδημίας Αθηνών συνέχισε τις σπουδές της στο πανεπιστήμιο της Ουαλίας όπου έλαβε το διδακτορικό της δίπλωμα με ειδίκευση στη φιλοσοφία με παιδιά. Κατά τη διάρκεια των σπουδών της έλαβε επιπλέον επιμόρφωση στη φιλοσοφία με παιδιά (P4C) από το SAPERE και από τα πανεπιστήμια Montclair (Η.Π.Α.),

Strathclyde (Σκωτία) και Oslo (Νορβηγία). Εργάζεται ως εκπαιδευτικός και αυτή την περίοδο διδάσκει στην ΑΣΠΑΙΤΕ Ηρακλείου. Ιστορίες της για παιδιά και ενήλικες έχουν βραβευτεί και εκδοθεί σε συλλογικούς τόμους. Το πρώτο της παιδικό βιβλίο με τίτλο «Γράμματα στον Άγιο Βασίλη» κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Ίτανος.

Meropi Zavlari

Μερόπη Ζαβλάρη

meropiporem@yahoo.co.uk

Meropi Zavlari is an Art/Arch. theorist & a PhD candidate (Univ. of Thessaly). MA in Research Architecture (Goldsmiths, Univ. of London); Diploma in Architecture (AUTH); Erasmus studies in Fine Arts (Univ. de Barcelona). Adjunct Lecturer in *Design Theories*, School of Archit., AUTH, 2013-14. In 2010-12, she gave lectures at School of Archit., AUTH, &, since 2014, contributes to *Cross-Thematic Research*, Dept. Archit., Univ. of Thessaly. Int'l. contributions: «Visual Cultures TEN», Goldsmiths (lecture & participation in alumni exhibition, The Showroom, London, 2015); «Global Cities, Cosmopolitan Dreams» INAA Symp. (Barcelona, 2015); «Interpretations of the Actual» Symp. (CACT, 2015); Cities Methodologies 2014 (Slade Research Centre, UCL); AGORA 4th Athens Biennale (2013); etc. Art critique(s) in: *tvxs.gr*; *Sunday Avgi*; *Biennale 2: Performance Festival*, SMCA, 2011; exhibition catalogs. She currently works on a translation of R. M. Rilke's *New Poems*.

Η Μερόπη Ζαβλάρη είναι θεωρητικός Τέχνης+Αρχ/κής & υποψήφια διδάκτωρ Παν. Θεσσαλίας. MA in Research Architecture (Goldsmiths, Παν. Λονδίνου), Αρχιτέκτων ΑΠΘ, Σπουδές Erasmus στο Τμ. Καλών Τεχνών (Παν. Βαρκελώνης). Συνδιδάσκουσα στο *Θεωρίες του Design*, Τμ. Αρχ/νων ΑΠΘ, 2013-14. Έδωσε διαλέξεις στο Τμ. Αρχ/νων ΑΠΘ (2010-12) και συμμετέχει στο *Διαθεματική Έρευνα*, Τμ. Αρχ/νων, Παν. Θεσσαλίας (από 2014). Διεθνείς συμμετοχές: «Visual Cultures TEN» Goldsmiths (The Showroom, Λονδίνο, 2015), Συμπ. INAA «Global Cities, Cosmopolitan Dreams» (Βαρκελώνη, 2015), Συμπόσιο «Interpretations of the Actual» (ΚΣΤΘ, 2015), Cities Methodologies 2014 (Κέντρο Ερευνών Slade, UCL), AGORA 4η Μπιενάλε Αθήνας (2013), κ.ά. Τεχνοκριτική/ες σε: *tvxs.gr*, *Κυριακάτικη Αυγή*, *Biennale 2: Performance Festival* (ΚΜΣΤ, 2011), κατάλογοι εκθέσεων. Επί του παρόντος, ετοιμάζει μια μετάφραση του *Neue Gedichte* (Νέα Ποιήματα) του Ρ. Μ. Ρίλκε.

María José Carrasco Zavala

mariajose.historia@gmail.com

mcarrascozavala@gmail.com

Après d'avoir obtenu son diplôme d'enseignante d'Histoire et Sciences Sociales au Chili (Université Academia de Humanismo Cristiano), María José Carrasco Zavala a validé son Master en Sciences de l'Éducation à l'Université Paris 8 Vincennes Saint-Denis. Actuellement elle prépare son Doctorat en Sciences de l'Éducation à la même Université. Elle s'intéresse tout particulièrement à la Philosophie de l'Éducation et ses travaux portent sur les processus de subjectivation à l'école ainsi que le problème de la corporéité.

Holder of bachelor degree in History and Social Sciences at Chile (University Academia de Humanismo Cristiano) and master degree in Sciences of Education at Paris 8 Vincennes Saint-Denis University. Phd candidate in Sciences of Education in the same university, she is particularly interested in the Philosophy of Education. Her work focuses on the subjectification processes in schools as well as the problem of corporeality.

Oscar Lorca Gómez

lorca.oscar@gmail.com

Après d'avoir accompli des études en philosophie au Chili, Oscar Lorca Gómez a rejoint le programme de Master en Philosophie Contemporaine, programme réalisé en partenariat entre l'École Normale Supérieure et l'École des Hautes Études en Sciences Sociales. Au présent, il poursuit la formation doctorale au sein de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales. Ses domaines d'intérêt sont la philosophie de l'éducation ainsi que le pragmatiste, notamment la philosophie sociale de John Dewey dont porte sa recherche doctorale.

After completing studies in philosophy in Chile, Oscar Lorca Gómez joined the Master's program in Contemporary Philosophy, a program realized in partnership between the École Normale Supérieure and the École des Hautes Études en Sciences Sociales. Currently, he is pursuing doctoral training at the École des Hautes Études en Sciences Sociales. His areas of interest are the philosophy of education as well as the pragmatist. His doctoral research is concerned with the social philosophy of John Dewey.

Flávio José de Carvalho

flavio.carvalho@ufcg.edu.br

Flávio Carvalho, Docteur en Philosophie, est Professeur de Philosophie à l'Université Fédérale de Campina Grande, au nord-est du Brésil. Il développe des recherches dans les domaines de la philosophie française contemporaine (Castoriadis, Foucault, Deleuze, Rancière), en s'engageant dans les débats de la Philosophie Politique et aussi de l'Enseignement de la Philosophie. Il coordonne le «Groupe de Recherche Herméneutique Philosophique chez Michel Foucault» et le «Groupe de Recherche en Education et Enseignement de la Philosophie». Au niveau post-universitaire, il est directeur de recherche dans le Maîtrise en Philosophie. Il a publié plusieurs des articles (au Brésil et à l'étranger), sa publication la plus récente est le livre «L'imagination et l'institution: le processus de socialisation de la psyché chez Cornelius Castoriadis».

Flávio Carvalho, Ph. D, is Professor of Philosophy at the Federal University of Campina Grande, in northeastern Brazil. He develops researches in the contemporary french philosophy (Castoriadis, Foucault, Deleuze, Rancière), by engaging in the debates of the Political Philosophy and the Teaching of Philosophy also. He coordinates the «Hermeneutical Philosophical chez Michel Foucault Research Group» and the «Education and Teaching Philosophy Research Group». At the postgraduate level, he is a research director in the Master of Philosophy. He has published several articles (in Brazil and abroad), his most recent publication is the book «The imagination and the institution: the process of socialization of the psyche at Cornelius Castoriadis».

Filipe Ceppas de Carvalho e Faria

filcepps@gmail.com

<http://lattes.cnpq.br/9172119452015896>

<http://dgp.cnpq.br/dgp/espelhogrupo/5953279550607900>

<http://www.lefgeb.fe.ufrj.br>

Enseignant-chercheur à l'Université Fédérale de Rio de Janeiro (Brésil), coordinateur du Groupe de Recherche sur la Philosophie Française Contemporaine (NuFFC-CNPq) et du Laboratoire de l'Enseignement de la Philosophie Gerd Bornheim (LEFGB). Diplômé en philosophie en 1993 à l'Universidade Nacional de Brasília (UnB), il a soutenu sa thèse de doctorat intitulée «Formation philosophique et critique. Adorno et l'enseignement de la philosophie» sous la direction de Leandro Konder, à la Pontifícia Universidade Católica do Rio de Janeiro (PUC-Rio), en 2003. Il a fait ses études post-doctorales à l'université de Paris 8, en 2009, dans le cadre du projet de recherche CAPES-COFECUB, «Apprentissage de la pensée et politique éducative: philosophie contemporaine et éducation». Il participe depuis 2014 du projet de recherche CAPES-COFECUB intitulé «Différence, pluralisme et confiance en éducation et formation». Ses travaux de recherche portent sur l'éducation et la philosophie, et l'enseignement de la philosophie, autour des concepts d'émancipation et d'anthropophagie, dans la interface entre la philosophie et l'anthropologie.

Professor-researcher at the Federal University of Rio de Janeiro (Brazil), coordinator of the Research Group on Contemporary French Philosophy (NuFFC-CNPq) and of the Laboratory of Philosophical Education Gerd Bornheim (LEFGB). Graduated in philosophy in 1993 at the National University of Brazil (UnB), he supported his doctoral thesis which was entitled «Philosophical and critical formation. Adorno and the teaching of philosophy» under the direction of Leandro Konder at the Catholic University of Rio de Janeiro (PUC-Rio) in 2003. He received his post-doctoral studies at the University of Paris 8, in 2009, as part of the CAPES-COFECUB research project «Learning Thought and Educational Policy: Contemporary Philosophy and Education». Since 2014, he

participates in the CAPES-COFECUB research project entitled «Difference, pluralism and trust in education and training». His research interests include education and philosophy, the teaching of philosophy around the concepts of emancipation and anthropophagy in the interface between philosophy and anthropology.

Vanina Mozziconacci

vanina.mozziconacci@ens-lyon.fr

Vanina Mozziconacci est docteure et agrégée de philosophie, actuellement post-doctorante rattachée au LabEx COMOD (ENS de Lyon). Parmi ses dernières publications; «Une éducation entre personnel et politique: le «consciousness raising» dans les pédagogies féministes», In P.Foray & A.Kerlan (dir.) *Le métier d'enseigner. Approches philosophiques*, Nancy, Presses Universitaires de Nancy, 2017; «Resituer. Féminismes et histoire de la philosophie», coécrit avec Pauline Clochec, in D. Antoine-Mahut & S. Lézé (dir.) *Les Classiques à l'épreuve. Actualité de l'histoire de la philosophie*, Éditions des Archives Contemporaines, 2017; «Théories féministes de l'éducation: où est le care?», *Éducation et socialisation*, 2016, n° 40.

Vanina Mozziconacci holds a PhD in philosophy from the École Normale Supérieure, Lyon (France) and is currently a post-doctoral researcher (LabEx COMOD/Triangle research unit in Lyon). Her main research focuses on feminism, education, and their intersection. She has worked as a philosophy teacher in high school and as a teaching assistant in various universities for more than six years. She has published several articles, including «Une éducation entre personnel et politique :le «consciousness raising» dans les pédagogies féministes» [«Educating between personal and political: consciousness raising in feminist pedagogies»], In P.Foray & A.Kerlan (dir.) *Le métier d'enseigner. Approches philosophiques*, Nancy, Presses Universitaires de Nancy, 2017; «Théories féministes de l'éducation: où est le care?» [«Feminist Theories of Education: who cares?»], *Éducation et socialisation*, 2016, n°40; «Filles, garçons: qui sont les mal élevés?» [«Girls or Boys: Who is Not Well Brought-Up?»], *Ex Aequo*, 2011, n°23.

Christophe Point

chris_point@hotmail.fr

Christophe Point, doctorant en philosophie de l'éducation en co-tutelle sous la direction d'Eirick Prairat (Université de Lorraine, France) et de Luc Bégin (Université Laval, Québec). Membre de l'équipe NeV (Normes et Valeurs) du laboratoire LISEC (Laboratoire interuniversitaire des Sciences de l'éducation et de la communication) et de l'Institut d'Éthique Appliquée (IDEA). Mon sujet de thèse s'inscrit dans la démarche transdisciplinaire de John Dewey (philosophie politique, philosophie de l'éducation, épistémologie). Il s'agit de comprendre les finalités et enjeux donnés

par John Dewey à l'éducation au niveau primaire et secondaire pour se demander si une transposition ou une adaptation de cette pensée serait fertile pour le niveau supérieur de l'éducation. Plus spécifiquement, mon intervention portera sur la relation entre l'action politique de gouverner et l'action éducative d'enseigner. Nous interrogerons les axiomes de ces deux actions et leurs finalités pour étudier les raisons motivant la coordination de ces deux actes ou non.

Christophe Point, doctoral student in educational philosophy, co-supervised by Eirick Prairat (Lorraine University, France) and Luc Bégin (Laval University, Quebec). Member of the NeV team (Normes et Valeurs) of the LISEC laboratory (Laboratoire interuniversitaire des Sciences de l'éducation et de la communication) and Institute of Applied Ethics (IDEA). My thesis subject is part of John Dewey's transdisciplinary approach (political philosophy, philosophy of education, epistemology). The aim is to understand John Dewey's goals and challenges for primary and secondary education to ask whether a transposition or adaptation of this thought would be fertile for the higher education level. More specifically, my intervention will focus on the relationship between political action to govern and educational action to teach. We will question the axioms of these two actions and their aims in order to study the reasons for coordinating these two actions or not.

Agnès Dopff

agnes.dopff@hotmail.fr

Masterante en Philosophie (Parcours «Analyse et critique des arts et de la culture») à l'Université de Paris 8 et critique de théâtre pour la presse écrite, Agnès Dopff s'intéresse en particulier aux problématiques liées à la réception esthétique et aux questions d'émancipation. Mue par le souci de mener conjointement philosophie pratique et journalisme réfléchi, Agnès Dopff va puiser le matériau empirique de ses travaux dans la pratique journalistique qu'elle mène depuis 2015, principalement par sa collaboration avec le magazine de création contemporaine Mouvement.

Agnès Dopff is a master's degree student in Aesthetics in Paris 8 University, and a theater critic for the french written press. The main topic of her research is the aesthetic reception related with emancipation issues. Concerned about performing practical philosophy and thoughtful journalism, Agnès Dopff finds the empiric material of her research in her own journalistic practice, started in 2015 when she joined the editorial staff of the french contemporary creation magazine Mouvement.

Αθηνά Γκριτζάλα

Athina Gritzala

athigri@yahoo.gr

Είμαι πτυχιούχος του τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας ΕΚΠΑ. Ειδικεύτηκα στην Ειδική Αγωγή από το Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής. Έχω εργαστεί σε χώρους ψυχικής υγείας, καθώς και συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού. Από το 1995 εργάζομαι στη δημόσια εκπαίδευση με την ειδικότητα της φιλολόγου και η οργανική μου θέση είναι στο 3^ο Γενικό Λύκειο Γλυφάδας. Έχω παρακολουθήσει μαθήματα φωτογραφίας, έχω λάβει μέρος και έχω επιμεληθεί ομαδικές εκθέσεις φωτογραφίας. Από το 2014 έως σήμερα είμαι υπεύθυνη της Λέσχης Φωτογραφίας του 3^{ου} Λυκείου Γλυφάδας (<http://3lyk-glyfad.att.sch.gr/photos/>). Επίσης, είμαι μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο ΠΜΣ Ιστορία της Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ.

I studied Philosophy, Pedagogy and Psychology in the Faculty of Philosophy, Pedagogy and Psychology, School of Philosophy, National and Kapodistrian University of Athens. I have worked in mental health area and also in Consulting and Professional Orientation. Since 1995 I work as a Greek language teacher in the Public Education System at the 3rd General High School, Glyfada. I have attended photography seminars, I have participated and curated group photography exhibitions. Since 2014 I am responsible for the Photography Club of the 3rd General High School, Glyfada (<http://3lyk-glyfad.att.sch.gr/photos/>). I am a postgraduate student in the History of Philosophy, Postgraduate Education Program, National and Kapodistrian University of Athens.

Rita Pedro

ritaafonsopedro@gmail.com

Rita Pedro, B.Phil and Master in Philosophy, from Nova University of Lisbon. Trainer & animator on practice of Philosophy with Children, co-creator & animator of artistic & philosophical experiences at Kairos, Centre of Philosophy in Lisbon. Since 1999: Animator and training in the practice of Philosophy with Children at several schools and at the higher school of education. 2006 to 2011: Promotion & Coordination of a project conducted as part of the practice of philosophy with children, destined to children and adolescents of a Cape Verdean community from a social-vulnerable area located within the Lisbon suburbs. 2009 to 2011: Active research through working philosophy with children, targeting children from rural and fishermen communities in Cape Verde. From 2012: Co-creator & Promotor of artistic and philosophical experiences in collaboration with several artists; dramaturgical creation of children's shows at several theatres throughout Lisbon. 2018/19: Post-Grade coordinator in Philosophy with children at the Piaget University.

Maîtrise et Master 2 en Philosophie, Université Nova de Lisbonne. Formatrice et animatrice à la pratique de la Philosophie avec les Enfants, depuis 1999, dans plusieurs écoles (publiques et privées), dans des centres de formation de professeurs et à l'École Supérieure d'Éducation. Entre 2006 et 2011 coordination et dynamisation d'un projet mené dans le cadre de la pratique de la Philosophie avec les Enfants, destiné à des enfants et des adolescents issus d'une communauté Cap Verdienne, située en banlieue Lisboète. Entre 2009 et 2011, action-recherche menée à partir de la pratique de la Philosophie avec les Enfants auprès d'enfants issus de communautés rurales et de pêcheurs, au Cap Vert. Depuis 2012, co- créatrice et animatrice d'expériences artistiques et philosophiques, en collaboration avec plusieurs artistes et collaborations dans la création dramaturgique de spectacles pour enfants dans plusieurs théâtres de Lisbonne. 2018/2019, coordinatrice d'un DU en Philosophie avec les Enfants à l'Université Piaget.

Maria Argyriou

Μαρία Αργυρίου

Maria.argiriou@gmail.com

Ε.Δι.Π, Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Μεταδιδακτορική ερευνήτρια του ίδιου τμήματος, κάτοχος Μ.Εδ. στο Π.Μ.Σ. « Σπουδές στην Εκπαίδευση με κατεύθυνση τη Διοίκηση Σχολικών Μονάδων» (Ελληνικό Ανοικτό Παν/μιο) και στο Π.Μ.Σ. «Μοντέλα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Εκπαιδευτικών Μονάδων» (Παν/μιο Αιγαίου). Στη συγγραφική της ιδιότητα περιλαμβάνονται τα σχολικά εγχειρίδια Μουσικής της Α και Β Τάξης για το Δημοτικό, επιστημονικές επιμέλειες βιβλίων, μουσικοπαιδαγωγικές εκδόσεις και επιμέλειες σειρών για την εκπαίδευση γενικότερα. Είναι συν-επιμελήτρια της επιστημονικής περιοδικής έκδοσης για το 2018 «Μουσική σε Πρώτη Βαθμίδα» (<http://mspv.primarymusic.gr/mspv/>) και, από το 2008, συν-επιμελήτρια του open access ακαδημαϊκού περιοδικού Hellenic Journal of Music, Education and Culture (<http://hejmec.eu/journal/index.php/HeJMEC>) της Ε.Ε.Μ.Α.Π.Ε. (www.primarymusic.gr). Μέλος του επιστημονικού συμβουλίου «PRIME»(Πρακτική και Έρευνα στην Ολοκληρωμένη Μουσική Εκπαίδευση) της Διεθνούς Κοινότητας για τη Μουσική Εκπαίδευσης (International Society for Music Education, ISME).

She is «Laboratory Staff Research Scientist» for Applied Music Pedagogy, Department of Pre School Education Sciences & Educational Design, Univ/ty of the Aegean, & Post Doc Researcher in the same Dpt. She holds a Ph.D. (Dpt of Music Studies of the Ionian University), & two Master of Education in Praxial Philosophy and Music Education as well in Education with specialization in Education Leadership and Evaluation. Her literary activities include the official textbooks for Greek Music Education (School-Age Children 6-8), as well as editing scientific and pedagogical editions of

the Greek Association of Primary Music Education Teachers (GAPMET, www.primarymusic.gr). Co-editor of the open access Hellenic Journal of Music, Education & Culture (HeJMEC) & editor of the journal Music in the First Grade. She is member of ISME SIG Practice and Research in Integrated Music Education.

Markus Cslovjecssek

markus.cslovjecssek@fhnw.ch

[markus.cslovjecssek@fhnw.ch](http://www.fhnw.ch/markus.cslovjecssek)

Chair of the Dpt of «Music Pedagogy», PH FHNW, Switzerland and member of the Management Board of the Institute for Secondary Education, which is part of the School of Education in the University of Applied Sciences and Arts Northwestern Switzerland. Visiting professor at the Universitat Autònoma de Barcelona. Co-Editor of the book series Mousikae Paideia for Lang Publishers. He initiated the European Music Portfolio EU-Comenius Project, was a member of the steering group in EMP – A Creative Way into Languages (2009-2012) and leading partner in EMP – Sounding Ways into Mathematics (2013-2016). Together with others he founded the ISME sigPRIME on Practice and Research in Integrated Music Education and for EAPRIL a collaborative Cloud about Sounds and Arts in Transversal Learning. Responsible for ctools GmbH where he develops innovative learning materials (i.e. creafon, soundOscope). As founder and Artistic Director he conducts the Choir Kantorei Solothurn and since 2005 with the Viatores Cantantes he offers cultural journeys all over Europe.

Πρόεδρος του Τμήματος «Μουσικής Παιδαγωγικής» και μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, το οποίο εντάσσεται στη Σχολή Εκπαίδευσης Εκπαιδευτικών στο Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών και Τεχνών Βορειοδυτικής Ελβετίας. Επισκέπτης καθηγητής στο Universitat Autònoma της Βαρκελώνης. Συν-συντάκτης της σειράς βιβλίων Mousikae Paideia για τον εκδοτικό οίκο Lang, διετέλεσε διευθυντής του έργου Mathe macht Musik για τις Εκδόσεις Klett & Balmer. Ιδρυσε την διεθνή επιστημονική ερευνητική ομάδα της Διεθνούς Κοινότητας για τη Μουσική Εκπαίδευση (International Society for Music Education, ISME) «PRIME» (Πρακτική και Έρευνα στην Ολοκληρωμένη Μουσική Εκπαίδευση), & ηγήθηκε επιστημονικά των ευρωπαϊκών προγραμμάτων EU-Comenius Project: EMP – A Creative Way to Languages (2009-2012) και του EU-Comenius Project: EMP – Maths and Music (2013-2016). Ως Διευθύνων Σύμβουλος είναι υπεύθυνος για την cs-tools GmbH, όπου αναπτύσσει καινοτόμα εκπαιδευτικά υλικά (όπως το Creafon και το soundOscope) και φιλοξενεί εργαστήρια για την προώθηση της δημιουργικότητας σε οργανισμούς και επιχειρήσεις. Ιδρυτής και συν-διευθυντής της χορωδίας Kantorei Solothurn.

Kaarina Marjanen

kaarina.marjanen@laurea.fi

She graduated as early childhood music teacher & she continued her studies on music education (Master of Arts, Lic.Phil., Ph.D.). Expert on musical interaction and music teacher's professional training especially with the focus on the early childhood field. Currently works as a senior lecturer in Laurea UAS, Southern Finland. Her working life career includes experience in many Finnish universities, international collaboration with many international projects like the European Music Portfolio (www.emportfolio.eu, 2009-2012). She is a Board member of Eapril, and a steering group member of SIG Prime, CREAT, ISME, CCE Finland, and a member of Teosto/NCB Finland. At the Eapril Board, Kaarina's responsible portfolio field is Communication & networking (<https://www.eapril.org/governance>), besides the coordinating of «Cloud 9», a thematic group by the title «Sounds and arts in transversal learning» (<https://www.eapril.org/node/32>) together with the other clouds (<https://www.eapril.org/clouds>).

Αποφοίτησε από τη Σχολή Νηπιαγωγών & ολοκλήρωσε τις σπουδές στη Μουσική Παιδαγωγική (Master of Arts, Lic.Phil. Ph.D.). Εξειδικεύτηκε στην Εκπαίδευση και Επαγγελματική Ανάπτυξη Εκπαιδευτικών Μουσικής, με ειδικό ενδιαφέρον στη μουσική αλληλεπίδραση με επίκεντρο τον τομέα της προσχολικής αγωγής. Η επαγγελματική σταδιοδρομία της περιλαμβάνει τη διδασκαλία της σε φιλανδικά πανεπιστήμια, με πολλές συμμετοχές σε διεθνή έργα όπως το EU-Comenius Project: EMP – A Creative Way to Languages (2009-2012) (www.emportfolio.eu). Είναι μέλος της διεθνούς επιστημονικής ομάδας «PRIME» (Πρακτική και Έρευνα στην Ολοκληρωμένη Μουσική Εκπαίδευση), της Διεθνούς Κοινότητας για τη Μουσική Εκπαίδευση (International Society for Music Education, ISME) & του διοικητικών συμβουλίων της Eapril & SIG Prime, CREAT, ISME, CCE Finland, καθώς και μέλος της Teosto / NCB Finland. Στο πλαίσιο της επιτροπής Eapril, είναι υπεύθυνη για την επικοινωνία και τη δικτύωση (<https://www.eapril.org/governance>), αλλά και του συντονισμού του «Cloud 9», μιας θεματικής ομάδας με τίτλο «Ήχοι και τέχνες στην εγκάρσια μάθηση» (<https://www.eapril.org/node/32>).

Αναστασία Σιώψη

Anastasia Siopsi

siopsi@ionio.gr

Καθηγήτρια «Αισθητικής της Μουσικής», Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Μέλος ΣΕΠ στην «Ιστορία των Τεχνών στην Ευρώπη» στον «Ευρωπαϊκό Πολιτισμό», ΕΑΠ (Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Εκτός από μουσικές σπουδές, έχει ολοκληρώσει σπουδές στην αρχιτεκτονική (πτυχίο Αρχιτεκτονικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής Σχολής, Θεσσαλονίκη, 1989). Η διδακτορική της διατριβή (με

επιβλέποντες καθηγητές: Professor David Charlton, Professor John Deathridge), έχει τίτλο Richard Wagner's «Der Ring des Nibelungen»: The Reforming of the Sword or, Towards a Reconstruction of the People's Consciousness (Πανεπιστήμιο της East Anglia, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, U.K (1996). Συν-εκδότρια του ηλεκτρονικού διεθνούς μουσικολογικού περιοδικού με τίτλο «Ελληνικό Περιοδικό για τη Μουσική, την Εκπαίδευση και τον Πολιτισμό» (Hellenic Journal of Music, Education and Culture (HeJMEC), μαζί με τον Graham Welsh (Έκδοση Ένωσης Εκπαιδευτικών Μουσικής Αγωγής Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, ΕΕΜΑΠΕ). Μέλος της συντακτικής επιτροπής του μουσικολογικού περιοδικού Μουσικός Λόγος, εκδόσεις του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Ιονίου Πανεπιστημίου και κριτική αναγνώστρια (peer reviewer) στο History Research (ISSN 2159-550X), academic journal published across the United States by David Publishing Company, Chicago, IL, USA. Ιδρυτικό στέλεχος του Ελληνικού Μουσικολογικού Συλλόγου (έτος ίδρυσης 2011).

Professor in «Aesthetics of Music», Music Department, Ionian University & tutor of «History of the Arts in Europe» (Degree in “European Culture”), Greek Open University. She has also a degree in Architecture (Aristoteleion University of Thessaloniki, Department of Architecture). Her main research activities include papers and lectures in international musicological conferences and several publications and contributions in collective volumes, international musicological journals and publications in Greece and abroad, mainly on German romantic music, especially Richard Wagner's music dramas & also on modern Greek art music, especially Manolis Kalomiris's work and aesthetic and ideological aspects at the era of the National School of Music; on music in revivals of ancient drama in modern Greece; on Greek women composers; and on issues of music education in Greek Universities

Laia Viladot Vallverdú

laia.viladot@uab.cat

Senior-Track lecturer, in the Music Education Department at Universitat Autònoma de Barcelona. Her research interests center on interaction in the music classroom, educational discourse analysis and collective music composition. She is involved in some international networks and research projects and authored several publications in national and international journals. Among others, she participated as a steering group member in two Comenius European (Erasmus+) projects focused on interdisciplinary learning.

Τα ερευνητικά ενδιαφέροντα της επικεντρώνονται στην μουσική αλληλεπίδραση στην τάξη, στην αναλυτική μέθοδο και στη συλλογική σύνθεση της μουσικής. Συμμετέχει σε διεθνή επιστημονικά δίκτυα και ερευνητικά έργα αλλά και συγγραφικά σε εθνικά και διεθνή επιστημονικά περιοδικά.

Albert Casals Ibáñez

laia.viladot@uab.cat

Currently, he is Vice-Dean in Faculty of Education at Universitat Autònoma de Barcelona. He leads courses and seminars for in-service music and generalist primary teachers. His PhD and main line of research are focused on the relationship between music and other school subjects, always from a theory-practice approach. He is member of different networks and research groups and authored several publications in national and international journals. Among others, he participated in the board of experts of two Comenius European (Erasmus+) projects focused on interdisciplinary learning.

Αντιπρόεδρος του Παιδαγωγικού Τμήματος Εκπαίδευσης του Αυτόνομο Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης. Είναι υπεύθυνος σεμιναρίων και μαθημάτων που αφορούν στην μετεκπαίδευση των εκπαιδευτικών στη γενική μουσική εκπαίδευση. Η διδακτορική του έρευνα εστιάζει στη σχέση της μουσικής με άλλα διδακτικά αντικείμενα, συνδέοντας τη θεωρία με τις διδακτικές πρακτικές. Είναι μέλος δικτύων και ερευνητικών ομάδων με δημοσιευμένα έργα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Συμμετείχε ως ειδήμων σε ευρωπαϊκά προγράμματα που αφορούν στη διεπιστημονική μάθηση.

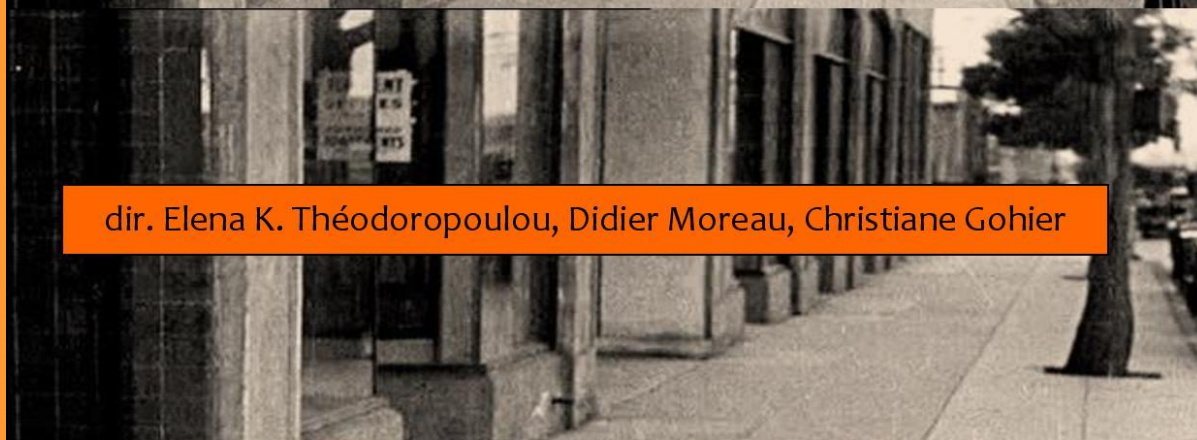
*Δεν έχει γίνει παρέμβαση/επιμέλεια στις περιλήψεις των εισηγητών

*Les résumés des conférenciers n'ont pas subi de revision

* Speaker's abstracts have not been revised

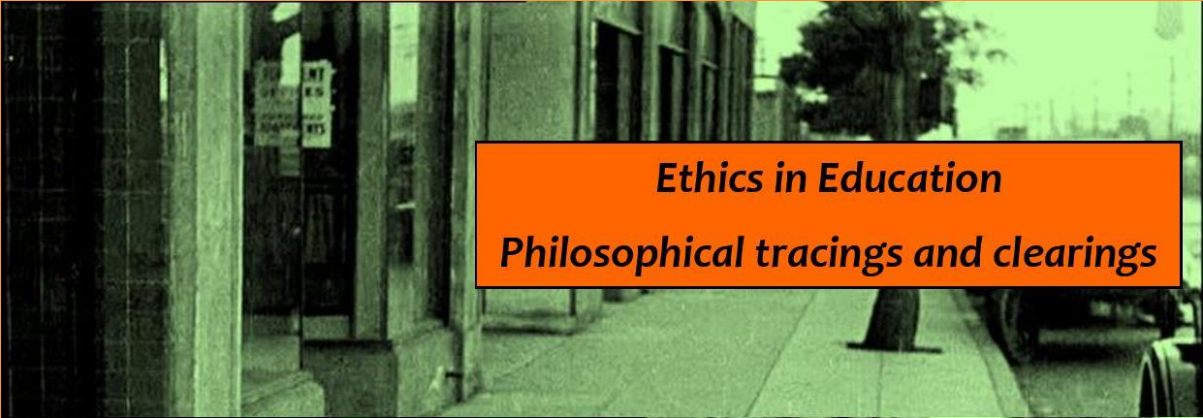
Éthique en Éducation
Dépistages et clairières philosophiques

dir. Elena K. Théodoropoulou, Didier Moreau, Christiane Gohier

Laboratoire de Recherche en Philosophie Pratique et Appliquée (L.R.Ph.P.A.)

Ethics in Education
Philosophical tracings and clearings

dir. Elena K. Theodoropoulou, Didier Moreau, Christiane Gohier

Laboratory of Research on Practical and Applied Philosophy (L.R.P.A.Ph.)

Η ηθική στην Εκπαίδευση
Φιλοσοφικές ανιχνεύσεις και
φιλοσοφικά ξέφρωτα

επιστ. επιμ. Έλενα Κ. Θεοδωρούλου, Didier Moreau, Christiane Gohier

Εργαστήριο Έρευνας στην Πρακτική και Εφαρμοσμένη Φιλοσοφία (Ε.Ε.Π.Ε.Φ.)

«But may not this screen which my eyes probe in vain, and see as denser air, in reality be the enclosure wall, as compact a lead? To elucidate this point I would need a stick or pole, and the means of plying it, the former being of little avail without the latter, and vice versa. I could also do, incidentally, with future and conditional participles. Then I would dart it, like a javelin, straight before me and know, by the sound made, whether that which hems me round, and blots out my world, is the old void, or a plenum. Or else, without letting it go, I would wield it like a sword and thrust it through empty air, or against the barrier. But the days of sticks are over, here I can count on my body alone, my body incapable of the smallest movement and whose very eyes can no longer close as they once».

Beckett S., *The Unnamable*, Paris: Les Éditions de Minuit, 1983.

